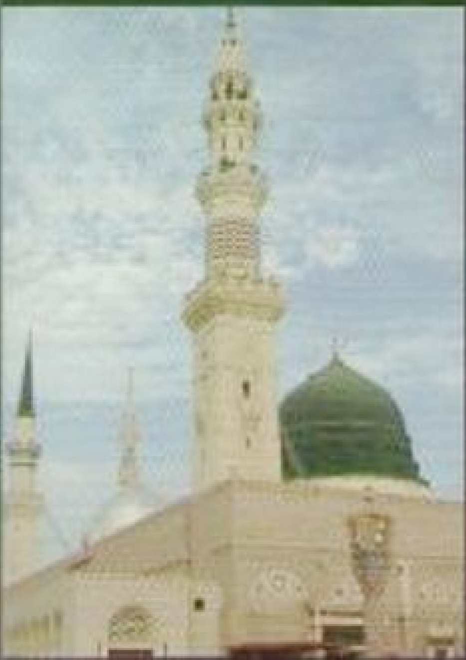

M. ERTUĞRUL
DÜZDAĞ

Üstad
ALİ ULVİ KURUCU
Hatıralar - 2

KAYNAK

6. BASKI

Üstad

ALİ ULVİ KURUCU

Hatıralar - 2

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ; 1941'de Bursa'da doğdu. İlkokulu Yenişehir ve Bursa'da okudu. Haydarpaşa Lisesi'ni ve İstanbul Edebiyat Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1965). Fakülte yıllarında, haftalık Yeni İstiklâl gazetesinde çalıştı ve yazdı. Özel Fatih Erkek Koleji'nin kuruluş yıllarında idareci ve öğretmen olarak çalıştı (1967-71). Haftalık Sebil gazetesinde yazdı ve genel yayın müdürlüğü yaptı (1976-80). MED Yayınevi'ni kurdu (1978-82). Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin kuruluşunda çalıştı (1983). Altınoluk dergisinin çıkarılmasına yardım etti (1986). M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı içinde "Mehmed Akif Araştırmaları Merkezi"ni kurdu, neşriyatta bulundu, konferanslar tertipledi ve talebeye "Safahat Dersleri" verdi (1985-89). Günlük "Zaman" gazetesinde köşe yazarlığı yaptı (1987-89). Siyasete, ticarete ve memuriyete girmedi. 1960'dan beri yazıları ve 1969'dan itibaren kitapları yayınlanmaktadır. Evli (1967) ve altı çocuk babasıdır. Yazdığı veya neşre hazırlayıp yayınladığı başlıca eserler: Tarafsız Değilim, Yakın Tarih Yazıları, Düşman Acımaz, Müslüman Aile, Başörtülü Melekler, Aman İrtica Olmasın, Mehmed Akif Ersoy (hayatı, eserleri, fikirleri), Mehmed Akif Hakkında Araştırmalar (3 cilt), Mehmed Akif Mısır Hayatı ve Kur'ân Meâli, Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler, Yakın Tarihimizde İslâm ve Irkçılık Meselesi, Yakın Tarihimizde Dönmelik ve Dönmeler, Şeyhulislâm Ebussu'ud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı (yazma nüshalardan), peygamber efendimiz (Ahmed Cevdet Paşa'dan -Vakıf, Hediye Kitaplar Dizisi-), Delâil-i Şerif Mecmuası (el-Cezûlî'den), Buhranlarımız ve Son Eserleri (Said Halim Paşa'dan), Mehmed Akif (Süleyman Nazif'ten eski metniyle birlikte), Safahat (Mehmed Akif'ten eski metniyle birlikte, karşılaştırmalı tenkidli neşir) ve Safahat'ın, eski ve yeni harflerle muhtelif baskıları, Başımıza Gelenler (Mehmed Arif'ten), Türk ve Arap (Çerkeşşeyhizâde Halil Hâlid'den eski metniyle ve Arapçasıyla birlikte), Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları (Seyyid Murâdî Reis'ten Gazavât-ı Hayreddin Paşa, yazma nüshadan), Zağra Müftüsünün Hâtıraları (Hüseyin Râci Efendi'den Târihçe-i Vak'a-i Zağra), Mansur Bey (Mehmed Murad'dan Turfanda mı, Yoksa Turfa mı? -roman-), Volkan Gazetesi (Derviş Vahdetî'den aynen neşir ve tedkik), Dönmeler Âdeti (Ahmed Sâfi'den, 120 yıllık yazma belge), Üstad Ali Ulvi Kurucu Bey'in Hatıraları (üstadla birlikte, Medine ve İstanbul'da on yıl süren bir çalışma).

ÜSTAD ALİ ULVİ KURUCU
HATIRALAR-2

Editör
Şeref YILMAZ

Kapak
Engin ÇİFTÇİ

Sayfa Düzeni
Necmi TOPAL

ISBN
9944-125-12-1

Yayın Numarası
193

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Temmuz 2009

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Kaynak Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.kaynakyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

Hatıralar Nasıl Yazıldı 23

İKİNCİ KISIM

KAHİRE

EZHER'DE OKUDUĞUM YILLAR

ŞEYHÜLİSLÂM MUSTAFA SABRİ EFENDİ

Nurlu, Mütebessim, Narin Bir İnsan..29
Senin Bir Dumanın Vardı...30
Particilik Günleri 30
Meşihat'teki Gizli Kapı..31
Padişahı Soyan Adam..32
Karagün Dostları 33
Vallahi Seni Vururum..33
Hamdi Bey'in İyilikleri...34
Sultan Vahdeddin'in Çektikleri 34
Topbaş Ailesinin Fazileti 35
Nuri ve Hulusi Beylerin Yardımları 35
İbrahim Temo, Evi Satmış 36
Gümülcine Müftüsü Nevzad Efendi 37
Sultan Hamid Devrinde Sansür..38
İtilafçı, İttihatçı Hepsi Bir 38
Damdan Dama Kaçış 39
Geceler Kaç Saat 40
Romanya'ya Kaçış 40
Esad Efendi Ne Demek İstedi 41

Kırımlı Müftü Salih Efendi 42
Romanya'da Hapiste 42
İbriğin Dibine Saklanan Kitap 43
İstanbul'da İdam Tehdidi 44
Dünyaya Veda Namazı 44
Gemlik Sürgünü 45
Dava Adamı 46
Elmalılı Hamdi Efendi 46
İnsan Çelebi Olabilir 47
Hicret Mücadele Demektir 47
Duvardaki Levha 48
Domates Yemeği 49
Maneviyatın Kokusu 49
Milleti Millet Yapan Değerler 50
Din ve İlim 51
İmanı Noksan Olan, Yoldan Sapar 51
Ali Kemal'in Kaçırılması 53
İskenderiye'de Çirkin Nümayiş 53
Cidde'deki Karşılama 54
Şerif Hüseyin'in Sözleri 54
Bir İngiliz Oyunu 55
Hicaz'dan Ayrılış 56
Sabri Efendi'nin Muhalefeti 57
Veled Çelebi'nin Temennası 57
Padişah'ın Mustafa Kemal'e İtimadı 58
Tebliğ Vazifesi 59
Olanlar Oldu Bize 59
Padişah Çok Mahzundu 60
Dost Sözü... 60
Türkçe'nin Yerine İngilizce 61
Ferid Vecdi'nin Bir Sözü 61
Mevkıfu'l-Akl 62
Mısır'daki Âlimlerden Şikâyeti 63
Gizli Fikirler 64

Hadis-i Şerifler Kaç Tane 64
İman Gitti mi, Akıl ve Mantık da Gider 65
Mütareke Devri Meclisi 66
Deve Değil, İnsan Kurban Etmeli 66
Namık Kemal, Ziya Paşa 67
Namık Kemal'i Ziyaret 68
Cihangirane Devlet 68
Fatih'in Büyüklüğü 69
Peygamber, Câhil Adamı Medhetmez 69
Yavuz Sultan Selim, Sultanların Tacıdır 71
Evrak-ı Perişan 71
Namık Kemal'in Bazı Şiirleri 72
Allah İçin Öldür Beni 73
Kaside-i Hamaset 74
Pirincin Her Tanesini Çiğnerim 76
Görünen ve Görünmeyen Nimetler 77
Bazen Görmemek de Nimettir 77
En Büyük Nimet 78
Elâ bi-Zikrillah 78
Kadınlar Ne İstemeli 79
İlâhî Kanunlar Değişmez 80
Frengi ve Aids 80
Kısas, Binlerce Hayat Kurtarır 81
İffetsizlik, Rezillik 81
Yalnız Örtünmek Yetmez 82
Perde Arkasından 83
Akrabalık "Yüz"dedir 84
Bize, Hâlleriyle Örnek Oldular 84
Cihad, Ne Demektir 85
Sabri Efendi, Damadını Nasıl Seçti 85
Bohçanın Parasını Veririm 86
Zengin İşi Bohça 87
Damatlar 87
Adam Ol 88

Şıh Celâl'in Arzusu....89
Torunlarım Ona Denk Değil....89
Sevgim Daha da Arttı....90
Efendi'nin Çocukları....90
Ümmetin Adına Üzülürdü....91
Ekmek Nöbeti....91
Ya Atina'da Ölürsem....92
Müslüman Ülkeler, Vize Veremiyor....93
Konsolos İnsan Çıktı....93
Sabah Akşam, Kuru Fasulye....94
Kunduracı Kirkor....94
Azzam Paşa'nın Ziyareti....95
Çerkes Muhtar Bey....95
Veliahd'ın Sözleri....96
Hoca Efendi, Hanedan Mensuplarına Yanardı....97
Şeyhülislâm ve Gandi'nin Orucu....98
Hoca Efendi'nin Tevekkülü....99
Mahmud Şevket Efendi....99
Ezher Âlimlerinin Bir Ricası....99
Hasanül Benna'nın Ziyareti....100
Gaybe İnanmayanın İmanı Olur mu....101
Yazı Okunamıyor....102
Kitabı Tekrar Yazdım....102
El-Akkad'ın Kitabı....103
Efendi'nin El-Akkad'a Suali....103
Hepsi Ya Mucize Ya Değil....104
İnandığı Gibi Yaşayan İnsan....105
Bu Hocayı Öldürün, Kurtulun....106
Bir Tavuk mu, Dört Tavuk mu....107
Ahiret'ten Fedakârlık Etmek....107
Hac Sana Farz Değilse, Nereye Gidiyorsun....108
Hanzale'yi Melekler Gasl Etmişti....109
Hac Parasıyla, Komşu Kıza Çeyiz....110
Mehmed Akif'le Görüşmeleri....111

Yazacağımızı, Yazdık..112
Sabri Efendi'nin Sualleri..112
İhsan Efendi'nin Fazileti..113
Şu Bî-perva Uzanmış Taş 113
Bir Hilâl Uğruna..114
Şaşırmadan, Namaz Kılamıyorum...114
Ahmed Naim Bey'in Vefatı 114
Bize Neler Oldu...115
Büyüklerimizin Kadrini Bilemiyoruz..116
Ahmed Naim Bey'in Üzüntüsü..116
Elmalılı, İzmirli, Ferid Kam, İsmail Fennî... 117
Hangi Şiiri Güzel Değil ki 118
Şair-i Mâderzad...119
Hece Vezni Çok Ustaca Yazılmalı...120
Gelibolu'da Hamzabey Sahillerinde...121
Mezar Taşı İçin 122
Kaside-i Kadriyye'nin Girişi 123
Harap Mabed...124
Uydurma Kelimelerin Zararı..126
Bir gün Türkçe'yi Bırakacaklar 127
Çabuk Hoca Olmuş 128
Yıldız Sarayı Kütüphanesi..128
Talebe Babası 129
Mahşer Şiiri 129
Abdülhak Hâmid'e Kızgınlığı 129
Tevfik Fikret Hakkında..130
Fikret'e Yazık Oldu...131
Dinsizliği Medeniyetin Sebebi Zannettiler...132
Felsefe-i Hicret..132
Süleyman Nazif'e Dair 133
Akif'in Süleyman Nazif'e Şiiri 133
Mehmed Akif Sohbeti...134
Gece'den Bir Beyit 135
Şekip Aslan'ın Osmanlı Sevgisi 136

Güzel Bir Beyit 136
Erbilli Şeyh Esad Efendi 137
Âteş ve İster Gazelleri 137
Gerçek Türkçenin Zenginliği 139
İBRAHİM SABRİ BEY
Mahmud Şakir Bey 141
Lisan Bilgisi ve Şiir Tarzı....................142
Zaman Şiiri....................142
Bir Tercüme Şiiri: Diriler 143
Çabuk Yazmaya Dair....................144
Şiir Yavaş Yazılır 145
Üstadım Cevdet Bey'in Tavsiyesi 145
Şiirde Her Kelime Değerlidir 146
Kahire Üniversitesi'nde 146
İbrahim'in Kusuruna Bakmayın....................146
Miralay Nasuhi Bey....................147
Babam, Şapkalıları Kabul Etmiyor 147
Sabri Efendi Herkesle Konuşurdu 148
Karamanlı Ahmed Efendi....................149
Giymeden Önce mi, Sonra mı....................149
İbrahim Bey'den Hüseyin Siret'e....................150
Siret'ten İbrahim Bey'e....................151
Vatan Yolunda 151
Herkes Aynı Şeyi Yapamaz 152
Akif Bey'e Karşı Tutarsız Tavrı 152
Akif'in Mealini Yaktırmıştı....................153
Akif Bey'i Neden Tenkit Ediyordu 153
Akif Bey, İnancı İçin Neleri Terk Etmişti....................153
Akif Bey'in Bitkinliği, Hâlsizliği....................154
Akif Bey, İttihatçı mıydı 154
Hani Sahipleri Yurdun 155
O Mısra 1919 Baskısında Yoktu 156
Hatırat'ın Kıymeti Hakkında Bir İltifat 156
Londra'da Vefat Etti 157

ZÂHİDÜL KEVSERÎ

Düzceli Büyük Âlim....159
Şam ve Kahire Arasında....159
Hafıza Kuvveti ve Bilgisi....160
İki Hocamızın Farklılığı....161
İlminin Genişliği....161
Şeyhülislâm'a Hürmeti....162
Karşılıklı Sevgi ve İtimat....162
Kendine Has Hâlleri....163
Hoca Beğendirmek Zor....163
İlmine İtimadın Had Safhası....164
Arapçasının Kuvveti....165
Dine ve Tarihe, Dikkat ve Hürmet....165
Edep Dışı Bir Sual....166
Mısırlı Âlimlerin Ziyaretleri....166
Bir Dergi Sahibi İle....167
Güldüren Cevap....168
İlim, Garip Kalmıştır....168
İlim, Nafile İbadetten Efdaldir....169
İlim Nasıl Öğrenilir....169
Hangisi Önce Oldu....170
Çalışmadan, Dua İstemek....170
Fatih ve Medreseler....171
İlim Mesleğinin Zorluğu....171
Yüzde Bire Razı Olmak....172
Güneşin Batışı ve Doğuşu....173
Yazdığım Taziye Mektubu....173
Hocamın Bana Cevabı ve Duası....174
Farklı Görüşler....175
Kader Bahsi, Zor mu, Kolay mı....175
Üzerime Gelmeyin, Cebrî Olamam....176
Allah'ın Bir Sırrıdır....177
Noksanlık Bizim Aklımızda....177
Akif Bey'in Bir Mısraı....178

Mezâlik-i Akdâm....178
Kader, Bir Sır Olarak Kalacaktır....179
Kavmiyetçilik Meselesi....180
Zahid Hocamızın, Çerkesçiliği....180
Büyük Zata, Küçük Şeyler....181
Mısırlı Tarihçinin Yazdıkları....181
Osmanlı Sizin Neyinizi Sömürdü....182
Hilâfet İçin Canını Vermek.......183
Yavuz Sultan Selim'in Büyüklüğü....183
Şiî Tehlikesi....184
Osmanlı Elçileri Öldürüldü....184
Tomanbay Neden İdam Edildi....185
Hilâfet Nasıl Devr Alındı....186
Türklük'ten İstifa Meselesi....186
Zahid Kevseri Hocamızın Faziletleri....187
Zahid Hocamız ve Hanefî Mezhebi....187
MİRALAY SADIK SABRİ BEY
Âlim Bir Subay....189
Balkan Harbi'ndeki Raporu....189
Öteki Miralay Sadık....190
Abdülhakim Efendi'nin Sohbeti....190
Münafık Olmaktan Kurtuldum....191
İlim Mehmetçikleri....191
Çok Kararan Geceler....192
Osmanlı Zabiti....192
Rus Acıyor da Millet Unuttu....193
Bizim Enver, Dâhi Olmuş....194
Enver Hayalcidir....195
Fevzi Çakmak Makinadır....195
Ali İhsan ve Karabekir Paşalar....196
Balkan Harbi'ndeki Mağlubiyet....196
Veliahd Vahdeddin ve Mustafa Kemal....197
İngiliz Casusu Rahip....198

Miralay, İhtiyaç İçinde 198
Rommel'in Harekâtı 199
SULTAN HOCA
Paşanın Takım Elbisesi 201
Sefir mi Büyük, Sultan mı 202
Pislik, İslâm'ın Şartı mı 203
Garip Ölmek İsterim 204
Duası Kabul Olundu 205
Kıssahan Şair 205
Ben de Onlardanım 206
Sultan'dan Siyaset Dersi 206
Dersi İyi Anlatmak 207
Hattat Akil ile Sultan 208
Sultan'ın İstediği Levha 208
Namazın Mirac Olsun 209
ŞIH YUNUS BUHÂRÎ
Bir Keşkül, Bir de Külâh... 211
Eyvah, Bu Ne Perişanlık 212
Man Tatarman 213
Hür Yaşadım, Hür Yaşarım 213
ŞIH EYÜP EFENDİ
Şıh Eyüp Evlenmek İstiyor 215
Sakın Tabakları Yıkama 216
Gerdek Gecesinde Dinî Sohbet 217
Bir Hayat Dersi 218
Gerdek Gecesi Ne Demeli 218
Kula Secde Etmek Olsaydı 219
KAHİRE BEKTAŞİ TEKKESİ
Namaz Sırasında Kaybolurlar 221
Ehl-i Beyt'i Sevmek 222
Medrese Devleti Korudu, Devlet Onu Yıktı 222
Namazı Ne Yaptınız 223
Sapıklığa Tarikat Kılıfı 223
Ezher'in Fetvası 224

FİLİSTİN MÜFTÜSÜ EMİN EL-HÜSEYNÎ

Bir Aziz Misafir 227
Daima Takip Altındayım 227
Türkiye'nin Başına Gelenler 228
Çanakkale Cephesinde Üzüntü....229
En Büyük Esaret 229
Sultan Vahdeddin'in Sözleri 230
Papa'ya Dokunan Yok 231
Müslüman Devletlerin Hâli....231
Şu Zillete Bakınız....232
Hasanül Benna Hakkında 233
Benna ve Hilâfet 233
Benna'nın İhlâsı 234
Türkiye Dua Almıştır....235
Büyük Mücâhid 236
Filistinli Gençlerle 237
Hiyanet mi, Zaaf mı, Âcizlik mi....237
Yahudiye Hayran Araplar 238
Milliyetsiz Aydınlar 239
Osmanlının Bedduası 239
Osmanlı'nın Gönül Rızası 240
Mazlum Devlet, Masum Padişah 240
Osmanlılar, Fransızlar....241
Osmanlı Olmasaydı....242
İspanya Bugün Ne Hâlde....242
Osmanlı ve Hilâfet....243
Yavuz Selim'in Sözleri 243
Kum, Deve, Hurma, Sıcak... 244
Filistin'in Millî Kahramanı 245
Hitler'le Görüşmeleri 245
Biz Hayırsız Evlâdız....246
Hitler'in Son İsteği 247

HASANÜL BENNA

Hassas, Dikkatli, Zeki İnsan....................249
Kırımlı Yusuf Uralgiray....................249
Gönül Avcısı....................250
İhvan'ın Merkezinde....................250
Dört Tane Sarıklı Hoca....................251
Mübarek Avcı, Bizleri Yakaladı....................252
Elini Öpmek İstedim....................252
Hoş Geldin Ali Kardeş....................253
İhvan'ın Dört Esası....................254
Gençler....................254
Kardeş, Daima Kardeş....................255
Üstada Gelen Yasak....................255
Üstadın Bir Konuşması....................256
Ölümden Bahsederken....................257
Kur'an Nasıl Dinlenmeli....................257
Hazret-i Ömer'in Bayılması....................258
Kuvvetli Duygular....................259
İki Önemli Özelliği....................259
Zemzem Vapurunda....................260
Medine'de Konuşmak....................260
Resulullah'ın Okuyuşu....................261
Kuba ve Uhud'da....................261
Kulluğun Ruhu....................262
Ezan, İbadettir....................262
Mehmed Akif'e Dair....................263
İstiklâl Marşı'nda Ezan....................263
Akif'in İmanı....................264
Bedr'in Doğduğu Tepelerde....................264
Cihan Harbi'nin Asıl Sebebi....................265
Hilâfet İçin Ağladık....................265
Sultan Abdülhamid'e Dair....................266
İkinci Zırhın Giyildiği Yer....................266
Bir Peygamber, Geri Dönmez....................267

Uhud'daki Küçük Tepe 268
Savaşta Kumandana İtaat 269
Medinelilerin Âdetleri 269
İkinci Veda Tepesi 270
Şehid Hamza'nın Kızı 270
Senin Baban Ben Olayım 271
Geçmiş Zaman Olur ki 271
Son Görüşmemiz 271
Dertli Bir Hoca..272
Ateş Düştüğü Yeri Yakar..272
Neden Çabalıyoruz 273
Belki Dinlerler 273
Hikmet Verilen İnsan..274
Vefatı Haberi 274
Rüyada Birlikteyiz..274
İkinci Rüya 275
Toplanan Paralar 275
Aynen İade..276
İhvan'ın Gazetesi ve Yazarlar 276
Düşman Boş Durmuyor..277
Savaş Sona Erecek Zannetmeyin 278
Dörtnala Gidenler 278
Düşman Çok Derindedir..279
İhvan'ın Siyaset Tecrübesi 279
Zarar Veren Hadiseler 280
Hasanül Benna'nın Vurulması 280
Elhamdülillah, Emelime Kavuştum 281
Cenazeye Katılmak Yasak 282
Kerbelâ Gibi 282
Adnan Menderes Faciası..283
Mahir Paşa'nın Vurulması..283
Masonluk Denen Teşekkül... 284
Gizli Eller 284
İslâm Âlemi, Yaralı, Hasta..284

Dava Adamı Nasıl Olur 285
Tam Müslüman Olmadan Kurtuluş Yok 285
Hasanül Benna'nın Manevî Hâlleri....286
Zikire Dair Bir Konuşması....287
Her Zaman ve Her Hâlde Zikir....288
Allah, Zikredenle Beraber 288
Müslümanın Zikirleri....289
Kısa Kol Gömlekli Gençler 289
Acaba Hıfza Nasıl Başlasak 290
Arşın Gölgesindeki Gençler....290
Konuşması, Tilâveti....291
Şehid Olma Heyecanı 291
Kendi Yurdunda Garip ve Esir 292
Nasır'ın Oyunları 293
Peygamber Gibi Davranmak... 293
Dava Adamının Özel Hayatı Olmaz....294
Benna'yı Tanımak....294
Bir Köyü Ziyaret....295
Sevilmeye Lâyık Lider....296
Bugünün Kerameti Hizmettir 296
SEYYİD KUTUP
İhvan'a Katılması 299
Mehmed Nureddin Bey....300
Necip Fazıl'a Benzer....300
Kur'an'ın Gölgesinde....301
Hapisteki İnziva....301
Dua 302
Muhammed Kutub 303
ÜSTAD MUSTAFA SÂDIK er-RÂFİÎ
İki Üstadın Rekabeti....305
Er-Râfiî'nin Bir Yazısı....306
Alevler İçinde Fakat Yanmıyor....306
Ya Bizim Gençlerimiz....307
İmanımızın Gençliği 308

ÜSTAD MAHMUD ŞAKİR

Konaktaki Toplantılar....................309
Büyük Edipler....................310
Şiir ve Şairler....................310
Hikmetli Şiirler....................311
Millî İzzet ve Şeref....................312
Geceye Şiir....................312
Bezminde Geçen Her Geceyi....................313
Türkçenin Zenginliği....................314
Aruzun Türkçeye İntibakı....................315
Osmanlı, İslâm'da Erimiştir....................315
Türk'ün Başına Gelenler....................316
Geberemedim de, Bugünleri Gördüm....................317
Büyük, Belâlı Planlar....................318
Türk Edebiyatı Sohbeti....................319
Aruzun Tabiîleşmesi....................320
Türk'ün Emîrüşşuarası....................320
Akif'in Bir Mısraı....................321
Hilâl ve Güneş....................322
Akif'e Yazık Olmuş....................322
Bir Çuval Kuru Fasulye....................323
Medeniyet Lisanı....................324
Yarınki Nesiller Ne Olacak....................325
Yazının ve Dilin Devamlılığı....................325
Ağlatan Şiir....................326
Ey Müslümanların Büyük Kaybı....................326
Hafızada Gömülü Olanlar....................327
Dalgasız, Fırtınasız Bir Göl....................328

ÜÇÜNCÜ KISIM

MEDİNE-İ MÜNEVVERE

NURLU BELDE'DE ELLİ YIL

MEDİNE-İ MÜNEVVERE'DE İLK GÜNLERİM
Geçen Yıllar 333
Kardeşlerim Nuri ve Ziya Beyler 334
Babamın Son Demleri...334
Medine Hatırası Mendiller 335
Bir Dükkâncık...337
Evliliğim 337
Hısımlarımız...338
Zevcemin Yardımları 339
Memuriyetlerim 340
İlk Şiirlerim ve Tarihçe-i Hayatın Önsözü 341
Mahmudiye Kütüphanesi'nde...342
Umumî Kütüphane ve Mushaf Kütüphanesi 343
Eğinli Mahmud Efendi 343
Eğinli Hâfız Hasan Efendi 344
Resul-i Ekrem Rahatsız Olur...344
Samimi İhlâs ve Hürmet...345
Arif Hikmet Kütüphanesi Müdürlüğü...345
Hâlis Niyet, Asıldır 346
Kütüphane Nasıl Kurulmuş...347
Sultan Abdülmecid'in Sözleri 348
Kütüphane'nin Medine'ye Gelişi 349
MEDİNE-İ MÜNEVVERE'DE HAYAT: PETROLDEN ÖNCE VE SONRA
Kıtlık Devrinden Sahneler...352
Abdülhadi Amca'nın Zikri 352
…Ed-dîn Kaviy… 353
Fakir Babası 354
Üç Gün, Hurma ve Su ile İftar 354
Resul-i Ekrem'in İstiğnası 355

Nasıl Bir Peygamber'in Ümmetiyiz 356
Derviş Beşir'in Duası 357
Kadayıfçı Salih Efendi 358
Öyle Diyorlar 358
Medine'nin Evliyası Gizlidir 359
Bu Sıcaklarda Harbe Giderlerdi 360
Medine-i Münevvere'de Bulunmak 361
Kâbe'nin Siyahları 362
Hurmaya Dair 362
Sam Sıcakları 363
İnsanı da Pişirir 364
Sabır İsteyen Zamanlar 365
Fanuslu Gaz Lâmbaları 365
Şimdi Arayalım mı 366
Seyyid Ağa'nın Heyecanı Karşısında 367
Şeytan Öldü veya Emekli Oldu mu 368
Seyyid Ağa'nın Kızgınlıkları 369
Seyyid Ağa'nın Son Sözleri 370
Herkes Niyetine Göre… 370
Haremeyn'deki Bolluk Bereket 370
Allah'ın Vaa'di Üzere 371
Mâ Lehâ 372
Hocam... Seni Biraz Daha Götüreyim 372
EĞİNLİ HACI HÂFIZ HASAN EFENDİ HOCA
Kapı Tokmağındaki El 376
Dervişin Duası ve Kerameti 377
Eğinli'nin Son Sözleri 377
Eğinli'nin Oğluna Duası 378
Eğinli'nin Medine'ye Gelişi 379
Kütüphane Sahipsiz Kalmıştı 380
Yirmi Üç Sene Maaşsız 381
Anahtarı Koynunda 382
Kütüphaneyi Şam'a Taşıması 382
Hoca Yiğit Adamdı 383

Fatih Camiinin Eski Cemaati 384
Dünyanın Çayı Böyle Olursa..385
Hilva'ya Nisbetle Rutâne Nedir 386
Arabayı Siz Bekleyin 386
Cenaze, Benim Oğlumdur, Bekler 387
Kebaplar, Çaylar, Namazlar 388
Köşklerde Bu Safa Bulunmaz 389
Taşkın Adam ile Oğlu Fıkrası 390
Her Şey Ölçüdür: Hayat, Şeriat, Tarikat, Siyaset..391
Eğinli Hoca'nın Bana Yaptığı İyilik 392
1400 Gümüş Riyal..392
Daima İki Hanımı Bulunurdu..393
Bizim Mahmud'da Ruh Yok Canım..394
Evde Yapayalnız 394
Arkadaş Dediğin, Arkadaşını Gözetmeli..395
Eğinli Hoca'nın Hendekli Hoca'ya Mektubu..396
Hendekli Hoca'nın Hacca Gidişi..397
Eğinli'nin Mehmed Akif'le Dostluğu..398
Eğinli'nin Mehmed Akif'e Dair Bir Hatırası..399
Akif Bey, Eğinli Hoca'nın Davetinde 399
Mehmed Akif, Neden Büyük 400
Bu Vakıf Sözlerden Kurtulun..400
Dost Kime Derler 401

EĞİNLİ ŞIH MAHMUD EFENDİ

Halef Selef Olduk 403
Bir Şaka 404
Enfiyenin Ettiği… 405

HATIRALAR NASIL YAZILDI

İlk cildimizin başında, Üstad Ali Ulvi Kurucu Bey'i kısaca tanıtmış; hatıraların mahiyetini, nelerden ve kimlerden bahsettiğini ve çok değerli oluşunun sebeplerini kısaca arzetmiştik. Aşağıdaki satırlarda, birinci cildin önsözünde vaadettiğimiz gibi, eserin tespiti ve yazılması ile meydana çıkışının safhaları anlatılacaktır:

1. Üstadla konuşmalarımızı, 1992 yılının Nisan ve Mayıs aylarında, Medine-i Münevvere'de - Sultana yolu, Ebubekir Sıddik caddesi sonlarındaki - evlerinin giriş katında yaptık. Burası bir odadan ibaret ve boş duran küçük bir daire idi. Penceresi Uhud Dağı'na bakıyordu. İki ay kadar hemen her gün burada birkaç saat oturup konuştuk. Konuşmaları kasetlere kaydettim; yetmiş beş saat tuttu.

2. Türkiye'ye dönünce kasetlerdeki kaydı daktilo ettirdim. Bin üç yüz büyük sayfayı doldurdu. Kendi sorularımı yazdırmamıştım. Bu kadar sayfa sırf üstadın cevaplarından ibaret idi. Sayfaların üzerine, kaç numaralı kasetin dökümü olduğu yazılmıştı.

3. Bu bin üç yüz sayfanın fotokopisini çektirdim. Makineyle sıra numarası verdim. Sayfaları kestiğim zaman yeri kaybolmasın diye sayfaların yan kenarlarına da aynı numarayı birkaç kere bastım.

4. Sonra tamamını okudum. Bu birinci okuma esnasında, sayfaların yanlarına, hizasındaki paragraflarda neden bahsedildiğini kısaca not ettim. Bir sayfada bazen birkaç konu veya şahıstan bahis geçiyor; bazen birkaç sayfa boyunca aynı şey anlatılıyordu.

5. İlk okuma bitince, sayfaları, kenarlarına koyduğum numara ve notlarla birlikte şeritler hâlinde kestim. Üç bine yakın kesik parça oluştu.

6. Kesikleri yere yayarak konularına göre tasnif ettim. Biriken parçaları ayrı dosyalara koydum. Dört yüz kadar dosya oldu. Her dosyadaki kesikleri, ait oldukları konunun gelişme sırasına göre alt alta yapıştırıp birbirlerine ekledim.

7. Bu dosyaları, konularına göre, önce Konya - Kahire - Medine ve Son Devir olarak dört büyük kısımda topladım.

8. Her kısımda bulunan dosyaları, üstadın hayat hikâyesinin seyri içindeki önemine ve tarih önceliğine göre sıraladım. Bu tasnif yapılırken, hatıratın, bilhassa belirli şahısların etrafında döndüğü ortaya çıktı.

9. Bunun üzerine, anlatılanları, hangi şahıs veya bahis merkez alındıysa, onun adı altında toplamayı uygun buldum. Bu çalışma, hatıratın yazılması boyunca devam etti. Netice olarak eser, öne çıkan şahıs ve bahis başlıkları altında toparlandı. Ancak her başlığın altında ayrıca değişik yüzlerce konuya da temas ediliyordu. Bu sırada metin bir defa daha okunmuş oldu.

10. Notlarıma bakınca, hazırlık safhasının altı sene sürdüğünü görüyorum. Tabii bu müddetin neden bu kadar uzadığı düşünülürken, o zaman içinde bir taraftan ailevi vazifeler ifa olunurken, bir taraftan da "siyasete, ticarete ve memuriyete" girmeden veya bir zümreye "tam intisap" etmeden ve "istikamet"ten ayrılmadan geçinmeye çabalayan "dindar bir yazar" olduğumuz unutulmamalıdır. Ciltlerin başına konulan hayat hikâyemdeki yayınlar listesine göz atılırsa, eskiden beri devam eden - merhum üstadın da takdirini kazanmış - önemli ve zahmetli kitap çalışmalarım olduğu görülecektir.

11. Hazırlığı bitirip yazmaya başladığım tarihi, ilk sayfanın üzerine 26 Ocak 1998 olarak kaydetmişim. Kaleme aldığım ilk bölümleri üstada okuduğum tarih de 5 Mayıs 1998 diye kayıtlı. O başlangıçtan sekiz sene sonra, 1200 sayfayı bulan üç cilt, bu satırları yazdığım sırada baskıya hazır; fakat dördüncü cilt yazılmaya devam ediyor. Demek on dört yıllık çalışma henüz sona ermiş değil…

12. 1998-2006 arası sekiz yıllık yazma safhasında da diğer kitap çalışmalarımla beraber, hep birlikte bir deprem yaşadık; Ye-

şilköy'deki tehlikeli şekilde çatlayan evimizi satıp Florya'ya taşındık; vakti gelen çocukları evlendirmeye devam ettik; yani hayatın acı tatlı hadiseleri araya girdi durdu… Elli yılda derlediğim ve taşınmamız sırasında yedi yüz koli tutan "meşhur" kütüphanemi, maddî zaruret sevki ile satmaya mecbur kalışımın zihnî sarsıntısı da bunların tuzu biberi oldu… Fakat sık sık ara versek de, düşe kalka işimize devam ettik.

13. Besmele çekip kaleme davrandığım gün, önümde muazzam bir yığın vardı. Bunlar satır satır okunup değerlendirilecek, binlerce "soru-cevap" olmaktan kurtarılacak, Ali Ulvi Bey'in ağzından çıkanlara sadık kalınarak kaleme alınacaktı.

14. Dört yüz dosyanın her birini bu gözle okudum. Bir dosyayı önce tamamen okuyor; yazılırken gireceği sıraya göre sayfa kenarlarına hatırlatıcı notlar koyuyordum. Böylece birkaç sayfadan 50-60 sayfaya kadar çeşitli hacimlerde olan dosyaları, teker teker tamamen öğrenip hazmedip zihnimde sıraya koyduktan sonra yazmaya başlıyordum. Doğrusu büyük dikkat ve çok duru bir zihin isteyen dosyaların her biri, büyük bir cedelden çıkmış gibi beni yoruyordu.

15. Her şeye rağmen, meselenin önemi, hatıratın değeri, ayrıca söz vermiş olmanın sorumluluğu ile işe devam ettim. Elimle yazdığım müsveddeler bilgisayarda dizildi.. Her yazılanı birkaç kere tashih ettim ve arabaşlıklar koydum. Böylece hatırat yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı.

16. Ali Ulvi Bey, yazları Türkiye'ye geliyordu. İstanbul'da kaldığı günlerde, onun yokluğunda yazdıklarımı kendisine okurdum. Büyük haz duyar; dualar ederdi. Üstad lûtfeder, daha müsaid diyerek fakirhanemize gelirdi. İki seferinde, gelişinden önceki gecelerde, evimizi Resul-i Ekrem sallalahü aleyhi ve sellem efendimizin teşrif buyurduklarına dair, canlar değer nurlu rüyalar görüldüğünü, bugün de göz yaşlarıyla hatırlıyoruz.

17. Üstadı, hizmet ehli sevenleri getirip bırakıyor, sonra almaya geliyorlardı. Bunlardan bilhassa Şükrü Argıt Bey'in adını teşekkürle zikretmeliyim. Ömer ve Levent Özsandıkçı kardeşlerin de

birkaç defa bu hizmette bulunduklarını hatırlıyorum… Şükrü Bey'in bir fedakârlığı da ayrıca zikre değer: Kendisi, sağ olsun, üstadın 3 Şubat 2002'deki vefatından sonra, çalışmamı hızlandırmak için bana maddî destekte bulunmayı akleden ve gerçekten faydalı olan ilk ve tek şahıstır… Merhum üstad, ancak uçak paramızı ve daktilo ettirme ücretini verebilmişti. On yıldır tamamen hasbî çalışıyordum. Şükrü Bey'in o tarihten sonra aydan aya bir buçuk yıl boyunca lütfedip gönderdiği miktarı, daha sonra Kaynak Yayınları'ndan aldığım telifi kendisine aynen devrederek, teşekkürlerimle ödeyebildim.

18. Üstada, hatıraların kaydını bitirdikten sonra, daha Medine'deyken: "Efendim, çok şükür hatıralarınızı kaybolup gitmekten kurtardık. Bu hizmet bana yeter. Meşguliyetimin çokluğu ve titizliğim sebebiyle, yazılması bana kalırsa, çok uzun sürer; kime isterseniz verelim, yazdıralım…" demiştim. Fakat merhum, benim yazmamı arzu etmişti. Tahminim beş sene kadar uzayacağı şeklinde idi. Ancak hesaplar tutmadı; çok uzadı. Ne yazık ki üstadımız da bitmiş hâlini göremedi. Rabbim bildirsin de, ruhu şad olsun.*

19. Son olarak, eser kitap sayfası hâline getirilip, baskıya hazırlanırken de tashihine tekrar tekrar itina olunduğunu arz etmek isterim… Bu sırada Kaynak Yayınları'ndan aziz kardeşlerimin de teşekküre şayan hizmetleri sebketti.

İnşaallah, aziz dostlarımız da bu eserin değerini takdir ederek dikkatle okuyacak ve bilhassa çocuklarına da okutacaklardır… Medine-i Münevvere'deki ot hamalı velî zatın dediği gibi:

"Her şey O'ndan… Her şey O'ndan…" ve "Her şey O'na…" vesselâm.

M. Ertuğrul Düzdağ
Ümraniye, Eylül 2006

* Bu önsözü bitirip yayınevine göndereceğim sırada (7 Eylül), uzun zamandır rahatsız bulunan Şükrü Argıt Bey'in vefatı haberi geldi. İnşaallah Nebiyy-i Zîşân'ımızın meclisinde üstadına kavuşur. Allah rahmet eylesin.

İKİNCİ KISIM

KAHİRE

EZHER'DE OKUDUĞUM YILLAR

ŞEYHÜLİSLÂM MUSTAFA SABRİ EFENDİ

Mısır'a ilk geldiğim günlerdi. Ahmed Hamdi Topbaş Bey, hac dönüşü, Continental oteline inmiş. Birkaç gün kalıp Türkiye'ye gidecek. Hacda, benim pederimle ve Mustafa Runyun'un pederleriyle görüşmüş. Zaten tanışır, bilişirlerdi. Aynı şeyhe, Zeynelabidin Efendi'ye mensup idiler. Topbaşlar, Konya'nın Kadınhanı kazasındandır.

Hamdi Bey, bizim yurda bir adam gönderip bizi çağırttı. Mustafa Runyun'la otele gittik. Biraz görüştükten sonra,

"Çocuklar, benim günüm az. Bir Mustafa Sabri Efendi'yi, bir de Zahid Kevseri Efendi'yi ziyaret edelim." dedi.

"Pekalâ efendim." dedik. Birlikte Mustafa Sabri Efendi'ye gittik. Şeyhülislâm hazretlerini ilk defa görmeme bu ziyaret vesile oldu.

Nurlu, Mütebessim, Narin Bir İnsan

Kendisini, hayalimde, cüsseli, heybetli, celâlli bir zat olarak düşünürdüm. İlmî ve siyasî mücadeleleri, gerek Türkiye'de, gerek Mısır'da yaptığı fikir ve kalem mübarezeleri ve münakaşaları, bende bu hissi uyandırmıştı. Hak bildiği yolda, hiç kimseden çekinmez, herkese çatar, cevap verir, mücadele ederdi.

Mustafa Sabri Efendi, benim tahayyülümün aksine, orta boylu, beyaz nurlu simalı, mütebessim çehreli, lâtif bir zat, narin bir insan idi. Öyle hayalimdeki gibi, pehlivan yapılı filân değildi. Kendi kendime:

"Yahu, hoca bu bünyesi, bu nazik hâliyle, nasıl olup da bütün âleme çatmış, döğüşmüş?" diye hayret etmiştim.

O günkü sohbette, "Bu molla kimdir?" diye sordu. "İşte şöyledir, şöyledir..." diye fakiri tanıttıklarında:

"Islah-ı Medaris'te gördüğümüz havariler, bunların babaları olmasın?" dedi. Hamdi Bey de oğulları Nuri ve Hulusi Beyleri oraya göndermişti. O cevap verdi:

"Evet efendim. Babası da dedesi de oranın hocalarındandı."
Mustafa Sabri Efendi:

"Ha, ilim yuvasından, desenize... Hoş geldin yavrum." dedi. Elini öptük.

Senin Bir Dumanın Vardı

Hamdi Topbaş Bey'le hususi hatıraları vardı. Onlardan bahsettiler. Sohbet ettiler. Zeynelabidin Efendi o sene vefat etmişti. Onu hayırla anıp Fatiha okudular, ruhunu şad ettiler. Yarım saat kadar geçince, Topbaş merhum, bize hitaben:

"Müsaade isteyelim, değil mi?" deyince, Şeyhülislâm:

"Hacı Bey, sizin bir dumanınız vardı, ne oldu o duman?" diye sordu.

"Efendim, duanızla, bırakacağım, inşaallah..."

"Ey, dua edinceye kadar, iç de... Dur ben bir tabla getireyim."

Tablayı getirdi; içeriye kahve söyledi. Kahve de geldi. Şeyhülislâm'ın emri üzere, Topbaş tabakayı çıkardı, dumanlanmaya başladı.

"Ee, madem konuşacağız, başka çare yok... Şimdilik iç, hele duayı da ederiz..."

Particilik Günleri

Bundan sonra beş saat konuştular. Demek Efendi, Topbaş'ın sıkıntısını biliyormuş. Onu halletti, sohbet koyulaştı; eskileri açtılar.

Akşamı kıldık, yatsıyı kıldık. Nihayet Mustafa Runyun:

"Efendim, yakında tramvaylar kesilecek. Otuz kilometre yolumuz var. İki tramvaya bineceğiz." deyince, sohbet sona erdi. Yola koyulduk.

Bu ilk tanışmamızda, Mustafa Sabri Efendi'nin, tevazuunu, baba adam olduğunu, sonra yumuşak bir insan olduğunu, o gün gördüm.

Hamdi Topbaş Bey'le birlikte İttihatçılara karşı, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nda birlikte mücadele ettikleri particilik günlerini anarken, kendi hatalarını ve kusurlarını da söyleyen bir kimse idi:

"Yahu, Hacı Bey, biz bilemedik; biz ne saf adamlarmışız! Halbuki bu işler belâlı adam istermiş. Kolayca aldanıyorduk. Herkese hüsnizan ediyorduk. Kimseye kötü diyemiyorduk." diyordu.

Meşihat'teki Gizli Kapı

Hamdi Topbaş Bey, o günlere dair bir hatırasını şöyle anlattı:

Efendim, hatırlar mısınız bilmem. Şeyhülislâm olduğunuz günlerin birinde, beni takip ediyorlardı. Ya yakalayacak ya vuracaklardı... Hemen Meşihat'e girdim. Hiç kimseye selâm vermeden, doğru sizin yanınıza, şeyhülislâm dairesine çıktım.

"Efendi hazretleri beni saklayın." dedim; siz de,

"Şu perdenin arkasına geç." dediniz. Meğer şeyhülislâmların dairelerine çıkan gizli bir yol varmış. Kanunî'den beri usul böyle imiş. Şeyhülislâm, meşihat binasındaki halkın, memurların arasına girmeden, ayrı bir yoldan yerine çıkarmış.

Mustafa Sabri Efendi, Hamdi Bey'i, perdenin arkasındaki gizli kapıdan sokup sakladıktan sonra, takipçiler de gelmişler; Şeyhülislâm'ı ziyaret ediyormuş gibi odasına girip çıkmışlar. Bakmışlar kimse yok... Binayı araştırmışlar, kimseyi bulamayınca, hayret içinde çekip gitmişler.

Mustafa Sabri Efendi, o gün Hamdi Bey'i orada saklamış.

Hamdi Topbaş Bey, bu hatırasını anlatıp, Mustafa Sabri Efendi'nin o günkü iyiliğini anınca, Şeyhülislâm şöyle demişti:

"Hacı Bey, sizin çok iyilikleriniz, hayırlarınız fedakârlıklarınız vardır. Ancak bir tanesi vardır ki, ben onu unutamam. Minnetdar olduğum bu işiniz, Sultan Vahdeddin'e yaptığınız bir hizmetinizdir."

Padişahı Soyan Adam

Bu hadise şöyle olmuş:

Sultan Vahdeddin'in Viyana'da bulunduğu günlerde imiş. Sabri Efendi, padişahı ziyaret etmek için Romanya'dan Viyana'ya gitmiş. O sırada yine Viyana'da bulunan Hamdi Topbaş Bey'le de buluşup görüşmüşler.

Sabri Efendi, şöyle demiş:

"Hamdi Bey, burada sizin üzerinize düşen çok mühim bir vazife var."

"Hayırdır inşaallah efendim?"

"Padişah'ın yanından geliyorum. Gümülcineli İsmail de burada imiş. Birkaç gün önce padişahı ziyaret etmiş... Kendisine:

Efendim, bugünlerde ziyaretinize kimler geliyor, deyince söyledi... Bu Gümülcineli, biliyorsunuz yaman bir adamdır, bir aktördür. Padişaha:

"Efendim, burada dava arkadaşlarımızdan sürünenler var, diye rol yapmış, ağlamış... Padişah acımış, bana:

"Gümülcineli geldi, dert yandı, yüreğim parçalandı. Birçok perişan kardeşlerimiz varmış. Kendi derdimi unuttum. Elimdeki beş yüz altını kendisine verdim." dedi. Padişaha:

"Aman efendim, ne yaptınız! dedim.

"Ne yapayım Şeyhülislâm Efendi? Öyle şeyler söyledi ki dayanamadım, diye cevap verdi.

"Azizim Hamdi Bey, aslında biliyorsun, padişahın yanında para yok, kendisi muhtaç... Sen ne yapıp yapıp Gümülcineli İsmail'den bu parayı geri almalısın..."

Karagün Dostları

Bunun üzerine Hamdi Bey, Gümülcineli'yi Viyana'da aramış, buluşmuşlar. Eski parti arkadaşları, sarmaş dolaştan sonra, Gümülcineli:

"Yahu Ahmed Hamdi Bey nerelerdesin? Gel bakalım, karagün dostu..." deyince, Hamdi Bey:

"Karagün dostu, şimdi sen olacaksın, ne otel param var, ne yemek param..." demiş.

"Merak etme yahu odamda yatarsın!"

"Yerin var mı?"

"Yahu iki yatak var..."

Bundan sonrasını Hamdi Bey şöyle anlatmıştı:

Beraber otele gittik. Pahalı bir yer... Lokantasında zenginlerle beraber yemek yedik. Odaya çıktık...

Vallahi Seni Vururum

Acaba parayı ikrar edecek mi diye, yavaşça bahsi açtım. Kendiliğinden söyledi:

"Geçenlerde Zât-ı Şâhâne'yi ziyarete gitmiştim. Çok dertler anlattım. Allah razı olsun, asil insan, dayanamadı, verdi..."

"Yahu nasıl olur? Ben, Padişah ihtiyaç içinde, diye biliyorum."

"Canım o bulur çaresini. Koskoca Halife, aç mı kalacak, açık mı kalacak? O kadar muhtaç arkadaşlar var..."

Baktım para var. Yanında tabanca filân da olmadığını anladım. Varsa bile çare yok... Kendisine:

"Yahu Gümülcineli, ben bu gece nasıl uyurum?" dedim.

"Ne oldu yahu?"

"Yahu daha ne olsun! Sen padişahı soymuşsun be birader. Kimlere vereceksin bu parayı?"

"Ah bilsen Hamdi Bey! Ne kardeşlerimiz var sürünüyorlar, yiyecek ekmekleri yok..."

Baktım, Gümülcineli bana da maval okuyor; çektim tabancayı, parayı sordum.

"Vallahi on altınını harcadım, diğerleri duruyor." dedi.

"Ya bu parayı verirsin veya vallahi seni burada temizlerim!"

"Deli misin sen yahu!"

"Evet, deliyim." dedim. Parayı aldım. O gece Şeyhülislâm Efendi'ye götürüp teslim ettim.

Ertesi gün, ikisi birlikte padişahı ziyaret ederek, parayı iade etmişler, vekilharcına vermişler.

Hamdi Bey'in İyilikleri

Ahmed Hamdi Topbaş Bey, bu hadiseden sonra, Gümülcineli'nin belâsından, ne olur, ne olmaz diye, Viyana'da kalmamış; başka yollardan, geriye dönmüş.

Bizler o gün orada, yaşayanların ağzından bu hadiseyi dinleyince, tüylerimiz ürpermişti. Mustafa Sabri Efendi şöyle dedi:

"Hamdi Bey, sizin çok iyiliklerinizi duyuyorum. Fedakar insansınız. Gurbette, ahir ömründe Zeynelabidin Efendi'ye yaptıklarınız unutulmaz, onun çok duasını aldınız... Padişahın parasını kurtarıp, iade etmenizi de hiç unutmam..."

Meğer, yurt dışına çıktıktan sonra, Zeynelabidin Efendi'ye de senelerce, Hamdi Topbaş Bey, yardım eder, geçimini temin eder imiş...

Sultan Vahdeddin'in Çektikleri

Şeyhülislâm, Sultan Vahdeddin'in son zamanlarında çektiği sıkıntılardan bahsederken çok müteessir olurdu.

"Evlâdım, Sultan'ın parası yoktu. Yanına devlet hazinesinden birşey alıp götürmemiş, elinde bulunanları da iade edip gitmişti. Bunların iade makbuzları sonra bulundu. Halbuki birkaç mücevher alıp gitseydi, kendisi de, çocukları da hayatları boyu rahat ederlerdi. İşte Osmanlı'nın büyüklüğü budur. Ondan sonra gelenlerin sürdüğü saltanata bakılırsa, bu, daha iyi anlaşılır. Gerçi mukayese etmek bile doğru değildir ya, neyse...

"Ailesi kalabalıktı, rahatsızdı, ilâç, doktor masrafı vardı. Bir de böyle Temo gibi asalaklar gelirdi... Zalim adam, ihtiyaç içindeki masum, mazlum Sultanın parasını çalmıştı. Hamdi Topbaş Bey'e bu sebeple hürmetim, muhabbetim vardır.

"Maalesef Sultan'ın vefatında bulunamadım. Romanya'da idim. Cenazesi, Müslümanların yardımları ile kaldırılabilmiş. Alacaklılar neredeyse, cenazenin defnine bile mani olacaklarmış... Çok teessüf edilecek hâller..."

Topbaş Ailesinin Fazileti

İhsan Efendi de, Topbaş ailesine çok muhabbet besler, onlara dua ederdi. Şöyle demişti:

"Ahmed Hamdi Topbaş ve ailesi, oğulları Nuri, Hulusi, Muammer, Musa ve Abidin Beyler; dua almış bir ailedir. Böyle, erkeği, kadını, büyüğü küçüğü Allah yolunda olan namazlı, abdestli, zekâtlı, faziletli bir aile zor bulunur. Birçok asil aileler vardır da, amelin, takvanın, İslâm terbiyesinin kesilmeden devam etmesi, ailelerde zor oluyor. Bunlarda devam ediyor... Bunlar, Avrupa'ya gitmekten çok Hicaz'a, Harem-i Şerif'e gelmeyi severler. Her sene de gelirler..."

Nuri ve Hulusi Beylerin Yardımları

1944 yılında olacak. Nuri ve Hulusi Beyler hacca geldiler. Dönüşte Kahire'ye uğrayıp İhsan Efendi'yle görüştüler. İhsan Efendi'nin talebe okuttuğunu görüp çok sevindiler.

"Efendim, bizim memlekette talebe okutan filân kalmadı. Bu talebeler, inşaallah memlekete dönerler, hizmet ederler..." dediler.

Bizim haberimiz yok. Hoca'ya yardım etmek istemişler. İhsan Efendi:

"Beyler, Allah razı olsun. Benim maaşım var. İhtiyacım yok. Yalnız eğer yardım edilecekse, muhtaç talebeler vardır. Yarın memlekete hizmet edebileceklerine kanaatim olan yetişmiş talebelerdir. Onlara yardım edilebilir." demiş. Onlar da,

"Öyleyse, biz o gençlere maaş bağlayalım." demişler. Öyle yapılmış... İhsan Efendi, kendinden evvel talebelerini düşünen bir baba idi. Allah rahmet eylesin.

İbrahim Temo, Evi Satmış

Mustafa Sabri Efendi ve ailesinin gurbette başına gelenler de pek acıklıdır. Fakat Hoca'nın büyük taraflarından biri de, başına gelen felâketleri yanıp yakılmadan, üzülmeden anlatmasıydı.

"Ne yapalım, kaderimizde bu da varmış." derdi.

Hoca Efendi'nin zevcesi, Şeyhülislâm Vekili Asım Efendi'nin kızı imiş. Zengince bir aile... Zinetleri varmış. Bir kısmını satıp Romanya'da bir ev almışlar. Şöyle anlatırdı:

Romanya'da kalamadık. Tanıdık kimse, fazla Müslüman yok. Daha müsait bir muhit olarak, Yunanistan'a geçtik. Talebe okuturuz, gazete çıkarırız, bir işler görebiliriz. Yazdıklarımız, belki Türkiye'ye girebilir, diye düşündük.

Evi kiraya verdik. Buradan hiç olmazsa ekmek paramız çıkar, diye seviniyoruz. Fakat Romanya'da tanıdık kimse yok. Doktor İbrahim Temo da oradaydı. Eski İttihatçı, sonra muhalif olmuş, kaçmış...

Adam sırrımıza girdi. Kendisine vekalet verdim.

"Kiraları toplayın, yüzde onunu siz alın, kalanı bize gönderin." dedim.

Bir müddet para gönderdi. Gelen para çok işimize yarıyordu. Yarım bir de gazete çıkarıyorduk. Çok yardımı oluyordu.

Fakat bir zaman sonra para kesildi, gelmez oldu.

Romanya'ya giden birisine tenbih ettik, gitti evi sordu.

"Ev satıldı." demişler.

Nasıl satılır? Meğer İbrahim Temo sahtekâr, benim imzamı taklit etmiş. Oradaki Türkiye konsolosuyla anlaşmış. O da imzayı tasdik edince, ev satılmış.

Koskoca bina gitti. Rızkımızın sebebi olan o ev de öylece elimizden çıktı...

Gümülcine Müftüsü Nevzad Efendi

Mustafa Sabri Efendi, Yunanistan'daki hatıralarından bahsederken, Gümülcine'de bulunan Başmüftü Nevzad Efendi'den sitayişle bahseder:

"Bazan bir insan, bir ülkeye bedel oluyor." der, anlatırdı:

Müftü, kendisini Yunan hükümetine saydırmıştı.

Hükümet baskı yapamıyordu. Müslümanlar üzerinde de tesiri kuvvetliydi. Kendisiyle görüştük. Böyle böyle bir gazete çıkaracağımızı söyledik. Hem kabul etti hem de elinden gelen yardımı yaptı. Bize ev, ayrıca gazete için yer temin etti.

*"Yarın"*ı çıkarmaya başladık. O zat sayesinde devam da edebildik. Müftü Efendi, gazeteyi, sınırdaki çiftçiler, köylüler vasıtasıyla Türkiye'ye de sokuyordu. Bosna Hersek'e de gönderiyordu. Çok gayretli bir adamdı.

*"Yarın"*ın içeri girmesinden, dağılıp okunmasından, Türk hükümeti rahatsız oldu. Tenkitlerimizden hoşlanmadı. Bunun için Yunan hükümetiyle görüşmelerde bulundu.

Sultan Hamid Devrinde Sansür

Mustafa Sabri Efendi, yaradılışından mücadeleci, gördüğü bir haksızlığa razı olmayan, hak bildiği şeyi müdafaadan, fikrini beyan etmekten çekinmeyen bir zat idi.

Sultan Hamid devrinden de şikâyeti, hürriyet noksanlığıydı. İlmî hürriyetin bile olmadığını söylerdi.

Meselâ, Naim Bey bir keresinde, Şafii mezhebini müdafaa ve tercih eden bir makale yazmış. Bu yazısında, Şafii mezhebinin ilmî cihetinin daha kuvvetli olduğunu, hadis-i şeriflere daha ziyade uygun bulunduğunu ileri sürüyormuş.

Sabri Efendi, Naim Bey'in bu makalesine bir cevap, bir reddiye kaleme almış. Fakat o günün sansürü, bu yazının neşrine izin vermemiş.

"Bu gibi münakaşalar, ümmet-i Muhammed arasına ayrılık sokar, mücadelelere sebep olur." demişler.

Hoca buna üzülmüş. Artık sırf ilmî olan bir meseleye dahi böyle müdahale edilmesini, o zaman, çok müstebidane bulmuş.

"Ben o makalemde, İmam-ı Azam ile talebeleri, İmam Muhammed, İmam Ebu Yusuf, İmam Züfer'in nasıl yetiştiklerini, Ebu Hanife'nin bir ilim akademisi gibi talebelerini nasıl yetiştirdiğini, o zamana kadar birikmiş millet ve devlet meselelerinin nasıl halledildiğini, bir hakikat olarak beyan ediyordum. Fakat sansür, neşrine müsaade etmedi..." demişti.

İtilafçı, İttihatçı Hepsi Bir

Meşrutiyet ilân edilip hürriyet gelince, tabii hep seviniyorlar. Ama bekliyorlar ki, bir ilmî şura kurulacak, memleket meseleleri öyle sokaktan seçilmiş adamların eliyle değil; âlim, fazıl, tecrübeli din ve devlet adamlarının reyleriyle halledilecek... Erbab-ı hall ü akd dediğimiz umur-dîde zevatın sözleri dinlenecek zannetmişler.

Fakat işler çığırından çıkmış. Hürriyet, bir azgınlık hâlini almış. Doğruyu, faydalıyı arayıp bulup tatbik etmek değil, binbir fırkanın, partinin, hizbin gizli hesapları, menfaatleri ortaya dökülmüş. İş, câhil avamın kör döğüşüne müncer olmuş.

Hoca önce, pek çok kimse gibi, İttihatçılarla birlikte imiş. Sonra onların yanlışlarını görünce muhalefete geçip Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmış. Ama derdi ki:

"Baktık ki, bizim partiye gelenlerin de İttihatçılardan farkı yokmuş. Hemen ekserisi şahsî hırslar ve menfaat saikasıyla hareket ediyormuş..."

Damdan Dama Kaçış

Her neyse, olanlar olmuş... Hoca'nın bir ara İttihatçılarla başı, ciddi şekilde belâya girmiş. Şöyle anlatırdı:

Birgün İttihatçıların bizim evi basıp beni tevkif edecekleri haberini aldım. Yatsıdan sonraydı, kapı çalındı. Yağmurlu bir geceydi. Fatih Çarşamba'da oturuyorduk. Ben hazırdım.

Küçük kızım, kapıya cevap verdi. Beni sordular; "Babam evde yok." dedi. Gelenler,

"Kızım, baban ikindiden sonra eve geldi. Bir daha çıkmadı. Biz evi tarassud ediyoruz. Belki sen görmemişsindir; evin altına, üstüne bir bak." dediler; eve girmediler.

Ben hemen, ailemin ve büyük kızımın yardımıyla dama çıktım. Evimizin arka tarafında bir kereste tüccarının deposu vardı. Avlusu da kereste doluydu. İçeride bir nöbetçi genç kalırdı.

Beni soranlar, kızım tekrar "Evde yok." deyince, içeri girdiler, evi aradılar. Dama bakmak akıllarına gelmedi. Evden çıkıp gittiklerini gördüm. Fakat tekrar eve dönüp girmeyi münasip bulmadım.

Yandaki binanın damına geçtim. Yanmayan, geniş bir bacası vardı. Tepesini açtım. Yukardan aşağıya, bacadan yarı indim, yarı düştüm...

Geceler Kaç Saat

Ben bacadan aşağı çatır çutur inince, çocuk korktu, kısık lambayı açtı, bana baktı, tanıyamadı, bağırmaya başladı.

"Oğlum, korkma, ben komşu hocayım, bağırma!" dedimse de fayda etmedi.

"Kim olursan ol, illâ çık! Sen bir yerden kaçıyorsun. Benim başıma belâ getirme. Odadan çık!"

Çocuk beni odadan çıkardı. Yağmur da yağıyor. Allah Allah ne iştir bu başıma gelenler!

Neyse, tahtaların altında, kuytu bir yer buldum; oraya sindim. Sabah ezanlarını bekliyorum. O zaman herkes sokağa çıkınca, ben de çıkacağım. Şimdi belki bir gözetçi koymuşlardır, diye düşünüyorum.

Yahu geceler de, ne uzunmuş! Edebiyatta ibret alınacak ne beyitler vardır... İnsan ancak başına gelince anlıyor.

Şeb-i yeldâyı muvakkitle müneccim ne bilir,
Mübtelâ-yı gama sor kim geceler kaç saat.

Gecelerin uzun mu kısa mı olduğunu, takvimi yapanlar, yıldızlara bakıp vakti hesaplayanlar bilmez. Onlar, "Şu kadar saattir." der, gidip uyurlar. Sen onu, dertliye, hastaya, kaçana, saklanana, hapistekine sor...

Romanya'ya Kaçış

O ağaçların, kerestelerin altında geceyi geçirdim. Sabah oldu. Dışarıda ayak sesleri duyulmaya başladı. Avlunun dış kapısını açtım, dışarı çıktım... Yakındaki bir medresede talebelerim kalıyordu. Oraya gittim. Hemen abdest alıp namazımı kıldım. Burada bir hafta kaldım.

Bizim eve birini gönderip hem sağlık haberimi ulaştırdım, hem de, emin dostumuz bir bakkal vardı, ona çamaşır bırakmalarını, aldıracağımı söylettim.

Bir hafta sonra, baktırdım, hâlâ beni arıyorlardı. Tanınmış birçok muhalif de tevkif olunmuştu. Türkiye'de duramayacağımı anladım.

Komşumuz bir tüccar vasıtasıyla, Romanya'ya gidecek bir vapura bilet aldırdım. Vakti gelince gizlice sahile inip bir kenardan kayıkla vapura çıktım. Aramalara karşı, kömürlüğe inip saklandım. Kaptanla öyle anlaşma yapılmıştı.

Denize açılıp Türkiye karasularını geçtikten sonra, giyindim; sarığımı sarıp güverteye çıktım.

O sırada, Romanya Kralı Karol, Bükreş'te bir cami yaptırmıştı. İstanbul'dan da bir heyet, caminin açılışına gitmekte imiş. Onlar da güvertede idiler. Mahmud Esad Efendi ile Yeraltı Camii İmamı Hafız Ali Efendi de vardı. Esad Efendi, açılışta Fransızca konuşma yapacak, Ali Efendi de Kur'an-ı Kerim okuyacakmış...

Onlar beni görünce, heyete dahil olduğumu zannettiler. Rıhtımda neden görüşmediğimize hayret ettiler. Ben de hiç renk vermedim.

Esad Efendi Ne Demek İstedi

Esad Efendi ile sohbete başladık. Âlim ve dünyayı da tanıyan, birkaç lisan bilir bir zat idi. Kendisine:

"Efendi hazretleri, niçin şeyhülislâmlığa talip olmuyorsunuz. İlminiz var, dünyayı da bizden iyi biliyorsunuz. Bakınız bendeniz de ilmiye mesleğinden olmama rağmen, mebus olup memlekete hizmet etmeye çalıştım..." diye sordum. Öyle bir cevap verdi ki, hem lehte, hem de aleyhte anlaşılabilir:

"Müstakar bir vazife değil efendim..." dedi.

Acaba, "Ortalık karışık, siyaset işe çok karışıyor; o ilmî makamda, hakkıyla hizmet etmek zor." mu demek istedi? Yoksa:

"Ben rahat etmek isterim. Endişe, üzüntü istemem. Vaktinde yatar kalkarım. Çalkantılı zamanlarda vazife almam." mı, diyordu?

Ben o vakit, ikincisini anladım. Kendi kendime:

"Hey ahmak, sen hizmet edeceğim diye, böyle sürün, yerinden yurdundan kaçmaya mecbur ol, bakalım." dedim. Memleket yanmış, yıkılmışken, kendi rahatımı, istikrarımı düşünmeye akıl erdiremedim.

Kırımlı Müftü Salih Efendi

Romanya'da Bükreş'te oturmaya başladım. Burada Kırım'dan gelmiş Tatarlar vardı. İhmal edilmişlerdi. Kırım'da dinî dersler görmemişlerdi. Yalnız, başlarında çok akıllı, çok uyanık, gayret-i diniyyesi olan Salih Efendi isminde bir başmüftüleri vardı. Bu zat, Gümülcine'de son günlerde tanıştığım Müftü Nevzat Efendi'den de ileri idi. Kendisiyle sık sık görüşüyorduk.

Orada bulunan kabiliyetli Tatar gençlerine ders okutmaya başladım. Usul-i fıkıh ve belâgat okuyorduk. Hatta Müftü Efendi de derslere katılıyordu. Ailemi de getirttim. Böyle hâlimiz iyileşip gitmekteydi. Çok iyi idik.

Ancak harpte müttefikimiz olan Alman ordusu Bükreş'i işgal edince, iş değişti. İttihatçılar, baktılar ki ben oradayım; yakaladılar, hapse götürmek üzere askerî bir arabaya koydular.

Romanya'da Hapiste

Hapse doğru giderken, Allah'tan, yolda Müftü Salih Efendi'ye rastladık. Hemen geldi. Askerlerden izin aldı. "Birkaç kelime konuşalım, komşu hakkı var." dedi. Kendisine durumu anlattım. "Evvel Allah, sonra size, ailem emanet." dedim.

Bu suretle, onunla haber göndererek, hayatta olduğumu, nereye gittiğimi aileme haber verebildim.

Salih Efendi'nin o günlerde benden bir ricası vardı. Kazan'da Musa Carullah adında bir âlim, *"Rahmet-i İlâhiyye Burhanları"* diye bir kitap yazmış. Bu kitap, Kazan'da, Kırım'da ve

Rusya'daki Müslümanlar arasında birçok mücadelelere, büyük üzüntüye sebep olmuş.

Salih Efendi, bu kitabın ilmî bir tenkidini yapmamı istiyordu. Halbuki orada kütüphane yoktu. Bir kitap ezbere tenkid edilmez. Yazarın dayandığı yerleri, cümle cümle okuyup araştırıp yanlışı varsa sakat yerlerini göstereceksin. Kaynaksız kitap yazamam, yazmayı sevmem.

Salih Efendi, "Müktesebatınız, hafızanızdaki ilimler buna yeter." diyorsa da ben pek yanaşmıyordum.

İbriğin Dibine Saklanan Kitap

Hapishaneye girince, baktım geleni yok, gideni yok. En huzurlu yer. Daha önce başımdan geçmemişti. Tam kitap yazılacak yermiş...

Salih Efendi, mütfü olduğu için izin almıştı. Yanıma gelebiliyordu. Çamaşır filân getiriyordu. Bu sırada istediğim bazı lüzumlu kitapları arayıp bulup getirdi.

Hapiste epey kaldım. Musa Carullah'a olan cevabı yazıp bitirdim. Fakat müsveddeyi kime emanet edeceğim? Salih Efendi'ler de kalıcı değil. O sırada kimsede kitap filân bastıracak hâl yok.

Salih Efendi'ye tarif ettim. Bir Tatar tenekeciye dibi iki katlı bir ibrik yaptırttım. Kitabı çok ince kâğıtlara yazmıştım. İbriğin altına yerleştirip ikinci katı da lehimlendi. Böylece kitap nereye gitsem benimle beraber olacaktı.

Nasıl olsa, bir hocanın yanındaki abdest ibriğini kimse almaz. Başka hapse gitsem, benimle gider. İdam olsam, ibriğin altından çıkar...

Bir zaman sonra, beni aldılar, İstanbul'a doğru yola koyulduk. Mahkemeye çıkacağız. Yanıma muhafız, iki zabit verdiler. İkisi de öyle kibar, öyle insan, öyle efendi ki, subayın da böylesi olur muymuş!

İstanbul'da İdam Tehdidi

Derken İstanbul'a vardık. Zabitler bana sordular:

"Efendim, sizi Meclis'e mi götürelim, yoksa Harbiye Nezareti'ne mi? Rey sizin... Nereye isterseniz, oraya götüreceğiz."

Düşündüm. Meclis'e götürseler, Talât Paşa oradadır. Benimle alay edecek: "Hoca nedir bu hâl? Değer miydi bunlara? Seni biz hoca olarak görmek isterdik. Nedir bu siyaset, nedir bu hâl?" diyecek. Benimle alay edecekler.

Enver ne kadar saf ise, Talât da o kadar, zekidir, şeytandır.

Talât'ın istihzası, bana, Enver'in vereceği idam kararından daha ağır geldi.

"Harbiye'ye götürün, oğlum." dedim.

Harbiye Nezareti'ne geldik. Birisi benimle kaldı. Diğeri içeri gitti... Tam beş saat bekledik. Gitti gelmez...

İbriğim elimde, onunla abdest alıp vakti giren namazları kılıyorum.

Bu zaman zarfında bana, askerî mahkeme kuruyorlar ve beni idama mahkûm ediyorlar kanaati geldi.

Dünyaya Veda Namazı

Azizim o beş saat içinde, ben ölümü gördüm. İnsan, "Allah'ı görür gibi ibadet etmek" manasına gelen "ihsan"a riayet ederek ibadet etse, tefekkür etse, günah mı işleyebilir? Gaflete mi düşebilir?

O beş saat zarfında, gözümün önünden, neler geldi, neler geçti? Hayatta neler yapılmak lâzım imiş de, yapılmamış. Fırsatlar değerlendirilmemiş... Bunlar hep insanın gözünün önünden geçiyor.

Ebu Eyyub el-Ensarî hazretlerinin, peygamber efendimize arz ettiği bir şikâyeti var.

"Yâ Resûlallah, namazlarımda huzur bulamıyorum. 'Namaz mü'minin mirâcıdır.' buyuruyorsunuz. Namazlarım maalesef mirac olmuyor. Ne tavsiye buyurursunuz?"

Peygamber-i Zîşan, şu cevabı veriyor:

"Yâ Ebâ Eyyûb! Sallî salâte'l-müveddi'în. Dünyaya veda eden kimselerin namazı gibi kıl..."

Hayatının son namazını kılan insan ki, ondan sonra artık, Allah'ın huzuruna varacak. Ona, "gel bakalım!" denilecek. Defter-i a'mâli eline verilecek.

Sallallahü aleyhi ve sellem efendimizin, Ebu Eyyub'a olan bu tavsiyeleri, orada hatırıma geldi. Öğlen ve ikindi namazlarını, orada, o düşüncelerle, hislerle kıldım... Ah, bütün namazlarımı hep öyle kılabilseydim!

Gemlik Sürgünü

Beş saatlik o bekleme sırasında, idam olunma ihtimali kuvvetlendikçe, öyle düşündükçe, insanın üzerine, baygınlık gibi bir hâl geliyor. Âleminiz değişiyor... Bir, meleklerin gelip de gözünüze görünmesi kalıyor... Artık huzur-i İlâhi'ye çıkmak, meleklerin suale çekmesi kalıyor...

Ben o âleme dalmış gitmişken, beş saat sonra, neyse o genç zabit geldi:

"Hocam, Sinop'a mı, yoksa Gemlik'e mi gitmek istersiniz, diye soruyorlar." dedi.

Meğer, hakikaten aralarında epey müzakere, münakaşa etmişler. Enver şöyle demiş:

"Bu adamı idam etmeye kıyamam. Mücadelesini inancı, fikri uğruna yapıyor. Yalnız bu günlerde, buralarda durmasın. Bir yerlere sürelim. Sorun bakalım: Sinop'a mı, yoksa Gemlik'e mi gider?"

Ben, Gemlik'i seçtim. Bir de oraya vardım ki: Hüseyin Avni Efendi orada, şu bu orada birçok arkadaş var...

Dava Adamı

Mustafa Sabri Efendi merhumun ziyaretine ilk defa 1940 yılında gitmiştim. 1945 sonuna kadar, kendisine sık sık gittim. Bu beş altı sene boyunca, hep aynı hasır iskemlelere oturduk. Ortada küçük bir seccade vardı. Hiç bir şey değişmedi. Bütün derdi, mevzuu, konuşması, devamlı surette, ilim, irfan, dava ve dertlerimiz idi. Bir kere olsun kendi şahsî sıkıntısından, derdinden bahsettiğini görmedim.

Sabri Efendi, ekseri hocalar gibi, yalnız dinî ilimlerden değil, her şeyden bahsederdi.

Elmalılı Hamdi Efendi

Bir keresinde Elmalılı Hamdi Efendi'nin imanından, zekâsından, çalışkanlığından bahsederken şöyle demişti:

Elmalılı Hamdi Efendi'ye hangi meseleyi verirseniz verin, içinden çıkar, üstesinden gelir. Kendisiyle birlikte bulunduğumuz bir meclisde:

"Hamdi Efendi, senin bir Fransızca'n vardı. Biraz daha ilerletsen de, mütercime filân ihtiyacımız kalmasa..." dedik.

Bunun üzerine, altı ay bir gayret etti; Fransızca'yı ilerletti. Fransızca'dan bir felsefe tarihi olan *"Metâlib ve Mezâhib"*i tercüme etti. Birçok kimse kitap tercüme eder. Fakat tercüme ettiği kitabın mevzuunu ya anlar, ya anlamaz.

Ben bunun bir misalini Ferid Bey'de gördüm. *"Vahdet-i Vücud"* diye kitap yazmış, ama vahdet-i vücudu anlamamış. Ferid Bey, o güzel şiirleri yazan adam, o güzel konuşan adam...

Hamdi Bey bir şey yazarsa veya tercüme ederse, o meseleyi allak bullak eder. Derinleşir, tahlil eder, tenkid eder.

Vahdet-i vücud zaten insana tuhaf gelen, garip gelen bir mesele. Bunun dinimize muhalif düşen tarafı panteizm, "Her şey Allah'tır." demek. Vahdet-i şuhud ile vahdet-i vücud karıştırılıyor... Her şey fanidir.

İnsan Çelebi Olabilir

Mustafa Sabri Efendi'nin bu sözlerini, İhsan Efendi de söylerdi. Şöyle derdi:

Hamdi Efendi'nin *"Metâlib ve Mezâhib"* mukaddimesi âlimanedir. Bir de dibace vardır ki, o da arifanedir. Birinde ilim var, birinde irfan var, tasavvuf var.

Tasavvuf, Allah'ın rızasında fani olmak, aşkıyla bâki olmak... Allah olmak, değil. Mahlûk, hâlık olamaz. Allah'ın yerine geçemez.

İşte ilm-i kelâm ulemasının, "Hulûl ve ittihad yoktur." demesi budur. Allahu Tealâ, zattır ve münezzehtir... İnsanlar ne olur? Rabbanî olurlar, Rab olamazlar. İlâhî olurlar, İlâh olamazlar.

İlâhî bir insan, Rabbanî bir insan... "Çelebi" derler. Çelebi ne demek? Rabbanî demek. Çelep, Çâlâb'dan gelir. Çâlâb, Allah demek... Çâlâbî, Rabbanî, İlâhî yani Allah'a yakın, Allah adamı, Allah dostu... Allah değil...

Allah'tan başka birşey yok, demek; yalnız Allah ebedî, kalıcı, devamlıdır; "Allah'tan başka herşey fani, yok olucudur." demektir.

Hicret Mücadele Demektir

Sabri Efendi'nin sohbetlerini çok severdik. Hoca, kendini bize sevdirmişti. Sevgisinin mihrak noktası şu idi:

Çocuklar, derdi; hicret, kaçıp da rahata kavuşmak manasına değildir. Nasıl ki, Varaka bin Nevfel, Peygamber-i Zîşan Efendimiz'e, vahyin ilk geldiği gün:

"Ah, kavminin seni Mekke'den çıkardığı gün, hicret edeceğin, Mekke'yi terk edeceğin zaman, hayatta olsaydım da, sana yardım etseydim." demesiyle, Resul-i Ekrem, hayretler içinde:

"Onlar beni Mekke'den çıkaracaklar mı?" diye sormuştu. Bu sualin içinde neler vardı:

"Yahu Ben, Muhammedül Emin'im, kırk seneden beri, Mekke'nin en çok sevilen insanıyım. Ben halkın emin adamıyım.

Herkesin en kıymetli eşyalarını ben saklarım. Bana güvenirler...” diyordu. Nevfel cevap verdi:

“Evet, hiç bir peygamber, davasını kendi memleketinde yürütememiştir. Mutlaka hicret etmiş ve ondan sonra davasında muvaffak olmuştur...”

Hicret, kaçmak, rahata kavuşmak, demek değildir. Mücadeleye devam etmek, fethe, zafere hazırlanmak için çalışmak, kuvvetlenmek demektir. Efendimiz, Mekke’de kalsaydı, fetih olmazdı. Fetih, hicretten sonra oldu.

Duvardaki Levha

Sabri Efendi Hocamız bize hep bu ruhu, azmi, gayreti telkin ederdi. Bizler orada, memleketimizdeki din aleyhindeki hareketlerin artıp durduğu bir zamanda, dinî tahsil yapan, garip, kimsesiz gençlerdik.

Hayatında pek çok sıkıntılar çekmiş, davasının ne hâllere düştüğünü görmüş, yurdunu terketmiş olan bu muhterem zat, bizlere ümid ve mücadele azmi aşılar, o hâliyle en güzel bir nümune-i imtisal olurdu.

Bize daima bu ruhu telkin eder, teşvik eder, gönüllerimizi alır, bizi sever, bizlere de kendisini sevdirirdi.

Mustafa Sabri Efendi’nin ziyaretine ilk gittiğim gün, oturdukları odaya girer girmez, merhum damadı hattat Mehmed Ali Bey’in yazmış olduğu ta’lik yazı gözüme çarpmıştı. Beş altı sene, kaldığım müddetçe, o levhaya hayran idim. Ta’lik yazısı ile Yesarî üslûbu...

Mehmed Ali Bey, Yesarî tarzının son mümessili olan, hattat Hulusi Bey’den icazet almıştı. Ta’lik yazan bir hattat idi.

“Elâ bi-zikrillâhi tatmeinnü’l-kulûb”

Sabri Efendi deyince, ilk o oda hatırıma gelir; o oda deyince de, bu ayet-i kerime: *“Hiç bir şeyle değil, ancak Allah’ı zikirle kalpler tatmin olur...”*

Zaten o odaya girer girmez, Allah'ın zikri gönlümüzü aydınlatırdı.

Domates Yemeği

Efendi hazretleri bizi çok severdi. Davet ederdik, kendisi kaldığımız yurda, Muhammed Bey Ebuzzeheb'e gelirlerdi. Biz tabii, kendi yemeğimizi, kendimiz yapardık. Çarşıdan getiremeyiz, fakiriz, talebeyiz. Efendi de dışarıdan yemek alınmasına razı olmazdı.

Bir seferinde yemeği ben yapıyordum. Kabak pişirdim. Ali Yakup Bey, Mustafa Runyun Bey ve Yugoslavyalı bazı talebeler vardı. Sohbet arasında birkaç kere şöyle buyurdular:

"Yahu biz yavaş sesle konuşuyoruz. Sen hem yemek yapıyorsun, hem dinlemeye çalışıyorsun. Bu adalet olmuyor." Bir kere de, domates yemeği tarif etmişti:

"Ben bir yemek öğrendim. Bu yemeklere filân hacet kalmıyor. Gaz ocağının üzerine bir teneke koyacaksınız. Onun üzerine de domatesleri... Domates, o tenekenin üzerinde pişiyor. Salata deseniz salata, yemek deseniz yemek. Hele yanında biraz da peynir olursa, çok lezzetli bir yemek oluyor..."

Kendilerini ziyarete gittiğimde, birkaç defa:

"O kabak yemeği ne kadar lezzetliydi! Sizin yemekleriniz hep öyle lezzetli mi olur? Yoksa medresede piştiği için mi öyle oluyor" diye iltifat etmiş, gönlümüzü almışlardı.

Maneviyatın Kokusu

Kaldığımız yurda gelişlerinden birindeydi. Kendisini karşıladık. Yukarıya çıkıyorken, dediler ki:

Çocuklar, yemin ederim, birkaç adım ileride, bu yurttan manevî bir koku geldi. Medrese olduğu için manevî bir koku geldi. Dinimiz ilme çok ehemmiyet verir. Sizleri tebrik ederim. Cenab-ı Hak sizi, mesleklerin en hayırlısına sâlik kılmış.

Ayet-i kerimede: *"Küçük büyük, kadın erkek, süvari piyade olarak, hep birlikte, memleketiniz, ülkeniz, dininiz, imanınız, ırzınız, namusunuz, düşmanlar tarafından taarruz ve tecavüze uğrarsa, cihada gidin, seferberlik ilân edildi mi, hep birden savaşın."* diye emredilmiştir.

Cihad Allah'ın emridir. Fakat hemen arkasından ikinci ayet-i kerime gelir. Bu mutlak ve kat'i emre bir kayıd, bir istisna koyar, umumi emri hususi kılar. Der ki:

"Sakın mü'minlerin hepsi birden harbe gitmesinler. İnsanlara dinlerini öğretecek bir kısım âlimler, geride kalsınlar. Ya hepsi gider de savaşta ölürlerse, bu halka dinini, imanını, ahlâkını kim öğretecek, onları kim irşad edip koruyacak!.."

Milleti Millet Yapan Değerler

Milletin bir içi, bir de dışı vardır. Cismi var, ruhu var; maddesi var manası var; toprağı var, dini imanı var, ırzı var, namusu var...

Milletin dışını, cismini, maddesini, toprağını ordusu korur. İcabında ayette emrolunduğu gibi, bütün bir millet bu cihada katılır, savaşır.

Ama milleti millet yapan asıl değerler, ruh, mana, din, iman, ahlâk, namus ise, manevî ordu olan ilim adamlarının koruması altındadır. Asıl millet, bu değerlerden meydana gelir. Bunlar korunabilirse, bir millet, her zaman ve her yerde, kendisini yeniden inşa edebilir.

İşte o manevî ordu, çocuklar, sizlersiniz. Milletin manevî müdafasını ehl-i ilim yapar. Sizler, bu mukaddes vazifeyi yapacak olan manevî ordunun kumandanlarısınız.

Samimi olarak söylüyorum. Ah keşke, ben de sizin gibi talebe olsaydım...

Din ve İlim

Mustafa Sabri Hocamıza bazan milletçe başımıza gelenlerden bahseder, sualler sorar, fikirlerimizi söylerdim. Hem hayret eder, hem hoşuna gider ve şöyle derdi:

"Siz genç yaşta Türkiye'den ayrıldınız. Orada fazla birşey göremediniz. Bu işleri okuyup da mı öğrendiniz, mütalâa arasında mı elde ettiniz?"

"Efendim, pederimin, amcamın, dedemin meclisleri, hep böyle geçerdi. Bu meselelere, evden aşinayız..."

Fakir, büyüklerimden bahsedince, Sabri Efendi "Islah-ı Medaris"i hatırlardı:

Azizim, Islah-ı Medaris'tekiler, hoca değil, havari idiler. Hâlâ onların nurdan simaları gözümün önündedir... Çocuklar, ilim, çok mübarek bir meslektir. İşe başından baktığımızda görürüz ki, İslâm dini ilimle başlayan bir dindir.

Nur Dağı'nda, Gar-ı Hira'da, peygamber efendimize inen ilk ayetin, "Oku" diye başlaması, üzerinde durulacak meselelerden biridir.

Dininin ilk emri "Oku" olan bir millet, nasıl câhil kalır, kalabilir?

Ben yirmi iki yaşımda müderris oldum. Hâlâ ilme doyamadım. Peder o zaman, Tokat'tan gelmiş, ders verdiğim yerde beni görmüş, elli altmış kadar talebeye yüksek dersler okuttuğumu görmesine rağmen, şöyle demiş:

"Ben bunun biraz daha okumasını isterdim. Çok çabuk hoca olmuş..."

İmanı Noksan Olan, Yoldan Sapar

Mustafa Sabri Efendi, İttihat ve Terakki idaresine muhalif olunca, daha önce Miralay Sadık Bey ve arkadaşları tarafından

kurulmuş olan Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne katılmış. Yeni bir parti kurup da bölünmeye sebep olmak istememişler.

Fakat Hoca sonradan, girdiğine bin pişman olmuş, aradığını bulamamış ve bu partiden de ayrılmış. Kendisine bu bahsi sorduğumuz zaman şöyle derdi:

Azizim, biz İttihatçıların tuttukları yolu beğenmeyip şikâyet edip ayrılıp onlara muhaliftir, daha iyidir zannedip yanlarına gittiğimiz arkadaşlarımız, meğer yine aynı İttihatçı zihniyetin insanları imişler. Sadece, İttihatçılara bir düşmanlıkları var, o kadar. Yoksa, düşünceleri ahlâkları hep aynı...

Çocuklar bütün bu felâketlerin başında, şu ayet-i kerimenin tecellisini gördüm:

"Ahiret gününe, ilâhî cezaya inanmayan, bundan çekinmeyen kimseler, muhakkak, maslahat ve menfaatleri icap edince, doğru yoldan saparlar. Bunlardan dürüst bir hatt-ı hareket beklemek hatadır..."

Allahu Tealâ'nın fermanı olan bu ayet-i kerimede, bütün başımıza gelenlerin izahı vardır.

İmanları noksan iken doğru gibi görünen, iyi görünen, iyilerin arasında olup onlar gibi hareket eden insanlar, sıkıntılı günler gelip de menfaatleri tehlikeye girince, doğru yoldan ayrılıyor, çıkarlarına göre hareket etmeye başlıyorlar.

Meselâ, Rıza Tevfik, Refik Halid, Süleyman Şefik gibi kimseler, sözde bizim siyasette arkadaşlarımızdı. Fakat imanî, İslâmî meselelerde, İttihatçılardan bir farkları yoktu.

Sabri Hocamızın işaret ettiği gibi hatta Rıza Tevfik, sonraları, Yüzellilikler'den olup da sürgüne gidince, Mustafa Sabri Efendi hakkında, yarı mizahî lâflar etmişti.

Bunlar onun, muhafazakârlarla, hocalarla beraber aynı partide bulunmasından dolayı duyduğu bir rahatsızlığın dışarı vurulması, bir şuuraltı ifadesiydi.

Ali Kemal'in Kaçırılması

Sabri Efendi, İstanbul'dan ayrılmadan önceki son günlerine dair de bir hatırasını anlatırdı:

Ali Kemal Bey'in evinde birkaç kişi toplanmış konuşuyorduk. Ahvalin müzakeresini yapıyorduk. Ali Kemal bir ara:

"Benim içimde bir sıkıntı var. Biraz dışarıya çıkayım." dedi; çıktı. Epeyi zaman geçti, dönmedi. Hanımı telâş etmiş,

"Gelmedi, Ali Kemal Bey dönmedi, ne oldu?" diye çırpınmaya başlamış. Biz de şaştık, "Acaba ne oldu, nereye gitti?" diye.

Meğer kapıp kaçırmışlar. İzmit'e götürmüşler. Daha sonra da, güya mahkemeye götürürken, halkı saldırtıp linç ettirmişler. Tabii bunları sonradan öğrendik.

Yine o günlerde, Refet Paşa, Ankara'nın temsilcisi olarak İstanbul'a gelmişti. Birtakım edep harici lâflar etmiş, hatta:

"Ben Âl-i Osman filân tanımıyorum." diye, bağırıp çağırmıştı.

Bütün bu hadiseler, Sultan Vahdeddin'in, Türkiye'yi terk etmek üzere, İngiliz işgal kuvvetlerinden bir gemi istemesiyle neticelendi.

Herhalde o hadiseleri yapanların istedikleri şey de bu idi.

İskenderiye'de Çirkin Nümayiş

Mustafa Sabri Efendi; Sultan Vahdeddin, İngiliz zırhlısıyla İstanbul'dan ayrılırken, onunla berabermiş. Oğlu İbrahim Sabri ve ailesi efradı da birlikte imişler. Başkaları da varmış. Bir kısmı Pire'de, Atina'da inmişler.

Mustafa Sabri Efendi, Zeynelabidin Efendi, Filozof Rıza Tevfik, galiba Refik Halid de aileleriyle birlikte gemide imişler. Daha başkaları da varmış.

Bunlar padişahla birlikte İskenderiye'ye varmışlar. Fakat burada, onların, acıklı bir karşılanma hadisesi var. Oradaki Türk konsolosu, artık Ankara'nın emriyle mi, yoksa kendi işgü-

zarlığından, yeni idarecilere hulûs çakıp, bir mevki kapmak veya saltanatçı olmadığını böylece ispat edip yerini muhafaza etmek için midir, artık bilinmez; ayak takımından birilerini toplayıp bunlar rıhtıma inerlerken, üzerlerine çürük yumurta ve domates attırmış...

Cidde'deki Karşılama

Böyle nahoş bir şekilde İskenderiye'ye inip yerleşirler. Burada otururlarken, o zaman artık Hicaz Meliki diye söylenen, asi Mekke Emiri Hüseyin, padişahı ve yanındakileri Harameyn'e davet eder.

"Yalnız başınıza, garip olarak İskenderiye'de kalmaktansa, Mekke-i Mükerreme'ye, Medine-i Münevvere'ye buyurun." der. Bir de hususi vapur gönderir.

Bu teklif kabul edilir ve heyet hep birlikte vapura binip Cidde'ye vasıl olurlar.

Şerif Hüseyin, kurnaz adam... Ayrıca kendince gizli fikirleri, hesapları var. Cidde tüccarlarına:

"Halife geliyor, Şeyhülislâm geliyor." diye haber salmış ve:

"Aziz iken, zelil olmuş, gurbete, felâkete düşmüş kimselere ikramda bulunun." hadis-i şerifi ile onları teşvik etmiş.

Bizimkiler bir de Cidde'ye gelmişler ki, bütün şehir halkı karşılamaya çıkmış ve sahili baştan başa halı döşemişler.

Şerif Hüseyin'in Sözleri

Şerif Hüseyin, padişahın elini öpmüş, Şeyhülislâm'ı kucaklamış. Merasim sözlerinden sonra şunları da ilâve etmiş ki, tarihi sözlerdir:

"Padişahım, ben Türk'e, Osmanlı'ya isyan etmedim. Ben zulme karşı isyan ettim. Size de vatanı dar getiren, ayrılmanıza sebep olan eşirrâya isyan ettim. Onlar bize de Müslüman dünyasını dar getirmişlerdi..."

Gelenlerin hepsine fevkalâde izzet ve ikramda bulunulmuş. Mekke-i Mükerreme'de umre yapmışlar.

İşte bu günlerde, Filozof Rıza Tevfik, bizim kayınpederle beraber imişler. Filozof, Harem-i Şerif'i de bu sırada ölçüp kaç kişi alacağını filân hesap etmiş.

Padişah ve maiyeti Mekke-i Mükerreme'de ikamet ederlerken yaz mevsimi gelmiş. Havalar iyice ısınmış. Bu aylarda, sıcaklık gölgede 47-48 derece olur. Böyle olunca Şerif Hüseyin onları Taif'e davet etmiş. Tâif 2600 metre irtifadadır. Hararet çoğu zaman 26 olur, 30'a varmaz.

Bir İngiliz Oyunu

Taif'e gitmişler. Burada Şerif Hüseyin'in, bizimkilere iltifatı iyice artmış. Şeyhülislâm anlatırdı:

Padişah'ın haremağalarından Şaban Ağa diye, cin fikirli bir adam vardı. Bu Şaban Ağa'nın, Şerif Hüseyin'in yakınları, adamları ile sık sık görüştüğünü fark ettim. Huylandım. Tam bir haber almaya da imkân yok. Şaban Ağa ıslak sabun gibi, ele avuca sığmıyor.

Şüphelendim. Bir teşebbüs var. Başımıza bir çorap örülüyor, bir tuzak kuruluyor. Rahatsızlığımı bahane ederek, Şerif Hüseyin'in doktorlarıyla görüştüm. Doktorlar Türk, Osmanlı'dan kalmış. Kibar insanlar. Onlarla konuştum, ağızlarını aradım. Daha biraz dikkat edip soruşturdum ki, mesele az çok anlaşıldı.

İngilizler, bize ikinci bir darbe vurmaya hazırlanıyorlar. Şerif Hüseyin'e halifeliği ilân ettirecekler. Hem dünün halifesi ve hem dünün şeyhülislâmı olarak, bizler de onun misafiriyiz, minnettarıyız ya, biz de onu kabul etmek zorunda kalacağız.

Böylece İslâm dünyasında bir fitne daha çıkacak. Bir halife İstanbul'da Abdülmecid Efendi, bir halife de burada, artık bir derdiniz bin olacak.

Müslümanların başında iki halife olmayacağı mâlum. Bunu yasaklayan hadis-i şerif de var. İki halife, münakaşa, mücadele, anarşi demektir. Müslüman Müslüman'la savaşmak zorunda bile kalabilir. Tam bir fitneci İngiliz oyunu daha...

Hicaz'dan Ayrılış

İşi fark edip anlayınca, yine de sevindim. Hiç olmazsa vaktinde tedbir alırız, dedim. Rahatsızlığımı bahane ederek ayrılmak istediğimi söyledim. Küçük damadım Zeki Bey'de de tevehhüm hâli gibi hâller zuhur etmişti. Bazı arkadaşlar:

"Efendi hazretleri, hac mevsimi geliyor, haccetmeden gidilir mi?" filân diye itiraz ettiler. Dedim ki:

"Hac kime farz? Hem hac ferdî bir vazife... Burada kalırsak birtakım büyük meseleler çıkacak gibi görünüyor. Hilafet meselesi ortaya atılacak. Biz, biat edemeyiz, mazur gör, deyince, sokağa atılacağız. Bugün Şerif Hüseyin bize bir gemi verip istediğimiz yere gönderir. Fakat yarın bizi sokağa attığında ne yaparız? Ben yaşlı bir şeyhülislâmım. Cebimizde bir kuruş yok... Hazır itibarımız varken, istifade edip buradan uzaklaşmalıyız..."

Bunu Padişah işitmiş, beni çağırdı, sordu.

"Efendim, yalnız olursak arzederim." dedim.

"Buyurun kimse yok dedi, ayrıca kimse girmesin diye emir verdi. Vaziyeti arzettim.

"Ya, öyle birşey mi var?" deyince, artık: "Şaban Ağa'dan huylanıyorum." filân da diyemedim. Çünkü Allah muhafaza, adam aleyhime iftira da atabilir. Bunlar tehlikeli insanlar...

"Efendim bana öyle geliyor, öyle sezinliyorum." dedim.

"Efendi hazretleri, ben bu gizli kapaklı işlerden, bu dolaplardan bıktım. Gidelim diyorsan, gidelim." buyurdular.

Böylece, Hicaz'dan ayrıldık. Biz Yunanistan'da inip Romanya'ya gittik. Padişah da İtalya'ya gittiler.

Sabri Efendi'nin Muhalefeti

Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, Mustafa Kemal'in padişah tarafından Anadolu'ya gönderilmesi hadisesine dair hatıralarını da şöyle anlatmıştı:

Padişahın Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya göndereceğini kestirince, bir din borcu olarak, kendisiyle görüşmek ve buna mani olmak istedim. Çünkü endişelerim vardı. O ana kadar elde ettiğim bilgiler de bu endişelerimi kuvvetlendiriyordu. Miralay Sadık Sabri Bey'in ve arkadaşlarının tahkikatı da bu yöndeydi. Beni ikaz etmişlerdi.

"Padişahım, eğer bu iş için muhakkak bir paşa gönderilecekse, karar verdiyseniz, başka bir paşa bulalım." demek istedim.

Veled Çelebi'nin Temennası

O sırada Ferid Paşa yoktu. Sadaret mührü, sadrazam vekili olarak bende idi. Padişahtan müsaade alarak, ziyaretlerine gittim.

Sultanın yanına girince, baktım, Veled Çelebi yanındaydı. Beni görünce hemen sözünü kestirdi. Bir daha konuşmadı. Demek benim geleceğimi bilmiyormuş, Padişah da söylememiş. Sözleri yarıda kaldı.

Veled Çelebi'yi birkaç defa görmüştüm, ancak bu kadar yakından temasım olmamıştı. Konyalıdır. Mollaoğlu derler. Dergâhın şeyhidir.

Padişahı bir selâmladı! Ben ömrümde ne öyle selâm gördüm, ne de verebilirim. Yerlere kadar eğilerek, öyle bir temenna... Ne büyük temrin görmüş!

Bizleri uyandıran, mücadele bayrağının altına alan Konya mebusu Zeynelabidin Efendi, Veled Çelebi'den şikâyet ederdi:

"Aman dikkatli olun. Allah şerrinden emin eylesin. Rengini belli etmez. Her renge giren bir bukalemundur. Sâlihle sâlih, tâlihle tâlih olur. Belâlı bir insandır." derdi.

Veled Çelebi, İttihatçılarla çalışır, görüşürdü. Şimdi de Mustafa Kemal adına padişaha geldiği anlaşılıyordu.

Veled Çelebi beni görünce bozuldu. Fazla kalmadı. İzin istedi. Padişahı öyle acayip bir şekilde selâmladı, gitti. Onun arkasından Padişah:

“Çok kibar bir insan; çok nazik, değil mi efendim?” dedi. Ben işi anlasın, mevzu açılsın diye:

“Büyük aktör efendim, büyük aktör.” dedim.

Padişah’ın Mustafa Kemal’e İtimadı

Sonra meseleyi padişaha açtım. Bahse girdik. Söz uzadı. Yemek vakti geldi. Saray âdeti üzere yemek yedik. Çay geldi, içtik. Yatsı oldu. Namazı kıldık.

Padişah, devamlı şöyle diyordu:

“Efendi hazretleri, vaziyet belli; ben vatanımı kurtarmak istiyorum; ne pahasına olursa olsun, vatanımın kurtulmasını istiyorum. Efendi hazretleri, anlaşılıyor ki siz, saltanatımın tehlikeye düşeceğinden korkuyorsunuz. Onu korumamı istiyorsunuz...” Bunun üzerine:

“Efendim, benim endişem, sizin saltanatınız için değildir. Bugün saltanatınızın temsil ettiği dinimiz içindir. Bendeniz, din gider diye korkuyorum. Saltanat giderse, yerine bir saltanat daha bulunur. Fakat din giderse, yerine bir din daha gelemez. Benim korktuğum budur.

“Eğer mutlaka, bir zat, bir asker gönderilecekse, başka birini araştıralım. Bana da bir söz hakkı tanıyın. Siz bu dinin halifesi, ben de şeyhülislâmıyım. Din cihetinden, sizin kadar ben de mes’ulüm..” filân dedim.

Baktım, padişahın Mustafa Kemal’e tam itimadı var. Bana:

“Yanlış anlıyorsunuz, suizan ediyorsunuz, benim onunla teşrik-i mesaim oldu. Fikrine, zihnine, zekâsına güveniyorum.

Efendim, orduda bizi anlayan, memleketin dertlerini bilen insan... Âteşîn bir zekâ, âteşîn bir zekâ..."

Tebliğ Vazifesi

Baktım, Padişah durmadan böyle diyor, "âteşîn bir zekâ..." Anladım ki artık son sözü söyleyip konuşmayı bitirmek lâzım.

"Efendim, dedim; malûmunuz, Resul-i Ekrem, sallallahü aleyhi ve sellem efendimizin..."

Ben söze böyle başlayınca, Nebiyy-i Zîşân'ın adı geçer geçmez, adamcağızın gözlerine yaşlar doldu... Devam ettim:

"...Aleyhissalâtü vesselâm efendimizin Veda Hutbesi'ndeki son sözleri malumunuzdur. Ben de onun: Allah'ım tebliğ ediyorum, ruhumun feryadını, imanımın sesini, insanlığa tebliğ ediyorum, dediği gibi, vazifemi yapıyorum.

"Padişahım, son söyleyeceğim söz budur: İslâmiyet'i müdafaa ve himaye edemeyecek bir iktidar, bir saltanat gitse; yerine yeni bir saltanat, bir iktidar konur. Fakat din giderse, yerine yeni bir din gelmez, padişahım! Benim korktuğum dindir..."

Padişah, bu sözlerim üzerine, müteessir oldu:

"Evet gayemiz bir ama görüş ayrılıklarımız var." dedi ve Ziya Paşa'nın:

"Herkesin maksudu bir amma rivayet muhtelif" mısraını okudu... O sırada baktım horozlar ötüyordu. Vakit çok geç olmuştu, ayrıldık...

Olanlar Oldu Bize

Gel zaman, git zaman, neler neler oldu! Vatanımızı terk etmeye mecbur kaldık. Birlikte, İstenderiye'ye, Mekke'ye, Taif'e gittik. Sonra padişah ve maiyeti İtalya'ya, biz Romanya'ya yerleştik...

Birgün padişahın rahatsız olduğunu işitince, Romanya'dan kalktım, trenle, ziyaretlerine gittim. O beni, dargın, kırgın sanırmış. Görünce memnun oldu:

"Efendi Hazretleri, bu kadar zahmetler ihtiyar edip teşrif buyurdunuz. Dost böyle olur." dedi.

"Ne kadar kalacaksınız?" diye sordu.

"Efendim, üç gün kalayım da dinleneyim, diyorum. Ne olsa yollarda uyunmuyor, yorgun düşüyoruz." cevabını verdim.

"Siz boş durmazsınız. Hatırat filân yazdınız mı? Ben elime kalem alamayacak kadar, mecalsizlik içindeyim. Siz kalem erbabısınız. Yazmadan duramazsınız..." diye sordu.

Daha önce seksen sayfa kadar bir şey karalamış, bazı hatıralarımı yazmıştım. Adını da *"Olanlar Oldu Bize"* diye koymuştum. Yanımda idi.

"Efendim, bazı şeyler yazmıştım." deyince:

"Görsem, olur mu?" dedi. Bir zarfa koyarak, bıraktım.

Padişah Çok Mahzundu

Hatıratta, padişahla aramda geçenleri anlattıktan sonra:

O gün, şimdi orada burada sürünen Padişah, horozları dinlediği kadar, beni dinlemedi. Fikir ayrılığı deyip geçiştirdi... Ne dediysem dinletemedim, diye yazmıştım.

Bu ziyaretimde, padişahın muhitinde bir perişanlık, neredeyse bir sefalet görmüştüm. Kendisi çok mahzundu. Tabii ben bir Anadolu çocuğuyum; medreselerde büyüdüm; hapisler gördüm. Pişkinim, aldırmam. Padişah öyle mi ya?

İşte o ziyaretimde, bir de, Gümülcineli İsmail'e beş yüz altın kaptırdıklarını öğrenmiş ve Allah razı olsun, Topbaş Ahmed Hamdi Bey vasıtasıyla, on eksiğiyle geriye alabilmiştim. Onunla hiç olmazsa bir müddet daha geçinebilmişlerdi.

Dost Sözü...

Üç gün sonra, geri dönmeden önce, veda için padişahı ziyarete gittiğimde, onu daha bir üzgün gördüm. Hatıratımı, başka bir zarfa konulmuş olarak iade etti.

"Efendim, okumaya fırsat bulabildiniz mi?" diye sordum.

"Okudum. Dost sözü insana daha çok dokunurmuş." dediler. Vurulmuş gibi oldum. Keşki hiç vermeseydim de tekrar üzülmeseydi, diye düşündüm.

Mustafa Sabri Efendi'nin, padişahla konuştuklarını tabii, ikisinden başka kimse bilmiyordu. Bu sebeple, o hatırat çok mühim olmalıdır.

Fakir, Şeyhülislâm Efendi'nin anlattıklarının başka vechesini, bilhassa Mustafa Kemal hakkında, Miralay Sadık Sabri Bey'in bizzat kendisinden dinlemiştim. Bunları hatıratımda, merhuma ayırdığım kısma dercettim.

Türkçe'nin Yerine İngilizce

Mustafa Sabri Efendi, çok akıllı, zeki, basiretli ve uzak görüşlü bir insandı. Her meseleyi öncesi ve sonrası ile anlar, kavrar; gelecekte ne olacağını basiret ve isabetle tahmin ederdi. Türkçe hakkındaki sözleri de bu uzak görüşlerinden birisidir...

Türk dilinin, onu zenginleştiren eski yerleşmiş kelimelerin atılıp yerine, geçmişi olmayan, sığ, basit kelimeler konularak fakirleşmesi neticesinde, birgün gelip ilim dili olmaktan çıkarak, yerini İngilizceye bırakacağını, daha 1940'lı yıllarda söylemiş olması da çok mühim bir tespittir.

Son yıllarda, Kadir Mısıroğlu Bey'in, vesikalara dayanan iddia ve isbatlarını dinledikçe, Sabri Efendi'nin, mantığı, basireti ve feraseti ile aynı hakikatleri bu kadar sene önce keşfetmesine hayret ederim.

"Keşki Hazret yaşasaydı da Kadir Bey'i dinleseydi." derim.

Ferid Vecdi'nin Bir Sözü

Mustafa Sabri Efendi, Türkiye'de iken, din aleyhtarı düşüncesi olanlarla ve sanki iyi niyetle, dinde bir yenileşme istiyormuş kılıfı giydirenlerle, çok kalem münakaşası yapmıştı.

Mısır'da da aleyhtar olduğu için veya yeni nesillere beğendirmek uğruna, dinin aslını bozmaya kalkan birtakım ilim ve fikir adamlarına cevaplar vermekten, onların yanlışlarını göstermekten geri durmadı.

Kendisinin çok kuvvetli bir mantığı vardı. Fikrini gayet tutarlı bir şekilde müdafaa eder, hasımlarını sustururdu. Hatta Mısır'ın meşhur yazarlarından Ferid Vecdi, Mustafa Sabri Efendi için bir yazısında:

"... Ezher hocalarını korkuttu; beni de korkutacağını zannetti..." diyerek, Sabri Efendi'ye cevap vermeye çalışmıştı.

Mevkıfu'l-Akl

Mustafa Sabri Efendi'nin, *"Mevkıfu'l-Akl ve'l-İlm ve'l-Âlim min Rabbi'l-Âlemîn ve İbâdihi'l-Mürselîn"* isimli dört cildlik büyük eseri de böyle bir cevap vesilesiyle başlamış, sonra ilerleyip genişlemişti. Kısaca *"Mevkıfu'l-Akl"* diye tanınan, bu eser ilk olarak 1950 yılında Kahire'de Arapça olarak basılmıştır.

Mısır gazetelerinde, felâkete uğrayan bazı Müslüman ülkelere, Türkiye'nin yardım etmesi gerekirken, alâkasız kaldığına dair yazı ve haberler çıkmış.

Bunun üzerine, Mısırlı bir tarih mütehassısı, müverrihi, Muhammed Abdullah Hannan, günlük *el-Ehram* gazetesine bir makale yazmış ve hülâsa olarak şöyle demiş:

"İslâm dünyası, Devlet-i Aliyye denilen Osmanlı Devleti zamanında bile Türklerden bir fayda görmemişti. Bugünün laikliğini ilân etmiş, Müslüman dünyası ile alâkasını kesmiş olan Türk hükümetinden, neden ilgi bekliyorsunuz?"

Sadık Sabri Bey, adamın bu çirkin yazısını, Mustafa Sabri Efendi'ye göndererek cevap vermesini arzu etmiş...

İşte o makaleye cevap olarak yazılmaya başlanan fikirler, bahisten bahse geçerek, fikir fikri açarak büyümüş ve o dört ciltlik eser meydana çıkmıştır.

Allah'ın ve Peygamberlerinin beyanlarına göre aklın, ilmin ve âlimin durumunu ele alan, İslâm'ın tevhid akidesi ile ilmi, aklı, felsefeyi, tasavvufu ve tarihi karşılaştırıp inceleyen, hepsini vahiy ve hadislerin ışığında değerlendiren mühim bir eserdir.

Kahire'de bulunduğum sırada, daha önce kaleme aldığı *"Mevkıfu'l-Beşer Tahte Sultâni'l-Kader"* eserini, matbaaya dizilmek üzere verilmeden, fakir tekrar yazmıştım. Çünkü Mustafa Sabri Efendi'nin eli titrediği için matbaadaki mürettipler, onun yazısını iyi okuyup dizemiyorlardı.

Daha büyük olan bu ikinci eseri de benim yokluğumda Ali Yakup Bey yeniden yazıp matbaaya göndermiş. Bu bahisleri, yukarıda tafsilâtıyla arz etmiş idim.

Mısır'daki Âlimlerden Şikâyeti

Mustafa Sabri Efendi, Mısır'daki âlimlerden şikâyetçi idi.

"Avrupa karşısında maddî meselelerde duyulan zaaf, manevî, fikrî sahalara da bulaşmış, ruhî bir çöküntü olmuş. Bu çöküntü Mısır ulemasını o hâle getirmiş ki: Aman şu münevverleri dinden soğutmayalım, madem onlar mucizelere inanmıyorlar; biz de mucizelere birer kulp takıp, tevil edelim. Peygamberi de bir dâhi gibi gösterelim... derken, kendileri yoldan çıkmışlar..." derdi.

Muhammed Abduh'u tenkid ederdi. Fakir birgün kendisine dedim ki:

"Efendim, öyle anlaşılıyor ki, Muhammed Abduh, şu münevverleri, entelektüel zümreyi, İslâm safına, kendi safına çekeyim derken, onların cazibesi daha kuvvetli gelmiş, onlar hocayı çekmişler..."

Bu sözüm çok hoşuna gitmişti.

"Aferin yahu, âferin Küçük Ali! O babanızın, dedenizin, Islah-ı Medaris'in bir feyzi var sizin üzerinizde. Aferin oğlum! Hakikaten öyle olmuş. Abduh onları çekeyim derken; onlar bunu

çekmişler... Mübarek şurada gözünün önünde duran Mekke'ye, ömründe bir kere gidememiş de, senede iki kere Paris'e gidermiş."

Gizli Fikirler

Aynı konuşmada söz Ferid Vecdi'ye de gelmiş ve Hoca Efendi şöyle demişti:

Yahu şu Ferid Vecdi Bey son günlerde ne hâle gelmiş? Makalesinde bana cevap vererek, benimle alay ederek yazısına başlıyor: Ezher hocalarını korkuttu, beni de korkutacağını zannetti, diyor. Makalesinin hülâsası şu:

"Bugün Garp'ta bir modern ilim çıktı. Sultasını dinlerin üzerinde gezdirdi. Dinler ona karşı duramaz hâle geldiler. Dinleri evham ve hurafat çukuruna attı. Şark dünyası, Garp dünyasıyla münasebet kurunca, onlar da aynı kanaati benimsediler."

Şimdi Ferid Vecdi bunları yazıyor. Ben de biliyorum ki, bizimkiler de kendi dinleri için bu kanaate varıp inançlarını kaybettiler. Ama fikirlerini içlerinde sakladılar.

Benim yazdıklarım, işte bu gibilerin içyüzlerini ortaya çıkarmak içindir. Onların da benden korkmaları bundandır.

Ferid Vecdi, Ezher'in başına geçince, Ezher mecmuasının adını, *"Nûru'l-İslâm"* iken *"Mecelletü'l-Ezher"*e çevirdi. İslâm'ın nuru gitti.

Hadis-i Şerifler Kaç Tane

Bunlar maalesef pozitivizm denilen sakat cereyanın imansızlığıdır. Elle tutulup gözle görülmeyen şeye inanmazlar. Bu yüzden peygamberlerin mucizelerini inkâr eder; muhakkak dünyevî, maddî bir fevkalâdelikle izah etmeye çalışırlar. Bunları açık olarak beyan eden ayetler için de, "manalarını biz anlayamayız." derler.

Hadisleri azalta azalta birkaç taneye indirirler. Bir hadisin sahih olması için, onlara göre, bütün sahabenin rivayet etmesi

lâzımmış. Bir iki tanesi rivayet ederse, olmazmış... Sahabiler dürüst, muhterem, hayatları boyunca yalan söylememiş insanlar. Peygamberin ağzından yalan uydurmanın günahını, vebalini bilirler ve bunu kat'iyyen yapmazlar.

Ama bunların asıl dertleri hadisleri ortadan kaldırıp, dinin prensiplerini yok edip serbest kalmaktır. Yoksa, hadislerin sahihlik derecesini tespit etmek değil! Esasen iddiaları da gülünçtür: Yirmi üç sene binlerce insana, ayetleri açıklayan, dinini öğreten, fesahat ve belâgatıyla cahiliye ediplerini susturan, bütün hayatın nasıl yaşanacağını gösteren ve anlatan bir peygamber, bütün bu yirmi üç senede sekiz on tane cümle mi söylemiş? Başka söz konuşmamış mı? Bu ne kadar gülünç bir terbiyesizlik, ne kadar ahmakça bir iddiadır?

Resul-i Ekrem, yirmi üç sene ağzını kilitleyip oturmuş mu? Bu kadar sahabeyi kim yetiştirdi?

İman Gitti mi, Akıl ve Mantık da Gider

Allah kimseyi imansızlığa düşürmesin. İşin başı, kökü, esası, ruhu olan iman elden gitti mi; insanın aklı mantığı da gider. Her türlü bâtıl fikir onu böyle istilâ eder.

Şu şanları şöhretleri, geçen senelerde Türkiye'de de yayılmış olan, Akif'imiz rahmetlinin, o güzel, akıcı üslûbu ile seve seve tercüme ettiği eserlerin sahipleri, Şeyh Abduh ile Ferid Vecdi Bey'in bu hâle düştüklerini görünce, şu ayet-i kerimeyi çok okur oldum: *"Yâ Rabbi, bizi, hidayetten sonra dalalete düşürme. Bizleri hak ve hakikat yolundan saptırma..."*

Resul-i Ekrem Efendimiz de dualarında şöyle derlerdi:

"Ey gözleri ve gönülleri hedeften saptırmak güç ve kuvvetine sahip olan Allah'ım, izz ü celâlin hakkı için, şân-ı ulûhiyetine sığınıyoruz. Bizim kalblerimizi, gönüllerimizi, senin dinin üzerinde sâbit kıl..."

Mütareke Devri Meclisi

Birinci Cihan Harbi sonunda mağlup olarak mütareke yaptıktan sonraki günleri, Mustafa Sabri Efendi şöyle anlatmıştı:

Harp bitti. Memleketi harbe sokanlar, batıranlar, yakanlar, yıkanlar; harbe girdikleri gün, padişahı bile bu büyük işten haberdar etmeyenler, kaçtılar; memleketi terk ettiler.

Meclis açıldı. Sultan Vahdeddin padişah, ben şeyhülislâmım. Padişah, bütün mebuslara hitaben bir konuşma yaptı:

"Adaletten ayrılmayın. Olanlar oldu. Kindir, düşmanlıktır, bunları silin. Memleketin imarına uğraşın. Memleket felâketler gördü." şeklinde; "Kardeş olun, düşman olmayın." gibi konuştu.

Deve Değil, İnsan Kurban Etmeli

Herkes dağıldıktan sonra, ben kaldım. Bazı arkadaşlar da vardı. Padişah:

"Efendi hazretleri, şu harp bitti. Artık bir deve kurban etmeli, derler..." deyince,

"Padişahım, insan kurban etmeli." diye cevap verdim; "Bu akan kanların, bu cinayetlerin, bu felâketlerin faillerine hesap sorulmazsa, adalet olmaz... Siz, adalet buyurdunuz. Şimdi bunlar da o kelimeyi sakız gibi ağızlarında çiğneyecekler...

"Padişahım, adalet, Arapça bir kelimedir. Muadele'den gelir. Yani, verilecek cezanın, cürme müsavi ve muadil olması, denk olması lâzımdır... Eğer, câni, zâlim, zulmünün cezasını çekmezse, cinayet işlemekten, zulüm yapmaktan çekinmez.

"İslâm'da ceza vermekten maksat, suçlunun canını yakmak değildir. Diğerlerine, suç işleyebilecek olanlara, niyet edenlere, suç işlemeyi düşünenlere veya birgün aklına getirecek olanlara ibret göstermektir.

"Hırsızın eli, kesilmesini gerektiren şartlarda, kesilmekten maksat, onun eli değildir. O yaşadıkça, kesik elini görenlere, hır-

sızlık yüzünden kesilmiştir, diye dehşet verip niyeti olanları hırsızlıktan vaz geçirmektir.

"Korunmak, tedaviden daha mühimdir, buyurulmuştur. Cemiyeti korumak için, suçlulara hak ettikleri cezanın verilmesi lâzımdır ve bu adalettir..."

Sonra birgün baktım, Meclis'te mebuslar "Adaletten ayrılmayalım!.." diye konuşuyorlar.

Onlara dedim ki:

"Ben, Zât-ı Şahane'ye de arzettim. Adalet, muadele'den gelir. Eğer bu felâketzede memlekette, hakiki bir adalet icra edilecek olursa, kan gövdeyi götürür. Yapılanların hesabı sorulmadan, adalet olur mu?"

Namık Kemal, Ziya Paşa

Hüseyin Siret Bey, sık sık Mustafa Sabri Efendi'yi ziyarete gelirdi. Birkaç sohbetlerinde fakir de bulundum.

Eski edip ve şairlerden bahsolunuyordu. Siret Bey, Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın şiirdeki kudretlerinden bahsetti. Sabri Efendi merhum:

"Bunlar, cihan devletinin yetiştirdiği kimseler, sonra okuyan, çalışan insanlar. Ziya Paşa dediğiniz insanın, her mısraı dillere destan olmuştur. *Terkib-i Bend ve Terci-i Bend* oturarak, keyif çatarak yazılmış eserler değil. Büyük mütalâalar neticesinde, ilim ve irfanla kaleme alınmıştır. Bunlar, okumuş yazmış insanlar..."

Sabri Efendi böyle deyince, Hüseyin Siret, Bereketzade İsmail Hakkı Bey'den dinlediği bazı hatıralarını anlattı. Şöyle dedi:

Efendim, Bereketzade İsmail Hakkı Bey'den birçok şeyler dinlemiştim. Maalesef, o da hatıralarını, yazayım yazayım derken, yazamadan gitti. Müsaade buyurulursa, bu vesile ile kendisinden duyduğum bir hatırayı arz edeyim:

Namık Kemal'i Ziyaret

Bereketzade, Namık Kemal Bey'i mutasarrıflık vazifesi ile itibarlı bir sürgün olarak bulunduğu adada ziyaret etmek istemiş. Bunun için, ne olur ne olmaz diye, önce Sultan Abdülhamid'den izin çıkarmış; sonra ziyarete gitmiş.

Adada bir müddet Namık Kemal'e misafir olan Bereketzade, o günlere dair Hüseyin Siret'e şunları anlatmış:

Kemal Bey'in oturduğu evin bahçesinde dolaşıyorduk. Kendisine, hoşuna gideceğini bildiğim bazı beyitler okuyordum. Ben bir şairden birşeyler okuduktan sonra Kemal Bey bana:

"Sorma yahu Bereketzade, eslâf o kadar güzel şeyler söylemişler ki, bize söyleyecek şey bırakmamışlar." diyor, arkasından:

"Bu adamın, bir de şu şiiri var." deyip kendisi devamını getiriyordu. Dört lisanda, sanki okumadığı şey kalmamış gibiydi. Okumuş, okuduğunu hazmetmiş, ezberlemiş, öyle birşey...

Cihangirane Devlet

Yine Bereketzade anlatıyor:

Namık Kemal Bey, birgün şöyle dedi:

"Bereketzade, şu beyti yazdığım günden beri, gönlümün bir emeli, benim bir hayalim var. Fakat o hayali gerçekleştirmek zor olacak.

"Efendim hangi beyit?" diye sordum. Kemal Bey, şu meşhur mısralarını okudu:

Biz ol âlî-himem erbâb-ı cidd ü ictihâdız kim,

Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşîretten...

ve şöyle devam etti:

Bu cihangir devletin kurucuları olan ecdadımız hakkında, bazı şeyler yazayım diyorum. Fakat iş çok derinlere gidecek, ömrüm kâfi gelmeyecek diye korkuyorum...

Fatih'in Büyüklüğü

Geçenlerde Fatih Sultan Mehmed'e dair bir araştırma yaptım. Şöyle bir vesikayla karşılaştım:

Sultan Murad, yani Fatih'in babası, oğlunda, küçük yaşında iken bir fevkalâdelik görmüş. Hususi hocalar tutarak yetiştirmek istemiş. Zamanın âlim, arif, mutemed zatlarından, oğluna ders aldırmaya başlamış.

Bu hocaefendiler arasında bulunan meşhur Molla Güranî ile Fatih arasında geçen bir hâdise benim gözümü korkuttu. "Böyle kimselerin tarih-i hayatı nasıl yazılır?" diye endişeye kapıldım.

Şehzadenin hocaları da, bizim halkın evlâdını hocalara teslim ederken dediği gibi: Eti senin, kemiği benim, usûlüyle tam selahiyetle ve sahiplenerek Fatih'in talim ve terbiyesiyle meşgul olmaya başlamışlar.

Birgün Şehzade yatsıdan sonra Molla Güranî'den ders okuyup yatmak için odasına çekilmiş. Fakat hocası, gece teheccüd namazına kalktığında, onun odasındaki ışığın yandığını görmüş ve meraklanarak kapısına gitmiş, çalmış.

"Hayırdır inşaallah şehzadem, rahatsız mısınız?" diye sorunca, Fatih'ten:

"Hayır hocam, iyiyim, uykum gelmedi, ders çalışıyorum." cevabını almış.

"Girebilir miyim?" deyip; buyurun denilince, odaya girmiş ve bakmış ki, yatağın üzerinde, yerde, rahlesinin üzerinde derse ait olmayan, haritalar, resimler plan gibi şeyler var.

Peygamber, Câhil Adamı Medhetmez

Bunların ne olduğunu sorunca, Fatih; bunun bir sır olarak kalması şartıyla söyleyebileceğini şart koşmuş. Sözü alınca şöyle demiş:

“Hocam, sahabe-i kiramdan beri, Müslümanlar tarafından, Kostantinopolis kuşatılır da niçin alınamaz? Fethetmek için ne yapmak lâzımdır? Hatırıma bazı şeyler geldi onları kaydettim. Plan müsveddeleri yapıyorum...”

Bunun üzerine Molla Güranî, der ki:

“Şehzadem, Peygamber-i Zîşân’ın müjdelediği o mübarek şehri fethedecek kumandanın, talebem olması, benim için de bir şereftir... Fakat bu fethi müjdeleyen zat, Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi ve sellemdir. Peygamberdir. Demek ki; Allah’ın vahyini tebliğ eden bir insandır.

“Binaenaleyh, Allah’ın vahyi ve emri ile hareket eden, konuşan, söyleyen bu büyük insan, câhil bir insanı medhetmez.

“Mısır, Şam, Yemen, bütün iklimler alındığı gibi, *le-tuftehanne’l-Kostantîniyyetu*, Konstantîniyye şehri de fetholunacak; *le-ni’me’l-emîru emîruha ve le-ni’me’l-ceyşu zâlike’l-ceyş...* Onu fetheden ordu ne güzel ordudur ve o ordunun kumandanı ne güzel kumandandır...

“Câhil bir kumandana, Peygamber-i Zîşan, ne güzel kumandan, demez. Böyle bir kumandan da zaten o fethe muvaffak olamaz.

“Demek ki, şehzadem, şimdi ders yerine bu fikir ve planlarla uğraşırsan, tahsilin yarım kalır. Hem ilmin tamam olmaz, hem de fethe nail olamazsın. Onun için, inşaallah, şimdi başladığımız dersleri bitirelim, icazetnamelerini al; bu işlere ondan sonra muvaffak olursun.”

Hocası Molla Güranî’nin bu âkılâne, arifane, müdebbirane sözleri üzerine, Şehzade Fatih de, karaladığı kâğıtları ortadan kaldırır ve ilim tahsiline devam eder... Sonrası malum...

İşte Molla Güranî’den nakledilen bu hadise, o zatların şahsiyetleri üzerinde yazılacak bir tarihçe-i hayatın güçlüğü hakkında benim gözümü korkuttu.”

Yavuz Sultan Selim, Sultanların Tacıdır

Namık Kemal, Bereketzade İsmail Hakkı Bey'le olan konuşmasına devam eder ve şöyle der:

"Bereketzade, bir de gönlümün sultanı olan Yavuz Sultan Selim var. Onun her adımı, apayrı bir safhadır..."

İsmail Hakkı Bey sormuş:

"Üstadım, Yavuz Selim'in ayrı hususiyetleri mi vardı?"

"Efendim, büyük ecdadımız, padişahlarımız, cihangir devletimizin sultanlarıdır. Yavuz ise bunların tacıdır. Ben Yavuz'un her şeyini severim. Yavuz Selim deyince, içimde bir heyecan fırtınası dalgalanmaya başlar..."

Merhum Namık Kemal Bey bu sözleri, Bereketzade İsmail Hakkı Bey'e söylemiş; o da Hüseyin Siret Bey'e nakletmiş; Siret Bey de Mustafa Sabri Efendi'yi ziyarete geldiğinde bizlere anlatmıştı.

Evrak-ı Perişan

Namık Kemal merhumun *"Evrak-ı Perişan"* adlı bir kitabı vardır. Bunda Fatih ile Yavuz Selim'i yazmıştır.

Namık Kemal'in ayrıca, *"Kabr-i Selîm-i Evvel'i Ziyâret"* adıyla kırk altı mısralık bir de şiiri vardır. Burada Yavuz Selim'in bilhassa İslâm birliğine yaptığı hizmeti ve hilafet makamını ihya etmesini över:

Meğer ki kalb-i selîmin tecessüm etmiştir
Nedir bu kubbedeki tavr-ı heybet ü azamet
Mehâbete mütehaccir misâl-i hevl-engîz
Hilâfet'e müteâlî semâ-yı kudsiyyet
Yarıldı taş yüreği gayz ile Hülâgû'nun
Edince sende Hilâfet kemâline avdet
Hilâfet ile emânâtı sen getirmiştin
Senin mezârın olur şimdi Kâbe-i hâcet...

Namık Kemal’in Bazı Şiirleri

Bu sohbetin sonunda Sabri Efendi, Namık Kemal’den şiirler okudu.

“Ben hatırımda kalanları okuyayım. Siret Bey, siz de bir şair olarak benimkileri hem tamamlar, hem daha güzel okursunuz.” deyince, Siret Bey:

“Efendim, maşaallah siz şiiri de benden iyi okuyorsunuz” diye cevap vermişti.

O günkü mecliste merhum Kemal Bey'in hakikaten çok merdane olan bazı şiirlerinden bahsedildi. Bunlardan,

Tâ ebed merd olmağa ahd eyledim şânımla ben
Hüccet-i nâmûsumu imzâladım kànımla ben
İzz-i dâreyni fedâdır maksadım İslâm için
Halkı te'mîn eylerim dînimle îmânımla ben

beyitleriyle başlayan bir gazeli ile "rağmına" redifli meşhur gazeli okundu:

Korkamam hâk olmadan ömrün necâtın rağmına
Unsurumdan ihtirâz etmem memâtın rağmına
Bastığın hâk-i siyehden tutma alçak nefsini
Sâbit ol azminde dehr-i bîsebâtın rağmına
Etmedim hiç bâtıla ben hak tasavvur bir zaman
İstinâdım Hakk'adır hep âlihâtın rağmına
Etmesin fikr-i kemâli muhtefî bir dâhiye
Vâr ise irfânını arz et duhâtın rağmına
Hâke yüz sürmekle kàimse yer üstünde hayât
İhtiyâr et altını hâkin hayâtın rağmına
Şerr idi gördüm de ayrıldım zehâb-ı kâinât
Münferid kaldım bu yolda kâinâtın rağmına
Etmedim ikbâl-i dilcûy-i zamâna iltifât
Tâli'imden gördüğüm bin iltifâtın rağmına

Yine meşhur merdâne gazellerinden, içinde şu beyitlerin de bulunduğu, *"lâzımsa"* redifli şiiri okundu:

Sana senden gelir her işte ancak dâd lâzımsa
Ümîdin kes zaferden gayriden imdâd lâzımsa
Tevâzu ayn-i rif'at hizmet-i millet siyâdettir
Olunsun hulk-i Peygamber'le istişhâd lâzımsa
Kapılma dehrin iğfâlâtına ahlâk bahsinde
Sana ol fende vicdânın yeter üstâd lâzımsa
Ne rütbe bezl edersen artar ol nisbette mahsûlü
Maâriftir cihanda bî-idâd îrâd lâzımsa
Benim sabrımla seyret ıztırâb-ı ehl-i ikbâli
Sana ger hüsn ü kubhu keşf için imdâd lâzımsa

Şairin sık sık söylenen meşhur beyti ile biten şu gazeli de okundu:

Görmesin imdâd ya Rab rahmetinden tâ ebed
Sarf-ı makdûr etmeyen hemcinsinin imdâdına
Etmeyen ifnâ vücûdun eylemez ihyâ-yı mülk
Hodperestîdir sebep her devletin berbâdına
Eyledi sermâye-i izz ü saâdet zilleti
Lânet olsun âlemin tavr-ı cefa-mu'tâdına
Bâis-i şekvâ bize hüzn-i umûmîdir Kemâl
Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdına

Allah İçin Öldür Beni

Namık Kemal, 93 Harbi diye bilinen 1877-78 Osmanlı Rus Harbi sonundaki acıklı Rumeli muhaceretini de görmüş ve ona ağlayan şiirler yazmıştı. *"Bir Muhâcir Kızının İstimdâdı"* adıyla yazdığı şiirin ilk kıt'ası şöyledir:

İşte şu mazlûmun teni,
Bak lekelenmiş dâmeni.
İnsan mı sandın düşmeni?

Allâh için öldür beni!
Allâh hıfzetsin seni!..

Kemal merhumun gazellerinde âşıkane hisleri dile getiren çok ince çok güzel beyitler de vardır. Bunlar da zikredilmekten mahrum bırakılmadı:

Râhına dikkatle bas kim pâyini sûzân eder
Kalbini atmış geçerken âşinâlardan biri

Kaside-i Hamaset

Fakat Kemal merhumun âşıkane şiirleri bile merdane ve hamasî şiirlerdir... Tabii bu şiir celsesine, asıl başlığı *"Besâlet-i Osmâniyye ve Hamâset-i İnsâniyye"* olan, ancak kısaca *"Kaside-i Hamaset"* diye tanınan meşhur şiiri okunulmadan hitam verilmemişti:

Görüp hükkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten
Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten.
Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten,
Mürüvvet-mend olan mazlûma el çekmez iânetten.
Hakîr olduysa millet şânına noksan gelir sanma,
Yere düşmekle cevher sâkıt olmaz kadr ü kıymetten.
Vücûdun kim hamîr-i mâyesi hâk-i vatandandır,
Ne gam râh-i vatanda çâk olursa cevr ü mihnetten.
Muîni zâlimin dünyâda erbâb-ı denâettir,
Köpektir zevk alan sayyâd-i bî-insâfa hizmetten.
Heman bir feyz-i bâkî terkeder bir zevk-i faniye,
Hayâtın kadrini 'âlî bilenler, hüsn-i şöhretten.
Nedendir halkta bu tûl-i hayâta bunca rağbetler,
Nedir insâna bilmem menfaat hıfz-ı emânetten.
Cihanda kendini her ferdden alçak görür ol kim
Utanmaz kendi nefsinden de âr eyler melâmetten.
Felekten intikàm almak demektir ehl-i idrâke

Edip tezyîd-i gayret müstefîd olmak nedâmetten.
Durur ahkâm-ı nusret ittihâd-ı kalb-i millette,
Çıkar âsâr-ı rahmet ihtilâf-ı r'ey-i ümmetten.
Eder tedvîr-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi,
Cihan titrer sebât-ı pây-i erbâb-ı metânetten.
Kazâ her feyzini, her lûtfunu bir vakt için saklar,
Fütûr etme sakın devletteki za'f ü betâetten.
Değildir şîr-i der-zencîre töhmet acz-i ikdâmı,
Felekte baht utansın bînasîb erbâb-ı himmetten.
Ziyâ dûr ise evc-i rif'atinden ızdırârîdir,
Hicâb etsin tabîat yerde kalmış kàbiliyyetten
Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmâniyânız kim,
Muhammerdir serâpâ mâyemiz hûn-i şehâdetten.
Biz ol 'âlî-himem erbâb-ı cidd ü ictihâdız kim
Cihangîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretten.
Biz ol ulvî-nîhâdânız ki meydân-ı hamiyyette
Bize hâk-i mezar ehven gelir hâk-i mezelletten.
Ne gam pür-âteş-i hevl olsa da kavgâ-yı hürriyyet,
Kaçar mı mert olan bir can için meydân-ı gayretten!
Kemend-i can-güdâzı ejder-i kahr olsa cellâdın
Müreccahtır yine bin kerre zencîr-i esâretten!
Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın gelsin,
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetten.
Anılsın mesleğimde çektiğim cevr ü meşakkatler,
Ki ednâ zevki a'lâdır vezâretten, sadâretten.
Vatan bir bî-vefâ nâzende-i tannâze dönmüş kim
Ayırmaz sâdıkàn-ı aşkını âlâm-ı gurbetten.
Müberrâyım reca vü havften, indimde 'âlîdir
Vazîfem menfaatten, hakkım agrâz-ı hükûmetten.
Civanmerdân-ı milletle hazer kavgâdan ey bîdâd,

Erir şemşîr-i zulmün âteş-i hûn-i hamiyyetten.
Ne mümkün zulm ile, bîdâd ile imhâ-yi hürriyyet;
Çalış, idrâki kaldır muktedirsen âdemiyyetten.
Gönülde cevher-i elmâsa benzer cevher-i gayret,
Ezilmez şiddet-i tazyîkten, te'sîr-i sıkletten.
Ne efsunkâr imişsin ah ey dîdâr-ı hürriyyet.
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esâretten.
Senindir şimdi cezb-i kalbe kudret setr-i hüsn etme.
Cemâlin ta ebed dûr olmasın enzâr-ı ümmetten.
Ne yâr-ı cân imişsin ah ey ümmîd-i istikbâl.
Cihânı sensin âzâd eyleyen bin ye's ü mihnetten.
Senindir devr-i devlet hükmünü dünyâya infâz et,
Hudâ ikbâlini hıfz eylesin her türlü âfetten.
Kilâb-ı zulme kaldı gezdiğin nâzende sahrâlar,
Uyan ey yâreli şîr-i jiyan, bu hâb-ı gafletten!..

Pirincin Her Tanesini Çiğnerim

Mustafa Sabri Hoca Efendi'nin devlethanelerinde misafir olduğumuz günlerden birinde, pilâv pişirmişler; pilâv yiyoruz. Sofradayız… Hoca Efendi, kabri cennet olsun, yemeği çok ağır yerdi. Hatta evinden sorarlarmış:

"Efendi, siz pirincin her tanesini ayrı ayrı ezer misiniz?"

"Neredeyse ezerim. Elhamdülillah, yaşım seksen beş oldu. Mide rahatsızlığı bilmem. Bunun hikmetini, bir Allah'a tevekkülümde bulurum; bir de bu âdetimde… Cenab-ı Hak bana bu uyanıklığı vermiş, acele etmem. Dişler bize ne için verilmiş?"

Yemeğe devam ederken Hoca Efendi bir söz söyledi:

"Hangi nimete şükretsek bilmem. Eğer Cenab-ı Hakk'ın nizamı şöyle olsaydı: Herkes kendi ektiğini yer, diktiğini giyer denilseydi. Böyle bir kanun olsaydı... Bu güzel pirinci, ben nerede tarla bulup nasıl ekecektim de nasıl yiyecektim? Pirinç yiyemez-

dim. Halbuki çok severim, hazmı kolaydır. Bol pirinç yetişen yerlerin insanları: Eğer pirinç insan olsaydı, son derece halim selim bir insan olurdu, derlermiş... Şükredecek nimet pek çok..."

Görünen ve Görünmeyen Nimetler

Hoca Efendi bunları söyleyince, fakir dedim ki:

"Efendim, Lokman suresinde: Rabbimiz, gerek zâhir, gerek bâtın, gerek görünür, gerek görünmez nimetlerini, sağanak hâlinde üzerinize yağdırıyor, buyurulmuş... Zahirî nimetleri anladık, acaba batınî nimetler ne olabilir?"

Hoca Efendi güldü:

"Yahu insaf et, sofrada zahirî nimeti yerken, batinî nimeti soruyorsun. Yani, hoca yemeyi bırak, bize anlat, artık sofradan kalk mı, demek istiyorsun?" diye benimle şakalaştı. O ağır yemesine karşı, bir de cevap verseydi; hakikaten yemek yiyemiyecekti.

Yemekten sonra odasına geçtik. Kahveleri içtik. Biz iki Ali olduğumuz için, Hoca Efendi, Ali Yakup Bey'e "Büyük Ali", bana "Küçük Ali" diye hitap ederdi. Yine öyle hitap ederek şunları söyledi:

Bazen Görmemek de Nimettir

Küçük Ali, yemekte beni müşkil mevkiye soktu. Ağzında zahirî nimetlerden bir lokma varken, batınî nimetleri sordu. Şimdi rahat rahat konuşabiliriz.

Bence, batınî, gizli, görülmeyen nimetler, zahirî görülen nimetlerden daha mühimdir. Meselâ gözlerimizle göremediğimiz, ama varlığı sabit olan mikropları alalım. Eğer mikroplar gözlerimize gizli, örtülü olmasaydı, onları görseydik; hangi yemeği yiyebilir, hangi suyu içebilirdik. Kimin elini tutabilir, hangi parayı cebimize koyabilirdik?

Mikroskoplar, bugün bu işlerin nasıl olduğunu gösteriyor. Her göz bir mikroskop hükmünde olsaydı, mikroplar âlemini görseydik ne yapardık?

Sonra vücudumuzu alalım. İçini göremiyoruz, gizli. Severek yediğimiz yemekler, meyvalar birkaç saat sonra ne oluyor? Hangi hâllerden geçip ne şekle giriyorlar? Farkında değiliz, görmüyoruz. Bu ne büyük nimettir!

Ameliyat edilen bir yerdeki hücreler, nasıl çalışıp bir ordu gibi orasını tamir edip yepyeni yapıyorlar. Onların faaliyetlerini, kalbimizi, beynimizi, mesane vesaire yerlerimizi hep çalışırken, devamlı görseydik, ne yapardık? Bunların hepsi gizli nimetlerdir...

En Büyük Nimet

Bütün bunların üzerinde, bence, nimetlerin nimeti, İslâm nimetidir. Bu nimetin bereketi, gayreti, kuvveti, aşk u meşki ile, bakın, sizler üç, beş, on senedir, ana babanızdan, memleketinizden uzak çalışıyorsunuz. Bir günden bir güne hâlinizden şikâyet ettiğinizi görmedim.

Sizleri tebrik ederim. İman nimeti, sizi vatanın dertlerine ortak ediyor. Onun derdinin devası için çalışıyorsunuz. Onu terennüm ediyorsunuz. Evinizin, ailenizin hasretini onunla bastırıyorsunuz. İşte bu, hep, iman nimeti sayesindedir... Nimetlerin nimeti, İslâm imanı, aşkı, gayretidir.

Cenab-ı Hak, kâinatı insan için yaratmış. İnsanı da Rabbini bilsin diye halketmiş... Rabbini bilmek, Allah'a kul olmak, İslâm nimetindeki teslimiyet, nimetlerin en büyüğüdür. Onunla acılar tatlı olur...

Elâ bi-Zikrillah

Mustafa Sabri Efendi'nin misafir kabul ettiği salonda, talik yazıyla bir levha asılı dururdu. Bu levhayı Efendi'nin damadı

merhum Muhammed Ali Bey yazmıştı. Açık mavi bir zemin üzerine, altınla yazılmış güzel bir yazıydı. Levhada:

"Elâ bi-zikrillâhi tatmainnü'l-kulûb" ayet-i kerimesi bulunuyordu. Meali-i şerifi:

"Hiçbir şeyle değil, ancak Allah'ı zikretmekle, Allah'ı anmakla, Allah'ı unutmamakla, kalblerde itmînân hâsıl olur. İnsanoğlu, kalb huzurunu, saadeti, safâyı, ancak Allah'ın zikrinde bulur, başka şeyde değil!" demekti.

Ne zaman Mustafa Sabri Efendi'nin evini, sohbetini hatırlasam, o levha ile bu muhteşem ayet-i kerime, hemen gözümün önüne gelir.

O sohbet de ömrümü zinetlendiren, gönül hanemde bir avize gibi yanan sohbetlerden birisi olmuştur.

Kadınlar Ne İstemeli

Mustafa Sabri Efendi'nin mahallesindeki fırınlar çok kalabalık oluyordu. Çok sıra bekleniyordu. Bunun üzerine biz, birkaç Türk talebe, fırınların tenha olduğu kendi muhitimizden, Hoca Efendilere sırayla ekmek götürmeye başlamıştık.

Birgün yine sıra benimdi; ekmek götürmüştüm. Fakire:

"Evlâdım, ne var ne yok, ne haberler var?" diye sordular.

"Efendim, *el-Ahram* gazetesinde bir haber gördüm. Kadınlar hürriyet istiyorlarmış. Kendilerine tanınan serbestliği, hakları az görüyorlarmış..." dedim.

"Kadınların isteyecekleri en mühim bir hak kaldı; onu muhakkak istemeliler..."

Hoca Efendi böyle deyince, şaşırdım. Kendi kendime:

"Allah, Allah! Hoca Efendi de mi fikrini değiştirdi? Kadınların serbest kalmalarını mı istiyor?" diye içimden geçirdim. Meğer lâtife ediyormuş... Şöyle devam etti:

"Kadınlar şunu isteyip söylemeliler: Biz artık çocuk getirmeyeceğiz! Bundan sonra o işi erkekler yapsın!.."

İlâhî Kanunlar Değişmez

Sonra Hoca Efendi şu mühim sözleri söyledi:

Evlâdım, dinden, İlâhî hakikatlerden uzaklaşan insan, tabiata, fıtrata, yaradılışa da, hepsine isyan edip karşı geliyor. Teknikte, sanatta bu kadar ilerleyen ilim, maalesef, manevî ruhî sahada terakkî edemedi. Hep tedennî etti. Bir türlü kendine gelemedi. İşler hep aksine gitti.

Halbuki, kâinatta fizik kanunları neyse, ilâhî kanunlar da odur. Değişmez ve şaşmaz. İlâhî ihtarlara, insan yaradılışına, insan mizac ve temayüllerine göre hareket edilmediği zaman, muhakkak kötü bir netice, bir felâket başa gelir. Bu değişmez.

Allah'ın ve Resul'ünün bildirdiği talimatlardan, onların çizdikleri yoldan sapanlar, muhakkak pişman ve perişan olurlar.

Frengi ve Aids

Bu hakikatler günün birinde meydana çıkacak. İnsanlar o doğru yoldan ayrıldıkları için çok pişman olacaklar. Cemiyetlerde huzursuzluk, anarşi, tecavüzler ve hastalıklar artacaktır. Bir hadis-i şerifte, Resul-i Zişan buyuruyor ki:

"Bir cemiyette, gayri meşru cinsî münasebetler, zina çoğalırsa, o insanlar, daha önce dedelerinde hiç görülmemiş salgın hastalıklara yakalanırlar."

Müslüman cemiyetlerde eskiden frengi hastalığı bilinmezdi. Adı üstünde Frengistan'dan, Avrupa'dan gelmiş Frenklere ait bir hastalıktır. Ailesinden başka kadınlarla temasta bulunanlara bulaşır. Çünkü gittiği o kadınlar, geçtiği o yollardan, başka it köpek herkes geçmektedir.

Hoca Efendi, o hadisi zikredip de, *"Daha önce görülmemiş salgın hastalık"* tehlikesinden bahsettiği sırada, bugünki AİDS hastalığı, elbette bilinmiyordu. Bu yeni salgın hastalık, Resul-i Ekrem aleyhisselamın beyanından bin dörtyüz sene ve o konuş-

mamızdan kırk elli sene sonra ortaya çıkıp ölümlere sebep olmakta ve insanları korkutmaktadır.

Kısas, Binlerce Hayat Kurtarır

Hoca Efendi şöyle devam etti:

Cinayet işleyen katilin, öldürülenin yakınlarının istemesi hâlinde kısas edilerek öldürülmesi ve hırsızlığı âdet haline getirenlerin elinin kesilmesi de böyledir. Bunu ağır bir ceza bulup istemeyen, kaldırmaya çalışanlar, daha sonra çok pişman olacaklardır.

Cemiyetteki kötüler ancak bunlarla korkar ve iyi insanlara saldırmaktan vaz geçerler. Eli kesik bir hırsız, binlerce hırsızlığı önler. Yapılan bir kısas, binlerce hayat kurtarır. İnsanlardaki adalet hasretini dindirir. Cemiyete huzur getirir.

Yine içki yasağı da böyledir. İnsanın yaradılışına, izzetine, şerefine, ciddiyetine, her şeyine aykırı bir âdettir. Aileler yıkılır, kadınlar çocuklar dayak yer, dul ve öksüz kalırlar. Trafik kazaları, yaralamalar, cinayetler, çoğu içki yüzünden olur. Nesillerin sıhhati, sağlığı bozulur.

Bütün bunlar ortadayken, akıllı geçinen birtakım ahmaklar, içkinin taraftarlığını yaparlar. Hatta utanmadan, içki içmeyi, alkol kullanmayı, asrîliğin, medeniyetin alâmeti sayıp, içki kullanmayan temiz, iyi, sıhhatli insanlara saldırır, onlara mürteci derler. Bu ne dalalet, bu ne sapıklıktır?

İffetsizlik, Rezillik

Yine İlâhî emirlerden tesettür, örtünme, yabancı kadın ve erkeklerin yakınlaşıp görüşüp senlibenli olmamaları da aynı şekilde ihlâl edilmektedir. Bu yanlış, belki hepsinden daha büyük bir felâketle neticelenecektir. Zaten öteki isyanların, günahların, aykırılıkların temel sebebi ve saiki de bu iffetsizliktir... Vaktiyle,

"Batı âlemi, Avrupa hayatı, medeni âdâb-ı muaşeret" filan diye duyardık. Medhedip dururlardı. Sonra gördük ki bunun tamamı, iffetsizlik, günah ve rezillik imiş...

Dans derler. Kadın açık saçık süslenmiş. Kendi yatak odasında öyle süslü olmaz. Arada içki de içilir, başlar döner, ne yapıldığı bilinmez...

Meğer, Avrupa Avrupa, Batı âlemi, Batı hayatı dedikleri, iffetsizlik, namussuzlukmuş!

Herkes birbirinin karısına kızına sarılacak, sonra böyle dans etmeyen, içki içmeyen, iffetli, dürüst, namuslu insanlara, mutaassıp, gayri medenî, mürteci denecek! Bu yapılanın sıfatı, adıyla, sanıyla, alçaklık, kâfirlik, dinsizliktir...

Yalnız Örtünmek Yetmez

Cenab-ı Hak, ayet-i kerimelerle ve Resul-i Zişan'ının ağzından, bu olanların ne idüğünü, bu işin sonunun nereye varacağını haber veriyor.

"Hristiyanlarla, Yahudilerle içli dışlı olmayın, onlara temayül göstermeyin, özenmeyin, onları taklid etmeyin. Sonra onlara benzer, mahvolup gidersiniz. Ne dünyada, ne de ahirette rahat ve saadet yüzü göremezsiniz." buyuruluyor.

Bu haramların kesinliği ve ihlâl edildiği takdirde başa gelecek olan belâların ne büyük ve ne felâketli olacakları hakkında öyle ayet ve hadisler vardır ki, insan titrer.

Kadınların yalnız örtünmeleri de yetmez, yabancı erkeklerle yakın olmaları, serbestçe görüşüp konuşmaları da yasak ve çok tehlikelidir. Elbisenin yalnız uzun bol, başörtüsünün geniş olması kâfi değildir. Dikkati de çekmemeli, süslü püslü de olmamalıdır.

Müslüman kadın, yabancı erkekle, mahremi olmayan erkeklerle, yüzüne gözüne bakmadan, gülmeden, âhenkli cilveli bir ses tonuyla olmadan, çok mecbur kalırsa, kapı veya perde arkasından konuşabilir.

Perde Arkasından

Bu hususu bize ihtar eden çok önemli, çok manalı ve çok kesin bir ayet-i kerime vardır. Evet, bir hoca veya bir âlimin sözü değil. Hatta hadis de değil. Doğrudan bir ayet...

Yarattığı insanı elbette en iyi tanıyan, onun duygularını en fazla bilen Cenab-ı Hak, daha Resul-i Ekrem'in etrafında bulunan, ona tam itaat ve sevgiyle bağlı olan, onun yolunda göz kırpmadan canlarını veren dostlarına, ashab-ı kirama, bir ayet-i kerime ile şöyle ihtar ediyor. Mealen:

"Ey Peygamber-i Zişan'ın sahabileri! Peygamberinizin ailelerinden bir şey talep ederken, bir şey sorarken, bir şey isterken, perde arkasından konuşun. Yüzyüze, gözgöze olmayın. Ne o sizin yüzünüzü görsün, ne de siz onların yüzünü görün. Tayin ve tahdid buyurduğum bu tedbir, gerek sizin ve gerekse onların, gönüllerinizin tertemiz kalmasının en büyük âmili, garantisidir. Böylece gözünüz, gönlünüz tertemiz olur..."

Bu ihtar-ı İlâhî'ye karşı şu sorulabilir:

"Yarabbi, Peygamberimizin hanımları, bizim annelerimiz değil mi?"

Cenab-ı Hak, bu ayetin derununda onun cevabını vermiş oluyor. Mealini verdiğim ayette şunu da beyan etmiş oluyor ki:

"Evet onlar sizin manen annelerinizdir. Ama sizi doğuran anneler değildir. Peygamber-i Zişan'ın aileleri oldukları için sizin anneleriniz sayılıyorlar... Binaenaleyh sizin gönlünüzü, kalbinizi, sizi yaratan benim. Kalbiniz, gönlünüz nedir, meyilleriniz nelerdir, şeytanın sizi saptırması nasıl olur, yüzyüze gözgöze gelmeden dolayı insan fıtratında doğacak fitneler, tehlikeler nelerdir? Bunları bilen de yine benim... Bildiğim içindir ki, o kadar saygı gösterdiğiniz, anne bildiğiniz peygamber zevcelerine karşı bile tedbirli olmanızı, şeytana, nefsinize fırsat vermemenizi emrediyorum..."

Akrabalık "Yüz"dedir

Merhum Üstad Bediüzzaman da, *"Tesettür Risalesi"*nde, çok önemli bir noktaya işaret eder ve der ki:

"Anne, abla, kardeş, hala, teyze gibi bir erkeğe mahrem ve görünmesi helâl olan kadınlar dahi, dikkatli olmalıdırlar. Çünkü akrabalık, hısımlık insanın ancak yüzündedir. Vücudun başka yerlerinde, göğüs, bacak veya insanın sırtında onun kime ait olduğuna dair bir işaret yoktur. Erkeğe, yabancı kadınların uzuvlarını hatırlatabilir. Bu ise manevî bakımdan, insana çok zarar verecek, genç erkekleri buhranlara sürükleyebilecek bir hadisedir. Bu yüzden, dikkatli olmalı, mazbut kıyafetler giymelidirler..."

Bu husus da çok mühimdir. Evet, muhtelif âlim ve mütefekkirlerimiz, tesettür yani "örtünme" ve hicab yani "evden çıkıp yabancı erkekler arasında dolaşmama" bahislerini ele alıp etraflıca izah etmişlerdir. Yeni nesillerin bunları çok dikkatli okumaları lâzımdır.

Bize, Hâlleriyle Örnek Oldular

Mısır'da hocalarımızın ve Albay Sadık Sabri Bey'in bizi ilim tahsiline büyük bir teşvik ve tergibleri vardı. Bize olan davranışlarından ve söyledikleri sözlerden önce ve daha fazla olarak, bize hâlleriyle örnek oluyorlardı.

Gerek Sabri Efendi'nin ve gerek Sadık Sabri Bey'in, çektikleri bütün zahmet ve mahrumiyetlere rağmen, hâllerinden bir gün bile şikâyet etmeyişleri, iman kuvvetine dayanan bir faziletin eseri idi.

İnsanın, iman kuvveti ve Allah'a tevekkül sayesinde, bitmez tükenmez bir hazineye ve dayanma gücüne sahip olduğunu, bu muhterem zatların şahıslarında, yaşayan örnekler olarak bizzat görmekte idik.

O yaşta insan, sevdiği saydığı büyüklerinin ve dostlarının telkinleriyle hayat buluyor, canlanıyor, neşe buluyor ve gayesini, tuttuğu yolu sevip benimsiyor.

Bizler, anadan babadan, muhitten, akrabadan uzak, gurbetzedeleriz. Araya Cihan Harbi girmiş. Gelinmez, gidilmez. Mektuplar ancak iki ayda bize ulaşır. Sansür var. Zarfların üzerinde, "Sansürden geçmiştir." diye damgalar bulunur. Yazarken de dikkatli, endişeli yazarsınız.

Cihad, Ne Demektir

Böyle zamanlarda bu büyük zevatın teşvikleri bizlere çok faydalı oldu. O büyükleri şimdi, rahmetle anmak borcumdur. Nasihatleri, gurbete çıkan evlâdını Allah'a emanet ederek uğurlayan bir annenin öğütleri gibiydi.

Yiyeceğimizi, içeceğimizi, sağlık ve sıhhat hâllerimizi sorup ilgilendikten başka, bilhassa bizi gayemize ermek üzere teşvik ve gayrete sevketmeleri çok kıymetliydi.

Sadık Sabri Bey şöyle derdi:

"Arkadaşlar, sizler nöbet bekleyen nöbetçilersiniz; meydanlarda gaza eden askerlersiniz. Asker, milletin vatanını bekler, korur. Sizler, milletimizin, dinini, imanını, irfanını bekleyen, müdafaa eden mücahidlersiniz.

"Cihad demek, tecavüz ve taarruza uğrayan ülkelerin, maddî, manevî varlığını korumak demektir. Sizlerden beklenen, bu vazifeyi ihlâsla yapmak, milletin dinini, imanını, ahlâkını ve irfanını korumaktır. Bunu gayretle, aşkla, her şeyin başı olan Allah rızası için yapmaya çalışın. Sizlere özeniyorum..."

Bu teşvikler, ruhlarımızda büyük tesirler uyandırıyordu. O büyük insanların bizleri ziyaretleri ve sohbetleri, âdeta bizlere birer zikir meclisi neşvesi veriyordu.

Cenab-ı Hak hepsine rahmetler eylesin.

Sabri Efendi, Damadını Nasıl Seçti

Sabri Efendi merhumun hâlinde ve tavrında, Allahu Teâlâ'ya bir imanın, yakînin, tevekkülün tecellisi görülürdü. Me-

selâ küçük kızını evlendirirken yaptıkları, menakıp kitaplarına geçecek davranışlardır. Kendisi anlatmıştı:

İstanbul Darülfünunu'nda bir konferans dinlemiş. Dinler tarihi üzerine... Konferansı veren, Darülfünun hocalarından Zeki Bey diye bir genç imiş. Bu gencin İslâm tarihine olan vukufu, İslâm'ı diğer dinlerle mukayesesi çok hoşuna gitmiş. Küçük Hamdi Efendi'ye sormuş:

"Hazret, Darülfünun'da dinler tarihi okutan Zeki Bey diye bir genç gördüm tanır mısın?"

Küçük Hamdi Efendi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dır. İcazet aldığı hocası Kayserili Mahmud Hamdi Efendi olduğu için, Beyazıd dersiamlarından olan hocasına "Büyük Hamdi", kendisine "Küçük Hamdi" denilmiştir.

Hamdi Efendi, Sabri Efendi'ye:

"Evet tanırım, hemşehrimdir. Faziletli bir gençtir." diye cevap verince, konuşma şöyle devam etmiş:

"Evli midir, bekâr mıdır?"

"Yok efendim, bekârdır. Daha evlenecek imkânı yoktur. Fakir bir ailenin evlâdıdır. Dul bir anası vardır."

Bohçanın Parasını Veririm

Sabri Efendi, Küçük Hamdi Efendi'den bu bilgileri alınca memnun olmuş ve sormuş:

"Bizim küçük kızı kendisine versek, nasıl olur? Acaba razı olur mu, alır mı?"

"Aman efendim, bu da sorulur mu? Maalmemnuniye alır, teşekkürlerle alır, kabul eder. Ondan önce de ben, bu lûtfunuza, pekâlâ derim... Fakat efendim, siz bir şeyhülislâmsınız. Evet siz gönül zenginliğine, iman, ahlâk zenginliğine hayran bir kimsesiniz. Fakirliği zenginlikten çok seversiniz... Ama yenge hanımı ne yapacağız? Merhum şeyhülislâm Asım Efendi'nin kızı, zengin aileden gelme. O, bu işi nasıl karşılayacak?"

"Onun da bir çaresini bulacağız. Böyle bir genç ele geçmez, bu fırsatı kaçırmayalım..."

Sabri Efendi, para meselesine de bir çare bulmuş:

"Zeki Bey'e söyle, şimdi annesini ve sizin hanımı bir göndersin, talip olsunlar. Âdet yerini bulsun... Bohça göndereceği zaman ben parasını veririm..."

Zengin İşi Bohça

Vakti gelmiş. Sabri Efendi, hem bohça ve diğer hediyeler, hem de düğün masrafları için iki yüz altın vermiş...

Hanımı, damat tarafından gelen bohçayı görüp de:

"Efendi, siz bunlar için, fazla imkânları yoktur, talebelikten yeni kurtulmuş, diyordunuz. Şu gönderdikleri güzel bohçaya bir baksanıza, zengin işi" deyince; Hoca Efendi de onu tasdik ederek şunları söylemiş:

"Maşaallah! E! Hanım, parayla iman kimde var, bilinmez. Demek imkânları varmış... Maşaallah, maşaallah..."

Mustafa Sabri Efendi, buna benzer bir hadiseyle, Mısır'da da karşılaştı. Ona da bizler şahit olduk:

Birgün bizim yurdu teşriflerinde, buyurdular ki:

"Çocuklar, bizim mahallenin mescidine Şıh Celâl isminde bir genç geldi. Otuz beş yaşlarında bir genç... Sanki bizim Zeki merhum..."

Damatlar

Hoca'nın damat edindiği, yukarıda bahsi geçen Zeki Bey, Mekke-i Mükerreme'den döndükten sonra, Romanya'da sürgün çileleri içinde, dertlenip yokluktan, üzüntüden verem olup vefat etmişti.

İçli bir genç olan merhuma, çekilen sıkıntılar çok tesir etmiş. O imkânsızlık içinde, tabii orada bir iş de yapamadığı için:

"Biz efendiye yük olduk, yük oluyoruz." diye zevcesine dertlenip dururmuş. Hassas insan, o hicrana dayanamamış, hastalanıp vefat etmiş...

Hocamızın öteki damadı da, ayrıca bahsedeceğim bir kazaya kurban gitmiştir ki, o da ayrı bir hicrandır.

Sabri Efendi, Şeyh Celâl'i, damadı Zeki Bey merhuma benzetmişti:

"Şıh Celâl'i bir dinlemenizi tavsiye ederim." dedi.

Hocamızın bu tavsiyesine bizler, "İnşallah efendim, tabii geliriz." diye cevap verince, kendisi:

"Önümüzdeki Cuma, camiye gelin, hem Cuma'yı kılıp, Şıh Celâl'i dinleyelim, hem de bizde çorba içelim." diyerek bizleri davet etmişti.

Adam Ol

Cuma günü, fakir, Mustafa Runyun, Ali Yakup ve Yugoslavyalı Hüseyin Lâtif Beyler olmak üzere, dört talebe gittik. Şıh Celâl hutbeye çıktı. Hutbede konuşuyor, konuşuyor ve bir cümleyi tekrar ediyor:

"Kün recülen yâ büneyy!.."

"Adam ol!" diyor; "Ey oğlum, artık adam ol!.."

Fakir, "Acaba, Şeyhülislâm Efendi hutbeyi nasıl dinleyecek?" diye dikkat ediyorum. Kıbleye karşı oturuyordu; minbere doğru döndü. Gözlüğünün altından yaşlar akmaya başladı. *"Kün recülen yâ büneyy!"* Hutbe bitti, namaz kılındı.

Şıh Celâl, mihraptan geldi. Hoca Efendi'nin elini öptü. Hoca Efendi de onu bağrına bastı. Bizi tanıttı.

"Seni dinlemeye geldiler ya Şıh Celâl! Seni medhettim. Gelin de hatip nasıl olurmuş, görün. Allah bize bir cevher verdi, dedim. Geldiler, hayran oldular; sana dua ettiler." dedi. Sonra Hoca Efendi, eserlerinden de kendisine hediye etmiş.

Şıh Celâl'in Arzusu

Şıh Celâl, birgün yalnız başına gelmiş. Hoca Efendi'ye:

"Efendim sizinle hususi konuşmaya geldim. Bir ricaya geldim." demiş. Hoca Efendi, Şıh Celâl'in maksadını hemen anlamış:

"Şıh Celâl bekâr, bizde de kız torunlar var. Ne diyeceğini tahmin ettim." demişti.

Şıh Celâl maksadını açıklamış:

"Efendim, gayem, sizin damadınız olmak. Bu mücahid aileye katılmak... Fakat İslâm'da istişare var, istihare var. Kız sizin değil, torununuz. Mahdum beyle, aile halkıyla görüşmek icabeder. Ben bugüne kadar evlenemedim. Gerçi akrabadan, ehibbâdan kısmetler çıktı, fakat nasip olmadı. Sizin nurlu yüzünüz, benim gönlümü fethetti. Görüşüp, istişare, istihare yapın, nasıl uygun görürseniz öyle olsun. Nasip neyse o olur..." filân demiş; Hoca Efendi'ye cevap için mühlet vermiş.

Torunlarım Ona Denk Değil

Mustafa Sabri Efendi, fakiri çağırdı. "Yalnız gelsin." demiş. Gittim.

"Yahu, gönlüme doğan karşıma çıktı. Şıh Celâl, bize damat olmak istiyor. Benim için şereftir. Fakat kız benim değil, torun..."

"Dede olmak, baba olmak gibi olmuyor... Bir de, Şıh Celâl, rahat etmek, huzur bulmak, manen mesud olmak için evleniyor. Bunu biliyorum. Fakat bizim kızlar, henüz gençler. Daha akılları havada. Şıh Celâl'i mennun, mesud edecek, manevî hâlleri yok... Korkarım ki, Şıh Celâl bizden soğur... Şıh Celâl bize, biz Şıh Celâl'e âşık olalım, gönülden gönüle sevişelim. Ne bizim ona şefkatimiz, hayranlığımız ne de onun bize olan hürmeti zeval bulsun.

"Cennetü'r-recülü dâruhu. Kişinin cenneti, evidir. Şıh Celâl bunu bilir. Dünyada da cennet vardır. Mesud bir aile yuvası, dünyanın cennetidir. Şıh Celâl, böyle bir cenneti elde etmek için

evlenecek... Binaenaleyh, ben torunlarımı Şıh Celâl'e denk bulamıyorum. Arada kefâet yok... Bunu Şıh Celâl'e ancak sen anlatabilirsin. Telefon et, evine git; istersen fakültede görüş... Ama şu işi gönül kırılmadan hallet..."

Sevgim Daha da Arttı

Şıh Celâl'e telefon ettim. Filân saatte, fakültede boşum dedi, gittim. Şeyhülislâm Efendi'nin söylediklerini Şıh Celâl'e aynen naklettim. Şıh Celâl ne dese beğenirsiniz:

"Şeyhülislâm hazretleri, gözümde daha çok büyüdü. Torunlarını bana lâyık bulmuyor. Bu benim için ne büyük bir şereftir. Bu abd-i hakîri üstün görüyor: Şıh Celâl benim gözümde çok büyük; binaenaleyh, benim torunlarım, o mücahidi tatmin edecek çapta değil, maalesef, diyor...

"Şeyhülislâm hazretleri, benim gözümde, daha da büyüdü. Sevgim daha da arttı. Kendisine hürmetlerimi arz et. Aynen torunlarını vermiş kadar memnun oldum. Sevgimiz gönülden gönüle devam etsin."

Efendi'nin Çocukları

Mustafa Sabri Efendi'nin bir oğlu, ve iki kızı vardı. Oğlu İbrahim Bey'dir. İki kızını Zeki ve Muhammed Ali Beylere vermişti. Kızını Zeki Bey'e vermesi ve onun vefatı yukarıda anlattığım gibi olmuştu. Diğer damadı da bir kazada vefat etmiş.

1939 yılında olacak. Mısrul Cedîde dediğimiz, Heliopolis derler, Mısır'ın kuzeyinde, Yeni Mısır denen yerde oturuyorlarmış. Muhammed Ali Bey, birgün gazete almış, bakıyormuş. Metro tramvayı beklenmedik bir şekilde geri gelerek, zavallıyı altına alıp şehid etmiş.

Ali Yakup Bey derdi ki:

"Hoca Efendi'nin iman kuvvetini ben orada gördüm. O facia günü, muhakkikler, polisler geldiler, ifade alıyorlar. Hoca

Efendi, o kadar teslimiyet içinde, o kadar serin kanlı izahat veriyor ki, sanki kaybettiği onun damadı değil..."

Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Bey'dir. Onun da bir oğlu ve üç kızı vardı. Oğlunun adı Fatih'ti. Bu çocuk, babasının hayatında, erken vefat etti.

İbrahim Bey, İstanbul'da evlenmiş. Konya'da tahsil ederken, Harb-i Umumi çıkmış. Askere gitmiş. Dönünce Hukuk Fakültesi'ne girmiş. Orayı bitirmiş. Sonra hicret çıkmış. Vazife filân alamadan, sıkıntılı gurbet hayatı başlamış. Çok sıkıntılar çekmişler.

Ümmetin Adına Üzülürdü

Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi hocamızla altı senelik sohbetlerimiz bütün ilim, irfan, din, iman, bilhassa âlem-i İslâm ve Türkiye üzerindeydi. Namık Kemal:

Bâis-i şekvâ bize hüzn-i umûmîdir Kemâl
Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdına

diye bu beyti yazmıştır. Hoca Efendi de, bir günden bir güne, ne kendi vaziyetinden bahsetti, ne de malî sıkıntılarını anlattı. Biz sordukça veya yeri geldikçe eskiden geçirdiklerinden bahsederdi. Onları bile kendi namına değil, ümmetin adına üzülerek anlatırdı.

Ekmek Nöbeti

Hiç unutmam. 1944 sıralarıydı. Cihan Harbi devam ediyordu. Almanların Rusya'dan çekilmeye başladığı günlerdi. Felâketli, sıkıntılı günlerdi.

Hoca Efendi'lerin oturdukları Abbasiye denilen semtlerde İngiliz karargâhları, askerî tesisleri vardı. Buraya yeni cephane vesaire geldiğinde, Alman istihbaratı haber alarak, bunlar daha mahzenlere konmadan hava hücumları ile vuruyorlardı.

Bu sebeple, Abbasiye taraflarında fırınlar tam çalışamıyor, ekmek mahdut sayıda çıkıyordu. Fırınların önünde uzun kuyruklar vardı.

İbrahim Bey, erkenden işine gitmek zorunda. Evde fırın önünde bekleyecek kimse yok. Şeyhülislâm Efendi o yaşta gidip sıraya mı girecek?

Bunu bile bize söylemediler. Neyse ki haberimiz oldu da, birkaç talebe sırayla her gün bir sepet ekmek götürmeye başladık. Bizim kaldığımız Ezher muhitinde böyle bir sıkıntı olmadığından, ekmek bol idi.

Ya Atina'da Ölürsem

Mustafa Sabri Efendi, Türkiye'yi terk etmek zorunda kalınca, Sultan Vahdeddin'le birlikte Hicaz'a gidip sonra kalmayı mahzurlu görüp yine hep birlikte oradan ayrılınca, Yunanistan'a, Türklerin yaşadığı Gümülcine'ye gelmişti. Orada *"Yarın"* isimli bir gazete çıkararak, yeni yapılan devrimleri tenkit etmeye başlamıştı.

Bu gazete Ankara hükümetinin Yunanlılardan talepte bulunması üzerine kapanmaya mecbur kalmıştı. Mustafa Kemal Paşa ile Venizelos arasında yapılan antlaşma sırasında ileri sürülen isteklerin en başında bu gazetenin kapatılması şartı varmış. Ayrıca Sabri Efendi'nin hudut dışına çıkarılması da isteniyormuş.

Yunan hükümeti, Ankara hükümetinden daha insaflı davranarak, "dost bir devlete zarar verdiğinden dolayı" gazeteyi kapatmasını istemekle birlikte, sınır dışı etmemiş. Ancak Atina'da oturmasını şart koşmuş. Bunun üzerine, Hoca Efendi:

"Yunanistan'da yapılacak işimiz kalmadı." diyerek, bir Müslüman ülkeye gitmek istemiş. Fakat hiçbirinden vize alamamış... Şöyle derdi:

"Birkaç ay süren bu sıkıntılı zamanda, beni bir korku sardı. Atina'da ölürsem, beni nereye gömecekler? Bir şeyhülislâm, Hristiyan mezarlığına mı gömülecek? Bu birkaç ay, ömrümün en felâketli zamanı oldu. Çok evham ettim..."

Bu sırada beklenilmeyen bir şey de olmuş:

Hükümetin baskısını ve Sabri Efendi'nin Yunanistan'dan ayrılmak üzere olduğunu duyan Yunan kilisesi ileri gelenleri, kendisini ziyaret ederek, hükümetin buna hakkı olmadığını ve dava açmasını ve kendilerinin ona destek olacaklarını bildirmişler. Sabri Efendi şöyle söylerdi:

Müslüman Ülkeler, Vize Veremiyor

Bu yola başvursaydım, belki kalabilirdim. Ama nereye gömüleceğim endişesi beni çok rahatsız etmişti. Ayrılmak için teşebbüslerime devam ettim.

Mısır, Şam, Bağdat ve daha Müslüman bilinen hükümetlere yazıp müracaat ettim:

"Ben filânım, dünkü Osmanlı Devleti'nin şeyhülislâmıyım. Pasaportum yok. Memleketinize, misafir veya mülteci olarak gelmek istiyorum. Her ne şekilde kabul ederseniz... Pasaport mu gönderirsiniz, davet mi edersiniz, bir lise pase, sefer kâğıdı mı verirsiniz, bir şey verin. Atina'da bulunan konsolosunuza bildirin."

Hepsinden "özür mektupları" geldi. İsteğimi yerine getiremedikleri için özür beyan ediyorlardı. Tekrar yazdım:

"Yahu, Müslümanların şeyhülislâmına bir lise pase veremeyecek kadar acz içinde iseniz, o köşelerde ne diye oturuyorsunuz? Sizler, devlet başkanı, hükümet reisi değil misiniz? Bu kadar acz içinde misiniz? Ölürsem nereye gömüleceğim? diye korkuyorum. Bir şeyhülislâmı, şu kadar yüz milyonluk bir Müslüman dünyasının şeyhülislâmı ölecek de gavur kabristanına gömülecek, bunun mes'uliyeti, ârı, namusu kime aittir? Ne oturuyorsunuz o köşelerde öyleyse?" dedim.

Konsolos İnsan Çıktı...

Sonunda çaresiz kaldık, İbrahim'le beraber Mısır konsolosuna gittik. Atina'da sefir yok konsolos vardı. Konsolosa ben Arapça, İbrahim Fransızca anlattık. Konsolos, insan çıktı. Dedi ki:

“Ya Mevlâna” Bu hâl Papa’nın başına gelseydi, Hristiyan dünyasının alâkası bugün ne olurdu acaba? Bu ne zillettir yahu. Bütün mes’uliyeti ben üzerime alıyorum. İsterlerse bu vazifeden beni atarlar, isterlerse hapsederler; siyasi cinayet işledim diye asarlar... her şeyi göze alarak, size lise pase veriyorum...”

Sabah Akşam, Kuru Fasulye

Böylece Hoca Efendi ve oğlu İbrahim Bey, aileleriyle birlikte Mısır’a giriyorlar. Mısrul Cedîde mahallesinde bir ev bulup yerleşiyorlar. Fakat maddî sıkıntı var. Mustafa Sabri Efendi, ilk birkaç ayı nasıl geçirdiklerini, ne yiyip içtiklerini anlatırdı. Şikâyet etmez, anlatırken gülerdi.

En ucuz şey, bir çuval kuru fasulye almışlar. Başka bir şey alacak paraları yok. Tencereleri de yok. Bir çaydanlıkları varmış. Fasulyeyi bu çaydanlıkta kaynatıp pişirip yiyorlar. Sonra yıkayıp çay yapıyorlarmış. Birkaç ay böyle geçirmişler. Sonra İbrahim Bey, bir Ermeni kunduracıya çırak olmuş.

Kunduracı Kirkor

Mahallede Kirkor adında bir Ermeni kunduracı varmış. Türkiye’den göç etmiş. İbrahim Bey’le ahbap olmuşlar. İbrahim Bey, sabah akşam, sık sık gidip dükkânında otururmuş. Kirkor, birgün şöyle demiş:

“İbrahim Bey, bir vatandaş olarak, size bir iyilik yapamadığımdan dolayı üzgünüm. Gel sana şu sanatı öğreteyim de bir faydam olsun. Sen de bizimle birlikte çalışırsın...”

Usta Ermeni ile kalfaları çalışıyorlar; İbrahim Bey de onlara çırak olmuş, haftalık almaya başlamış. İbrahim Bey şöyle anlatırdı:

“Açız, başka çare yok. Kunduracıya çırak oldum. Birkaç ay çalıştım. İyi öğrendim. Birgün kunduraya pençe vuruyorum. Islanmış köseleyi çiviyle çaktım. Bıçakla kenarlarını kesip alacağım. Kunduracı bıçakları, çok keskin olur. Ustura gibidir. Kese-

ceğim derken elime kaçmasın mı? Sol elimde büyük bir yara açıldı. Tekrar işsiz kaldım. Yara geçecek de başlayacağım..."

İbrahim Bey'in elinde o yaranın izi hep belli olurdu. Böylece azıcık gelirden de mahrum kalmışlardı. Sıkıntı iyice artmış. Fakat o sırada çileleri dolmuş ki, lûtf-i ilâhî yetişmiş.

Azzam Paşa'nın Ziyareti

O günlerde, Mısır Evkaf Nazırı, Vakıflar Bakanı Abdurrahman Azzam Paşa, nereden duyduysa, Osmanlı Şeyhülislâmı'nın Kahire'de bulunduğunu ve maddî muzayaka çektiğini haber alıyor. Sabri Efendi'yi ziyarete geliyor. Diyor ki:

"Efendi hazretleri, Mısır Devleti de dahil, bizler de dahil, hepimiz, sizin nimetlerinizle perverde olmuş kimseleriz. Siz, İslâm âlemini temsil eden bir şeyhülislâmsınız. Binaenaleyh beytülmalde, sizin hakkınız vardır. Müsaade ederseniz, size ayda on iki lira bir maaş bağlayalım..."

Hoca Efendi kabul eder, ancak der ki:

"Paşa hazretleri, benim vekilim olan zat, Zahid Kevseri Efendi de buradadır. Onun da ihtiyacı vardır. Ona da bir maaş bağlamanızı rica ederim."

Yedi Mısır lirası da Zahid Efendi'ye bağlanır. Tarih 1932 sonrası olmalı. Bu miktarlar, o zaman için iyi bir paraymış. Zamanla para değer kaybetmiş ama Hoca'nın tevekkülü sayesinde yeni bir imkân zuhur etti:

Çerkes Muhtar Bey

Mustafa Sabri Efendi, Heykel Paşa'nın, peygamberlere ve mucizelerine dair yazdıklarına cevap olmak üzere, *"el-Kavlü'l-Fasl Beyne'l-lezîne Yu'minûne bi'l-Gaybi ve'l-lezîne lâ Yu'minûn"* adıyla bir risale kaleme almıştı. Bu kitap Kahire'de basılmıştı ve kitapçılarda satılıyordu.

Kral Faruk'un veliahdi, Prens Muhammed Ali Paşa idi. Bunun sekreteri olan Muhtar Bey adında bir Çerkes, Sabri Efendi'nin kitabını görmüş. Bakmış ki: *Mustafa Sabri Şeyhülislâmi'd-Devleti'l-Osmâniyye Sâbıkan*, Sâbık Osmanlı Şeyhülislâmı... Kitap, Kahire'de yeni basılmış...

Eseri, Darüs Sakafe, Kültür Evi kitabevinde görmüş. Kitapçıya sormuş:

"Bu müellif Mısır'da imiş. Adresini bilir misiniz?"

"Evet, kitabı biz dağıtıyoruz. Kendisiyle geçen gün görüştük. Adresi şurasıdır..."

Muhtar Bey, kitabı alır, Muhammed Ali Paşa'ya götürür, verir.

"Efendim, vaziyet böyle böyle" diye hâli anlatır. Ali Paşa:

"Muhtar Bey benim gitmem dikkati çeker, doğru olmaz. Harp içindeyiz… Sen arabayı al git. Kendisiyle görüş. Davet et. Saraya al getir." der.

Veliahd'ın Sözleri

O günlerde İngilizler, her şeye musallat idiler. Herkesi takip ederlerdi. Bu yüzden Mısır büyükleri ve siyasileri, Osmanlı Devleti mensuplarıyla görüşmekten çekiniyorlardı. Bu yüzden o insanlar sefalet içinde, terkedilmiş hâlde idiler. Ne Hanedan-ı Âl-i Osman'ın ne de Şeyhülislâm ve diğerlerinin hâl ve hatırları sorulabiliyordu. Abdurrahman Azzam Paşa da himmet ve cesaret göstermese, Sabri Efendi ve ailesi de belki açlıktan ölüp gideceklerdi.

Allah razı olsun, Allah rahmet eylesin bu Çerkes Muhtar Bey, Türkçe de biliyordu, Sabri Efendi'ye arabayla geldi. Onu saraya davet edip götürdü. Veliahd Ali Paşa'nın yanına çıkardı.

Ali Paşa, Efendi'nin kitabını okumuş, hayran olmuş. Kendisiyle görüşünce özürler dilemiş.

"Şimdiye kadar alâkadar olamadığımız için, çok özürler diler, affınızı istirham ederiz. Halimiz belli... Sizin başınıza gelenin bir kısmı, bir benzeri de bizim başımıza geldi. Nasıl olmuş da

bugüne kadar haberdar olamamışız." demiş, özürler beyan ettikten sonra:

"Efendim, lütfen açıkca söyleyiniz, geliriniz nedir, neyle, nasıl geçiniyorsunuz?" diye sormuş.

"Efendim, Allah razı olsun, Abdurrahman Azzam Paşa, birkaç senedir, ayda on iki Mısır lirası tahsis etti, Evkaf'tan alıyoruz." cevabını alınca:

"Muhtar Bey, her ay aynı miktarı, Efendi hazretlerine siz de götürür takdim edersiniz." demiş.

Sabri Efendi, bu sefer de aynı diğergamlığı göstererek yine:

"Efendim, benim bir de vekilim vardır, Zahid Kevseri Efendi. O da bizim gibi Evkaf'tan aldığı ile geçiniyor." deyince, Ali Paşa sorar:

"O ne kadar alıyor?"

"Yedi lira."

"O hâlde, o zata da ayda yedi lira götürülsün." der.

Elhamdulillah, bu sayede, hoca efendiler rahata kavuşmuşlardı.

Hoca Efendi, Hanedan Mensuplarına Yanardı

Yukarıda arz ettiğim gibi, Hoca Efendi kimseye dert yanmadı. Altı sene hasırdan yapılmış sandalyelere oturduk. Evin döşemesi hiç değişmedi.

Hoca Efendi, kendine değil, Hanedan mensuplarına yanardı. Şöyle derdi:

"Yahu eğer bütün bu olanlar, bir plan ise, düşman ne yaman planlar yapıyor. Bu işler denk gele, körü körüne olmaz. Acaba bu hanedanı böyle perişan etmekte, düşmanın maksadı nedir? Neyi biliyor, kimlere korku salmak istiyor, tarihin akışını ne tarafa çevirmek için bu dolapları çeviriyor?

"Tarihte bu kadar zulme, bu kadar hıyanete uğramış bir hanedan daha var mıdır? Rus hanedanı da sürüldü ama hem pa-

raları vardı hem de Avrupa'da asil tabaka tarafından korunup kollandılar, yine asilzade olarak yaşadılar.

"Bizimkiler maddî manevî ezildiler, perişan oldular. En sufli işlere tenezzül etmek zorunda kaldılar. Yahu, kapıcılık yapanlar oldu. Canına kıyanlar oldu. Nedir bu rezâlet? Hadi yurt dışına sürdünüz. E, bu insanlar altı yüz yıllık bir devletin vârisleri... Üzerinde yaşadığınız topraklar, keyif çattığınız saraylar onlara ait... Gittikleri yerlerde, yine milletlerini temsil ediyorlar. Bari orta karar, kimseye muhtaç olmadan yaşayacak kadar bir gelir bağlansaydı.

"Hiç olmazsa, onları bu hâlde görenlerin: Yahu şu Türk milleti ne hayırsız, ne kadir kıymet bilmez, ne vefasız bir milletmiş, demelerinden utanıp milletin adını lekelememek için bu kadarı yapılsaydı… Yahu, nedir bu Müslüman Türk'ün başına gelenler?"

Şeyhülislâm ve Gandi'nin Orucu

Hindistan'da, Hindlilerle birlikte Hindistan Müslümanlarının, İngilizlere karşı ayaklanmaları başladığı zaman ben Kahire'de idim. Gandi başlarında idi. O zaman henüz Pakistan yok. Müslüman liderler de Gandi ile beraber çalışıyorlardı.

Gandi, İngiliz idaresini protesto etmek için oruç tutmaya karar verdi. Eğer bu yüzden ölürse, Hindistan'da önü alınamaz isyanlar olacak. Dünya umumî efkârı da, böyle ihtiyar, zayıf, iki bez parçasına sarılıp yaşayan bir sulh adamının ölümüne sebep olduğu için İngilizler aleyhine dönecek… Gandi'nin niyeti bu.

Hakikaten, Gandi oruca başlayınca yer yerinden oynadı. Bütün gazeteler, ajanslar ondan bahsediyor.

O zaman, Mustafa Sabri Efendi'nin şunları söylediğini hatırlıyorum:

"Yahu, Gandi oruç tutuyor, diye, dünya yerinden oynuyor. Osmanlı şeyhülislâmı, mâ-âile, yıllardan beri oruçlu... Müslüman dünyasının haberi yok… Kâfir İngiliz, Müslümanları ne hâ-

le getirdi! Hanedan, öyle perişan; Şeyhülislâm, kuru fasulyeyle aylar geçirir, kimsenin de bundan haberi olmaz…"

Hoca Efendi'nin Tevekkülü

Mustafa Sabri Hoca'nın imanı, her hâlinde görülürdü. Tevekkül eder; hâlinden şikâyet etmez; zorluklara rağmen, tek başına da kalsa doğru bildiği yolda devam ederdi.

Romanya'da, yokluk ve sıkıntı içinde verem olup vefat eden damadı Zeki Bey hakkında bir şiir yazmıştı. Mealen şöyle diyordu:

"Allah'ım, bu kadar müstesna kabiliyetlerle yarattığın bir gence, bu yaşında kıymazsın, sanırdım. Fakat senin kudretinin, hikmetinin, kaderinin önünde, ne aklın, ne zekânın, ne dünya ve ne mâfihânın bir kıymeti yok… Zeki'nin bu zamansız ölümü, beni, senden, bir kat daha korkuttu, ya Rabii…"

Mahmud Şevket Efendi

Bir ara Mahmud Şevket Efendi'ye bir devlet çıkmıştı. Kendisinin mürebbiyelerinden bir Çerkes hanım, bir Mısır paşası ile evlendirilmiş imiş. O zengin paşa ölmüş; emlâki, çiftlikleri bu hanıma kalmış. Bu hanım, küçükken bakımına hizmet ettiği, velinimeti Mahmud Şevket Efendi'nin, Mısır'da bulunduğunu ve güç durumda olduğunu biliyormuş. Bütün malını mülkünü, Efendi'ye devretmiş.

Bu müddet zarfında Şevket Efendi'nin hanedana çok yardım ettiğini ve onları sefaletten kurtardığını, işitirdik. Ondan sonra Cemal Abdunnasır başa geçince, o mallara el koydurdu. Bunun üzerine, Mahmud Şevket Efendi de Paris'e gitmek zorunda kaldı…

Ezher Âlimlerinin Bir Ricası

Ezher âlimlerinden birkaç hoca, birgün Mustafa Sabri Efendi'yi ziyarete gelmişler. Geliş sebeplerini şöyle açıklamışlar:

"Efendim, bilirsiniz, vaktiyle Maarif Bakanlığı da yapmış olan, son günlerde de Âyan Meclisi Reisliğinde bulunan Muhammed Heykel Paşa *Hayat-ı Muhammed* adıyla bir kitap yazdı. Kendisi Fransa'da okuduğu için, Fransız yazarlarından birinin aynı isimle yazıp yayınladığı bir eserin tesirinde kalarak bu kitabı yazıp yayınladığı söyleniyor.

"Paşa bu kitabında mucizeleri inkâr ediyor. Hepsini bir şekilde tevil ederek, açıklamaya çalışıyor. Peygamber'in Kur'an'dan başka mucizeye ihtiyacı olmadığını yazıyor.

Maddecilik, pozitivizm denen canavar, bunların akıllarını ruhlarını zehirlemiştir. İmanları sarsılmıştır. Mucizeleri, tabiat kanunlarına aykırı diye, kabul etmeye yanaşmıyorlar. Peygamberi de, büyük insan, dâhi insan diye anlatıyorlar. Halbuki, dünya büyük insanla dolu. İnsan çalışmakla, büyük insan ve dâhi olabilir. Peygamberlik ise Allah vergisidir. Çalışmakla olmaz…"

Ezher uleması, Heykel Paşa'nın bu kitabına bir cevap yazması için, Mustafa Sabri Efendi'den yardım istemişler. Bu cevabı onun yazmasını söylemişler. Çünkü Heykel Paşa'nın kitabında işe felsefe bahisleri de karışıyordu. Ezher âlimleri ise o bahiste pek fazla bilgili değil idiler. Bunu bildikleri için:

"Kitapta felsefeye dayandırdığı bahisler var. Biz işin içinden çıkamaz da, hafif kalırız, gülünç düşeriz. Sonra feslileri kendimize güldürürüz." demişler.

O zaman şapka yoktu. Batıcı tipler, okumuş da Batı'ya hayran olmuş gençler, dinden uzak olanlar ve zaten Mısır'da kalabalık olan Hristiyan Araplar, hep fes giyerlerdi. Sarıklılar, fesliler ayırımı vardı.

Hasanül Benna'nın Ziyareti

Mustafa Sabri Efendi, bu müracaat üzerine, kitabı tenkit etti. Cevabını yazdı. Fakat bastırmak için para yok.

Müslüman Kardeşler'in lideri Şıh Hasanül Benna, bu kitap meselesini işitmiş. Birkaç talebesiyle birlikte, birgün Hoca Efendi'yi ziyarete geldi. Yanındakiler, üniversiteli seçkin gençlerdi. Musafa Sabri Efendi ile Hasanül Benna ilk defa, tanışıp konuşuyorlardı. Tarih 1943 senesiydi. Hasanül Benna:

"Efendim, böyle bir kitap yazmışsınız, bastıracakmışsınız. Harp içi, herkes yokluk, sıkıntı içinde, bendeniz iki yüz adet almak isterim. Parasını da peşin verelim ki, bir faydamız olsun. Daha çok almak isterdik, ama bugünlük imkânlarımız buna elveriyor. İnşallah daha sonra yine alırız…" dedi.

Hoca Efendi ile kitabın adı üzerinde de konuştular. *"el-Kavlül-Fasl Beyne Îmâneyn, Ellezîne Yu'minûne bi'l-Gaybi ve'l-lezîne lâ Yu'minûn"*, "İki İman Arasında Kesin Söz, Gaybe İnananlar ile İnanmayanların İmanı" olsun dediler.

Gaybe İnanmayanın İmanı Olur mu

Ben ertesi gün gidip, İhvan'ın, Hilmiyyen Cedîde semtindeki merkezinden parayı alacağım. Fakat o gece Hoca Efendi, düşünmüş. Âteşîn zihniyle, zekâsıyla, demiş ki:

"Yahu biz, *İki İman Arasında*, dedik. Ama, gaybe inanmayan adamın imanı olur mu? Onunkine iman denir mi?"

Sabahleyin erkenden beni çağırttı, gittim.

"Aman evlâdım, hemen git kitabın ilânları basılmadan yetiş. Üstad Benna'ya selâmlar söyle, gözlerinden öperim. Hoca, ismi şu şekilde koymuş de…"

Kitabın adını: *"Gayba İman Edenlerle İman Etmeyenlerin Arasını Ayıran Kesin Söz"* diye koymuştu: *el-Kavlül-Fasl Beyne'l-lezîne Yu'minûne bi'l-Gaybi ve'l-lezîne lâ Yu'minûn"…* Elkavlü'l-fasl, yani kesin söz… Muallim Mahmud Cevdet Bey merhum, Doğan Güneş dergisinde bu kitabı tercüme etmeye başlamıştı.

Yazı Okunamıyor

Fakir, gidip İhvan'ın merkezinden iki yüz nüshanın parasını aldım. Tanesine on beş kuruş fiyat uygun bulunmuştu. Bu parayla iyi cins kâğıttan yetecek kadar aldım. Kâğıt bulmak da zordu. Çünkü her şey dışardan geliyordu. Mısır o zamanlar, İngiliz idaresi altında, sanayi diye bir şey yok.

Kahire'nin en büyük matbaalarından Halebî matbaasına, Hoca Efendi ile birlikte gittik. Kendisi o sırada seksene yakın yaşlardaydı. Fakir kendimi bu işe verdim. Matbaa ile pazarlık ediyoruz. Fakat mürettipler, kitabı dizecek olanlar, Hoca Efendi'nin yazısını görünce tereddüt ettiler. Hoca Efendi'nin elleri titrediği için yazısı zor okunuyordu. Matbaacı:

"Bu kitap ilmî bir eserdir. Gazete haberi gibi olsa, karîneyle, lâfın gelişinden ne yazdığını çıkarırız. Ama bu metinde o mümkün olmaz. Çok yanlış olur, yanlışla dolar. Bu hâliyle dizemeyiz…" diyerek, özür beyan etti.

Kitabı Tekrar Yazdım

Matbaacı, bizim yurda yakındı, yürüyerek geldik. Hoca Efendi üzülmüştü:

"Bizim el, ellikten çıktı desenize, vah vah!" dedi. Efendi'nin üzüntüsünü görünce, fakir dedim ki:

"Efendim, bendeniz kitabı yazarım. Benim yazımla dizgiye veririz."

"Senin yazına da bir bahane bulmasınlar. Senin yazını ben hiç görmedim."

Fakir, İhsan Efendi'nin tavsiyesiyle, hattat Çerkes Akil'den yazı öğrenmiştim. Yazım güzeldi. Birkaç satır yazdım, gösterdim.

"O! Sen hattatsın yahu. Oldu bu iş… Yalnız evlâdım, sen talebesin, bu iş vaktini alacak…"

"Efendim, bu da bir ilimdir. Bu da bir hizmettir. Benim aşkım var…"

Üç yüz sayfa kadar, forma forma yazdım, verdik, dizildi. Matbaacılar da memnun oldular.

"Bu kadar rahat okunan yazı, nadir gördük. Çok rahat bastık." dediler.

Ben de bu vesile ile kitabı kelime kelime yazarak, ezberlemiş gibi oldum. Çok istifade ettim. Bu kitap, daha sonra yayınlanacak olan, dört ciltlik "Mevkıful Akl…" adlı büyük eserin bir bölümünü teşkil eder. Onu da yine Hoca'nın yazısı okunamadığı için, bu sefer Ali Yakup Bey, tekrar yazmış ve öyle matbaacıya verilmiş. O sırada ben Medine-i Münevvere'ye dönmüş bulunuyordum.

El-Akkad'ın Kitabı

Mustafa Sabri Efendi'nin, mucizeleri inkâr edenlere karşı bu kitabını yayımlayacağı sırada, Mısır'ın büyük kâtiplerinden, yani yazarlarından, Mahmud Abbas el-Akkad, *"Abkariyyetu Muhammed"* adıyla bir kitap çıkarmıştı. "Muhammed'in Davasının Büyüklüğü", büyük davası, iddiası manasına…

İçinde güzel yerler vardı. Bir yerinde şöyle diyordu:

"Hem ümmî olsun, okuma yazma bilmesin, hem de belâgat ve fesâhat âlimlerine, üstadlarına önderlik etsin; bu ancak İlâhî bir mevhibe, bir lütuf ile mümkün olabilir… Sen hiç mektebe, medreseye gitme, hiçbir hocanın önüne oturma; fakat ömrünü ilimle, edebiyatla geçirmiş, o yolda tüketmiş insanlar, senin ağzına baksın! Bu ancak bir peygamberin işi olabilir…"

Efendi'nin El-Akkad'a Suali

Mustafa Sabri Efendi, ilmiyle beraber çok zeki bir insandı. Söylenen sözün içinden söylenmeyeni de bulup çıkarırdı. El-Akkad'ın yukarıya aldığım ve ilk bakışta güzel görünen sözleri hakkında Hoca Efendi, şöyle yazmıştı:

"Son günlerde, Üstad Mahmud Abbas el-Akkad'ın *"Abkariyyetu Muhammed"* diye bir kitabı çıktı. Kitabı okudum. Zaten

kendisinin kaleminin ne kadar güçlü olduğunu evvelden bilirim. Vaktiyle, günlük *el-Belağ* gazetesinde yazdığı bir başmakale ile hükümeti devirdiği hatırlardadır. Ezher Şeyhi Mustafa el-Merâgî, bu kitaptan iki yüz tane aldırıp talebeye dağıtmış. Bu da kendisinin daha önce Heykel Paşa'nın *Hayât-ı Muhammed* adlı kitabına yazdığı takrizden daha kuvvetli ve kıymetli bir takdir ve te'yiddir.

"Yalnız Üstad Akkad'a, eğer kimse şu suali sormamışsa, ben soracağım ve cevabını da kendisinden beklerim:

"Kur'an-ı Kerim, Muhammed Mustafa'nın kendi sözü müdür; yoksa Allah tarafından gelmiş bir vahiy midir?

"Eğer Allah tarafından, Cebrail vasıtasıyla gelen ve gönderilen bir şey ise bu kabul... Modern zihniyetlilerin, pozitivistlerin, mucizeleri inkâr edenlerin fikir ve inançlarıyla nasıl bağdaşacak?

"Mûcizeleri, tabiat kanunlarına aykırı bularak ve Hazret-i Peygamber'in çok zeki ve dâhi oluşuyla açıklayarak, tevil, red ve inkâr edenler buna ne diyecekler? En büyük gayb âlemiyle bu alâka, ittisal, nasıl izah edilecek? Eğer Kur'an-ı Kerim, gözle görülmeyen bir Allah tarafından, gözle görülmeyen bir melek, Cibril vasıtasıyla, gözle görülmez ve başkası tarafından kulakla duyulmaz bir şekilde, Muhammed Mustafa'ya vahyedilen İlâhî bir kelâm olarak kabul ediliyorsa, asıl bu inanç, tabiat kanunlarına aykırı değil mi?

Hepsi Ya Mucize Ya Değil

"Kur'an-ı Kerim'in tabiat kanunlarına aykırı, büyük İlâhî bir mucize olduğu kabul ediliyorsa; diğer mucizelerin kabahati ne? Onlar, Kur'an-ı Kerim'in vahyolunması mucizesinden daha inanılmaz, tabiat kanunları denilen maddî dünya kanunlarına daha fazla aykırı değiller ki!

"O zaman, Muhammed Mustafa'nın peygamber olarak Kur'an'dan başka mucizesi yok, demenin manası kalır mı?

"Ama böyle değil de, Kur'an'ı, Muhammed Mustafa'nın kendi sözüdür diye kabul edip: Muhammed bunları kendi söylemiştir; mucize değildir; kendi söylediği için, Kur'an'ın ortaya çıkışı, tabiat kanunlarına aykırı değildir; kendi söylediği sözlerini Allah'a isnad edip, Allah'tan vahiy aldım demektedir, diyorsanız; o zaman şu ayete ne dersiniz: *Kendine vahiy gelmediği hâlde, bu kitap bana vahyedilmiştir, diyenden daha zâlim kim olabilir? Bu insan yalancıların en büyüğüdür!*

"Böyle düşünen, yazan ve söyleyenler, Resul-i Ekrem'in mucizelerini inkâr etmek için dâhi olduğunu ileri sürmeleri gibi, bu sefer de Kur'an'ın mucizeliğini inkâr için Peygamber-i Zişan'a yalancılık mı izafe ediyorlar?"

Kitap basılmaya başladığında, ilk formasını alıp İhsan Efendi'ye getirdim. Okudu.

"Efendim, hocamız herkese çatıyor…" dedim.

"Ne yapsın? Gelecekleri varsa, görecekleri de var! Hoca'nın öyle bir imanı var ki… Bir günden bir güne, hâlinden şikâyet ettiğini gördünüz mü? Hoca, aç kalır, açık kalır, imanından, yolundan, zerre ayrılmaz, tâviz vermez." diye cevap verdi.

İnandığı Gibi Yaşayan İnsan

Mustafa Sabri Efendi'nin gönlümde silinmez izler bırakan taraflarından birisi de samimî, mert, sözünden, fikrinden, kanaatinden dönmeyen bir insan olmasıydı. Kendisinin yakınında bulunduğum altı sene zarfında buna şahid oldum.

Mustafa Sabri Efendi, inandığı gibi yaşayan bir insandı. Hak bildiği davasına, her şeyini feda etmeye hazırdı ve bunu defalarca yapmıştı.

Bu hâlini altı sene hayranlıkla müşahede ettim; gözümle gördüm. Allah ve Resulü'nün emirleri uğrunda her şeyi göze almış, samimi, civanmerd, cömert, sadık bir insandı. Hasımlarıyla

yaptığı yazı münakaşaları, müdafaaları da böyleydi. Sadece doğruyu, dosdoğru olarak söylerdi. Mehmed Akif Bey'in:

Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek!

dediği gibiydi.

Bu Hocayı Öldürün, Kurtulun

Harp meydanında, ateş hattında, kurşun yağmuru altında bir mücahid, ne kadar fedakâr ve fedai ise Hoca da öyleydi. Bu kadar samimi idi.

Birgün kendileri anlatmışlardı:

Hüseyin Cahid Yalçın bir makale yazdı. Yazısını ölçüsüz buldum. Baktım hiç kimse cevap vermedi. *"Cür'etli Bir Dekadan"* ünvanıyla cevap verdim. O da karşılık verdi. Mücadele devam etti. Sonunda cevap vermekten âciz kaldı. "Hoca beni tehdit ediyor; milleti benim aleyhime sürüyor." demek zorunda kaldı. Halbuki sadece ortaya attığı fikirlere cevap veriyordum.

O günlerde, İttihatçılar birarada otururlarken Yakup Kadri Karaosmanoğlu demiş ki:

"Hüseyin Cahid, bu hocanın önüne geçemezsin. Öldürün, kurtulun… Bunlar parazittir, fitnedir, ancak öldürerek bu iş hallolur. Bu hoca yenilmez…"

Bu haber kulağıma gelince, tekrar bir makale yazdım:

"Yakup Kadri Bey'in bu sözü, fakir için bir iltifattır. Bu hoca yenilmez, öldürün, demiş… Söylemek isterim ki, yenilmeyen âciz şahsım değildir, haktır. Ben, yenilmesi mümkün olmayan hakkı tuttuğum için, Allah'ın izniyle yenilmiyorum. Allah benimle... Siz de hakkı tutun, siz de yenilmeyin. Sizler bâtılı tuttuğunuz için yeniliyorsunuz…"

Bir Tavuk mu, Dört Tavuk mu

Bu arada Cenap Şahabeddin de bir yerde, teaddüd-i zevcat hakkında garip fikirler ileri sürmüştü. Ona da cevap olarak şunları yazdım:

"Cenab Şahabeddin Bey gibi bir zattan, hiç beklemediğimiz, akıl mantık dışı sözler işitiyoruz. Güya: Filân tarihte, filân yerde teaddüd-i zevcat olmuş; hep insanlar birden fazla evlenmişler de fakat nüfus artmamışmış. İstatistikler, böyle göstermiş… Bunu Cenap Şahabeddin söylüyor. Demek ki bizim reformistlerin, Allah, akıllarını aldığı gibi, mantıklarını da almış başlarından… Cenap Bey'e sorarım: Bir tavuk mu fazla civciv getirir, dört tavuk mu? Orta yerde mantık var.

"Bunlar, istatistik uydurmalarını, Allah ve Resulü'nün emrinden üstün tutuyorlar… Allah'ın haram kıldığı şeyleri: Acaba mı ki, bir tecrübe etsek de görsek diyorlar…

"Yahu, sarhoş, belli ki batacak. Faize bulaşan iflâs edecek. Zinayla uğraşan belli ki illetlere müptelâ olacak… İşin belâsı, bâtılı hak kabul edip bâtıla, hak diye sarılmak.

"Zaten ayet-i kerime ile sabittir ki, buyurulur: *Habibim, hak gittikten sonra, acaba yerine ne gelecek diye bekleme, merak etme; hak gitti mi; gerek ferdin, gerek ailenin, gerek cemiyetin, gerek devlet ve milletin başına gelen, bâtıldır, felâkettir…"*

Ahiret'ten Fedakârlık Etmek...

Mustafa Sabri Efendi'nin ruh deryamı heyecana ve galeyana getiren sözlerinden birisi de şudur. Birgün Müslümanların garipliğinden, öz yurtlarında bile gurbette gibi olduklarından bahsedilirken, Hazret, şu mühim cümleleri sarfetmişti:

"Çocuklar, garip, öksüz, kimsesiz kalan davamız, bugün öyle fedailer ister ki, dava uğrunda, yalnız dünyadaki rahatından değil, ahiretinden de fedakârlık etmeye hazır olacak!"

Tarih 1944. Sabri Efendi'den bu sözü duyunca biz şaşırdık, kaldık. Bugün moda olan tabirle, şoke olduk… Tabii bu dinen tehlikeli bir sözdü. Bizler o sırada henüz işin başındayız, talebeyiz. Böyle bir şey bizim aklımızın ucundan bile geçmez…

Biz, Hoca Efendi bunu, mutasavvıfların, sekir hâlinde, vecd içinde, iman heyecanıyla kendilerinden geçtikleri zaman söyledikleri sözler gibi, sarfetti diye düşündük. Üzerinde durmadık…

Ben Sabri Efendi'den duyduğum bu sözü, uzun müddet, başka kimseye söyleyemedim. Ta ki Bediüzzaman merhumun da aynı şeyi söylediğini duyuncaya kadar…

Hac Sana Farz Değilse, Nereye Gidiyorsun

Üstad Bediüzzaman'ın talebelerinden Tahiri vardı. Bu Tahiri Ağabey, Üstad rahmetli olduktan sonra Medine-i Münevvere'ye gelmişti. O anlattı:

Birgün Aşirefendi caddesinde gidiyordum. Nazif Çelebi'yi gördüm. Bana:

"Tahiri Ağabey, hacı götürüyorum. Beş tane kontenjanım var. Hazırlan seni de götüreyim." dedi.

"Nazif Bey, hocama danışmadan ben bir karar veremem. Bir danışayım." dedim.

"Sana üç gün müsaade. Haber ver. Gidemeyeceksen, yerine başkasını alalım…"

Koştum, üstadın yanına vardım. Meseleyi arz ettim. İlk sözü şu oldu:

"Tahiri, şeytan bazen de sağdan gelir. Sana hac farz oldu mu?"

"Yok efendim, neyim var ki?"

"Hac farz olmadıysa, seyahate mi çıkacaksın? Gidiş dönüş sana kaç güne mal olacak. İman hakikatlerini yazıyorsun. Sizler yazınca dağılıyor. İnsanlar, bu hakikatlere muhtaç… Niçin kendini düşünüyor da, Müslüman mahrum kardeşini düşünmüyorsun? Yahu cennete yalnız mı gireceksin, başkaları da girsin, onlara vesile

ol… Şimdi hac, senin için bir nafile, iman hakikatlerini tebliğ etmek ise farz! Niçin işin hafifine kaçıyorsun. Birkaç risale daha yazarsın, belki birkaç Müslüman daha kurtarırsın. Bir milletin imanı gidiyor, millet cehenneme gidiyor. Sen cennette kendine yer hazırlıyorsun. Cennete hep sen mi gideceksin? Bırak başkaları da girsin…"

Üstad böyle deyince, yollarım kapandı. Nazif Bey'e koşup gidemeyeceğimi haber verdim.

Tahiri Ağabey işte bunları anlatmıştı. Merhum Bediüzzaman'ın iman davasına hizmet için uhrevî sevaplardan, derecelerden vaz geçtiğini gösteriyordu. Daha önce, Medine-i Münevvere'de, üstadın "Târihçe-i Hayat"ına önsöz yazarken gözden geçirdiğim risalelerde de Merhum üstadın böyle bir sözüne rastlamıştım. İman hizmeti için, dünyayı değil, ahireti bile feda etmeyi göze almaktan bahsediyordu.

Sabri Efendi'nin o sözünü de ancak bundan sonra, üstaddan kuvvet alarak, sohbetlerimde nakletmeye başladım. Tabii yine de bu sözdeki büyük dava inanç ve heyecanını anlayıp da yanlış manalar çıkarmayacak olanlara söyleyebiliyordum.

Hanzale'yi Melekler Gasl Etmişti

Mustafa Sabri Efendi, o sözünden sonra şöyle devam etmişti:

Çocuklar, bu söz tuhafınıza gitti ki, hiçbirinizden cevap çıkmadı. Ahiret nasıl feda edilirmiş diye şaşırdınız. Haklısınız. Fakat bakınız, dava heyecanı insana neler yaptırıyor.

Sahabe-i kiramdan Hanzale hazretleri, henüz evlenmiş ve gerdeğe girmişti ki, münadilerin, dellalların şöyle seslendikleri işitildi:

"Resulullah sefer için hareket etmiştir. Allah'ı ve Resul'ünü seven, eli kılıç tutan herkes çağırılıyor. Derhal Resulullah'a katılsın!..."

Hanzale hazretleri hemen elbisesini giymiş. Hanımı atılmış:

"Ne yapıyorsun, gusletmedin, cünup gidilir mi?"

"Ben yıkanıp çıkıncaya kadar Resulullah gitmiş olur!"

Resul-i Zişan'ın emrine uymakta beş on dakika gecikmeyi fazla bulan sahabe imanını gör ki: Davasının uğrunda ahiretinden feda edip gidiyor…

Ama işin sonuna bakın:

Yapılan savaşta Hanzale hazretleri şehid oluyor. Harp meydanını dolaşan Peygamber-i Zişan, şehidlerin hepsini defnettikten sonra, Medine-i Münevvere'ye dönüyorlar. Annelerimize diyorlar ki:

"Hanzale'nin ailesini ziyaret edin, onları taziye edin, yeni gelin kızımıza da başsağlığı dileyin. Bir de Hanzale'nin evden ne şekilde ayrıldığını bir sorun bakalım…"

Ziyarete giderler, taziye ederler ve Resulullah'ın sualini de bildirirler. Şehid hanımı şöyle der:

"Ah sormayın. Bunu Peygamber'e söyleyemem. Hanzale evden cünüp çıktı. Münadinin çağırdığını duyar duymaz, Resulullah gider, geri kalırım korkusuyla yıkanamadan acele giyindi gitti."

Bunu Resulullah'a bildirdikleri vakit, aleysissalatu vesselâm Efendimiz, şöyle buyurmuşlar:

"Şimdi işin sırrını anladım. Şehidler yıkanmadan gömülür. Fakat baktım ve gördüm ki, yüce âlemlerden gelen bir melek cemaati, Hanzale'nin cesedini yıkayıp gasl ediyorlardı. Demek bunun içinmiş…"

Hac Parasıyla, Komşu Kıza Çeyiz

Bu manada, hizmet ve yardım uğruna, kendi manevî kazanç ve sevabını terk etmeye dair, Abdullah ibni Mübarek hazretlerinden de bir rivayet vardır.

Kendisi o sene hacca gitmek üzere hazırlanıyormuş. Komşudan bir kadının ağlama sesi gelmiş. Zevcesini gönderip sordurmuş. Komşu teyzenin kızı evlenecek, fakat çeyizi yok; yapacak para da yok. Kızın da yaşı geçiyor…

Abdullah ibni Mübarek, hac için ayırdığı parayı, komşusuna göndermiş:

"Madem tâlibi çıkmış, şu parayla işini gör, çeyizini yap, kızının yuvasını kur." demiş.

O sene hac mevsimi bitip de hacca gidip gelenler, kendisini tebrik ederek:

"Hani sen hacca gelmeyeceğim, demiştin. Seni hem Arafat'ta, hem Mina'da, hem Mekke'de gördük." demeye başlamışlar.

Mehmed Akif'le Görüşmeleri

Mustafa Sabri Efendi ile Mehmed Akif Bey aynı yıllarda Kahire'de bulunmuşlardı. Fakat fazla görüşmezlermiş. Dargın değillermiş. Bazı vesilelerle bir araya geldikleri ve birbirlerini ziyaret ettikleri olmuş. Ama çok değil…

Bu az görüşmenin bir sebebi de, birbirlerine çok uzak yerlerde oturuyor olmalarıdır, diye tahmin ediyorum. Akif Bey, Kahire'nin güneyinde, şehir dışında oturuyordu. Mustafa Sabri Efendi ise kuzey tarafındaydı. Aralarında altmış kilometre vardı. O günkü şartlarda, umumi vasıtalarla, ine bine bu mesafeyi gidip gelmek çok zordu.

Mehmed Akif, Mustafa Sabri Efendi Mısır'a geldiği zaman, onu ziyarete gitmiş. Sabri Efendi kendisini gayet güzel karşılamış. Sohbet etmişler. Sabri Efendi, lâtife ederek:

"Akif, orada ayrıldıksa da burada birleştik. Bizi bıraktın Ankara'ya gittin. Ama işte şimdi beraber olduk." demiş.

Mustafa Sabri Efendi, Şeyhülislâm olmadan önce, Akif Bey'in azası ve başkâtibi bulunduğu, Darülhikmetil İslâmiyye'ye aza imiş. Orada birlikte çalışmışlar. Ayrıca Akif Bey'in başyazarı olduğu Sebilürreşad dergisinde Mustafa Sabri Efendi'nin yazıları da çıkmış.

Mustafa Sabri Efendi, Türkiye'yi terk etmiş, yeni rejimle mücadele etmiş; Romanya ve Batı Trakya'da gazete çıkararak bu muhalefetini fiiliyata geçirmişti. Akif Bey ve benzeri dindar fikir

adamlarının da kendisine katılmaları ve din aleyhine yapılan devrimlerle mücadele etmeleri gerektiği düşüncesinde idi.

Yazacağımızı, Yazdık

Mustafa Sabri Efendi bu düşüncesini, Mehmed Akif'e de söylemiş:

"Akif Bey, beni yalnız bıraktınız. Yunanistan'da *Yarın* gazetesini çıkarırken, gelip bana katılmanızı beklerdim. Alimallah, sizin şiirleriniz, hasımlarımızı tarümar ederdi…" demiş.

Sabri Efendi'ye, kendisinin bu tarizlerini, Akif Bey'in nasıl karşıladığını sordum.

"Akif Bey çok kibar, çok mütevazı bir zattı. Gerek şiirlerini medhettiğimde, gerek böyle tenkitlerde bulunduğumda, başını eğer, alnının terini silerdi." dedi. Yalnız kısa bir cevap verdiğini de nakletti. Şöyle demiş:

"Efendim, vaktiyle yazacağımızı yazdık. Memleket bu hâle gelmesin diye çırpındık durduk…"

Sabri Efendi'nin Sualleri

Sabri Efendi ayrıca, daha sonra yapılan ve Akif Bey'in de memleketi terk etmesine sebep olan, dine muhalif devrimleri kasdederek:

"Milli Mücadele sırasında, Mustafa Kemal'e neden destek olduğunu" sorunca; Akif Bey:

"Anadolu, Yunan ordusu tarafından işgal edilirken, tercih yapacak zaman olmadığını" söylemiş...

Bir keresinde de Sabri Efendi, Akif Bey'e:

"Mustafa Kemal'de bir fevkalâdelik görüp görmediğini" sormuş. Buna karşılık Akif Bey,

"Bir fevkalâdeliği yoktu. Yalnız baktığı kimseyi ürküten, korkutan bir bakışı vardı. Gözünü diktiği insana bir ürküntü gelirdi. Bir başkalık olarak kendisinde bunu gördüm." cevabını vermiş.

İhsan Efendi'nin Fazileti

Sabri Efendi ile Akif Bey arasındaki münasebeti, İhsan Efendi'ye de sormuştuk. İhsan Efendi'nin faziletlerinden birisi de, insaflı olması, herkese hakkını vermesi idi. Şunları söylemişti:

"Sabri Efendi, Akif Bey'in şiirine, şairliğine hayrandı. Görüşü şudur: Türkiye şimdiki hâle düşmeden önceki zamanlarda, Akif Bey, yandı yakıldı, ağladı, bizleri de ağlattı. Ama şimdi, millet daha fena duruma düştüğü hâlde, sesini çıkarmıyor… Ayrıca Sabri Efendi, muhalefet yaparken kendisine katılmadıkları için, Akif'e ve diğerlerine kırgındır. Bunu da söyler…"

Şu Bî-perva Uzanmış Taş

Mustafa Sabri Efendi ile Akif Bey'in şiir ve şairliği hakkında da çok sohbetlerimiz oldu. Akif Bey'e hayrandı ve onun kalemine çok güveniyordu. Defalarca şöyle demişti:

O Çanakkale yazılır şey mi? O ne kudret-i kalemiyye, o ne akıcı üslûp, o ne heyecan! Sonra o tükürün diye başlayan mısralar. O sakin insan nasıl onları yazabilmiş… Efendim, Akif Bey'in hem kudret-i şairanesini hem zevk-i şi'rîsini isbat eden çok yerler var. Meselâ Ahiret Yolu şiirinde "musalla taşı"na hitaben yazdığı kıt'alar vardır.

Orada bir kelime var. Yıllarca, o kelime beni deli, divane etti. Bu kelimeyi ancak Akif gibi bir şair koyabilirdi:

Senin en son serîrindir şu bî-pervâ uzanmış taş

Bu mısradaki "bî-pervâ" kelimesi… Be Allah'ın kulu, bu kelimeyi nasıl buldun, nasıl buraya böyle koydun. Mezarlıkta cenaze namazı kılınmak için tabutun üzerine konulduğu taş, musalla. Uzun bir taş, serîr gibi, yatak gibi, taht gibi uzun, uzanmış… Ama bî-pervâ, hiç birşeye aldırmıyor, sereserpe uzanmış… Bir tarafta mezarlar, cenazeler, ağlayanlar… Bunların önünde, ara-

sında, bî-pervâ uzanmış bir taş… İnsanların, üzerine, cansız olarak son defa uzandıkları yer.

Bir Hilâl Uğruna

Ya, *Çanakkale*'deki,

Bir hilâl uğruna yâ Rab, ne güneşler batıyor!

Bu nasıl söylenir? Bu ne demek yahu? Bu ilham… İnsanı vecde getirir, deli divane eder. Ben, yıllarca bunun tesiri altında kaldım…

Mustafa Sabri Efendi böyle söyleyince, sordum:

"Efendim, bunları Akif Bey'e de söylediniz mi?"

"Aaa, kaç kere! Mütevazı insan. Ben şiirlerini medhederken, utanır, terler, mendiliyle alnını silerdi…"

Şaşırmadan, Namaz Kılamıyorum

Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Sabri Bey de Akif Bey'i çok sever ve hürmet ederdi. "Şair-i Azamımız" derdi. Bir şekilde, Akif Bey'e o da, Türkiye'de yapılanları, kalemiyle neden tenkit etmediğine dair merakını ihsâs edince, Akif Bey'in şöyle dediğini nakletmişti:

"İbrahim Bey, ben yalan söylemem; Allah'ım şahiddir, yemin de etmem… Yeminim olsun ki, mecalim kalmadı; kendimi toparlayamıyorum. Bu yapılanlar bana çok ağır geldi. Perişanlığımın derecesini size şöyle anlatayım: Secde-i sehivsiz namaz kılamaz oldum. Yahu namazda dalıp gidiyorum. Zihnim öyle perişan…"

Ahmed Naim Bey'in Vefatı

Babanzade Ahmed Naim Bey'in vefat ettiği Kahire'de haber alınınca, Mehmed Akif Bey, Mustafa Sabri Efendi'yi taziyeye, başsağlığı dilemeye gitmiş. Merhumu anıp ağlaşmışlar.

İbrahim Bey, Naim Bey için yazdığı mersiyeyi Akif Bey'e okumuş. Akif Bey şiiri çok beğenmiş:

"Aferin evlâdım, ben sizin şair olduğunuzu biliyordum; fakat bu kadar kuvvetli bir şair olduğunuzu bilmezdim." demiş.

Hatta şöyle bir de bahis geçmiş.

İbrahim Bey mersiyesini şu mısralarla bağlıyormuş:

Yurdun harâbesinde, bir zelzeleyle, meşhûr
Bir burc-i din yıkılmış, düşmüş, desem değer: Tûr.
Bir rûh Arş'a çıkmış, bî-rûh kılmış arzı,
Ölmüş Na'im Bey eyvâh… Sönmüş vatanda bir nûr.

Mersiye okunup bitince, Akif Bey derinden bir "ah" çekip:

"İbrahim Bey, ben olsaydım: Sönmüş vatanda son nûr, derdim." demiş. İbrahim Bey, cevap olarak:

"Efendim, daha hayatta Hamdi Efendiler var. Son nur demeye dilim varmadı" diyerek, o sırada berhayat bulunan bazı büyük âlim ve fazıl zevatı sayınca, Akif Bey bu cevaptan memnun kalmış ve:

"Aferin İbrahim Bey, bu babanın evlâdısın. Böyle bir babaya, böyle evlât yakışır." diyerek onu taltif ve tebrik etmiş.

Bize Neler Oldu

İbrahim Bey, şiir külliyatını, Arap harfli bir daktilo ile yazıp toplamıştı. Kadir Mısıroğlu Bey'de bulunan bir nüshadan çekilmiş bir fotokopisi de Ertuğrul Bey'de varmış. Hatıratın bu kısmına geldiğimizde, mersiyenin mısralarını tam hatırlayamadığımdan, o nüshaya bakılmak icap etti.

İbrahim Bey'in *"Mısır Dâneleri"* adını taşıyan şiir mecmuasında, yukarıda bahsi geçen yer, son hâliyle, *"sönmüş vatanda son nûr"* şeklindedir. Buna göre, demek ki İbrahim Bey, Akif Bey'in tavsiyesine uyarak ve belki de artık adı geçen zatların da vefat ettikleri bir tarihte, "bir nûr"u, "son nûr"a çevirmiştir.

İbrahim Bey'in mersiyesinden sonra, Mustafa Sabri Efendi:

"Akif Bey, Naim Bey için ben de bir mersiye yazdım. Fakat asıl sizin yazmanız lâzım ki, şair olan sizsiniz…" demiş. Akif'in cevabı şöyle olmuş:

“Efendi hazretleri, ben yazmak istediğim birçok şeyleri yazamadım. Naim Bey için hiç yazamam. Naim deyince, zaten içimde bir yanardağ tütüyor. Naim Beylerle beraber başımıza neler geldi yahu! “*Bize Neler Oldu?*” diye bir piyes yazmak isterdim, *Asım* gibi… Ama olmadı…”

Büyüklerimizin Kadrini Bilemiyoruz

Mustafa Sabri Efendi’ye, “Efendim, Ahmed Naim Bey’i, gerek siz, gerek Akif Bey, çok severmişsiniz. Acaba sebebi nedir?” diye sormuştuk. Şu cevabı vermişti:

Efendim, Naim Bey’e, selef-i sâlihîndendir desen, öyledir. Asr-ı Saadet’ten bir parça desen öyledir. İlim, irfan, edep, ahlâk, namus, şeref, kanaat… Ne deseniz, bütün faziletler mevcut. Böyle bir insan nasıl sevilmez? Maalesef, Türk milleti, büyüklerinin kadrini, öldükten sonra biliyor. O da hepsini değil!

Mısır’da, görüyorsunuz, mühim bir adam ölse, kıyamet kopuyor. Yahu bizde, kimler ölüp ölüp gidiyor da, kimsenin aldırdığı yok. Ancak tanıyan yakınları, yine kendi gibi olanlar biliyor.

Efendiler, Naim Bey kitaplara geçmekle de kalacak insan değildir. Kitaplara herkes geçiyor. Naim Bey, menkıbeleri yazılıp da, böyle destan gibi okunacak bir insandı. Bizzat şahid olduğum bir hadisesini anlatayım ki, bunu içim yanarak anarım ve andıkça da yanarım.

Ahmed Naim Bey’in Üzüntüsü

Şeyhülislâm bulunduğum sırada idi. Ahmed Naim Bey’i de *“A’yân Meclisi”*ne girecek azalar arasına yazdık. Bir sabah namazından sonraydı.

“Ahmed Naim Beyefendi geldi.” diye haber verdiler. İçeri almışlar. Merak ettim. Babası rahatsızdı, acaba vefat haberini mi getirdi, diye aşağı indim.

"Efendim, bu saatte ziyarete gelinmez. Fakat bendeniz bir istirhamda bulunmak üzere, edep dışı olarak, sizi rahatsız ettim. Meşihat'e çıkmadan önce haberdar olmanızı arzu ettim." diye özür beyan etti.

"Hayırdır inşaallah, Naim Bey, buyurun." deyince şunları söyledi:

"Efendim *A'yân* listesini gördüm. Bendenizin de ismi var. Efendi hazretleri bu memleket, bu kadar mı kaht-ı ricale düçar oldu? Adam kıtlığına düştü? Memleket ne hâle geldi? Bendeniz kim oluyorum da a'yândan oluyorum efendim? İstirham ederim efendim, beni bu listeden siliniz…"

Naim Bey parçalanıyor, neredeyse yalvarıyordu:

"Efendim, ben kendimi bilirim. Lâyık olmadığım o makamda alacağım maaşı çocuklarıma nasıl yediririm?"

Baktım, Naim Bey kaçacak…

"Naim Bey; dedim. Yahu, Allah aşkına, cehenneme yalnız başıma bir ben mi gideceğim? Ben, Zenbillilerin, Ebussuudların, İbni Kemallerin ayarında insan mıyım? Ee, kader beni de şeyhülislâm yaptı. Ne yapalım, bu vazifeleri birileri yapacak. Hep beraber çalışacağız…"

Mustafa Sabri Efendi, sözlerine şöyle devam etmişti:

Ahmed Naim gibi fazilet erbabı nerede, şimdi meclisleri dolduran ilimsiz, irfansız, iz'ansız yiyiciler nerede? Adamlar meclise girsinler de, ne olursa olsun. Ömründe görmediği ve mebusken de ancak bir iki kere ziyafet yemek için uğradığı şehirden milletvekili seçiliyor. Seçim de yok. Parti de yok. Tek parti; istediğini, istediği yere mebus adayı yazıyor. Halk da gidip sıraya girip eline verilen tek listeyi sandığa atıyor.

Elmalılı, İzmirli, Ferid Kam, İsmail Fennî…

Mustafa Sabri Efendi, çok takdir ettiği ve sevdiği kimseler arasında Elmalılı Hamdi Efendi'yi, İzmirli İsmail Hakkı Bey'i,

Ferid Kam Bey ve benzerlerini sayardı. Ahmed Naim Bey'in kadr ü kıymetinin bilinmediğini söylerken, İsmail Fennî Ertuğrul Efendi'yi de ilmi, çalışmaları ve *"Maddiyyûn Mezhebinin İzmihlâli"* adlı eserinin kıymetinden bahsederek, zikretmişti.

Fakat bu zatları da, kendisi gibi açıkça mücadele yolunu tutmadıkları, yeni rejimin idaresi altında, din aleyhtarlarına boyun eğerek oturdukları için tenkit etmekten geri durmazdı. Gurbet ellerinde çektiği çileler, onu bu hususta, mazeret kabul etmez bir tavır içine sokmuştu.

Herkesin, kendisine has mizacı ve imkânlarıyla çalışabileceği hakikatini, kalanların gelecek için yapacakları ve nitekim yaptıkları hizmetleri dikkate almıyordu. Sabri Efendi'nin bu hisleri, oğlu İbrahim Bey'de daha katı bir şekilde görülürdü.

Hangi Şiiri Güzel Değil ki

Mustafa Sabri Efendi, Akif Bey'in şairliğini fevkalâde bulur ve bunu takdir ederdi. Bu hayranlığını defalarca söylemişti. Bir keresinde siyasi hayattaki arkadaşlıklardan bahsederken:

"Birçok insanlarla, içte ve dışta, siyasi arkadaşlıklarım oldu. Sonunda bütün yanlışların, hataların, ahirete imanın ve İlâhî ceza inancının gönüllerde bulunmayışından doğduğunu anladım. Dertlerin derdi budur.

"Karar aldım ki, insanları, partileri, şunun bunun istek ve rızasını değil; sadece Allah'ın huzuruna çıktığımda vereceğim hesabı, ne diyeceğimi düşünerek, onu göz önüne alarak davranmalıyım…"

Bunun üzerine, ben, Mehmed Akif'ten, bu manada birkaç mısra okumak niyetiyle:

"Efendim, Akif Bey'in şu şiiri çok hoşunuza gidecektir, muhakkak" deyince:

"Akif Bey'in hangi şiiri güzel değildir canım. Allah onu şair olarak yaratmış" dedikten sonra, Nâmık Kemâl'in İsmail Safâ

için söylediği, *"şâir-i mâderzâd"* sıfatının asıl Akif Bey'e lâyık olduğun söyleyerek, bu tâbirin hikâyesini anlatmıştı:

Şair-i Mâderzad

Namık Kemal, genç yaşında *"edîb-i a'zam"* oldu. Bizim günümüzde, onun öyle bir saltanatı vardı ki, sadece *"Kemal Bey"* derdik. Ondan başka *"Kemal"* yoktu. Şöhreti öylesine kabul ve tasdik olunmuştu. Onun iltifat ettiği kimse, sanki bir tac giymiş gibi olurdu. Namık Kemal, İsmail Safa'ya *"şair-i mâderzad"* yani *"anadan doğma şair"* dermiş. Kendisine:

"Efendim, neden böyle dediniz?" diye sorulmuş.

"Şu beyti kim söyleyebilir, bu bir sehl-i mümteni'dir" diyerek,

Bir kıyamet koptu beynimde, karardı gözlerim;
Hâfizamda gömdüğüm kabri arardı gözlerim.

beytini okumuş.

İsmail Safa, Eyüb kabristanına, kabir ziyaretine gitmiş. O sırada zihnine bu beyit doğmuş. Sonra Namık Kemal'e bunu okumuş. Bu basit, sade ve akıcı beyit, Kemâl Bey'in çok hoşuna gitmiş;

"İsmail Safa! Bazı insanlar, analarından şair doğarlar. Sen de o şair-i maderzadlardan birisin." demiş.

Akif merhum da, anasından şair olarak doğanlardan idi, azizim…

Bu vesile ile fakirin, Mustafa Sabri Efendi'ye, kendisinin, ahirete, hesap gününe ve imana dair söyledikleri üzerine, hatırlattığım mısralar şunlardı:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfi Yezdân'ın…
Ne irfânın kalır te'sîri kat'iyyen, ne vicdânın.

Hece Vezni Çok Ustaca Yazılmalı

Mustafa Sabri Efendi, kendisiyle görüştüğüm beş altı sene zarfında, Filozof Rıza Tevfik'in adı geçince, onun şairliğinden daima övgü ile bahsederdi. Hece vezni mevzuu açılınca şöyle derdi:

"Hece veznini ya Yunus Emre gibi veya Filozof Rıza Tevfik gibi yazmalı yahut hiç yazmamalıdır. Bunlara dikkat etmeli, bunları takip ve taklit etmeli. Hece vezni suya benzer. İçine mutlaka dane koymalıdır. Sadedir, basittir. Ancak ehlinin elinde güç ve kuvvet kazanır. Tesirli olur...

"Yunus, heceyi çok güzel kullanıyor. Bilmem adamın yanan gönlünden gelen ifadeler olduğu için mi tesir ediyor? Yoksa Allah tarafından, kendisine hece kullanmada bir maharet mi verilmiş? Belki ikisi de var... Rıza Tevfik de öyledir. Çok ustadır."

Sabri Efendi, Rıza Tevfik'le siyasette beraber olmuşlar, ama din ve dünya görüşleri ayrı olduğu için farklı yollarda yürümüşler. Fakat Sabri Efendi, Rıza Tevfik'in şairliğini, zekâsını, taklit yapmaktaki ustalığını, pratikliğini medhederdi.

"Adam hem aruz hem hece veznini iyi beceriyor." diyerek şiirlerinde bahsederdi:

"Kültürü var, Türkçeyi iyi biliyor, halkın kullandığı kelimeleri çok güzel kullanıyor, kafiyeleri üstatça... Alelâde kelimeler, o kullanınca edebî kelimeler oluyor. Meselâ:

Ben bir yalçın kayayım,
Bana çarpan rüzgâr yeli kırılır.

der. Rüzgârın çarpıp kırılması güzel bir tasvirdir. Buna benzer, *"Gelibolu'da Hamzabey Sahillerinde"* diye bir şiiri var. Okursunuz, bıkılmaz, usanılmaz. İnsanın şair olduğunun delili budur. Tekrar tekrar okursunuz, bıkmazsınız..."

On sekiz kıt'alık bu güzel şiirin en dikkate değer on iki kıt'asını buraya alıyoruz:

Gelibolu'da Hamzabey Sahillerinde

O yerlerde güneş mahmûr-i fikret bir perîdir ki,
Doğar sevdâlı akşamlar nigâh-ı vâpesîninden
O yerlerde sabâ bir bestekâr-ı serserîdir ki,
Perîşan nağmeler perrân olur gûyâ enîninden.
Mübârektir o topraklar, gazâ etmiş, şehîd olmuş,
O sahilden en evvel yol açıp tekbîr alan erler;
Mezarlar nâbedîd olmuş, ağaçlar hep kadîd olmuş;
Meâl-i ayet-i fethi bugün mâzîden ezberler.
Vukûâtın bulup târîhini tenvîr eder gûyâ
Nigâh-ı âteşîni, her gece, bir necm-i şebtâbın;
Kefen-berser çıkıp ervâh içinden ka'r-ı nâyâbın
Uzun bir sergüzeşt-i pür-şeref takrîr eder gûyâ.
Durur ulviyyet-i İslâm câmid kıblegâhında;
Temevvüc eyler âvâz-ı zafer pîşînde mihrâbın.
Olur nûr-i tecellâ rûşenâ cevv-i siyâhında
Denizden reng-i fosfôrîsi aksettikçe mehtâbın.
Mübârektir o topraklar ibâdethâneler vardır
Ki beş asrın vukûâtı serilmiş âsitîninde...
Verir aks-i sedâ gezdikçe çok vîrâneler vardır
Ki ma'mûriyyetin târîhi medfundur zemîninde.
Nazar câmid görür, lâkin derûnu şi'r-i pür-âhenk
O taşlıklar ki, muzlimdir, hayâletlerle mâlîdir.
Düşüp deryâya mevcâmevc olan mehtâb-ı rengârenk
O zulmetgehte her şeb mültemi' fecr-i şimâlîdir.
Neler görmüş neler, yâdındadır fersûde ahcârın
Aceb kaç def'a sâhil bezmgâh ü rezmgâh olmuş?
Tekâsüf eylemiş akşamları edvâr ü a'sârın
Bugün mâbedlerin dîvârı sertâser siyâh olmuş
Yazılmıştır şuûn-i hilkatin her yerde mânâsı

O sengistân-ı pür-ibret mezarlık taşlarındandır.
Zemîninde biten vahşî çiçekler insan âzâsı
Çemenzârında şebnemler bütün gözyaşlarındadır.
Okurdum bir hakîkat sahne-i dünyâda gördükçe
Hurâfât-ı hayâtı muntabi' taşlarda, izlerde;
Süreksiz ömrümün timsâlini rü'yâda gördükçe
Gezerdi fikr-i çâlâkim nihâyetsiz denizlerde.
Denizler, pek küçük yaştan beri mir'ât-ı endîşem,
Denizler her zaman cevlângeh-i fikr ü hayâlimdir;
Gehî râkid, gehî pür-cûş o hayrân olduğum âlem
Benim timsâl-i ömrümdür, hayâtımdır, meâlimdir.
Sekiz yıl ben o hüzn-efzâ temâşâgâh-ı ibrette
Dolaştım şâd ü âvâre; bugün dilhaste mehcûrum.
Arar dalgın nigâhım âşinâ bir çehre hilkatte
O taşlıklarda zâhirdir, onun hüsnüyle meshûrum.
O sahiller ki, hâlâ gûşuma geçmiş zaman söyler,
Sahâiftir, kopup kalmış, kitâb-ı hâtırâtımdan.
Verir aks-i sadâ her dalgası bir dâsitan söyler
Yıkılmış kâinâtımdan, hayâl olmuş hayâtımdan...

Sabri Efendi, Rıza Tevfik'in bu şiirlerini severdi. Yine *"Sultan Abdülhamid'in Rûhâniyetinden İstimdâd"* şiirini de çok güzel okurdu.

Mezar Taşı İçin

Filozof'un *"Yolcu"* diye bir şiiri vardır. Bunu mezar taşı için yazmış. Kendisi, Ürdün'de Cünye'de yaşıyordu. Orada ölüp oraya gömüleceğini tahmin ederek şu mısraları yazmış:

Yolcu Ankara'ya yolun uğrarsa,
Ve sende de biraz erkeklik varsa;
De ki, kanun yapan dalkavuklara,
Horoz gibi öten o tavuklara:

Bu kanuna boyun eğmemek için,
Şerefine leke değmemek için,
Feylesof ömrünü yarıya böldü;
Çölde hür yaşadı ve mes'ud öldü.

Rıza Tevfik, 1949'da İstanbul'da öldü. Mezar taşına ne yazıldı bilmem. Bu mısraların yazılmadığında şüphe yok...

Kaside-i Kadriyye'nin Girişi

Filozof'un şairliği çok kuvvetliydi. Aruzla ve hece ile rahat yazıyordu. Aruzla nazmettiği *"Hamzabey Sahilleri"* gibi bir de *"Kasîde-i Kadriyyesi"* vardır ki, giriş kısmı bilhassa çok güzeldir.

Rıza Tevfik bu şiirini 1351 yılı Kadir gecesinde (24 Ocak 1933) yazmış. O sebeple adını *"Kadriyye"* koymuş. Bu şiirin giriş bölümü şöyledir:

Dün ilhâm aldı gönlüm Cünye'nin sâf âsümânından,
Şiirler dinledim dergâh-i izzet-kudsiyânından.
Hava gâyet latîf olmuştu, çamlıklarda, dağlarda
Füsunkâr cilveler sezdim bahârın hüsn ü ânından.
Bu uzletgâhta, hamdolsun ki, müste'mendi vicdânım,
Muacciz bir hayâtın ihtiyâc-ı în ü ânından.
Çıkıp gezdim, dolaştım kumlu sâhillerde keyfimce;
Gurûb-i şemsi seyrettim büyük taşlar meyânından.
Güneş Bahr-i Sefîd ufkunda pinhân olmadan evvel,
Sular nûrûn alâ nûr oldu tâb-i zer-feşânından.
Gurûbun sihr-i elvanbâzı birçok sahne arz etti,
Çocukluk devrinin rengîn ü şen rü'yâ cihânından.
Ziyâ şellâlesiyle neş'eler aksetti Lübnân'a,
Güzel İstanbul'un mor salkımından, erguvânından.
Muanber zülf-i yâr öpmüş kadar sermest-i zevk oldum.
Cibâlin bûy-i sünbül neşreden bâd-i vezânından.
Bu lâhûtî saâdet müjde-i gufrânı andırdı,

O tebşîrâtı tes'îd etti kuşlar âşiyânından.
Küçük aklımla bir ma'nâ-yi kudsiyyet çıkardım ben,
Bu müstesnâ, behiştî neş'enin hüsn-i beyânından.
Sahîhan gördüğüm bir lem'a-i âyât-i rahmetmiş,
Mübârek Leyle-tül-Kadr'in ulûvv-i izz ü şânından.
Güzel İstanbul'un hâtırda hâlâ yâdı kalmıştı;
Beş on gün şevk-i hürriyyetle hoş geçmiş zamânından.
Dolaştım Fâtih'in bî-misl ü hemtâ pây-i tahtında,
Anıp mâzîyi coştum, himmet-i hayret-resânından.
Donattım şehri mahyâlar kurup, kandiller indirdim,
Semâvât-i hayâlin pertev-efşan kehkeşânından.
Bütün câmi'lerin gülbank-i cuşâcûş-i tesbîhi,
Erişti gûşuma geçmişlerin rûh-i revânından.
Ufuklar çınlıyorken sayha-i "Allâhu Ekber"le,
Gönülden kâinâta akseden akşam ezânından,
Hemen meshûr olup düştüm, kapandım secde-i vecde,
İlâhîler işittim Arş-i A'lâ sâkinânından.
Bu rûhânî ziyâretten ferahlandım, selâm aldım,
Vefâkâr ümmetin binlerce muhlis müslümânından.

Harap Mabed

Rıza Tevfik'in şiirleri sağlığında *"Serâb-ı Ömrüm"* adıyla kitap olarak neşredilmişti. Şarkı olarak bestelenen güzel eserleri de vardır. Divan tarzında hece ile yazdığı *"Harap Mâbed"* tanınmış bir şiiridir. Bu manzumeyi İstanbul'daki Mihrimah Sultan camii için yazmıştır:

Vardım eşiğine yüzümü sürdüm,
Etrâfını bütün dikenler almış.
Ulu mihrâbında yazılar gördüm,
Kimbilir ne mutlu zamandan kalmış?
Batan güneşlerin ölgün nigâhı
Karartıp bırakmış o kıblegâhı;
Mazlûm bir ümmetin baht-ı siyâhı,
Vîran kubbesine gölgeler salmış.
İslâm'ın bahtiyar bir zamânında
Âb-ı hayat varmış şadırvânında,
Şimdi harâb olan sâyebânında
Dem çeken kuşların ömrü azalmış.
Âyât-ı hikmet var kitâbesinde,
Bir ders-i ibret var hitâbesinde;
Bağ-ı cennet olan harâbesinde
Tekbir sedâları artık bunalmış.
Hey Rıza! Secdeye baş koy da inle,
Taşlar dile gelsin senin derdinle;
Efsâne söyleyim ağla hem dinle,
O şerefli mâzi meğer masalmış.

"Uçun Kuşlar" manzumesi de şiir âşığı gençlere örnek olacak güzel bir eserdir:

Uçun kuşlar uçun doğduğum yere...
Şimdi dağlarında mor sünbül vardır.
Ormanlar koynunda bir serin dere,
Dikenler içinde sarı gül vardır.
O çay ağır akar, yorgun mu bilmem?
Mehtâbı hasta mı, solgun mu bilmem?
Yaslı gelin gibi mahzun mu bilmem?
Yüce dağ başında siyah tül vardır.
Orda geçti benim güzel günlerim,

O demleri anıp bugün inlerim;
Destân-ı ömrümü okur dinlerim,
İçimde oralı bir bülbül vardır.
Uçun kuşlar uçun burda vefa yok,
Öyle akar sular, öyle hava yok,
Feryâdıma karşı aksisedâ yok,
Bu yangın yerinde soğuk kül vardır.
Hey Rıza! Kederin başından aşkın,
Bitip tükenmiyor elemi aşkın;
Sende deryâ gibi daimâ taşkın,
Dâima çalkanır bir gönül vardır.

Uydurma Kelimelerin Zararı

Bir ara savaş dolayısıyla, Sabri Efendi'nin oturduğu semtte ekmek sıkıntısı çekiliyordu. Biz arkadaşlar, Ezher tarafından aldığımız ekmekleri, hergün nöbetleşe evine götürüyorduk.

Bir akşam sıra bendeydi; ekmek götürdüm. Efendi hazretleri radyo dinliyorlarmış. Ankara radyosunun haber saatini Nureddin Artam okuyordu. Kapıyı açıp beni içeri aldı, "Otur dedi." oturdum.

Haberler bitince, önünde bir kâğıda notlar almış; yeni kelimeler duymuş, bunları okudu. Sonra şunları söyledi:

Hergün yeni yeni kelimeler çıkıyor. Bunları kim üretir, nasıl üretir, ehil midir? Buna ihtiyaç var mıdır? Eski kelimeler de kalacak mı, yoksa zorla atılıp unutulacaklar mı? Şimdi ben anlayamadım. Benim yazdığımı da yeni nesiller anlamayacak. Dedesinin, babasının okuduğunu gençler okuyamayacak. Hatta kendi dede ve babalarını bile iyi anlayamayacaklar...

Bu, yeni rejimin, yeni nesillere, sadece kendisi hitap etsin, yalnız kendi adamları bir şeyler telkin etsin, diye yaptıkları bir plandır. Milletin imanını, tarihini, irfanını değiştirecekler...

Şimdi benim aklıma bir şeyler geliyor. Gerçi siz de diyeceksiniz ki: Hoca Efendi iyice vehimlere kapıldı, evhamlı oldu; öküz altında buzağı arıyor, diyeceksiniz... Keşke ben öyle olayım da, korktuklarım çıkmasın...

Bir gün Türkçe'yi Bırakacaklar

Evlâdım, bu iş, lisanı dejenere edecek, çığırından çıkaracak, dil iyice fakirleşecek... Bir gün bir gözükara daha çıkarak diyecek ki:

"Efendiler, bu Türkçe ile ne telif yapılır ne tercüme! Ne eser yazılır ne de yazılan ilmî, edebî, fennî eserler tercüme edilebilir. Bu dil, dillikten çıktı, lisanlıktan çıktı... Bununla bir iş görülmez. Gelin adam olmak için, ele benzemek için, medenî milletlerden birinin dilini alalım. Ya Almancayı, ya Fransızcayı, ya İngilizceyi, ya Rusçayı..."

Evlâdım, iş buna doğru gidiyor. Şahsiyet dejenere oluyor. Bir milletin, dinini elinden al, yazısını al, mazisini al, tarihini al, bir de konuştuğu dilini al...

Bu gidişle, bırakın bin senelik mâziyi, yirmi otuz sene evvel yazılmış eserler dahi anlaşılamaz hale gelecek. Güzelim Türkçemiz harap berbat olup gidecek...

Halbuki Türkçe, ecdadımızın gayreti ile, dünyanın en zengin dillerinden biri olmuştu. Arapçanın Farsçanın en güzel kelimelerini alıp Türkçeleştirip bünyesine katmıştı.

En güzel yazılar, hitabeler, nutuklar, şiirler, bu güzel Türkçe ile yazılır söylenirdi. Türkçe su gibi akar giderdi. Yazarken konuşurken, aynı kelimeyi tekrarlamadan yazar konuşurdun. Şiirde istediğin kadar kafiye bulurdun.

Bu gidişle, tekrarlarla çirkinleşmiş, kısırlaşmış bir Türkçe ve takır tukur kelimelerle yazılmış, âhenksiz, çirkin, şiire benzemez, kafiye sıkıntısı çeker manzumeler bizi bekliyor demektir.

Çabuk Hoca Olmuş

Mustafa Sabri Efendi'nin defalarca, muhtelif vesilelerle, "İlme doyamadım." dediğini duymuşumdur. Bir kere de şunları söylemişti:

Tokat'tan Kayseri'ye, Kayseri'den İstanbul'a geldiğimde yirmi iki yaşında idim. Burada medresede okuyan bir ağabeyim vardı. Derslere girmeye başladım. Hepsini anlıyordum.

Ağabeyim bana, usul-i fıkıhtan, akaidden, mantıktan zor sualler sorardı. Allah'ın izni ile hepsinin cevabını verirdim. O da bana:

"Ben bunları hocalardan anlayamıyorum. Sen hepsini biliyorsun. Daha ne zamana kadar talebe kalacaksın. Ruus imtihanına gir, müderris ol." diye ısrar ederdi.

İmtihana girdim. Müderris oldum. Ders vermeye başladım. Babam Tokat'tan İstanbul'a gezmeye, şehri görmeye gelmişti. Benden habersiz gelip dersimi dinlemiş. Şöyle demiş:

"Ben bunun daha çok talebe kalmasını isterdim. Çabuk hoca olmuş..."

Yıldız Sarayı Kütüphanesi

Müderris olduktan sonra, çok geçmedi, Sultan Abdülhamid'in kütüphanesine, Yıldız Sarayı'nda, müdür oldum...

Saray'da geçirdiğim on yıl içinde, güzel sesli müezzinleri, hâfızları dinledim. Divan edebiyatı ile meşgul oldum...

Saray'ın Şileli Hâfız Sami diye çok güzel sesli bir imamı vardı. Kendisine Şileli Bülbül derdik. O zamanın meşhur hâfızı Pireli Hüseyin'i aratmayacak bir sesi vardı. Kendisini erken kaybettik.

Sabri Efendi'nin Yıldız Sarayı'ndaki kütüphane müdürlüğü sırasında, Sultan'ın kütüphaneye geldiğine veya kendisinin Sultan'la konuştuğuna dair bir hatırasını hatırlamıyorum. O hususta bir şey anlatmamıştı.

Talebe Babası

Mustafa Sabri Efendi'nin biz talebelere karşı çok mültefit davranması; nezaketler, iltifatlar göstermesi; tekrar tekrar davet edip:

"Beklerim, ziyaretlerinizin arasını uzatmayın." demesi, bizleri kendisine âşık etmişti.

Cuma günleri mektebimiz tatildi. Perşembe akşamlarını iple çeker, hasretle beklerdik. Diğer arkadaşlar:

"Nil kenarına gideceğiz, bahçelere gideceğiz." diye hazırlık yaparlarken, bizler de:

"Sabri Efendi'yi ziyaret edeceğiz, sohbetinde bulunacağız." diye heyecanlanırdık.

Yaşına, ilmine ve kemaline rağmen, bizimle samimi konuşması, şiirden, edebiyattan, hatıralarından bahsetmesi, tevazuu, kendisini ziyarete kolayca, çekinmeden gitmemizi temin etmiş, bizi ona doğru cezbetmişti.

Mahşer Şiiri

Mustafa Sabri Efendi'nin şiire aşinalığı son derece idi. Kendisi de şiir yazardı. Gurbet hayatı ve çektiklerine dair yazdığı şiirler olduğu gibi, daha önce yazdığı bazı şiirler de *"Beyanül Hak"* dergisinde yayınlanmıştı. *"Mahşer"* diye bir şiiri vardır ki, pek güzeldir.

Hoca Efendi'nin ezberinde binlerce beyit vardı. Aruza fevkalâde hâkimdi. Aruz bilmeyen bazı talebe arkadaşlar şiir okurlardı. Onların yaptıkları aruz hatalarını düzeltmez, tebessüm eder, sonra o şiiri bir de bana okuturdu.

"Şiiri, şairden dinlemeli canım." derdi.

Abdülhak Hâmid'e Kızgınlığı

Fuzuli'den, Nailî-i Kadîm'den, Muallim Naci'den çok şiirler okuduğunu bilirim. Son şairlerden Abdülhak Hâmid'in şiirlerinin de çoğunu takdir eder; fakat:

"Adam değildi, insan değildi..." derdi.

Hatta şunları da söylemişti:

Hâmid'in bir zaafını, ismine yakışmayacak bir zilletini gördüm. Ona hitaben bir makale kaleme aldım. Fakat Elmalılı Hamdi Efendi neşrine mani oldu:

"Efendim, fazla sert kaçmış; bu makale çıkmasa daha münasip olur." dedi.

O makalede, Hâmid'e, şöyle demiştim:

"Kemal Bey'in arkadaşı olduğunuzu söylüyorsunuz. Eğer Kemal Bey sağ olsaydı; sizin bu zilletinizi görseydi; yüzünüze tükürürdü. Eğer o tükürmeseydi, ben onun yüzüne tükürürdüm.

"Millet size *şâir-i a'zam* ünvanını verdi. İnsanı insan eden hasletlerden biri de vefa ve mertliktir. Size o ünvanı temin eden şiirlerinizde, yerlere göklere sığdıramadığınız Fâtih'lerin torunları tahkir ve tezyif ediliyor. Siz bunu yapanlara dalkavukluk ediyorsunuz, o cinayeti işleyenleri medhederek zilletlere düşüyorsunuz..."

Mustafa Sabri Efendi, bu yazısını, Abdülhak Hâmid'in İttihatçıları överek göklere çıkarması üzerine yazmış. Hâmid'in, başkaca ahlâkî birtakım zaaflarını da görmüş... Makaleyi yazmasına sebep olan hâlleri tam söylememişti. Sonra:

"Arkasından Mustafa Kemal için de yazdıklarında aynı zilleti ve dalkavukluğu tekrar etti." demişti.

Tevfik Fikret Hakkında

Sabri Efendi, Tevfik Fikret'in, İttihatçılara çatan şiirlerini sever ve çok güzel okurdu. Bunları, İbrahim Sabri Bey de çok zikreder ve severdi. Hatta, İbrahim Bey, asabî hâli dolayısıyla ve yanlış tahminlerde bulunarak, Mehmed Akif merhumu, sevgisine rağmen, tenkit için yazdığı uzun manzumesine o şiirleri de katmıştı. Baba oğul, imansızlığını, fikirlerini, yaşayış ve düşünüş tarzını tasvip etmedikleri, sevmedikleri hâlde, sırf İttihatçılara karşı olan merdane tavrı sebebiyle Tevfik Fikret'ten sıkça bahsederlerdi.

Fikret'in imansızlık tarafını, Sabri Efendi, şöyle anlatırdı:

Bizim son devir münevverlerinin başına gelen belâ, onun başına da gelmiş. Çoğu bunu saklamıştı. Fakat Fikret hür bir adammış ki, içindekini dışarı vurdu. Diğerlerinin haçları, Ziya Paşa'nın dediği gibi "koltuk altlarında"ydı; gizli kaldı:

Ümmîd-i vefâ eyleme her şahs-ı degalde,

Çok hâcıların çıktı haçı zîr-i begalde.

O günkü münevverler, birkaçı müstesna, inanç olarak, hepsi Fikret mizâcında idiler.

Azizim, her münasebetle bunu söylüyorum. Ayet-i kerimenin celâli, cemali, kemali tecelli ediyor:

"Habibim, hak gittikten sonra, ne gelecek diye tereddüt etme. Bâtıl gelecektir, dalâlet gelecektir... Aynen güneşin gurubu ile her tarafın karardığı gibi. İslâm'ın hakikatinin, tevhidin kaybolduğu zaman da fikirleri, ruhları, kalpleri, gönülleri karanlıklar kaplayacaktır."

Fikret'e Yazık Oldu

İnsan acıyor kendisini görmedim. İşittiğime nazaran Fikret, ressammış. Güzelliği seven, nağmeyi seven, tabiati, manzarayı seven bir ressam...

Fikret'in de, inanç bakımından İttihatçılardan farkı yok. Hepsi de dine karşı kayıtsız. Dini, üçüncü, beşinci dereceye bırakan insanlar. Onun kendi arkadaşlarına cephe alması, zulmü sevmeyen mizacı sebebiyledir... Fakat asıl belâ, bütün mizaçları bastırıp iyilikleri yok eden imansızlık belâsından geliyor.

Yahu ne uzağa gidiyoruz. Pozitivizm, maddecilik dediğimiz imansızlığın, yalnız bizim memleketimizi sardığını zannediyorduk. Mısır'da da aynı belâyı gördüm. Lisanı Arapça olan, imanı, İslâm'ı dünyaya yayan, Camiül Ezher'i bulunan, her yeri ilimle dolduran bir memlekette, pozitivistlerin bulunması, dinsizlerin bayrak kaldırmaları inanılacak şey değil. Ama hakikat...

Dinsizliği Medeniyetin Sebebi Zannettiler

Fikret'in mensup olduğu *Servet-i Fünûn* edebiyat ekolü, hep yetişmiş kalemlerdi. Gönül isterdi ki bunlar, nazımla nesirle, vatanın, memleketin ruhuna, tarihine, ahlâkına, edebine tercüman olsunlar... Fakat Batı'dan gelen, batı medeniyetinin sebebi zannedilerek özenilip alınan dinsizlik cereyanı, millete Batı'nın lâubaliliğini, hatta ahlâksızlığını telkine sebep oldu.

Servet-i Fünûn'un bütün yaptıklarını, eserlerini, hizmetini sıkın, damlayan katreler, marazî, hasta bir hâl, tatminsizliktir. Anlattığı ve telkin ettiği, canlı, derli toplu, sıhhatli bir cemiyet değildir... Sevdalı, verem olmuş gibi sarı benizli bir genç, bu edebiyatın timsâlidir. Fikret'in *"Rubâb-ı Şikeste"*sindeki *"Sühâ ile Pervin"*deki Sühâ, bunun tam misalidir.

Fikret'in Batı bataklığına düşmeden önce yazdığı millî şiirler, *"Sabah Ezanı"*, *"Hasan'ın Gazası"*, *"Tekbir"* bilinirse, onun ve arkadaşlarının şahsında, milletin kendi kıymetli gençlerini nasıl kaybettiğini insan daha iyi anlar ve üzülür.

Felsefe-i Hicret

İbrahim Sabri Bey'in sohbetinde bulunduğumuz zamanlar, şiir, edebiyat ve lisan bahislerinden çok konuşulurdu. Birgün kaldığımız yurda gelmişti. Odamıza girdiği sırada ben kitap okuyordum. Sordu:

"Ne o elindeki hazret?"

"Akif Bey'in *Gölgeler*'i efendim."

"Yahu gıpta ediyorum Akif Bey'e. Onun dörtte biri kadar da beni sevsen..."

"Efendim, sizin şiirleriniz de ezberimdedir." diyerek kendisinin *Felsefe-i Hicret* şiirini okudum. Yirmi mısra tutan şiirin, ortalarında İbrahim Bey şöyle diyordu:

Evet, bu hür adam, uzlette duymuyor hicran,
Vatanda kulluk eden halk-ı bî-penâh gibi,

Uluvv-i fikrine râci', devâm-ı tagrîbi...
Cihan, zemîn-i hakîkatten almamış hâki,
Çamur, riyâ, kapıyor hep, bu yerde idrâki...
Vatan-cüdâ olan ey yolcu, doğru hakka yürü!
Zelîl varlığa bas geç, ayaklarında sürü...
Senin başın sığamaz, tenknâ-yı evtâna,
Fikir hayatı, denirken, hayât-ı insâna...

Süleyman Nazif'e Dair

Bahis Akif Bey üzerinde devam ederken, İbrahim Bey, Akif Bey'in *"Süleyman Nazif'e"* adlı şiirinde, onun için

"Ey, tek karagün dostu, bu hicranzede yurdun!" demesi hakkında şöyle dedi:

"Akif Bey, heyecanlarında mutedil, kızarak konuşmayan, sakin bir insandır. Hepimiz biliriz. Süleyman Nazif'e bu yüksek payeyi nasıl vermiş? Bunu, İskilipli Atıf Hoca faciasından önce yazmış olmalı. Bu faciayı görseydi, herhalde Nazif'e *karagün dostu* demezdi. Süleyman Nazif, iyi ediptir, şairdir; ama kararsız, hercaimeşrep bir adamdır. Çabuk kızar, çabuk sever, çabuk söver... Atıf Efendi'nin şehadetine de sebep oldu derler..."

Mehmed Akif Bey, *"Süleyman Nazif'e"* şiirini, 1921 yılı Nisan ayında Ankara'da Taceddin Dergâhı'nda kalırken yazmıştı. Süleyman Nazif o sırada Malta adasında İngilizlerin elinde esir bulunan Osmanlı münevverlerinin arasındaydı. Anadolu'da ise Yunan işgal ordusu Bursa'ya kadar gelmişti.

Süleyman Nazif, Malta'da, *"Son Nefesimle Hasbihâl"* diye çok güzel ve hüzünlü bir şiir yazıp göndermiş ve bu şiir, Ankara'da çıkan *"Hâkimiyet-i Milliye"* gazetesinde çıkmıştı.

Akif'in Süleyman Nazif'e Şiiri

Nazif'in Malta'ya sürülmesinin sebebi, İstanbul'u işgal eden düşman kuvvetlerinin başındaki generale karşı yazıp yayınladığı

"Kara Bir Gün" yazısı idi. General bu yüzden Süleyman Nazif'i idam ettirmeye dahi kalkışmıştı.

"Son Nefesimle Hasbihâl" şiiri,

Ahfâdımın en son doğacak ferdine benden
Bir tuhfe-i îman götür ey son nefesim sen.

diye başlıyordu. Elli mısra kadar olan manzume şöyle bitmekteydi:

Rûhum benim oldukça bu îmanla beraber,
Üç yüz sene... dört yüz sene... beş yüz sene bekler.

Mehmed Akif Bey, Nazif'in bu şiirine Ankara'dan,

Beş yüz sene bekler mi? Nasıl bekleyeceksin?
Rûhun da asırlarca bu hüsrânı mı çeksin?

diye başlayan *"Süleyman Nazif'e"* şiiriyle cevap vermişti.

Mehmed Akif Sohbeti

İbrahim Sabri Bey, Akif ve Süleyman Nazif bahsinden sonra fakire hitap ederek:

"Haydi bakalım bugün bize Akif Bey'den bahset; seni dinleyelim." dedi.

Mustafa Runyun Bey çayı demledi. Ali Yakup Bey de komşumuz olan iki Romanyalı talebe arkadaşı çağırdı. Bunlar Yusuf Uralgiray ve Edip Hüsameddin isimli iki kardeştiler. İbrahim Bey'i sever, şiirden hoşlanırlardı.

"İbrahim Bey gelmiş, şiir sohbeti varmış." diye geldiler. Çaylar içilirken, İbrahim Bey:

"Ali Ulvi kardeşimiz, bugün bize Akif Bey sohbeti yapacak, ziyafet çekecek." dedi. Beni teşvik edip, cesaretlendirdi.

İbrahim Sabri Bey, büyüğümüz ve hocamız mesabesinde olmasına rağmen, rahat konuşur ve konuştururdu. Aramızda bir ünsiyet, bir dostluk hasıl olmuştu. Bu sebeple rahat konuşabilirdim.

Gece'den Bir Beyit

"Gece" şiirini ele aldım. İlk beytini okudum:

Bütün kandillerin tehlîle dalmışlar... Şaşırdım ben:
Nasıl ma'bed ki sun'un, sermedî bir secde gök kubben!

Bu mısraları okudum. Ali Yakup Bey'in:

"Nasıl şerhedeceksin bakalım bunu?" diyen bakışları altında açıklamaya giriştim:

"Kâinat bir ibadethane, bir mabed... Bu mabedin tavanını teşkil eden gök kubbeyi, yıldızlar, güneşler aydınlatıyor; tenvir ve tezyin ediyor. Bunların hepsi Allah'ı tesbih ediyor, zikrediyor... Bu gök kubbe, Cenab-ı Hakk'ın heybet ve azameti önünde, daha yaratıldığı ilk günde secdeye kapanmış. O günden, bugüne başını kaldırmamış.

"Ya Rabbi, senin yarattığın bu kâinat, senin bu sun'un, bu eserin, nasıl bir ibadethane olmuş ki, gök kubben, sermedî, ebedî bir secde hâlinde, huzur-i izzetinde, hilkatten kıyamete devam eden bir secde hâlindedir.

"Kâinat işte böyle bir ibadethane, bir mabeddir..."

Fakir bu izahatı yapınca, hiç unutmam, Ali Yakup Bey, o samimi, ihlâslı hâli ile:

"Yahu, azizim, ben bu şiiri kaç defa okudum. Bu manalar benim hatırıma hiç gelmemişti. Allah, Allah, ehlinin eline geçince iş başka oluyormuş." demişti.

İbrahim Sabri Bey, *"Zaman"* kasidesinde, bu manayı ifade ediyordu. Fakir:

"Efendim, dedim; sizin *Zaman* şiirinizde de bunu tasvir eden dört mısra vardır." deyince, öteki arkadaşlar da merak ettiler. O mısraları da okudum. İbrahim Bey de memnun oldu.

Şekip Aslan'ın Osmanlı Sevgisi

Eski mücahidlerden Şekip Arslan, o günlerde Suriye ve Lübnan'a gelmişti. Bu zat, Arap dünyasında bilhassa bu bölgelerde çok tanınan ve sevilen birisiydi.

"Buraları, büyük bir devletin himayesinde kalacaksa, bunun, Osmanlı Devleti olmasını tercih ederim." demişti. Fransızlar kendisine yasak koymuşlardı. Lozan'da yaşıyordu. Dönüşü, büyük hadise oldu.

Camilerde şükür duaları edildi. Gazete ve dergiler devamlı ondan bahsettiler. Medh ü sena edildi. Hakkında yazılar, şiirler yazıldı.

İbrahim Sabri Bey de, *"Hoş Geldin Büyük Mücahid"* diye ona hitaben bir şiir yazmıştı. Bu manzumenin başına bir beyit almış ve yazanın adı yerine, şairi bilinmediği zaman şiirlerin altına konulan "lâedrî" yani "bilmiyorum" kelimesini koymuştu.

Güzel Bir Beyit

İbrahim Bey, bu beyit için şunları söylemişti:

Bizde, meşhur olmayan; fakat şâir-i a'zam denmeye lâyık öyle meçhul zatlar var ki... Fakat tevazuundan veya muhitin kadr ü kıymet bilmezliğinden, bu kimselerin isimleri, tarihe, büyük şair olarak geçmemiştir. Şiirlerini, belki dostları, hoca ise talebeleri, şeyh ise muridleri, dervişleri bilmiştir.

Şekip Arslan'a yazdığım şiirin başına koyduğum şu beyite bakın!

Ne yerden kârvân-ı gam göçer olsa, konar bende;
Belâ râhında, şimdi bir muayyen menzil oldum ben.

Bundan güzel şiir, nasıl söylenir? Bir insanın derdinin, kederinin, eleminin derinliği, çokluğu, kesafeti, ağırlığı ancak bu kadar veciz, bu kadar kısa ve şâirâne ifâde edilebilir:

"Nerede bir dert, hicran, gam zuhûr etse; muhakkak gelir, beni bulur. Ben elem, acı, dert yolunda, âdeta bir menzil, bir konak, bir kervansaray oldum. Hepsi muhakkak bana uğrarlar..."

Erbilli Şeyh Esad Efendi

İbrahim Sabri Bey'in beğendiği bu beyit, Kelâmî Dergâhı şeyhi, Erbilli Esad Efendi'ye ait idi. Bunu ben, Konya'da iken, dergâha mensup dervişlerin toplantılarından biliyordum. Şiirleri yayılmadığı için, İbrahim Bey'in dediği gibi, dervişleri dışında fazla bilinmezdi.

"Efendim, bu beyit Erbilli Şeyh Esad Efendi hazretlerine aittir..."

"Ya, öyle mi? Hani şu Menemen vak'ası bahane edilerek şehid edilen büyük, muhterem insan?"

"Evet efendim."

"Yahu boşuna değil! Böyle yüksek bir şiiri, ancak öyle yüksek bir zat söyler! Allah Allah, peder, Küçük Hamdi Efendi, Asım Efendi, Zeynelabidin Efendi, Cuma günleri, İstanbul'da Kelâmî Dergahı'na giderlermiş. Zikirden, hatm-i hâceden sonra Hâfız Sami, Kur'an-ı Kerim okurmuş; onu dinlerlermiş. Uzun okurmuş, doyururmuş...

"Hatta peder, şöyle demişti: Birgün yine gittim. Hâfız Sami okuyordu. Ulemadan, müderris, çok muhterem, feyizli, Esad Efendi'ye bağlı, âşık bir derviş olan Konyalı Tahir Efendi diye bir zat vardı... Sami Efendi'nin okuyuşu mübareği yakmış; göğsünü bağrını yırtmış:

"Yâ Erhamerrâhimîn, yâ Erhamerrâhimîn... diye diye ağlıyordu.

"Demek bu beyit de o muhterem zata aitmiş..."

Âteş ve İster Gazelleri

Bu konuşmadan sonra, bahis Şeyh Esad Efendi'ye intikal etti. Kendisinin bazı şiirlerini okudum. *"Âteş"* gazelini:

Tecellâ-yı cemâlinden habîbim nevbahâr âteş
Gül âteş bülbül âteş sünbül âteş hâk ü hâr âteş

Şu'â-i âfitâbındır yakan bi'l-cümle uşşâkı
Dil âteş sîne âteş hem dü çeşm-i eşk-bâr âteş

Hayâl-i şem'-i rûyinle aceb mi yansa cân ü dil
Nigârım gel de gör kalbimde âteş âh ü zâr âteş

Ne mümkün bunca âteşle şehîd-i aşkı gasl etmek
Cesed âteş kefen âteş hem âb-ı hoş-güvâr âteş

Ben el çektim safâ-yı hâtır ü ârâm-ı cânımdan
Safâ âteş cefâ âteş firâr âteş karâr âteş

Ne yapsam bu dil-i mahzûnu mesrûr eylemem şâhım
Gam âteş gam-güsâr âteş temennâ-yı mesâr âteş

Ümîd-i âfiyet besler mi Es'ad yârdan hâşâ
Saçar oldukça gözden ol nigâr-ı gül-izâr âteş

Sonra *"İster"* gazelini okudum:

Gönül nûr-i cemâlinden habîbim bir ziyâ ister
Gözüm hâk-i rehinden ey tabîbim tûtiyâ ister

Safâ-yı sîneme zulmet veren jeng-i günâhımdır
Aman ey kân-i ihsan zulmet-i kalbim cilâ ister

Yetiş imdâda ey şâh-ı risâlet rûz-i mahşerde
Ki derd-i bî-devâ-yı ma'sıyet senden şifâ ister

Ne âb-ı dîdeden râhat ne âh-ı sîneden imdad
Benim bâr-ı günâhım lûtf-i şâh-ı enbiyâ ister

Sarıldım dâmen-i ihsânına ey şâfi'-i ümmet
Dahîlek yâ Muhammed hasta cânım bir devâ ister

Gül-i ruhsârına meftûn olanlar şüphesiz sensiz
Ne mülk ü mâl ü câh ister ne de zevk u safâ ister

Nola bir kerre şâd olsun cemâl-i bâ-kemâlinle,
Ki kemter bendeniz Es'ad sana olmak fedâ ister.

Gerçek Türkçenin Zenginliği

Esad Efendi hazretleri, son mısraında dilediği gibi, hakikaten Resulullah yolunda şehid olmuş bir mü'min-i kâmil, bir velîyi muhlis idi.

İbrahim Bey, şiirleri çok beğenmişti:

"Yahu Allah aşkına bana bu şiirleri yazın." dedi. Sonra şiirlerin diline dikkatimizi çekerek şunları söyledi:

Efendiler, farkındasınızdır. Lisanın zenginliğine bakın! Sermayesi geniş olan tüccar, büyük işler yapar. Dar olan, bir iş göremez. Ancak çoluk çocuğunun rızkını çıkarabilir.

Şu şiirlerdeki zenginliğe bakınız. Bir kere ilim, irfan, bilgi var. His var, heyecan var. Hisleri, heyecanları yükseltecek; kanatlandırıp arş-ı a'lâya kadar yükseltecek, iman var...

Zihinde, gönülde, ruhta, denizler gibi dalgalanan hislerin, düşünce ve tasavvurların, hayallerin, imkân âlemine çıkıp diğer insanlara intikalini temin eden, mükemmel bir vasıta, yani fevkalâde bir lisan var...

Şu kelimelere bakın. Şair en küçük bir kelime sıkıntısı çekmiyor. His ve heyecanlarını, neredeyse aynen, bize de hissettirip duyuruyor. Bizi de heyecana getiriyor. Gözlerimizi yaşartıyor... Şu güzel Türkçeye bakın, bir de şimdi ne hâle sokulduğuna bakın. Yürekler acısı!

İBRAHİM SABRİ BEY

İbrahim Sabri Bey, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin tek oğlu idi. Türkiye'den ayrıldıklarında yirmi beş yaşlarında imiş. Epeyi yer dolaşıp ailecek çok zahmetler, sıkıntılar çektikten sonra, yine beş parasız olarak Kahire'ye gelmişler.

Mahmud Şakir Bey

Yukarıda, muhterem babasına dair hatıralarımı arz ederken geçtiği gibi, fasulye haşlayıp yiyerek yaşamaya çalışırlarken, İbrahim Bey, Ermeni kunduracıya çırak girmiş. Burada da kaza ile elini kesince, çırak haftalığından bile mahrum kalmışlar. Neyse ki komşuları olan Mahmud Şakir Bey imdada yetişmiş ve İbrahim Bey'i bir işe yerleştirmiş.

Komşuları olan büyük edip Mahmud Şakir, eski Ezher Şeyhi Muhammed Şakir'in oğlu idi. İlmin ve faziletin kadr ü kıymetini bilen bu zat, İbrahim Bey'le tanışıp hallerini öğrenince, mesleğini, nereden şehadetnamesi olduğunu sormuş. İbrahim Bey'in Mısır'a ilk olarak geldiğinde Arapçası zayıfmış, fakat Fransızcası çok iyi idi.

Türkiye'deki hukuk tahsili burada bir memuriyet için geçerli olmadığından, Mahmud Şakir:

"İbrahim Bey, seni kolay bir işe koyalım." diyerek, onu İdâretülmelâhî'ye aldırmış.

Melâhî, eğlence demektir. Burası Kahire'deki eğlence yerlerini kontrol eden idare idi. Kolay bir iş. Tramvayla bu yerleri dolaşıp satılan biletleri vesaireyi kontrol edecek...

Lisan Bilgisi ve Şiir Tarzı

İbrahim Sabri Bey'in Fransızcası fevkalâde idi. Romanya ve Yunanistan'da Türk mekteplerinde müdürlük yaparken, bir taraftan da lisanını çok ilerletmişti. Viktor Hügo'nun şiirlerini çok güzel tercüme ederdi. Kendisini tanıdığım sırada kırk yaşını geçmişti.

Bana şiiri sevdiren ve gönlümdeki şiir yazma arzusunu uyandıran, İhsan Efendi olmuştu. İbrahim Sabri Bey, bu yolda ilk üstadım oldu. Şiirlerini bize okurdu. Bazılarını, çok beğendiklerimi istinsah ederdim. Onun tarzında yazmaya çalışırdım.

İbrahim Bey, Tevfik Fikret tarzında yazardı. Şiirleri Yahya Kemal ve Mehmed Akif gibi akıcı değildi. Eserlerinde fikrî derinlik vardı. Ancak kullandığı kelimelerin, me'nûs olup olmadığına aldırmazdı. Yani o kelime, kullanılıyor mu, insanlar onu biliyorlar mı? Buna dikkat etmez, içine doğanları, Arapça, Farsça bildiği her kelimeyi kullanarak kâğıda geçirirdi.

Bu sebeple, rahat ve çabuk yazardı. Çünkü sermaye bol ve genişti. Lisanı istediği gibi kullanırdı. Yalnız nazım tarzı değil, bu sebeple de Fikret ekolünden sayılabilirdi.

Zaman Şiiri

Meselâ, *"Zaman"* diye doksan sekiz mısralık bir kasidesi var. Orada, güneşin gurubundan bahseder:

Gurûb, secdesidir, şemsin ufka haşyetle,
Görüp verâsını kevnin, fenâya peyveste.
Zaman, o secdeye seccâde olduğundandır,
Bu kubbe, ma'bedi etmekte vârid-i hâtır...

Fikir olarak çok derin bir tasavvurun tasviridir:

Güneş, batarken, ufka haşyetle, korkuyla, dehşetle ve hayretle secde ediyor; secdeye kapanıyor... Neden? Çünkü bu muazzam kâinatın, fenaya peyveste olduğunu; kaybolup yok olup gideceğini görüyor. Bu secdenin, seccadesi, baş konulan yeri, za-

mandır. Kıyamete kadar, bu secde devam edecektir... İnsan, kâinata bakıp da bu secdeyi görünce; gökkubbenin, güneşlerin ibadet ettiği bir mabed olduğunu düşünüyor...

Bir Tercüme Şiiri: Diriler

Geniş bir hayal! İbrahim Bey'in şiirlerinin çoğu böyledir. Yine meselâ, Viktor Hügo'dan tercüme ettiği, *"Diriler"* diye bir şiiri vardır. Çok kuvvetlidir. Şiiri şiirle tercüme etmek çok zordur. İki lisanı da çok iyi bilmek icap eder. Tabii şair olmak ve şiiri hissedebilmek ilk şart...

Ona derler ki, zî-hayât, heder
Olmaz ömrü, mücâdeleyle geçer.
Yaşayan ancak onlara demeli
Ki, bir engin emelledir, mâlî,
Onların kalbi, alnı... Onlar ki,
Kaderin nerde zirve-i hâki,
Dik ve yüksekse, ondan aşmak için
Sa'y ederler, bülend bir hedefin
İbtilâsıyle, pür-fikir gezerek:
Ya büyük bir garâm gözlerde,
Südde-i Hak'ta gârik-i secde
Bir nebîden, bir işçi, bir çobana,
Irgada, hem reîs-i ruhbâna
Kadar, insanların hayatı, eser
Doludur, onlar âtıfet-perver
Kalbe mâlik yaşar... Öbürkülere:
Acırım bakıp!.. Onlar, âvâre,
Ademin bî-hudûd usancıyla...
En giran bâr, çünkü, hep öyle
Bî-nasîb hayât-ı varlıktır.

Böyle başlayan yetmiş dört mısralık şiirde, anlaşıldığı gibi, "diri" denilmeye lâyık olarak, ancak iman, inanç ve bir gaye sahibi, dava adamları görülmekte; onların vasıfları sayılmakta ve onlar medhedilmektedirler.

Lisan ve nazım şekli Fikret, yani Servet-i Fünun tarzıdır. Maalesef, Akif'i ve Yahya Kemâl'i, hatta Faruk Nâfiz'i bile anlayamaz hâle gelen yeni nesillerin, bu güzel şiirlerden zevk ve edebî terbiye alması, mümkün değildir.

Çabuk Yazmaya Dair

İbrahim Bey'in şiirleri güzeldi. Fakat Mustafa Sabri Efendi, oğlunun çabuk şiir yazdığından şikâyetçi idi. İbrahim Bey, İskenderiye'de vazifeli iken, şiirlerini hem babasına, hem bana gönderiyordu. Fakiri severdi. Hatta babamın vefatını haber alınca, bir mersiye yazarak, İskenderiye'den göndermişti...

Sabri Efendi'yi bir ziyaretimde, bu şiirlerden bahis açılınca, şöyle demişti:

"İbrahim çabuk şiir yazıyor. Bunu düşünürken, dün bir kıt'a vârid oldu, kaydettim. Kalemini al da yaz, hâtıra olsun."

Kıt'ayı söyledi, yazdım:

Dâim anılan güzel şiirler,
Kaç günde yazıldı, kimse bilmez.
Bir celsede, bir uzun kasîde
Yazdım, diye iftihâr edilmez.

Hoca Efendi, arkasından hemen tenbih etmeyi de unutmadı:

"Aman, İbrahim böyle dediğimi duymasın; sonra gücenir. Kıt'ayı da sakın ona gösterme..."

Şiir Yavaş Yazılır

Bahis genişledi. Şunları söyledi:

Evlat, şiir, yavaş yazılır. Sonra üzerinde çalışılır. Bekletilir. Bir zaman sonra yine okunur, düzeltilir; mükemmel hâle getirilmeye çalışılır.

Kur'an-ı Kerîm'in belâgati karşısında tahtlarından indirilen meşhur *Yedi Askı, Muallakat-ı Seb'a* nasıl meydana gelirdi? Şairler, hatipler, bir sene hazırlanırlar, sonra yılda bir yapılan Sûk-i Ukaz'da, panayırda, sırf bu iş için toplanan eski üstad şair ve hatiplerden meydana gelmiş bir edebî heyetin, bir jürinin önünde eserlerini okurlardı.

Bunların içinden seçilenler, Kâbe'nin duvarına asılır ve tavafa gelen herkes onları okurdu. Eser, üzerinde çalışmak ister.

Üstadım Cevdet Bey'in Tavsiyesi

Fakir de şiir tarzı olarak, önce hocam İbrahim Sabri Bey'in yolunu benimsemiştim. Fakat Medine-i Münevvere'de, edebiyat ve şiirde asıl üstadım olan Muallim Mahmud Cevdet Bey, benim zihnimde bir inkılâp yapmıştır.

Bana şöyle demişti:

"Azizim, bak Cenab-ı Hak ne buyuruyor: *Ve mâ erselnâ min resûlin illâ bi-lisâni kavmihi li yübeyyine lehum.* Biz her peygamberi, kendi kavminin lisanıyla gönderdik ki, onlara, maksadını, meramını, davasını anlatsın...

Şimdi senin yazdıkların da Türk milleti için ise, bugün İbrahim Bey'in tarzını değil, Mehmed Akif'le başlayıp Yahya Kemal ve benzerleriyle devam eden yolu, dili ve üslûbu benimsemelisin.

Fakir, Cevdet Bey'i tanıyıncaya kadar, Akif Bey'den ve İbrahim Bey'den başka şair de tanımamıştım. Ondan sonra, yazdığım okunup anlaşılacak gibi yazmaya gayret ettim. Cevdet Bey üstadımın tavsiyesine uydum.

Şiirde Her Kelime Değerlidir

Gerçi şiir başka şeye benzemez. Nesir gibi değildir. Az, mahdut ve muayyen kelimelerle, hisler, tehassüsler, heyecanlar ve bazen derin düşünceler ifade edilecektir. Mısraların ölçüsü, kafiyesi, hece sayısı veya daha güç olan aruz vezni vardır.

Merhum İhsan Efendi'nin söylediği mühim sözlerden birisi de şudur:

"Bir şiirin, lügate bakılmadan anlaşıldığını bugün işitiyoruz. Böyle şey olur mu? Şiir için mutlaka kamusa bakılmak icap eder. Şiir bir oturuşta yazılamayacağı gibi, bir oturuşta anlaşılamaz da... Şiirin bir değeri vardır... Şair, kullandığı kelimelere dikkat eder, seçer, en münasibini alır. Okuyan da, acaba şair bu mısrada, şu kelimeyi hangi manada kullanmış; acaba neyi kasdediyor; acaba benim bilmediğim başka bir manası var mı, diye lügate bakar..."

Kahire Üniversitesi'nde

İbrahim Sabri Bey, bir çeşit Eğlence Yerleri müfettişliği olan ilk vazifesinden sonra, İskenderiye'de Aynüşşems Üniversitesi'nin Türkçe kısmına muallim oldu. Bu sırada Kahire'deki Türkçe kısmına, Mehmed Akif'den sonra tayin olunan Hamza Tahir diye birisi vardı.

Bu Hamza Tahir'i, Akif merhumla mukayese eden İbrahim Bey, *"Eyne's-serâ ve's-Süreyyâ"* yani biri yerde, biri gökte, Süreyya yıldızı kadar yüksekte, demişti.

Hamza Tahir'den sonra, İbrahim Bey onun yerine, Kahire'ye geldi.

İbrahim'in Kusuruna Bakmayın

İbrahim Sabri Bey'in sinirli, asabî bir hâli vardı, demiştim. Mustafa Sabri Efendi Hocamız, onu çok idare ederdi. Hatta bizlere şöyle derdi:

"İbrahim sinirlidir. Küçük yaşta, ben bunu böyle perişan ettim. Çektiklerimiz, onu bu hâle getirdi. Buhranlar geçirdi, sinirli oldu. Mizacı böyledir. Benim hatırım için, İbrahim'in kusuruna bakmayın..."

İbrahim Bey'in bu mizacıyla ilgili iki hadise var ki, zikre değer. Birisi Nasuhi Bey adlı bir albaya, diğeri de meşhur şair Hüseyin Siret'e karşı gösterdiği davranışlardır.

Miralay Nasuhi Bey

Nasuhi Bey, erkân-ı harp miralayı, yani kurmay albaylıktan emekli olmuş bir Osmanlı zabiti idi. Emekli olduktan sonra Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın oğlu Mahmud Muhtar Paşa'nın Mısır'daki emlâkine nezaret etmek üzere, bu ailenin yanına vekilharc, kâhya, sekreter, vekîl-i umûr olarak girmişti.

Mahmud Muhtar Paşa'nın, Zeytin denilen bölgede büyük çiftlikleri vardı. Bu tarihten önce kendisi vefat etmişti. Zevcesi Prenses Nimet Hanım, Kahire'de yaşıyordu. Nasuhi Bey, işlere nezaret etmekte idi.

Babam, Şapkalıları Kabul Etmiyor

Nasuhi Bey, Türkiye'den yeni geldiği günlerde olmalı, Mustafa Sabri Efendi'yi ziyaret etmek için, Mısrun Cedîde'deki evine gelmiş. Kapıyı çalmış. Kapıyı İbrahim Bey açmış. Nasuhi Bey'in elinde şapkası varmış. İbrahim Bey sormuş:

"Kimsiniz?"

"Kurmay albay Nasuhi... Efendi hazretlerini ziyarete geldim."

"Peder, şapkayla gelenleri ziyaretine kabul etmiyor; görüşmüyor" demiş, kapıyı örtmüş... İçeri girince Sabri Efendi sormuş:

"Kim o İbrahim?"

"Miralay Nasuhi Bey gelmiş..."

"Aldın mı, içeriye girdi mi?"

– Efendim, şapkayla gelmiş... Peder, şapkayla gelenleri ziyaretine kabul etmiyor, diye, içeriye buyur etmedim...

Biz bu hadiseyi Nasuhi Bey'in kendisinden dinledik. Üzülerek anlattı. Sonra Sabri Efendi Hoca'ya sorunca, o da teyid etti ve yine,

"Aman İbrahim'e gücenmeyin, darılmayın. Kalbi temizdir. Sizleri hep sever. Arkanızdan konuştuğunu hiç duymadım. Yıllardan beri, ben onu gurbetten gurbete sürüklüyorum. Bu çileler, kendisini sinirli yaptı. Benim hatırım için İbrahim'i idare edin, gücenmeyin, darılmayın" diye, bizlere ricada ve tenbihte bulundu.

Sabri Efendi Herkesle Konuşurdu

Tabii Mustafa Sabri Efendi Hocamızın, şununla bununla görüşmem, diye bir düşüncesi yoktu. Hoca, hiçbir şeyden korkmayan, herkesle konuşan, lâfını da hiç sakınmayan bir kahramandı. Mısır'da, gidecek başka yeri olmadığı hâlde, yanlış olduğuna inandığı her meselede Mısırlı âlim, yazar ve fikir adamlarına sert cevaplar verirdi.

Sonra Hoca çok insaflı idi. Meselâ can düşmanı olması gereken İttihatçılar hakkında bile bir kere şöyle demişti:

"Birgün Enver Paşa'nın Meclis'te ağladığını gördüm, yüreğim parçalandı. Talât filân, bunlar hırsız, soysuz insanlar değildiler. Fakat düşman çok kuvvetliydi. Sonra teşrik-i mesai, işbirliği yaptıkları kimseler, onları yanlış yollara sevk ediyorlardı. İnsanı batıran da, kurtaran da arkadaşıdır..."

İbrahim Bey'le olan macerasını aşağıda anlatacağım Hüseyin Siret Bey de Sabri Efendi'yi ziyarete şapkasıyla gelmiş. İstanbul'dan tanışıyorlarmış. Sohbet sırasında, Hoca Efendi lâtife ederek, demiş ki:

"Siret Bey, sen böyle başında şapkayla geldin ama, komşular ne diyecekler? Şimdi seni görenler Ermeni, Rum filân sanırlar. Yahu bu hocanın böyle kimlerle münasebetleri var, hocayı Ermeniler, Rumlar da ziyaret ediyorlar, diyecekler..."

Böyle lâtife ederek Siret Bey'e şapkayı bıraktırmış.

Karamanlı Ahmed Efendi

Miralay Nasuhi Bey, iyi, efendi, namaz kılan, imanlı bir zat idi. Bizim Muhammed bin Ebuzzeheb yurdundaki odamıza gelir oturur, sohbet eder. Bilhassa Karamanlı Ahmed Efendi'ye çok giderdi.

Bu Karamanlı Ahmed Efendi, vaktiyle Ezher'i, bitirmiş, hoca olmuş; İhsan Efendi gibi âlimiyyet şehadetini, diplomasını almıştı. Fakat Türkiye'de inkılâplar olunca:

"Türkiye'de hocalara bir iş yaptırmıyorlar ki, gideyim de bir hizmetim olsun. Bari Mısır'da kalayım." demiş, kalmış.

Çok kuvvetli bir hocaydı. Odası dershane, sohbethane gibiydi. Biz de anlamadığımız bazı meseleleri gider sorardık, anlatırdı. İlmi bırakmamıştı. Mütalâayı çok severdi. Talebelerin ilmî meselelerini hep hallederdi.

Albay Nasuhi Bey de gelir, müşkillerini sorar; Ahmed Efendi'den tefsir okurdu. Tabii hep fesle dolaşırdı.

Bu, insanları idare meselesi çok mühimdir. Güzellikle davranılmalı, insanları kırıp gücendirmemelidir.

Giymeden Önce mi, Sonra mı

Şapka hususunda Zahid Kevserî hocamızın bir nüktesi vardı. Mısır'da da, bilhassa Avrupa'da veya Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde okuyup gelmişler arasında şapka giyenler vardı. Bir sohbette, bunlar için kendisine sormuşlar:

"Efendim, bir kimse isteyerek şapka giyse, imanına zarar gelir mi?"

Zahid Efendi bu suale, tebessüm ederek, yine bir soru ile şu zarif cevabı vermiş:

"Evvelâ şunu sormalı da, bu sualin cevabını ondan sonra vermeli: Şapkayı giyen, imanına zarar geldi de mi giydi; yoksa

giydikten sonra mı, imanına zarar geldi? Dinden çıktı da mı giydi; yoksa giydi de mi çıktı?"

Hüseyin Siret Bey, Servet-i Fünun ekolünün ileri gelen şairlerinden biriydi. Mustafa Sabri Efendi'yle İstanbul'dan dost imişler. Dine hürmetkâr, imanlı bir zatmış. Ramazan gelince, oruç tutar, kolay abdest alabilmek için lâpçin giyermiş...

Lâpçin kundura ayakkabı ile içine giyilen meste denirdi. O zaman lâstik yoktu. Sonradan "mest-lâstik" denerek, lâstik ayakkabı içine mest giyildi. Daha önce üste giyilen ayakkabı da kösele olurdu.

Hüseyin Siret Bey'in kızı Kahire'de bulunuyordu. Biz orada iken, kızını ziyaret için Kahire'ye geldi.

İbrahim Bey'den Hüseyin Siret'e

İbrahim Sabri Bey o günlerde, İskenderiye Aynüş Şems Üniversitesi'nde, Şarkiyat Bölümü'nde Türkçe hocası idi. Akif Bey'in Kahire'de vaktiyle olduğu gibi...

Ferid Paşa hükümetinin dâhiliye nazırlarından Mehmed Ali Bey'in oğlu Kâmil Bey, o sırada, Kahire'de üniversitede Fransızca Bölümü başkanıydı. Bu Kâmil Bey, İbrahim Bey'e mektup yazarak:

"Hüseyin Siret Bey geldi. Sizi de görmek istiyor." demiş.

Bunun üzerine İbrahim Bey, o gece hisleri coşarak, Kâmil Bey'e bir manzum cevap yazıyor. Diyor ki:

Siret Bey vaktiyle, yıkık bir evin ve perişan olan ailelerin halini tasvir eden *"Yıkık Çatı"* yahut *"Harabe"* ünvanıyla bir şiir yazmış ve beni gözyaşlarına boğmuştu. Onu ve şiirlerini sevmiştim. Şimdi haberini alınca, hemen bilet alıp yanına koşmak istedim.

Fakat sonra düşündüm: Siret Bey, ondan sonra, bir evin değil, bir devletin yıkılışını gözleriyle gördü. Yıkılan devlet için bir şiirini görmedim. Fakat onu yıkanları medheden mısralarını okudum.

Bir evin yıkılışına dayanamayan şair, bir devletin ve bir devrin yıkılışına nasıl tahammül edebilirdi? Eğer, yıkılan devletin perişanlığını, başına gelen acılı felâketleri tasvir eden bir şiiri varsa, maalmemnûniye gelmeye gayret ederim. Bu sebeple gelemiyorum.

Siret'ten İbrahim Bey'e

İbrahim Bey, bu düşüncelerini, manzum olarak yazıp Kâmil Bey'e göndermiş. Cevabı okuyan Hüseyin Siret, ona bir kıt'a ile mukabele ederek, kendisinin siyaset adamı değil, şair olduğunu; işinin ise münakaşa ve mücadele olmadığını söyler:

Geçti yetmiş biri sinnim, olup idbâre refîk,
Ben edeb âleminin bâli kırık tâiriyim.
Ne şehinşâha kul oldum, ne de ikbâle esîr,
Ben Fuzûlî gibi, sultân-ı elem şâiriyim.

Bu kıt'aya İbrahim Bey yine şiirle cevap verir. Siret Bey de aynen mukabele etmek zorunda kalır. Böylece manzum, edebî, tarihî bir münakaşa ortaya çıkar.

Vatan Yolunda

İbrahim Sabri Bey'in, bir nüshası Ertuğrul Bey'de bulunan *"Mısır Daneleri"* adlı şiir kitabına, bu müşaare de alınmış. *"Vatan Yolunda"* ünvanı altında toplanmış olan bu manzumeleri; Ertuğrul Bey gözden geçirdi ve şu bilgiyi verdi:

"Manzumelerin tamamı 492 mısra. Bunların 393'ü İbrahim Sabri Bey'e 99'u Hüseyin Siret'e ait. Karşılıklı cevapların arasında, İbrahim Bey'in Bodler'den *Albatros* şiiri tercümesi, Hüseyin Siret'in *Kargalar* adlı hicviyesiyle, Mustafa Kemal'e yazdığı kaside de var. İlk manzumenin tarihi 7 Nisan 1944, sonuncununki 8 Ocak 1945... İnşallah edebiyat ve tarih zevki, tenkit anlayışı ve fikir hürriyeti, birgün bu memlekette de bilinir ve kabul edilir de, pek çok eserler gibi bu manzumeler de yayınlanır..."

Herkes Aynı Şeyi Yapamaz

Bu ilk hadiseden sonra, Hüseyin Siret Bey, Kahire'de bulunduğu aylarda, Mustafa Sabri Efendi'yi defalarca ziyarete gitmiş, oturup sohbet etmişler. O günlerde İskenderiye'de vazifeli olan İbrahim Bey, Kahire'ye geldiğinde, Siret Bey orada ise, odaya girmiyormuş.

İbrahim Bey, kendi başlarına gelen sıkıntıları, herkesin isteyerek göğüslemesini, zulme ve zalimlere karşı bayrak açmasını, gurbet acılarını kendi isteği ile kabullenmesini istiyor; yapmayanlara kızıyordu.

Halbuki herkesin mizacı, ahlâkı, aile durumu, çoluk çocuğu vesairesi farklı farklı idi. O gün herkes Türkiye'yi terk edip çıksaydı, dinin yeni nesillere öğretilerek yeniden canlanması acaba nasıl mümkün olacaktı? Bunu düşünmüyordu. Fakat Sabri Efendi hocamız, fikirlerinden taviz vermemekle beraber bu kadar sertlik göstermezdi.

Akif Bey'e Karşı Tutarsız Tavrı

İbrahim Sabri Bey'in Mehmed Akif merhuma karşı olan davranışları da anlaşılır gibi değildir ve açıklanmaya muhtaçtır. Evvelâ fakirin tespitim şudur ki, İbrahim Bey'de fevkalâde bir inat hâli vardı. Bu huy, artık bir davada sebat etmek, taviz vermemek sınırlarını aşmış, âdeta katı, körükörüne bir hâl almıştı.

Mehmed Akif Bey'e, hem "dünyanın en büyük şairi" der; hocam, der; şiirlerine hayrandır. Yukarıda arz ettiğim gibi, hem,

"Bir hilâl uğruna ya Rab, ne güneşler batıyor, mısraını dünyanın şairleri biraraya gelseler yazamazlar" der; sonra da Akif Bey'i muâheze edip tenkid etmek için uzun bir manzume kaleme alırdı.

Arkasından, yine bazı şiirlerini ve *"Gölgeler"* kitabının tamamını *"Ez-Zılâl"* adıyla Arapçaya çevirerek neşretmiş; bu kitabın başına yazdığı mukaddimede, yine Akif Bey'i, haklı olarak, göklere çıkarmıştı.

Akif'in Mealini Yaktırmıştı

İbrahim Sabri Bey'in, Akif Bey'i tenkidi, edebiyat ve şiir bakımından değildi. Osmanlı Devleti'ni ve Hilâfet'i yıkarak yerine kurulan yeni rejime karşı olan muhalefetini, sıkıntılarla geçen hayatı ve asabî hâli sebebiyle, artık şahsî meselesi hâline getirmişti. Şimdiki tabirle "takıntı" yapmıştı. Bu yüzden, neye nasıl tepki göstereceği tahmin edilemiyordu.

Aynı telâşlı, endişeli hâli yüzünden, İhsan Efendi Hoca'nın vefatı üzerine, masasının gözlerinden çıkan, Akif Bey'in *"Kur'an-ı Kerim Meali"*ni de baskı yaparak yaktırmıştı. Halbuki devir değişmiş, 1930'lu yıllardaki gibi, namazlarda Kur'an yerine bu mealin okutulması tehlikesi ortadan kalkmıştı. İhsan Efendi'nin vefatı ve Meal'in ortaya çıkması, 1961 yılında idi.

Akif Bey'i Neden Tenkit Ediyordu

Mehmed Akif Bey'i, *"Mehmed Akif"* adlı uzun manzumesinde, İttihatçı olmakla, bu sebeple de Ankara'ya gidip Millî Mücadele'ye katılmakla, hatta *"İstiklâl Marşı"*nı yazarak, yeni rejime taraftarlık etmekle suçluyordu. Ona göre, Akif Bey, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına, daha en baştan karşı çıkmalı, yeni rejimin hilâfeti kaldırması ve dinde devrimler yapmaya kalkışması üzerine, şiirleriyle onları yerden yere vurmalıydı.

İbrahim Sabri Bey, hocamızdı; kendisini sevip sayardık ama Millî Mücadele ile Akif Bey'in Ankara'ya gidip bu mücadeleye katılması ve İstiklâl Marşı hakkındaki düşüncelerine katılmamız mümkün değildi.

Akif Bey, İnancı İçin Neleri Terk Etmişti

Üstelik Akif Bey, vazifesini yaptıktan sonra, kurulan yeni rejimle fikren uyuşamayacağını anlayarak, Türkiye'den ayrılmış; Mısır'a göç etmişti. Çok sevdiği yurdunu terk ettiği gibi, orada kalsa ve yeni rejimi tasvip eder görünse, en rahat bir hayata ka-

vuşacak iken, Kahire sıcağında, parasız pulsuz, hasta zevcesi ve başıboş kalan çocuklarının derdiyle perişan olmayı göze almıştı. Sonunda bir de siroza yakalanıp irtihâl edip gitmişti.

Burada sadece şu söylenebilir ve haklı da görülebilirdi:

"Lüzumsuz, faydasız, sözler ve hakaretlerle değil ama yeni rejiminin dil, din ve kültür devrimleriyle yaptığı yanlışları, Akif Bey, bir Müslüman fikir adamı olarak, nesir veya şiirle tenkit etmeliydi, neden etmedi?"

Bu sualin cevabı, yukarıda Naim Bey bahsinde bir bakıma, kendisi tarafından verilmişti. Yani:

"Ben yazmak istediğim birçok şeyleri yazamadım... *Bize Neler Oldu?* diye, *Âsım* gibi bir piyes yazmak isterdim. Ama olmadı... Zihnim çok karışık. Hâlim yok. Bir yanlış yapmadan namaz kılamıyorum. Dalıp dalıp gidiyorum..." demiştir.

Akif Bey'in Bitkinliği, Hâlsizliği

İhsan Efendi, Akif Bey'i, Mustafa Sabri Efendi ile İbrahim Bey'den daha iyi anlamıştı ve insafla değerlendirirdi. Akif Bey kendisine:

"Bitkinim yahu! Hâlim kalmadı. Biz, memleket bu hâle gelmesin diye, on beş sene koştuk, çalıştık, yazdık... Olan oldu. Şimdi elden ne gelir?" demiştir.

İbrahim Sabri Bey, merhum Mehmed Akif'in Türkiye'de İslâmiyet'e yaptığı hizmetleri ve Müslümanlar'ın onu ne kadar sevdiklerini, fakir öyle tahmin ediyorum ki, hakkıyla bilmiyordu.

Akif Bey, İttihatçı mıydı

Sonra Akif Bey'i İttihatçı zannediyordu. Öyle kabul etmişti. Bu yüzden, *"Gölgeler"*'in başındaki *"Hüsran"* şiirindeki bir sözü, Akif Bey'in, İttihatçı paşaları kasdederek söylediğini ileri sürmekte ve buradan başlayarak, Akif Bey'i tenkide girişmekteydi.

Akif Bey'in şiiri şöyledir:

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.
Gür hisli, gür îmanlı beyinler, coşar ancak,
Ben zâten uzunboylu düşünmekten uzaktım!
Haykır! Kime, lâkin? Hani sâhipleri yurdun?
Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;
Feryâdımı artık boğarak, na'şını, tuttum,
Bin parça edip şi'irime gömdüm de bıraktım.
Seller gibi vâdîyi enînim saracakken,
Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.
Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;
İnler "Safahât"ımdaki hüsran bile sessiz!

Hani Sahipleri Yurdun

Şiirin altında bulunan Ekim 1919 tarihinden bir sene önce, İttihat Terakki Partisi'nin liderleri olan üç paşa, Enver, Talât ve Cemal Paşalar, Birinci Cihan Harbi'nin sonunda mağlup olmamız ve düşmanın İstanbul'a girmek üzere olduğu günlerde, yurt dışına kaçmışlardı.

İbrahim Bey, "Hani sahipleri yurdun?" sözündeki "sahipler"le, Akif Bey'in bu paşaları kasdettiğini söylüyor; 1933'de çıkardığı kitabına hâlâ bu mısraı koymasını, Akif Bey'in ne kadar şiddetli ve ısrarla İttihatçı oluşuna delil gösteriyordu.

İbrahim Bey, bu hükme nereden varmıştı? Mustafa Sabri Efendi'yle bunu konuşmuş muydu? O da aynı fikirde miydi, bilmiyorum.

Şiirde, Akif merhum, her zaman yaptığı gibi, İslâm âleminin perişanlığına ağlıyor ve İslâm diyarlarına, Müslüman "sahipler"in sahip olmadığını, hep yabancıların hüküm sürdüğünü söylüyordu. Akif Bey'i tanıyan, ahlâkını öğrenen ve partici olmadı-

ğını bilen herkes bu mısraı öyle anlardı. Fakat İbrahim Bey başka mana vermişti.

O Mısra 1919 Baskısında Yoktu

Son yıllarda, başka bir şey daha ortaya çıktı: O mısra ve "sahipleri" kelimesi, şiirin Sebilürreşad mecmuasında ilk yayınlandığı 1919 yılında bulunmuyordu ve 1933'teki kitap baskısına konulmuştu.

Yukarıya 1933'te kitaptaki son şeklini aldığımız şiirin, 1919'daki ilk neşrinde, İbrahim Sabri Bey'in, Akif Bey'i "İttihatçı olmakla" suçlamasına sebep olan altıncı mısra yoktur. Onunla birlikte, 3-5'inci mısraların 1919'daki şekli şöyledir:

Bir şeydi benim hilkatimin gâyesi: Feryad;
Susmak ki düşünmekti ben ondan pek uzaktım.
Haykırmadım, "Eller duyacak sus!" dedi herkes;
Ağyâr uyanıkmış, meğer, etrâfıma baktım.

Bunu Ertuğrul Düzdağ kardeşimiz ortaya çıkardı. Kendisinin otuz senedir Mehmed Akif üzerinde yaptığı çalışmaları, takdir ve hayranlıkla takip etmekteyim. "Safahat"ın karşılaştırmalı bir baskısını hazırladı. Burada Akif Bey'in şiirlerinde zamanla yaptığı bütün değişiklikleri tespit etti. O zaman gördük ki, İbrahim Sabri Bey, en baştan yanılmış, tahkik etmeden, acele hüküm vermiştir.

M. Ertuğrul Düzdağ Bey kardeşimiz, gönüldaşımız, Akif Bey'in üzerinde ciddi çalışmalar yaptı ve merhumun hayatını da tam olarak yazdı. Ayrıca çeşitli mevzularda Akif Bey hakkında araştırmaya dayanan yazılar kaleme alarak bunların hepsini birkaç cilt hâlinde yayınladı. Kendisinin gayretine ve feyzine duacıyım.

Hatırat'ın Kıymeti Hakkında Bir İltifat

Kendisinin bu fakirin hatıralarını tespit etmek için, Medine-i Münevvere'ye kadar gelip, iki ay misafirimiz olması ve bana sualler sorarak bu hatırat için lüzumlu bilgileri kasetlere kaydetmesi,

sonra senelerce çalışıp kaleme alması da ayrı bir kahramanlıktır. Kendisine bu vesile ile tebrik ve teşekkürlerimi takdim ediyorum.

Hatıralardan kaleme aldığı kısımları, yazın İstanbul'a geldiğimde bana okuyor. Bütün yazdıklarını aynen tasdik etmekteyim. Ne dedimse, üstelik, derleyip toparlayıp inci gibi dizerek hazır hâle getiriyor. Allah razı olsun.

Bu arada kendisinin fakire ve hatıratıma dair bir iltifatını da zikretmeden geçemeyeceğim, haddimi aşan bir tevcih ise de, Ertuğrul Bey'in bu işe nasıl aşk ile sarıldığını gösteren bir delil olarak mühimdir.

Hiç unutmuyorum, bir bahsi mukabele etmiş ve ikimizin de gözlerimiz yaşarmıştı. Şöyle dedi:

"Hocam, benim bu işteki gayret ve sebatıma şaşmayınız. Bana teşekkür de borçlu değilsiniz. Bu bir vazife idi. Birisi yapmalıydı. Cenab-ı Hak bana kısmet etti. Şükrederim. Ben bu kitabın, *Safahat* kadar dinime, tarihime ve kültürümüze hizmet edeceğinden eminim. O sebeple, ne kadar yorulsak değer. Hemen Rabbim ecelden eman versin de, inşallah bitirelim…"

Londra'da Vefat Etti

İbrahim Bey, Mısır'daki Nâsır ihtilâlinden sonraki tarihlerde rahatsız olmuştu. Tedavi için gittiği Londra'da 1983'te vefat edip oradaki Müslüman mezarlığına defnolunmuş. Vefatından önce bir ara Beyrut'a ve oradan da hacca gelmişti. O zaman görüşmüştük. Galiba bir ara da Türkiye'ye gelmiş, hatta yerleşmeye de niyet etmiş, fakat olmamış diye duymuştum. Allah rahmet eylesin.

ZAHİDÜL KEVSERÎ

Mısır'da bulunduğumuz müddet zarfında, kendilerinden feyz aldığımız, sohbet ve irşadlarından senelerce istifade ettiğimiz; mütevazı talebe odamıza lûtfedip yaptığı ziyaretlerle şeref bulduğumuz aziz hocalarımızdan birisi de Zahidül Kevserî hazretleri idi.

Bu büyük zevatın meclislerinde, devamlı surette ruhumuza bir manevî nefesin bir himmet ve duanın geldiğini sezerdik: "Ey ilim tahsili için anadan, babadan, yurttan yuvadan ayrılmış olan Türk genci! Çalış, adam ol, yüksel! Yüksel!..."

Düzceli Büyük Âlim

Zahidül Kevserî Hoca Efendi, Düzceliydi. Bilindiği gibi, Şeyhülislâm vekilliği makamında bulunmuştu. Kendisi son Osmanlı Şeyhülislâmı, Mustafa Sabri Efendi'nin vekili idi. Bu makamın sahibine "ders vekili" denirdi.

Mustafa Sabri Efendiler, Türkiye'den ayrıldıktan ve "tevhîd-i tedrîsât" kanunu ile medreseler kapatıldıktan sonra, Zahidül Kevserî Hoca Efendi de, kendisi için, burada çalışacak bir vazife, hatta sohbet edebilecek ve yazı yazabilecek bir muhit ve imkân kalmadığını görerek terk-i diyar etmişti.

Şam ve Kahire Arasında

Önce Şam'a gitmiş ancak orada fazla kalmayarak, Kahire'ye gelip yerleşmişti. Kendisine, "Niçin Şam'da kalmadığı sorulduğunda, şu cevabı vermişti:

"Şam ulemasında, amel, ibadet, salâh ve takva gördüm. Mısır âlimlerinin ise ilim tarafı daha ağır basıyordu. İlimde derinleşmeyi burada buldum..."

Zahid Efendi, büyük bir âlimdi. O sebeple Mısır'ı tercih etmesi tabii idi. İlmî eserlerin yazma nüshalarını görmek için birçok yerdeki kütüphanelere gitmiş çalışmıştı. Beyrut ve Halep gibi Rusya'ya da bu ilim aşkı ile gitmişti.

Yazma eserlerde, kendi sahasına dair bulduğu kısımları, kendi defterlerine istihsah eder, kaydederdi.

Hafıza Kuvveti ve Bilgisi

Hafıza kuvveti insanı şaşırtacak derecedeydi. Bir şey sorulduğunda, o eser için, "Filân kütüphanede vardır; filân yerine bakınız." derdi. Cevap verdiği zaman, sanki kitaptan okuyormuş gibi beyan buyururdu.

Yazdığı ve konuştuğu mevzuları o kadar hâkim bir üslûp ve eda ile izah ederdi ki meseleler adeta üstadın önünden kaçıyor zannederdiniz. Yani hazrete mesele dayanmazdı. Kolayca cevap verirdi.

Bilhassa, hadis ricali, mezhepler, mezhep imamlarının dayanmış olduğu hadisler, o hadislerin sıhhat dereceleri hakkındaki malumatı çok geniş ve derin idi.

Bir ziyaretimizde, bazılarımız, hafızalarının zayıflığından bahsedince, bir hatırasını anlatmıştı:

"Osmanlı Müellifleri" eserinin yazarı Bursalı Tahir Efendi, bir mevzuyu birkaç kere sorardı. Birgün kendisine şaka yollu dedim ki:

"Yahu hazret, Allah yardımcın olsun! Bu kadar hafıza zaafı ile, bu eseri sen nasıl yazacaksın? Bu meseleyi, geçenlerde yine sormadın mıydı?" Şu cevabı vermişti:

"Hocam, ben karınca gibi çalışıyorum. Karınca-meşrep bir adamım. Karınca bir daneyi kırk defa kaldıramaz da kırk birincide kaldırır. Benimki de işte onun gibi."

İki Hocamızın Farklılığı

Zahidül Kevserî Hocamız, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'ye benzemezdi. Sabri Efendi sohbetlerimizde lâtif, hoşsohbet idi. Onunla her şey konuşulabilirdi... Zahid Efendi ise gayet ciddi, son derece heybetli tavırlı bir zattı. Onun yanında, meclisinde çok konuşamaz, fikir beyan edemezdiniz. Ancak sual sorar, cevabını almakla iktifa ederdik.

Vücutça da birbirinin zıddı idiler. Sabri Efendi zayıf naif, Zahid Efendi cüsseli idi.

İlminin Genişliği

Zahid Efendi'nin çok geniş ilmi ve tetebbuatı vardı. Hadis ve fıkıhta derin âlim idi. Hadis rivayet edenlerin ve tarihte adı geçen zatların hayatlarını, faziletlerini ve varsa zaaflarını, bu zamanda yaşayan insanlarmış gibi bilirdi.

Ne zaman evine gitsek, muhakkak, kendisini ziyarete gelmiş birkaç Mısırlı âlime rastlardık. Mesele sormaya gelirlerdi. Az da olsa, dergilere yazı da verdiği için, yazı istemeye gelenler de olurdu.

Sabri Efendi, Zahid Efendi'nin ilmini şöyle medhederdi:

"Ben Zahid Efendi'nin bu kadar âlim olduğunu, kendisini ders vekili yaptığımız zaman da bilmezdim. O zaman, âlim ve ehil bir insanı tayin ettim, diye gönlüm müsterih idi; bahtiyar olmuştum.

"Meğer bizim siyasetle boğuştuğumuz günlerde, Zahid Efendi ilimle uğraşmış. Kütüphaneleri taramış, ne kadar kıymetli eser varsa görmüş, notlar almış, hazırlanmış; nadide ve nefis kitapların ruhuna, esrarına vakıf olmuş imiş..."

Şeyhülislâm'a Hürmeti

Mustafa Sabri Efendi, kendisine fetva sormaya gelenleri, fıkhî bir mesele soranları, Zahid Efendi'ye gönderirdi. Çok mütevazı bir zat olduğundan şöyle demişti:

"Yahu, Zahid Efendi'nin olduğu yerde, benden fetva sorulur mu? Onun kitapları bütün yanındadır. Gerekirse hemen bakar bulur..."

Zahid Efendi bütün ilmi ve vakarıyla birlikte, Şeyhülislâm Efendi'ye çok saygı gösterir, bir meclise gelirse, ayağa kalkar, bir talebe gibi hürmetle elini öperdi. Eski hukuka böyle riayet ederdi.

Mustafa Sabri Efendi, yaşça da Zahid Efendi'den büyüktü ve onun hocası olan Alasonyalı Ali Efendi'nin ders arkadaşı idi.

Karşılıklı Sevgi ve İtimat

Kahire'de bulunduğum altı sene zarfında, bu iki zatın aralarındaki samimiyete, şefkate ve hürmete hayran olmuşumdur. Bir araya gelince, saatlerce sohbet ederler, ilmî bahislerden ve yakın tarihte başımıza gelenlerden konuşurlardı.

Samimiyetleri son dereceydi. Yalnız iki bahiste anlaşamamışlar, farklı düşünmüşlerdi ki, bunları ileride anlatacağım...

İstanbul'da Meşihat makamındayken de, Mustafa Sabri Efendi'nin Zahidül Kevserî Efendi'ye itimat ve muhabbeti tam imiş. Bir keresinde şöyle bir vak'a cereyan etmiş:

Zahid Efendi birgün, kendisine:

"Efendim, bizim Düzce'nin müftüsü, ölçüsüz, bulanık bir insan, millet kendisinden müştekî, rahatsız... Onu azletseniz veya başka yere nakletseniz..." deyince, Şeyhülislâm:

"Zahid Efendi, ben size mührümü veririm; bana sormaya hacet yok. Münasip olanı yapar, mührü basarsınız." demiş.

Kendine Has Hâlleri

Zahid Efendi, herhalde biraz da bu çok ilminin kendisine verdiği bir hâl sebebiyle, pek kolay kolay insan beğenemezdi. Bir keresinde buna biz de şahid olduk:

Kahire'de bir Ticânî tekkesi vardı. Buranın şeyhi, Şıh Muhammed Hafız Efendi hem arif hem âlim bir zat idi. Gerek Mustafa Sabri ve gerekse Zahid Efendi'yi eserleriyle tanır ve sever, ziyaretlerine gelirdi. Arasıra dergâha davet ettiği de olurdu.

Bir keresinde beraber gitmiştik. Şeyh Efendi, Cezayir yemekleri yaptırmıştı. Yemekler yendi, çay içiyoruz. Bahis Ahmed Naim Bey'in *"Tecrîd-i Sarîh Tercemesi"*ne geldi. Bunun üzerine Sabri Efendi, Naim Bey'den sitayişle bahsederek şunları söyledi:

"Naim Bey, felsefede ve tasavvufta muvaffak olduğu gibi, hiç ümid etmezdim, fakat hadiste, ricâl-i hadis ve usûl-i hadiste de muvaffak oldu. Kendisini çok takdir ettim... Değil mi Zahid Efendi?" Buna karşılık Zahid Efendi, şu cevabı verdi:

"İhtisası olmayan sahada, ne kadar yorulsa, zor bir işe tevessül etmiş sayılır. Naim Bey'in mesleği değildi. Serâmedân-ı ulemânın hayretler içinde kaldığı, tenkitlere muhatap olduğu meselelere girdi. Bu ricâl-i hadis dediğiniz zor bir iştir..."

Hoca Beğendirmek Zor

Sonraki ziyaretimde Sabri Efendi'ye, bu konuşmayı hatırlattım ve:

"Efendim, Zahid Hocamız, Naim Bey'i pek tutmadı gibi geldi..." dedim. Bunun üzerine, Sabri Efendi, elleriyle iki yakasını hafifçe tutup silkerek:

"Hiç sormayın! Bu mübareğe hoca beğendirmek o kadar zor oldu ki..." dedi.

Meğer bu kadar dertlenmesinin daha birkaç sebebi varmış. Onları da şöyle anlattı:

Geçenlerde bir dergide gördüm. Kendisinden, “İstanbul’da bulunan meşhur âlimler kimlerdir?” diye sormuşlar. Manastırlı İsmail Hakkı Efendi için *“el-vâizü’ş-şehîr”*, meşhur vaiz demiş. E canım, hoca İttihatçıydı; ama o ayrı bahis, o siyasî görüş ayrılığı... Manastırlı, Sultan Abdülhamid devrinde ve Meşrutiyet’te, beni ve Zahid Efendi’yi de imtihan etmiş olan imtihan heyetine reislik etmiş bir adamdır... Şimdi böyle bir âlim adama, siyasi görüşü farklı, İttihatçı, bizden değildir diye, “el-vâizuş şehir” denir mi?

Meğer, Zahid Efendi, Elmalılı Hamdi Efendi için de “Müfessir değildir.” demiş; “Hamdi Efendi, fıkıh bilir, felsefe bilir, mukarene bilir, yani Avrupa kanunlarıyla fıkıhı karşılaştırır, fıkıhın üstünlüğünü isbat eder. Kelâm bilir, mantık bilir, ama tefsirci değildir...” diyerek onu da beğenmemiş.

Mustafa Sabri Efendi’nin şikâyetçi olması da bu sebeplerden imiş...

İlmine İtimadın Had Safhası

Zahid Efendi’nin, insanın bildiğini çok iyi bilmesine ve bildiğine göre inanıp ilmine itimat etmesine dair, Allâme Taftazânî’den rivayet ettiği hoş bir fıkra vardı. Şöyledir:

Bir âlim, salih bir zatın ziyaretine gitmiş. Bu zat, *“küllü şey’in hâlikün illâ vecheh, küllü men aleyhâ fân ve yebkâ vechu rabbike zü’l-celâli ve’l-ikrâm”* ayetlerini, okumuş. Fakat *“zülcelâli”*yi *“zilcelâli”* demiş... Âlim yanlışa itiraz etmiş:

“Aman efendim, *zilcelâli* değil, *zülcelâli* olacak!”

Bunun üzerine o salih zat, keramet göstererek, gayp perdesini, Beytü’l-Ma’mûr’u, yani Levhu Mahfûz’u açıp, orada da *“zilcelâli”* yazdığını göstermiş.

Bu hâle karşılık, bizim âlimin mukabelesi şu olmuş:

“Aman efendim, perdeyi kapatmayın da tashih edelim!”

Arapçasının Kuvveti

Zahidül Kevserî Efendi'nin Arapçası fevkalâde idi. Mustafa Sabri Efendi, Arapça eserler vermesine rağmen, tabii iddiası olmayan adam, tevazuu sebebiyle, Arapça yazmaktan, bazan şikâyetlenirdi. Hatta dört ciltlik büyük eseri için:

"Bu kitabı ben ya Türkçe yazmalıydım ya da Arap doğmalıydım. İnsanın ana dili, ne olursa olsun, farklı oluyor. Bazı kelimeler, çocukluğunuzda ruhunuza giriyor. Bir Türkün Arapçası, sonradan öğrenme olduğu belli oluyor." demişti.

Zahid Efendi'ye birgün bunu sorduk:

"Sabri Efendi hocamızınki gibi, sizden bir şikâyet duymadık; acaba sebebi nedir?" Şu cevabı verdi:

Efendi hazretleriyle benim farkım şudur: Ben Düzce'den İstanbul'a talebe olarak giderken, babam hocaydı, bana şöyle demişti:

"Zahid, Türkçe bizim anadilimiz... Onu öğrendik, artık unutmayız. Ama Arapça öyle değil... Şimdi sen İstanbul'dan bana mektuplar yazacaksın. Özene bezene, babama beğendireyim diye, edebî yazılar yazmaya çalışacaksın. Halbuki Türkçe artık unutulmaz... Sen, ilk mektubundan başlayarak, ben hayatta kaldığım müddetçe, son mektubuna kadar Arapça yazacaksın..."

Bu suretle ben Arapça yazdım, babam Arapça cevap verdi. Arapça, Arapça... derken, Arapçam oradan kuvvetlendi. Türkçe yazar gibi yazarım, güçlük çekmem.

Dine ve Tarihe, Dikkat ve Hürmet

Tanıdığımız ve kendilerinden istifade ettiğimiz bütün bu zevatın, din ve tarih bahislerine, geçmişteki muhterem insanlara, mukaddes mefhumlara olan dikkat ve hürmeti çok yüksekti. Bilhassa, dinin esaslarından ve asr-ı saadette yaşamış büyüklerimizden fevkalâde bir dikkatle ve muhabbetle bahsederler, onların uluorta ve münasip düşmeyen şekillerde masal veya misallere mevzu edilmelerine çok darılır ve kızarlardı.

Birgün Mustafa Runyun imtihandan gelmişti. Az sonra Zahid Kevseri Hoca da kütüphanede bir yazma eser üzerindeki çalışmasından dönerken odamıza uğradı. Allah rahmet eylesin, tevazu gösterir, lûtfeder, bizim basit talebe odamıza gelirdi.

Edep Dışı Bir Sual

Çay yaptık, içtiler. Bu sırada Runyun'a sordular:

"Bugünlerde imtihanlarınız var galiba?"

"Evet efendim, az önce imtihandan geldim."

"İmtihan neydi?"

"Tefsirdi efendim..."

"Bugün hangi ayeti getirdiler?"

"Nestaizubillâh, yâ nisâen nebiyyi men ye'ti min künne bi fâhişetin mübeyyinetin yudâaf lehe'l-azâbü dı'feyni... ayeti-i kerimesi efendim."

Ayet-i kerimede Cenab-ı Hak, Resul-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimizin zevcelerine hitap ediyor ve,

"Ey Peygamber aileleri, sizlerden biriniz, gayrimeşru, şanınıza lâyık olmayan yanlış bir harekette bulunursanız, sizin azabınız başkalarına nisbetle, kat kat olur!" buyuruluyordu.

Zahid Efendi, Runyun'dan bu cevabı alınca, hem üzülmüş, hem de hiddetlenerek, şunları söylemişti:

"Yahu bu Mısırlılar ne terbiyesiz insanlar! Bunlar ne biçim hoca, ne biçim Müslüman! Peygamberin aileleri, bizim annelerimiz, Efendimiz'in sevgili eşleri... Yahu Kur'an-ı Kerim'de ayet mi kalmamış?.. Yahu bu Mısırlılar ne terbiyesiz insanlar!.."

Mısırlı Âlimlerin Ziyaretleri

Zahid Hocamızın ne zaman ziyaretine gitsek, yanında mutlaka, çoğu Ezher ulemasından olan Mısırlı hocalar bulunurdu. Bazan da yazı istemeye gelmiş, dergi müdürlerini görürdük.

Hocaların bilhassa ricâl-i hadis hakkında bilgi almaya ve kaynak sormaya geldiklerini görürdük. Hadis ravileri hakkında, Hoca'nın malûmatı gerçekten fevkalâde idi. Günün insanlarını tanır gibi, onları bilirdi:

"Efendim, şu hadiste şu ravi vardır. Buraya her ne kadar şöyle deniyorsa da, bu hadisin, bu bahsin derinliğini şurada, şurada, şurada bulursunuz." der; kitap isimleri verir, onları nerede bulacaklarını da söylerdi.

"Filân mecmûatur resâilde bu hususta doyurucu malûmat vardır." der; hocalar not alır giderlerdi...

Mısır gibi, âlimlerin ilimleriyle mağrur olduğu, kimseleri beğenmediği bir yerde, dışarıdan gelmiş, hele ki Arap olmayan bir zatın, ilmî şahsiyetini, hâkim ve nâfiz kılabilmesi, her kahramanın harcı değildir.

Bir Dergi Sahibi İle

Bir keresinde de hiç unutmam *el-İslâm* dergisinin sahibi Şeyh Abdurrahman'a rastlamıştık. Bu zat çok efendi, hoşsohbet tatlı bir insandı.

Zahid Efendi, Hac, Ramazan, Mirac, Berat ve Regaib gibi mübarek gün ve geceler için arada bir yazı yazardı.

Şeyh Abdurrahman da dergisi için yazı istemeye gelmişti. Ama Hocaefendi'nin vakti müsait değildi:

"Şeyh Abdurrahman, çok meşgulüm. Ben öyle aceleyle, asker mektubu yazar gibi makale yazamam. Mutlaka çalışmam, tetebbuda bulunmam lâzım. Üzerinde çalışmalı ki okuyucu istifade etsin, yazı işe yarasın. Beni mazur gör..." dedi. Fakat Şeyh Abdurrahman ısrar ediyordu:

"Efendim, okuyuculardan mektup ve telefonlar geliyor. Mutlaka sizin makalelerinizi istiyorlar! Efendim, ben sizden bir söz almadan gitmem; mutlaka bir yazı va'di alacağım!.."

Güldüren Cevap

Zahid Efendi, sıkılmış, biraz da kızmıştı. Fakat Şeyh Abdurrahman iyi bir kimse olduğu için, onu kırmak istemiyordu. Yeniden mazeretini beyan etti:

"Evlâdım! Bugünlerde İmam Azam Ebu Hanife hazretleri hakkında bir eser yazmakla meşgulüm. Binaenaleyh, sizin mecmuanıza makale verebilecek hâlde değilim. Bu seferlik beni mazur görün."

Hocaefendi'nin bu sözleri üzerine, Şeyh Abdurrahman'ın bu sefer verdiği cevap, hepimizi güldürmüştü:

"Efendi hazretleri! Zat-ı semahetlerinin yazılarını sade bendeniz değil, okuyucularım ısrarla talep ediyorlar. Az da olsa bir yazı lûtfedin! Sizden ne gelirse başımızın tacı ve ruhumuzun ilâcıdır. Hiç mübalâğa etmiyorum: Evlâd, sen ne lâf anlamaz kimseymişsin, defol git şuradan, deyin; ben bu sözünüzü, bir makale olarak mecmuamda yazar ve okuyucularımın gönlünü yapmış olurum."

İlim, Garip Kalmıştır

Merhum Zahid Efendi, hakikaten ömrünü, bütün zamanını ilim yolunda kullanan, harcayan; âdeta ilimde fani olmuş bir zat idi. Şöyle derdi:

"Çocuklar, âlimin, talebe-i ilmin çok olduğu, ilim tahsilinin kolay ve makbul olduğu günlerde bile kitaplarımız, ilme teşvik ve tergiblerle dolu idi. Bugün maalesef, ilim garip olmuş, garip kalmıştır. Bilhassa teşvik ve tebrike ihtiyaç vardır.

"Resûlullah Efendimiz, duasında: Yarabbi aklımı artır, imanımı artır, dememiş; fakat: *Yarabbi ilmimi artır*, demiştir.

"Bugün Müslümanların adam olmasını, İslâm'ın tekrar yaşanmasını, yaşatılmasını isteriz, dileriz. Herkes de bunu ister... Fakat bilmezse, neyi yaşayacak? İnsan, bilmediği şeyi nasıl yaşar?

İlim, Nafile İbadetten Efdaldir

"Onun için benim vaktim, ilim yolunda geçiyor. Amelim çok olmuyor. Nafile ibadetlere vakit bulamıyorum. Zamanım hep kitaplar arasında geçiyor... Bana birşeyler sormaya gelenler, hep, Allah selâmet versin: Efendim gelecek ziyaretimizde, cevabımızı alırız, inşaallah, diyorlar. Kitap, makale yazar gibi, onların suallerine cevaplar yazmak icap ediyor.

"Binaenaleyh çocuklar, ben şuna iyice inanmışım ki: İlim, nafile ibadetten efdaldir.

"Nafile ibadetler, şahsınızı kurtarmak, Allah lûtfederse cennetteki makamınızın yükselmesi içindir. Fakat ilim, Müslüman kardeşlerinizi cehennemden, cehennemin başlangıcı olan dalaletten ve küfürden kurtarır...

İlim Nasıl Öğrenilir

"Yavrum, küfür ne kadar tehlikeliyse, inanç diye, hurafelere, asılsız şeylere saplanmak da aynıdır... Bunların hepsine ilimle karşı durulur, mani olunur. İlim, bu sebeple ibadetlerin en büyüğüdür. Çalışın, gayret edin, ilim tahsil edin...

"Anlayamadığınız yerleri muhakkak hocalarınıza sorun. Bir meseleyi anlamadan sakın geçmeyin. Sual sormaktan utanmayın, sıkılmayın. Sorulmadan, öğrenilmez. Biz daha bina okurken hocalarımız şu ibareyi tekrar ederlerdi:

"Teallemtü'l-ilme mes'eleten ba'de mes'ele, ben ilmi mesele mesele öğrendim; bir meseleyi öğrendim, sonra ötekine geçtim... İlim, mesele mesele, sırasıyla, yavaş yavaş elde edilir...

"Bir de, hangi ilimde, fende kabiliyetiniz, istidadınız, aşkınız, şevkiniz varsa, onun mütehassısı olmaya gayret edin. Allâmelik zamanı geçti. Şimdi ihtisas zamanı. Her şeyi bilen insan devri değil, bir meselede mütehassıs, uzman olma devrindeyiz... Yaşlı bir insan ve hocanız olarak, bir de bunu bilhassa tavsiye ederim..."

Zahid Kevseri hocamız, bu konuşmasını şu sözlerle bitirmişti:

"Haydi yavrum, ben çok konuştum. Siz de hep insan sözü, mahlûk sözü dinlediniz. Şimdi biraz da Allah Kelâmı'nı dinleyelim. Haydi bakalım, şimdi birer aşır okuyun da, Kur'an-ı Kerim duyalım..."

Hangisi Önce Oldu

Birgün kendisine, Müslümanların yaşadığı bir memlekette yapılan İslâm'a aykırı bazı işleri sayarak şöyle sormuştum:

"Efendim, bir millet, bir cemiyet, bunları yapsa, dinden çıkar mı? Bu hâller küfrü icap ettirir mi?" Cevapları şöyle olmuştu:

"Bu suali şöyle sormak daha yerinde olur: Yaptılar da mı, dinden çıktılar; yoksa dinden çıktılar da mı, bu işleri yaptılar? Bugün Müslüman dünyasında üzerinde durulacak olan budur... Bir zorla yapanlar var, bir de bu yapılanlara mecburen katlananlar var... Bir zoraki yapmak var; zarurettir, ikrahtır, icbardır. Bir de gönlüyle yapmak vardır ki, razı olmak, istemektir. Suali böyle sormak lâzımdır..."

Çalışmadan, Dua İstemek

Birgün, birkaç arkadaş, kendisini ziyarete gitmiştik. Ali Yakup ve Mustafa Runyun Beylerle Yugoslavyalı Boşnak arkadaşlar vardı.

Hoca Efendi bazı talebeleri sordu; filân nasıl, filân nasıl, derken; Runyun:

"Duanızı ister efendim." dedi.

Bu, dua ister, sözünden, Hoca Efendi anlayacağını anladı. Çalışmadıklarını bildi. Dedi ki:

Çocuklar, hocam Alasonyalı Ali Efendi'nin zaman zaman zikrettiği tarihî bir kıssa vardı. O da hocalarından duymuş olmalı. Talebelerini adam etmek için, insan olmalarını temin etmek için, bu kıssayı zikrederdi. Kıssa şudur:

Fatih ve Medreseler

Fatih Sultan Mehmed, kabri cennet olsun, bütçe müzakereleri varmış. Divan'da, vezirleriyle birlikte, meclis toplayıp devletin bütçesini, mizaniyesini müzakere edeceklermiş.

Vezirler, yani bakanlar gelmeden evvel, padişah, önündeki kâğıdın bir köşesine, medreseler tahsisatı diye bir rakam kaydetmiş.

Meclis müzakerelere başlamış. Maliyeye bakan vezir, o rakamı farketmiş. Konuşmaz olmuş. Zeki padişah, vezirin sükûtunun sebebini anlamış. Sormuş:

"Vezîr-i semîrim, bütçe müzakeresidir, asıl maliye vezirinin konuşacağı bir meclistir. Susuyorsunuz?"

"Dinliyorum, efendim; istifade ediyorum."

"Galiba şuraya yazdığım, medreseler tahsisatı rakamını mülâhaza ettiniz, çok buldunuz. Sükûtunuza sebep bu olsa gerek...."

Padişah bunları söyleyince, vezir konuşmuş:

"Evet padişahım. Devletin bin derdi, masrafı var. Siz birine atf-ı nazarda bulunmuşsunuz. Onların arasında bu rakamı fazla buldum."

İlim Mesleğinin Zorluğu

Zeki padişah, nazırını kırıp gücendirmek istemiyor. İkna etmek, gönlünü almak, tayin ettiği rakamı bütçeye koydurmak istiyor. Sormuş:

"Vezir-i semîrim, bu kadar masraflarla yaşayan, yoluna bu kadar varlıklar serilen medreselerden, acaba, insan yetişmiyor mu diyeceksiniz?"

"Evet padişahım, öyle görüyorum, endişem budur."

Vezir böyle konuşunca, padişah sözüne devam eder:

"Her meslek fire verir, fakat bu bilhassa ilim mesleğinde çok olur. Çünkü bunlar, peygamber vârisidir. Bu çok zor bir vazifedir. Bunun misali şuna benzer:

"Kurşunî, kahverengi veya siyah bir kumaşı, kirli bir suya da sokup çıkarsanız, kuruyunca belli etmez, kirini göstermez. Sarık diye sarınsanız bile anlaşılmaz. Ama beyaz bir kumaşa, değil kirli su, bir sinek bile değse iz bırakır, farkedilir.

"Bu meslek de beyaz tülbende benzer, çok fire verir. Yalnız size bir sualim var. Buna vereceğiniz cevaba göre o tahsisatı görüşeceğiz... Bu medreselerden, sizi beni tatmin edecek seviyede yüzde beş hoca yetişebiliyor mu?"

"Aman padişahım, artık bu da mı olmasın!"

Vezir bunu söyleyince, padişah şu cevabı vermiş:

"Eğer yüzde beş hakkıyla hoca yetişebiliyorsa, davayı kazandık, istediğimizi elde ettik, demektir. Bu yüzde beşin uğruna doksan beşi besleyeceğiz demektir."

Bunun üzerine vezir de hakkı teslim eder:

"Padişahım yüzde beş iyi bir derece ise, buna razı olunacak ise, ben de sizinle beraberim, devam edelim, itirazımı geriye aldım." der.

Yüzde Bire Razı Olmak

Zâhid Efendi, kendi hocası Alasonyalı Ali Efendi'den naklettiği bu kıssadan sonra, şu sözleri söyledi:

"Çocuklar, bu vak'a, beş yüz sene önce cereyan etmiş. Daha o zaman, padişah, yüzde beşe razı imiş. O bereketli asırlarda, Fatih zamanında, yüzde beşe razı olunursa, ya bugün yüzde kaçla yetinmemiz gerekecek?

"Bugün ilim talebesi kardeşlerimiz, bu kadar melâibin, nefs-i emmarenin hoşuna gidecek eğlencelerin arasında bulunuyorlar. Onların içinde, dört başı mamur talebe bulmak, bu talebeleri hoca yapmak kolay şeyler değildir.

"Bu günkü serbest ve çok gevşemiş; aşınmış, ne bileyim tuhaf hâle girmiş devirde, yüzde beşe değil, yüzde bire razı olmak zorundayız.

"Bu sebeple, aman çocuklar, bulunduğunuz günlerin, intisap ettiğiniz mesleğin kıymetini bilin, peygamber vârisi olmaya gayret edin. Adam olun, çalışın. Çalışmayan arkadaşlarınıza dua edin...

"Bugün İslamiyet'e hizmet etmek gayesiyle yaşayan kimselerin, ye'se kapılmamak için Fatih Sultan Mehmed'in bu düsturunu örnek almaları lâzımdır. Böyle yaparsak, yetiştirenler şevkle çalışır, yetişenler şevkle yetişirler. Bu çok mühimdir, hiç unutulmamalıdır.

Güneşin Batışı ve Doğuşu

"Yavrularım, biz güneşin battığını gördük. Onun için biz çabuk çöktük. İslâm güneşinin gurubuna şahid olduk, bu bize çok acı verdi. Çabuk çöktük... Şeker hastalığım günbegün artıyor; yeni arızalar çıkarıyor. Birçok şeyler yazmak emelimdi, ama maalesef kendimi toparlayamıyorum."

Hoca Efendi'yi bu ziyaretimiz ve onun konuşması, benim Kahire'den ayrılmak üzere olduğum son aylarda olmuştu. Sözlerini hepimize dua ederek bitirmişti:

"Sizler, ümid ederim ki, İslâm güneşinin yeni bir doğuşunu daha göreceksiniz. Güneş batar, batan güneş tekrar doğar. İslâm güneşinin tekrar doğacağının işaretleri görülmeye başlamıştır. Emareler bunu gösteriyor. Doğuş, inşaallah yakındır. Onun için sizden, âlem-i İslâm büyük hizmetler bekliyor. Doğacak günün aşkıyla yaşayın, çalışın. Hayırlı günler görün inşaallah..."

Yazdığım Taziye Mektubu

Fakir, Kahire'den Medine-i Münevvere'ye geldikten sonraki yıllarda, gerek hocalarıma ve arkadaşlarıma ve gerekse eserlerini sevdiğim şair ve ediplere, güzel mektuplar yazardım. O zaman daha elimdeki rahatsızlık başlamamıştı.

Zahid Kevseri Hocamızın, bir kerimesi vardı. Başka çocuğu yoktu. Damadı, Şıh Ahmed Cucunuk adında bir Çerkes idi. Birlikte otururlardı. Şıh Ahmed, Ezher'de yetişmiş hocalardandı. Fakat fesli ve kravatlıydı. Muhammed Bey Ebuzzeheb yurdunun müdürlüğünü yapıyordu. Bizim tanıdığımızda yetmiş yaşlarında vardı. Hocaefendi'nin kızıyla aralarında yirmibeş otuz yaş kadar varmış...

Ben Medine'ye geldikten sonra Zahid Efendi'nin bu tek kızı vefat etmişti. Hoca'nın ve hanımının çok mahzun olduklarını, çok üzüleceklerini, pek iyi tahmin edebiliyordum.

Kendilerine, taziye için, çok sevdalı, son derece candan ve gönülden bir mektup yazdım. Mektubumu, "Efendim, sizler kızkardeşimi, kızınızı kaybettiniz; fakat burada bir oğlunuz var. Ben sizin oğlunuzum. Murad eder, emir buyurursanız; gelirim, hizmetinizde bulunurum." diye bitirmiştim.

Hocamın Bana Cevabı ve Duası

Bu mektubum, gerek kendisinin ve gerek hanım teyzemizin çok hoşlarına gitmiş, onlar için teselli vesilesi olmuş. Öyle ki, o, ağırbaşlı, vakarlı, ilminin vakarı, benliğine yer etmiş olan hocamdan, çok güzel, çok duygulu bir cevap aldım.

O kadar güzel bir mektup yazmıştı ki, o zamanlar, okuya okuya ve herkese okuta okuta eskitmiştim. Ne yazık ki daha sonra bulamadım.

Zahid Hoca Efendi o mektubunda, şunları söylüyordu:

"Evlat, senin şiiri sevdiğini, güzel şiir okuduğunu talebelik yıllarından biliyorum. Okuduğun birkaç beyitinden de hisli bir şair olduğunu görmüş ve seni takdir etmiştim. Fakat bu kadar büyük bir edip olduğunu bilmiyordum.

"Senin böyle tek kızlarını kaybetmiş, gurbetlerde gurbete düşmüş yaşlı bir ana babaya, gurbeti ve duydukları acıyı unutturabilecek, ölümü tebessümlerle ve rıza-yı ilâhiye teslimiyetle kar-

şılayacak bir sabır ve sükûneti temin edebilecek, kudretli bir kaleme sahip olduğunu bilmezdim.

"Bu mektup seni bana tanıttı. Binaenaleyh sana, iki cihanda aziz ol, demekten başka, elimden birşey gelmiyor. Zaten fazla yazmaya mecalim de kalmadı. Satırlarıma son verirken, Rabbimden şunu diliyorum ki: Çilekeş millet ve vatanımıza faydalı olacak feyizli eserlerin telif ve tercümesine, Cenab-ı Hak seni muvaffak kılsın, aziz evlâdım."

Farklı Görüşler

İki hoca efendimizin, Mustafa Sabri ve Zahid Kevseri Hoca Efendilerin, iki meselede, birisi kadere imanda, diğeri kavmiyet hissine dair iki hususta, farklı görüş ve davranışları vardı.

Birinci farklılık, kader bahsindeydi.

Sabri Efendi'nin *"el-Kavlü'l-Fasl"* adlı eserini matbaaya verilmek üzere, daha önce yazmıştım. Daha sonra kaza ve kadere dair olan *"Mevkıfu'l-Beşer Tahte Sultâni'l-Kader"* adlı eserinden de bir kısım yazılmak icap etmişti. Hoca Efendi:

"Evlât, bunu da yazarsan, duamı almış, beni de kurtarmış olursun." dedi.

O bahsi de yazdım. Yazarken bir yer dikkatimi çekmişti. Şöyle diyordu:

"Memleketten çıktıktan sonra, hâdiselerin seyri, beni, ef'âl-i ibâd, kulların işledikleri ameller, yaptıkları işlerin hükmü meselesinde, *cebrî mutavassıt* olmaya, Zahid Efendi'yi ise *i'tizâle*, *mu'tezile mezhebi*ne sürükledi. Bu hususta görüşlerimiz ayrıldı..."

Kader Bahsi, Zor mu, Kolay mı

İşte bu cümleler, Zahid Efendi'nin cevap olarak, *"el-İhtisâr fî Mezhebeti'l-Cebri ve'l-İhtiyâr"* diye bir risale yazmasına sebep olmuştur.

Sabri Efendi gayet serbest bir insandı. Kızmaz, gücenmezdi, tenkidi severdi. Kendisiyle rahat konuşulurdu.

"Canım, insanız biz." derdi.

Zahid Efendi'nin ilmî gururu fazla idi. O bir kelime, Mustafa Sabri Efendi'nin:

"Ben cebrî mutavassıt oldum, Zahid Efendi i'tizâle geçti." demesi, ona bir risale yazdırmıştı. Risalesinde:

"Müftilenâm Mustafa Sabri Efendi hocamız, gayet açık bir meseleyi, sırların sırrı, müşkillerin müşkili olarak gösterdi." diyordu. *El bedîhiyyâtü* açıkların açığı olan bir meseleyi, *a'vâsul avâis*, güçlerin güçü, sırların sırrı olarak gördü ve gösterdi." diye yazıyordu.

Mustafa Sabri Efendi, bunun için:

"Be Allah'ın kulu, mübarek Zahid Efendi!" derdi; "Kader meselesi, nasıl, açıkların açığı olur? Peygamber onun için: *Sırrun min esrârillâh...* demiş. O kadar mühim ki, imanın şartlarına girmiş: Allah'a, gözle görülmeyen meleklerine, kitaplarına, resullerine iman ettiğin gibi, kadere de iman edeceksin. Kader nedir? *Hayrihi ve şerrihi min'allâhi teâlâ...* Demek ki: *Mevkifu'l-beşer tahte sultâni'l-kader...* İnsanoğlunun ahvâli, hâli, durumu, kaderin sultası, tesiri, yön vermesi altındadır..."

Üzerime Gelmeyin, Cebrî Olamam

Zahid Efendi, Sabri Efendi'nin bu kitabını okuyunca, ona, İmâmülharameyn'in, İmam-ı Gazalî'nin ve daha başka âlimlerin, kaza ve kader hakkında yazdıkları kitapları göndermiş ki, yani bak neler yazılmış, bu hususta yorulma, diye...

Sabri Efendi, böyle söylerdi.

İkisinin birkaç defa da meclislerinde münakaşa ettiklerine şâhid olmuştum. Hatta bir keresinde, Zahid Efendi, gülerek:

"Efendi hazretleri, bu hususta üzerime gelmeyin, cebrî olamam!" demişti.

Zahid Efendi, Mustafa Sabri Efendi'nin şahsî hayatındaki acı tecrübeler yüzünden Cebriyye'ye doğru meylettiğini söyler ve şunu demek isterdi:

"Hoca Efendi, bu kaza ve kader meselesine neden saplandı? Kuvvetli kalemiyle, sarsılmaz mantığıyla Türkiye dinsizlerini yola getiremedi. Bunun üzerine: Ha, demek ki bu iş, mantıkla, kalemle, ikna ile olmuyor, dedi ve cebre saplandı."

Allah'ın Bir Sırrıdır

Bu bahis çok derin ve mühimdir. Bu yüzden iki hoca efendinin dayandıkları delilleri burada sıralamak imkânsızdır. Bir kısmı zikredilse, noksan kalır. Yanlış anlaşılması tehlikesi vardır. Esasen üzerinde fazla düşünülecek, düşünülürse de halledilecek bir mesele değildir. Bir iman meselesidir.

Zaten insan kendi hayatında, şahsî iradesinin işe yaradığı veya hiç geçersiz kaldığı yerleri, anları, hadiseleri bizzat yaşamakta ve bu kader bahsinin ne kadar müşkil bir iş olduğunu, Allah'ın bir sırrı bulunduğunu anlamaktadır.

Merak eden, vakti olan Müslümanlar, ehl-i sünnet âlimlerinin eserlerinden bu bahsi okuyabilirler.

Noksanlık Bizim Aklımızda...

Medine-i Münevvere'ye gitmek üzere, Kahire'den ayrılırken, Mustafa Sabri Efendi'ye vedaya gitmiştim. Kimse yoktu. Uzunca konuştuk. Dualarla, gözyaşlarıyla ayrıldık.

Bu son sohbetimizde yine kader bahsi açılmıştı. Bana fikrimi sordu.

"Efendim, bendeniz, kitabınızı defalarca okudum. Allah'ın dilediğinin olduğuna dair, izni olmadan hiçbir şeyin vuku bulamayacağına ait ayetler malum. Fakat bunlarla birlikte, evet, Cenab-ı Hak, dilediğine hidayet veriyor, dilediğini bu nurdan mahrum bırakmıştır. Bu sırrına erilemeyen, künhü, derinlikleri

bize meçhul kalan bir hikmete mebnîdir. Fakat ayetin devamında, işlediğiniz amellerden, yaptıklarınızdan sual olunacaksınız, buyuruluyor.

"Efendim, Cenâb-ı Hakk'ın gerek tasarruf ve saltanatında, gerek meşiet ve sıfatlarında tenakuz olmaz. Tenakuzdan, tezattan, çelişkiden berîdir. Fakat insanın aklı bunu idrakte âciz kalıyor. Akıl, bu ilâhî sırrı çözmeye kâfi gelmiyor.

"Ortada, bir zulüm, bir çelişki elbette yok. Noksanlık, bizim akıl ve idrakimizde, çözemiyor, anlayamıyoruz. Kader de, ruh gibi, doğum ve ölüm gibi, Allah'ın sırlarından bir sırdır.

Akif Bey'in Bir Mısraı

"Mehmed Akif merhum, *Tevhid yahud Feryâd* şiirinde, malûmunuz, beşer hayatının safhalarını, insanların huy ve ahlâklarını, iyi kötü yaptıklarını sıraladıktan sonra, olanlara akıl erdiremeyerek:

"Cebrî değilim... Olsam İlâhî ne suçum var? der."

Ben bunu söyleyince, Mustafa Sabri Efendi:

"Şair, meseleyi âlimden iyi anlamış. Şairin imanı daha kuvvetli." dedi ve sözlerimden memnun oldu. Hatta kendisinin, ben Medine'deyken Mısır'dan yazdığı bir mektubunda:

"Muâsırîn-i ulemâdan kaza ve kader hakkındaki görüşümü, senden başka anlayıp benimseyen bir âlim çıkmamıştır." diye bir iltifatları da vardır.

Mezâlik-i Akdâm

Mustafa Sabri Efendi ile Zahid Kevseri hocalarımız arasında mucib-i münakaşa olan bu kaza ve kader meselesini, tabii olarak, İhsan Efendi Hocamızla da konuşmuştuk. Şunları söylemişti:

Çocuklar, senelerdir size söylediğim bir tabir vardır. Bu gibi bahislere *"mezâlik-i akdâm"* denir. Mezalik, mezlaka'nın cemî' hâli. Mezlaka, "kaygan yer" demektir. "Mezlaka-i akdam," ayak-

ların kaydığı yer, mecazen, ilmî bahislerde hata yapılma ihtimali çok büyük olan, nazik, tehlikeli meseleler demektir. Kader meselesi de öyledir.

Dinî, ilmî meselelerde yüzbinlerce bahis vardır. Âlimler bunların hepsinde ittifak ederler, beraberdirler. Fakat birkaçı önemli, çoğu teferruata dair birkaç yüz mesele de vardır ki, onlarda anlaşamazlar. Bunlara dair hepsinin kendisine göre haklı delilleri vardır.

İşte bu sebeple, hepsi hak ve doğru olan mezhepler zuhur etmiştir. Sonunda malûmunuz, dört hak mezhepte bu ihtilâflar toplanmıştır. Dördü de Allah'ın kelâmı ve Resul-i Zişan'ın sünneti üzerindedirler.

Aynı mezhepte, aynı görüşte olanlar arasında da, birkaç nazik meselede farklı anlayışlar olabilir. Nitekim Hanefî Mezhebi'nin iki büyük imamı, İmam Muhammed ile İmam Yusuf arasında da böyle münakaşalar, hatta dargınlıklar olmuştur.

Kader, Bir Sır Olarak Kalacaktır

Görüş ayrılıklarına sebep olan önemli meselelerden biri de kader meselesidir. Mustafa Sabri Efendi ile Zahid Kevseri Efendi hocalarımız binlerce meselede müttefik ve müttehid iken, yalnız bu kader meselesinde anlaşamamışlardır.

Ne farzlarda, ne sünnetlerde, hatta dinin mendub ve müstehablarında bile bir ayrılıkları yokken, burada birbirlerinden ayrılmışlardır. Onların bu ihtilâfı, şahsiyetlerinin büyüklüğüne ve bizim onlara karşı taşıdığımız hürmet ve hayranlık hislerine bir noksanlık getirmez.

Ziya Paşa da şöyle diyor:

Halletmediler bu lügâzın sırrını kimse
Kaç kâfile geçti, hükemâdan, fuzelâdan

Kader meselesi, daima bir sır olarak kalacaktır. Çünkü beşerin akıl ve idrâk seviyesinin üzerinde bir muammadır.

Kavmiyetçilik Meselesi

İki büyük hocamızın farklı oldukları, anlaşamadıkları ikinci husus da kavmiyetçilik bahsinde idi.

Mustafa Sabri Efendi, kimsenin hangi kavimden olduğunu sormaz, araştırmaz ve buna ehemmiyet vermezdi. Kendisi Tokatlı bir Türk ailesindendi. Fakat namazlı, faziletli Müslüman gençleri, hangi kavim ve kabileden olursa olsun severdi.

Namaz kılmayan, dine uzak duran Türklerle görüşmez, buna karşılık Arnavut, Kürt, Boşnak, Çerkes, Arap yahut Afrikalı kim olursa olsun dindar, faziletli gençlere iltifat eder, onları yurt ve medrese odalarında ziyaret ederek sevindirirdi.

Bu gençler, "Şeyhülislâm hazretleri bizi ziyarete gelmiş." diye yere göğe sığamaz, o kadar memnun olurlardı. "Doksan yaşındaki bu muhterem insan, nasıl bu kadar tevazu gösterip de odamıza kadar geldi?" diye hayret de ederlerdi.

E, kolay değil tabii... Boşuna Mustafa Sabri Efendi olmamıştı. Hazret; ad san, ünvan, şöhret gibi şeylere önem vermez; sadece iyi, dindar, faziletli, ahlâklı insanları severdi. Hatır için konuşmaz, iş yapmazdı. Sevmesi de sövmesi de açıktandı.

Zahid Hocamızın, Çerkesçiliği

Buna karşılık, Zahid Kevseri Hocamız, Çerkes kavmine mensup olanları, iyi kötü demez kayırır, onlara arka çıkardı.

Revâkul Etrâk, Ezher'de okuyan Türk talebelerin kaldığı bir yurt idi. Burasının müdürüne Revâkul Etrâk Şeyhi denirdi. Ben Kahire'ye gittiğimde buranın şeyhi, Zahid Hocamızın damadı Ahmed Cucunuk adlı yaşlı bir Çerkesdi. Bu sebeple yurtta Çerkes talebeler de vardı.

Bu Ahmed Cucunuk vefat etti. Yerine ya İhsan Efendi veya o kabul etmezse, Sabri Efendi'nin damadı olan Konyalı Hoca Ali Zeki Efendi isteniyordu. Yurda müdür olduğu takdirde, burada ders de vereceği için talebe, bilhassa İhsan Efendi'ye taraftardı.

Fakat bu arada Çerkesler gelip Zahid Kevseri Hoca'yı tahrik etmişler. Zahid Hoca'nın saraydaki Çerkeslerle arası iyi idi. Kral Faruk'un iki müdürü de Çerkesdi. Ayrıca İsmail Timur Paşa diye, saray teşrifatıyla vazifeli, Kral'ın da sevdiği meşhur bir paşa vardı. O da Çerkesdi.

Zahid Hoca, Çerkeslerin isteğini bu paşaya söyleyince, istedikleri oldu. Saraydan gelen bir emirle, vefat eden Revâkul Etrâk Şeyhi'nin yerine, Ezher âlimlerinden Abdülhamid Tahir'in tayin olunduğu haberi gazetelerde çıktı.

Büyük Zata, Küçük Şeyler

Çerkes olan Abdülhamid Tahir de, bir Ezher hocasıydı, ama gerek ilim ve gerek fazilet ve amel bakımlarından İhsan Efendi ile mukayese edilemezdi.

Mustafa Sabri Efendi'yi ziyarete gittiğimizde, şöyle dedi:

"Bu büyük zata, böyle küçük şeyler, fazla oluyor! Zahid Efendi, kendisi de bilir ki, İhsan Efendi'yle Abdülhamid Tahir, bir kefeye konamaz. Dört derbederin ricasıyla, İhsan Efendi'ye nasıl kıyılır yahu?

"Canım böyle şeyler, bu büyük zata yakışmıyor. Şimdi Ali Yakup Efendi, Hüseyin Lâtif Efendi, Fazıl Efendi Yugoslavyalıymış, Arnavutmuş diye, bunları ihmal edeceğim de, camiye dahi gitmeyen, İslâm âdâbına riayet etmeyen, bayramlarda bile ziyaretime gelmeyen, filân filân gibileri Türk mü sayacağım? Türkmüşler diye onları daha çok mu seveceğim? O zaman İslâm'ın İslâmlığı ortada kalmıyor canım..."

Mısırlı Tarihçinin Yazdıkları

Zahid Efendi'nin bu Çerkes taraftarlığı, hatta onun tarihe bakışına da tesir etmiş imiş. Bu tabii önceleri mâlum değildi. Fakat Mustafa Sabri Efendi'nin kadere dair risalesine verdiği cevap-

ta, o da ortaya çıktı. Meğer bu yüzden de Sabri Efendi'ye bir dargınlığı varmış.

Bu dargınlığa, daha önce cereyan eden şöyle bir hadise sebep olmuş:

Mısır basınında, *"Bugünkü Türkiye Müslüman dünyasına neden yardım etmiyor?"* diye bir bahis açılmış. Bunun üzerine Abdullah Annan isimli bir tarihçi:

"Bugün Türkiye'den ne yardımı bekliyorsunuz? Türkiye, Osmanlı Devleti olduğu devirlerde bile Müslüman dünyasına yardım etmemişti..." diyerek bir yazı neşretmiş.

Bu yazı bir gazetede çıkınca, Miralay Sadık Sabri Bey okuyup, üzülmüş ve Mustafa Sabri Efendi'ye yazıyı alıp getirmiş, onu haberdar etmiş.

Bunun üzerine Sabri Efendi, Mısırlı tarihçinin bu yazısına cevap yazmış ve onun yazısı da yayınlanmış.

Osmanlı Sizin Neyinizi Sömürdü

Şeyhülislâm, yazısında hülasa olarak şöyle diyordu:

Ben bu gibi sözleri, şikâyetleri, Osmanlının kılıcını yemiş Hristiyanlardan, Avrupalılardan gelecek sanırdım. Asırlarca Osmanlının müşfik kanadı altında yaşamış Mısırlılardan bir müellifin, bunları yazacağını hiç beklemezdim.

Şu Osmanlı kadar, mazlum, haksız ithamlara uğratılmış; kadr ü kıymeti bilinmemiş bir millet var mıdır? İngiliz tesir ve telkini altında kalmış Arap yazarları, Osmanlı'ya *sömürgeci* diyorlar...

Yahu, sorarım size, Osmanlılar, bu topraklardan kaç kuruş götürmüş? Hangi vergileri almış? Buralarda o günlerde ne vardı? Petrol, onların zamanında çıkmadı, o zaman yoktu. Osmanlılar, buradan hangi serveti, hangi vergileri aldılar götürdüler? O zaman, hurmadan, deveden ve kumdan başka buralarda ne vardı?

Hilâfet İçin Canını Vermek...

Aksine, Yavuz Selim, Hilâfet'i alıp da bütün Müslümanların müdafaasını yüklenmekle, dünyayı karşısına almış oldu. İslâm âlemini istilâ etmek isteyen güçlerin önüne set çekti. Osmanlılar, mallarıyla, canlarıyla, evlâtlarıyla, bütün Müslümanları korumak için asırlarca fedakârlık ettiler.

Bunu yapmak onlara çok tabii geldi. Din sevgisi ve gayreti onlara her şeyi unutturdu. Dünyevî hesapların içine girmediler. Osman Gazi'den başlayarak, Orhan'la, Fatihlerle, Yavuzlarla, Kanunîlerle... Abdülhamid'e kadar bu anlayış devam etti.

İslâmiyet'e, Hilâfet'e feda olmak, Osmanlı Türkünün şiarı olmuştur. Osmanlı Türkü, bunu bir din borcu, Müslümanları korumayı kendine bir vazife saymıştır. İslâmiyet'e Hilâfet'e canını malını feda etmek Türkün şiarı olmuştur. Osmanlı Türküne karşı bu nankörlüğü ancak gavurlar yapabilir. Meğer Mısırlılar da aynı hastalığa düçar olmuşlar!

Mustafa Sabri Efendi'nin bu cevabında Türkleri ve bilhassa Yavuz Sultan Selim'i müdafaa edip övmesi, meğer Zahid Hoca'ya ağır gelmiş ve kızdırmış imiş.

Kader meselesinde Sabri Efendi'ye yazdığı cevapta lâfı buraya getirip şöyle diyordu:

"Müftilenâm, son inkılâplardan sonra Türklük'ten istifa ettiğini yazmıştı. Demek vazgeçememiş. Yoksa Yavuz Selim'i övüp de başına belâlar getirmezdi. Tomanbay gibi bir kahramanı astırmış olan, Yavuz Selim gibi bir yırtıcı kuş övülür mü?.."

Yavuz Sultan Selim'in Büyüklüğü

Miralay Sadık Sabri Bey, Zahid Hoca'nın, Yavuz Selim'e "yırtıcı kuş" demesine çok üzülmüş, çok darılmıştı. Hiç unutamıyordu. Birgün şöyle demişti:

Yavuz sadece cesur bir kumandan değildi. Basiretli, meseleleri, Sultan Fatih kadar derinliğine bilen ve kavrayan bir sultandı. Büyük

siyaset adamıydı. Tehlikeleri önceden görür sezerdi. Asıl devlet adamında bulunması gereken vasıf da budur. Birtakım işaretlerden, gelecekte olması muhtemel hadiseleri sezmek ve tedbir almak.

Yavuz, İran'ın Osmanlıya karşı nasıl bir tuzak kurduğunu, ne gibi kalleşlikler hazırladığını sezmişti. Mısır'daki Kölemen Devleti de İran'a yardım etmekte ve onun Osmanlı Devleti'ni mağlup edip yıkmasını beklemekteydi.

Yavuz Selim bunu bildiği için önce Çaldıran Seferi ile İran'ı mağlup etmişti. Fakat kaçıp kurtulan ve yine tahtında kalan Şah İsmail ile Kölemenler, yine aynı maksatla haberleşip yardımlaşmaya devam ediyorlardı.

Şiî Tehlikesi

O zaman henüz Anadolu'da birlik tamamlanmamıştı. Şii tehlikesi devam etmekteydi. Kölemen Devleti ise, bir imparatorluk denilebilecek kadar genişlemişti ve Malatya'yı elinde tutacak kadar Anadolu'ya girmiş hâldeydi. Yani İran Safevi Devleti ve Mısır Kölemen Devleti, öyle küçümsenecek şeyler değildi. Ciddi olarak birleşirlerse çok tehlikeli olabilirlerdi.

Bu birleşmeye meydan verilmeden, Çaldıran'dan iki sene sonra, bu sefer Mardin civarındaki Eski Koçhisar'da İran Safevileri ile büyük bir savaş daha yapıldı ve onlar bertaraf edildi.

Sıra Mısır'daki rakip devlete gelmişti. Hemen birkaç ay sonra Mısır'a doğru sefere çıkıldı ve Mercidabık zaferi ile Halep civarında ilk zafer kazanıldı. Şam'da bir müddet kalındı. Kahire yolunda Tih ve Sina çölleri, elli altmış bin kişilik ordu ve birkaç yüz top ile geçilecekti.

Osmanlı Elçileri Öldürüldü

Mercidabık Savaşı'nda, Memlûk Sultanı Kansu Gavri ölmüş; Kahire'de yerine Tomanbay geçmişti. Şam'dan hareket edilmeden önce, Tomanbay'a, Çerkes bir beyin başkanlığında bir

elçi heyeti gönderilerek, kendisine, Osmanlı'ya tâbi olursa, tahtında bırakılacağı bildirildi. Fakat bu elçiler, Tomanbay'la görüşüp çıktıkları zaman, Kölemen Beyleri tarafından öldürüldüler. Daha sonra, yine bir elçi heyetimiz daha Kölemenler tarafından ne yazık ki katledilmiştir.

Tomanbay Neden İdam Edildi

Yavuz Selim, birkaç bin deve ile su ikmâli yapıp, birkaç gün içinde, rekor sayılacak şekilde çölü geçip Mısır'a girmiş ve Ridaniye'de Tomanbay ve ordusunu yenmiştir.

Tomanbay'ın yiğit bir adam ve bir kahraman olduğunda şüphe yoktur. Hatta mağlup olup kaçmasına rağmen sekiz on bin kişilik bir orduyla tekrar gelip Kahire'yi geri almayı bile başarmıştır. Ancak tekrar yenilmiş ve yakalanmıştır.

Yavuz Sultan Selim, Tomanbay'ı iyi karşılamış, ağırlayıp sarayda misafir etmiş ve şerefine ziyafetler tertip olunmuştu.

Ancak Tomanbay'ın yakalanmadığı, ordu topladığı ve yine geri gelip savaşacağı şayiaları yayılmış; hatta bunun için nümayişler yapılmaya başlanmıştı. Bu yüzden, isyan arzularını bastırmak, isyanları kökünden kesmek için Tomanbay'ın idam edilerek, cesedinin halka teşhir edilmesi mecburiyeti hâsıl olmuştu.

Hadisenin tarihteki cereyanı budur. Keşke iki Sünnî Müslüman devlet savaşmasaydı. Keşke kahraman Tomanbay asılmasaydı. Ama tarih bizim keşkelerimizle yazılmaz. O günün şartları neyse öyle cereyan etmişti. Onların hepsine Allah rahmet eylesin, deriz. Bize düşen ve yakışan budur.

Şimdi o hadiselerden dört yüz sene sonra, hâlâ kavmiyet taraftarlığı güderek Tomanbay adına, kalkıp Yavuz Sultan Selim gibi bir büyük adamı kötülemek; onu medhedenleri suçlamak; bununla da yetinmeyip işi kavimler arası husumete kadar götürmek. İşte bu yanlıştır ve Düzceli Zahid Hocamızdan beklenen tavır bu değildir.

Hilâfet Nasıl Devr Alındı

Sadık Sabri Bey, bunları söyledikten sonra, Kahire'de bulunan ve temsilî bir ünvanı olan son Abbasi halifesinin, Mukaddes Emanetler'le birlikte, Hilâfet hak ve selâhiyetlerini Yavuz Sultan Selim'e kendi arzusuyla nasıl devir ve teslim ettiğini de anlatır ve şöyle derdi:

Abbasi halifeleri senelerdir Kahire'de otururlardı. Ama o zamana kadar hiçbiri:

"Benim artık dünyevî kuvvetim yok. Kuvveti kudreti olmayan, halife olamaz." deyip de, Hilâfet'i bir Memlûk sultanına devretmeyi düşünmemişti.

Çünkü bütün Müslümanlara sözünü dinletme kudretini onlarda görmemişlerdi. İşte bu kudret ve selâhiyeti Yavuz'da ve Osmanlılarda görüp bu vazifeyi ona teslim ettiler. Artık bu gibi İslâm hizmetkârı zatlara bakışımızı, şahsî hislerimizin tesirinden kurtarmalıyız.

Türklük'ten İstifa Meselesi

Zahid Efendi'nin, Sabri Efendi'yi tenkit ederken ileri sürdüğü, "Türklükten istifa etmişken dönmüş olması" meselesinin de aslı şöyledir:

Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, 1922 yılından sonra Türkiye dışına çıktığında, İskeçe'de *"Yarın"* gazetesini çıkarmıştı. Türkiye'de din aleyhine birtakım devrimler yapılınca, şu mealde yazılar ve şiirler yazmıştı:

"Bu devrimlerle, Türkleri, Müslümanlık'tan çıkarıyorlar. İslâm'dan çıkmış bir Türklükte ben kalamam. Eğer Türk sayılmak için, dinimi terk etmem şart koşulursa, ben Türklüğümü bırakır, dinimi bırakmam.

"Ben ahirete, hesaba inanan bir insanım. Bana kıyamette Türklükten değil, İslâmiyet'ten soracaklar. Gel bakalım Türk, demeyecekler; gel bakalım Müslüman diyecekler..."

Yani Mustafa Sabri Efendi, Türklüğün İslâmlık'tan ayrılmayacağını, dinin önemini anlatmak için, yapılanların yanlışlığının derecesini belirtmek için böyle yazmıştı. Yoksa Zahid Kevseri Hoca'nın dediği gibi bir şey değildi.

Zahid Kevseri Hocamızın Faziletleri

İşte iki hocamızın arasında bu iki meselede, kader bahsi ile kavmiyet anlayışı hususunda, farklılık ve anlaşmazlık vardı.

Fakat konuşmalarında, görüşmelerinde, yukarda anlattığım gibi birbirlerine gayet hürmet ve riayet ederlerdi. Kırıcı bir söz söylemek şöyle dursun, tavırlarında bile incitici bir hâl sezilmezdi.

Zahid Hocamızı, bizler de Kahire'de bulunduğum beş altı sene zarfında defalarca ziyaret edip sohbetinden istifade etmişizdir. Biz Türk talebelere çok iyi davranır, hatta yanında muhakkak Mısırlı âlimler, gazeteciler var iken, bizleri baş tarafa oturtur ve:

"Bunları başa geçiriyorum. Çünkü bunların kalblerinde Kur'an-ı Kerim var. Bunlar hâfızdır. Ben maalesef hâfız değilim, fakat hâfızları çok severim." derdi.

Sohbetin ileri saatlerinde ise:

"Çok dünya kelâmı ettik. Hâfız efendiler, meclisimizi bir buhurlasınlar, meclisimizi bir gül bahçesine çevirsinler. Biraz Kur'an-ı Kerîm tilâvet etsinler." der; bana ve sesi çok güzel olan Mustafa Runyun Bey'e birer aşır okuturdu.

Biz de kendisini çok sever ve sayardık. Kavmine olan meylinin, bizim gibi Müslüman kardeşlerine olan sevgisini hiç azaltmadığını da bilirdik.

Zahid Hocamız ve Hanefî Mezhebi

Zahid Kevseri Hocamız, Mustafa Sabri Efendi ve bizler gibi Hanefi mezhebinde idi. Birgün arkadaşlarla birlikte Sabri

Efendi Hocamızın huzurunda iken, fakir Zahid Efendi'nin bu mezhebi tercih etmesine dair bir nükte hatırıma gelmiş de söylemiştim. Şeyhülislâm, buna çok gülmüş:

"Nereden bulursun sen bunları yahu!" dedikten sonra:

"Aman Zahid Efendi duymasın, sonra sana gücenir." diye tenbihte bulunmaktan da geri durmamıştı.

O zaman şunları söylemiştim:

Efendim, Zahid Hocamız, Hanefi mezhebini tutuyor ve bu mezhebin efdaliyeti bahsinde kuvvetli deliller getiriyor. Diyor ki:

"İmam-ı Azam Ebu Hanife, fakihlerin ilkidir. Fıkıh onunla başlamıştır. Müslüman dünyasının meselelerini ele almış, hepsinin dindeki yerlerini tespit etmiştir. Farzı, vacibi, sünneti; bunların derecelerini belirlemiştir."

Hocamızın delilleri ve müdafaası kuvvetlidir. Fakat bunun ikinci bir sebebi daha vardır ki, o da şudur: Çünkü Çerkes kavmi, Hanefidir.

Hocamız: "Benim kavmim olan necip Çerkes kavmi, bu mezhebi seçmiştir. Eğer bu mezhep en iyi mezhep olmasaydı, benim ecdadım Hanefi olmazdı. Onların tuttuğu mezhep mutlaka mezheplerin en kuvvetlisidir..."

Ben bunu söyleyince, hem gülmüş, hem de, "aman Zahid Efendi duymasın, sonra gücenir." diye tenbihte bulunmuştu. Allah hepsine rahmet eylesin.

MİRALAY SADIK SABRİ BEY

Kahire'de çokca görüştüğümüz ve kendisinden istifade ettiğimiz büyüklerimizden biri de Sadık Sabri Bey idi. İskenderiye'de otururdu. Bize Fransızca okutmak için haftada veya on günde bir Kahire'ye yurda gelirdi.

Âlim Bir Subay

Miralay rütbesinde iken, kurmay albayken askeriyeden ayrılmıştı. Yalnız asker değil, aynı zamanda bir ilim adamıydı. Arapça, Farsça, Almanca, İngilizce, Fransızca bilirdi. Sultan Abdülhamid devrinin iyi yetişmiş subaylarındandı. Harbiye Mektebi'nde, Fevzi Çakmak ile aynı sınıfta imişler.

Balkan Harbi'ndeki Raporu

Balkan Harbi'nde Fethi Okyar ile Mustafa Kemal'in idaresindeki yirmi bin kişilik askeri birliğin Bulgar ordusu karşısında hezimete uğraması ve çoğunun şehid düşmesi hadisesi üzerine, Enver Paşa tarafından, meselenin tahkikatı için vazifelendirilmişti. Teftişi sırasında, kumandanların hatalı olduklarını tespit etmiş ve raporunda bunu belirtmişti.

Miralay Sadık Sabri Bey, Balkan Harbi'ndeki bu teftiş hadisesinden sonra, Cihan Harbi sonundaki mağlubiyet üzerine, Anadolu'yu toparlayıp millî bir direnişe hazırlaması için, Sultan Vahdeddin, bir paşayı göndermek istediği zaman, bu işin araştırılmasıyla da vazifelendirilmiş; bu sefer de reyini Mustafa Kemal'in aleyhine kullanmıştı. İşte Mustafa Kemal'le aralarında

olan bu muhalefet dolayısıyla, Sabri Bey, daha sonra ordudan ayrılarak Kahire'ye göç etmişti.

Öteki Miralay Sadık

Miralay Sadık Sabri Bey, kendisiyle aynı adı taşıyan ve "Miralay Sadık" diye meşhur olan tarihî şahsiyet ile karıştırılabilir. O Miralay Sadık Bey'in adı Mehmed Sadık idi. İttihad ve Terakki Fırkası'na karşı "İtilâf ve Hürriyet Partisi"ni kurmuştu. 1924'de Yüzellilikler arasına alınmış, Romanya'da yaşamış ve 1940'da Türkiye'ye döndükten, bir gün sonra vefat etmiştir.

Abdülhakim Efendi'nin Sohbeti

Sadık Sabri Bey, fakir, kendisini 1940'da Kahire'de tanıdığımda yetmiş yaşlarında idi. Abdülhakim Arvasî Efendi hazretlerinden tarikat dersi almıştı. Kendisine:

"Efendim, Abdülhakim Efendi'den ders almanız nasıl olmuştu?" diye sormuştuk.

Şu ibretli cevabı vermişti:

Çocuklar, yarın sizin de başınıza gelecek. İnsan yaşlandıkça, daha fazla bir amel ve ibadetle, Allah'a kul olmak istiyor. Sade imanla değil, amelle de yaşamak; ilim ve iman, ilim ve amel, amel ve takva, takva ile irfan... Yani bir yükseliş istiyor. İnsan, ölüme yaklaşırken, Allah'a kavuşmaya yaklaşırken, ibadetten daha bir feyz almak, haz almak istiyor.

Mütareke seneleri idi. İstanbul'da camilerdeki vaazları gezip dinliyordum. Bir zabit arkadaşım: Sabri Bey, bir de seni ben hocama götüreyim, dedi. Beni, Abdülhakim Efendi'nin bir vaazına, sohbetine götürdü.

Abdülhakim Efendi, dış dünyadan ziyade, insanın gönül âleminden bahsediyordu. İnsanı insan eden hâller... İnsanın tekâmülü, olgunlaşması... İnsan, dinlerle insan olmuştur. Zira dinler vahiyle gelmiştir. Vahiy, Allahu Tealâ tarafından, peygamberlere ve-

rilmiş bir kuvve-i kudsiyyedir. Peygamberler, Allah'ın korumasında, emin insanlardır. Kemal-i emniyetle, insanlara bu yolun feyzini telkin etmişlerdir. Binaenaleyh, insanı Allah'a götüren yolların en doğrusu, en doyurucusu, en nurlusu, vahiy yoludur, dinlerdir.

Dinlerin en etem ve ekmeli, Allah tarafından tam ve kâmil kılınmış, son din olarak gönderilmiş olanı İslâmiyet'tir.

Tasavvuf, İslâm'ın ruhunda vardır. Tasavvuf, insanı insan eden ilimdir... İnsan eden, insan eden... derken, Hoca Efendi, kendini bana sevdirdi.

Münafık Olmaktan Kurtuldum

Beni götüren subay arkadaşım da zaten Hoca'dan ders almış. Cemaat dağılınca, Hoca Efendi bizi devlethanesine götürdü. "Hem çorba içelim, hem konuşalım." dedi. O sohbette, bana zikir dersi verdi. Verdiği derslerden, çok feyzler aldım. Yıllardır, başıma bu kadar sıkıntılar geldi. Elhamdülillah, o zikirlerle, Allah'ım beni görüyor, duyuyor, koruyor. Tevekkül ettim, sabr ettim.

Evet, gurbette sıkıntılar çektim. Ama bunlar benim hakkımda hayırdır. Eğer orada kalsaydım, yapılan şeylere itiraz edemeyecektim. Belki de birçok günaha girecektim. Allah'ım beni o gibi hâllerden kurtardı, çok şükür...

İlim Mehmetçikleri

Sadık Sabri Bey'de, o günler için, çok büyük bir ibret vardı. O zat Allah'ın bize bir nimeti idi. Onun seviyesinde bir insanın, o fakr u zaruret içindeki o sabrı, şükrü, iffeti, nezaheti, bize bir nümune-i imtisal idi. Bize olan ilgi ve yakınlığı da fevkalâde idi.

"Çocuklar, derdi; sizlere imreniyorum. Geçenlerde Şeyhülislam Efendi'nin dediği gibi, benim de, sizin yurdunuza girerken, manevî bir koku ruhumu sarıyor... Ah, ben de genç olsaydım da, keşki bunlarla beraber oturup çalışsaydım, ilim tahsil etseydim, diyorum.

"Sizler hudutları bekleyen askerlere benzersiniz. Asker, yurdun taşını toprağını düşmandan korur. Sizler de milletin, memleketin, imanını, ruhunu, ahlâkını, irfanını, kültürünü, ırzını, namusunu koruyan mehmetçiklersiniz. Onun için ben sizlere, bir mehmetçik diye bakıyorum. Sizler birer kahramansınız..."

Çok Kararan Geceler

Bunu söyleyen, yaşlı âlim bir zat, bir Osmanlı miralayı... Tabii bu sözleri bize çok tesir ediyordu. Bizi çok güzel teşvik ediyor, cesaretlendiriyor, gayrete getiriyordu.

Yine şöyle dedi:

"Çocuklar, anneniz, babanız, sizden gayret bekler. Aman gözünüzü seveyim, çalışın... Evet, ufuklar karardı. Zulüm göz açtırmıyor. Bir inkâr fırtınası memleketimizi tarumar etti, ediyor. Fakat, Fikret'in şu kıt'asını severim:

Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa,
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır.
Göz yumma güneşten, ne kadar nûru kararsa,
Sönmez ebedî. Her gecenin gündüzü vardır.

"Evet gecelerimiz çok karardı oğlum. Fakat unutmayalım ki, çok kararan gecelerin gündüzleri yakın olur... Çocuklar, sizi çok parlak bir istikbal bekliyor. Osmanların, Orhanların, Muradların, Yıldırımların, Çelebi Mehmedlerin, Fatihlerin, Yavuzların, Kanunilerin şanlı devirlerini ihyâ edeceksiniz."

Osmanlı Zabiti

Sadık Sabri Bey, birgün Mustafa Sabri Efendilere gelmişti. Orada anlattı:

Beyaz Ruslardan bir doktor tanıdığım var. Komşumuzdur. Bugün muayeneye gittim. Almanca, Fransızca konuşuyoruz. Bana sordu:

"Albay, dedi; hem Almanca, hem Fransızca biliyorsunuz, nasıl öğrendiniz?"

Kendisine cevap verirken, "Sultan Abdülhamid'in bir sözü vardır." dedim. Padişah der ki:

"Siyasî gevezelikler sahnesi olan Meclis'i kapattık. Şimdi okullar açalım. Gevezelik edecek politikacılar değil, insan yetiştirelim. Siyaset adamı, devlet adamı, ilim ve fikir adamları yetiştirecek mektepler açalım."

İşte bu şekilde yeni ilim ve tahsil müesseseseleri açıldı ve oralardan bizim gibi insanlar yetişti. Fevzi Çakmak Paşa, benden de ileridir...

Rus Acıyor da Millet Unuttu

Ben bunları söyleyince, bizim Rus dostumuz, şöyle dedi:

"İyisiniz, hoşsunuz albayım, fakat sizin milletinize bu hizmeti veren hanedanın çocukları, bugün fakr u zaruret içinde perişan hâldeler. Bu nasıl iş? Bizim Çar ailesi, Beyaz Ruslar, hiç böyle olmadılar. Sultan Vahdeddin'in borç içinde öldüğünü, cenazesine el konulduğunu söylediniz. Son halife Abdülmecid Efendi, Paris'te, sıkıntı içinde imiş. Buradaki hanedan mensuplarının da perişan hâllerini görüyoruz. Bu neden oldu? Sizinkiler, İstanbul'dan çıkarken hiç bir şey alamadılar mı?"

"Doktor, dedim; bizimkilerin şahsi servetleri, ceplerinde paraları yoktu ki. Devlet hazinesine el sürmezler, süremezlerdi. Bunu büyük ayıp, günah ve ihanet olarak bilirlerdi..."

Fakat bunun üzerine, Rus doktor şunu sorunca cevap veremedim, konuşamadım:

"İyi de albayım, hadi devleti ele geçirenler böyle yaptı. Peki, Türk milleti neden, hanedan mensuplarıyla hiç ilgilenmedi; onları neden bu hâlde bıraktı?..."

Artık bu soruya cevap veremedim. Nasıl diyebilirdim ki: Sultan Abdülhamid'i iftiralarla tahtından indirenler, ertesi gün Yıldız Sarayı'nı yağmaladılar!

Bu nasıl iştir ki, kendi milleti, büyüklerini unutur, terk eder de, bir Rus, onlara acır!

Bizim Enver, Dâhi Olmuş

Sadık Sabri Bey, bize Fransızca okuturken, birçok şeyler de anlatırdı. Bir keresinde, propagandanın kuvvet ve tesirinden bahsederken, İttihatçıların Enver Paşa'yı nasıl reklâm edip büyüttüklerini misal vermişti:

Bu propaganda dediğimiz, bir canavardır. İnsanlara bâtılı hak, hakkı bâtıl olarak gösterebilir. Öyle bir âlet, bir vasıtadır.

Sultan Abdülhamid'den beri, başlayıp devam eden kanlı hadiseler, acıklı sahneler, bunun delilidir.

Manastır'da iken Cevad Paşa'nın erkân-ı harp zabiti idim. O günlerde Enver, kolağasıydı. Hakkında müdhiş bir medhiye, bir propaganda alıp yürümüştü: Enver'den daha kabiliyetli, daha bilgili kimse yok!.. Ne oluyor bu Enver yahu! Kıvılcım alev oldu, alev yangın oldu, yangın yıldız oldu...

Nereye gittiyse, birer ikişer rütbe atladı, geldi. Herkes tebrike, ziyarete gidiyor... Cevad Paşa da bana sorar:

"Sabri Bey, Enver Bey'i tebrike gittin mi?"

"Paşam gideceğim..."

"Ah Sabri Bey, bizde deha takdir edilmiyor!.."

Bizim Enver, dâhi olmuş... Gittim. Baktım; bir alkış, bir kıyamet, bir hürmet, bir takdir. Enver, kordon içine girmiş... Sonra paşa da oldu. Ondan sonra da olanlar oldu.

Enver Hayalcidir

Sadık Sabri Bey'e, Enver Paşa'nın şahsını sormuştuk.

"Enver'e hain denemez... Hayalperest idi. Bilgisi kıttı. Cahil cesur olur. Hayalleri hudut tanımıyordu. Türk dünyasını dilinden düşürmezdi... Yahu Enver! Güzel ama, bugün Türk dünyasını ele geçirmek, birleştirmek için, kimlerle mücadele edeceksin. Bugün elimizdeki memleketleri korumaktan âciziz, be birader!.. İşte Enver Paşa, Türk dünyası, Türk dünyası, diye diye gitti..."

Fevzi Çakmak Makinadır

Sadık Sabri Bey'e, Enver Paşa'dan sonra Fevzi Çakmak Paşa'yı da sormuştuk. Şunları söyledi:

"Fevzi Paşa, bir makinadır. Bilgilidir, okur, okumayı öğrenmeyi sever. Fransızca, İngilizce, Almanca bilir. Çünkü temiz bir gençliği vardır. Herkes orda burda gezip kopukluk yaparken, o, oturup çalışmıştır. Çok kuvvetli hafızası vardır, unutmaz..."

Bunun üzerine Sadık Sabri Bey'e sorduk:

"Peki efendim, Fevzi Paşa madem böyle temiz ve kıymetli bir insandır; bu hadiselere niçin seyirci kaldı, bir iş göremedi?"

"Efendiler, sözlerime dikkat etmiyorsunuz. Ben onun için "makinadır" dedim. Kuvvetli bir makinadır... Büyük insandır, demedim... Makinayı insanlar kullanır. Makina insanları kullanamaz.

"Fevzi Çakmak da, verilen emri yerine getiren bir makinadır. Kabiliyeti yüksektir. En büyük planı verin, yapar. En büyük askerî harekâtı yürütür... Okur, düşünür, üstesinden gelir. Hangi elde olursa, onun için çalışır. İttihad ve Terakki'nin büyük askeri, Cihan Harbi'nin, Mütareke'nin askeri, sonra Cumhuriyet devriminin büyük askeri.

"Büyük insan manasına değil... Verilen emri yerine getirir. Hadiselere istikamet verecek, emir verme kabiliyeti yok... Mustafa Kemal'e rakip olacak, onunla mücadele edecek çapta değildir.

Ondan büyük işler beklemek doğru değildir. İnsan tanımamak, yanlış insan seçmek, büyük bir belâdır...”

Ali İhsan ve Karabekir Paşalar

Sadık Sabri Bey, asker olarak Ali İhsan Paşa’yı beğenir medhederdi. Fakat:

“Muhteris insandır. Dünyayı çok sever. Gazetelerde, karaborsa işine karıştığını okumuştum.” demişti. Yine Ali İhsan Paşa için:

“Cesurdur. Tam bir askerdir. Almanların yanında çalıştı. Bir Alman subayı gibidir. Gerçi büyük harpler idare etmedi. Ama iyi kumandandı. Yalnız çoğunda olduğu gibi, onun da dinî terbiyesi, bilgisi ve ameli noksandı...”

Sabri Bey’e, Kâzım Karabekir Paşa’yı da sormuştuk. Şöyle dedi:

“Karabekir saf insandır. Bakarsın, Şeyhülislâm’ın elini öper; bakarsın karşı tarafa geçer. Kadir Mısıroğlu Bey’in bir sözü var. Kendisine: Kadir Bey, Karabekir Paşa’nın İttihad Terakki’ye dair kitabını gördünüz mü, diye sormuştum... O da: Üstadım, gördüm. İnsan Karabekir’den soğuyor, yahu... demişti.”

Mustafa Sabri Efendi’nin dediği gibi: Yakın tarihte, okur yazarlarımız ve bilhassa subaylarımız, tamamen Batı’nın tesiri altına girmişler, millî değer ve takdir ölçülerini kaybetmişlerdir...

Sadık Sabri Bey, Mustafa Kemal’in, daha Harbiye’de talebe iken, tatil gününde arkadaşlarıyla evlerinde oturup konuşurlarken, padişah aleyhine olan sözlerini, annesinin duyup Mustafa Kemal’i azarladığını, bunu da kendisinin gelip okulda arkadaşlarına anlattığını söylemişti.

Balkan Harbi’ndeki Mağlubiyet

Balkan Harbi’nde, Fethi Okyar ile Mustafa Kemal’in idaresindeki 20 bin kişilik bir ordunun düşmana teslim olması hadi-

sesinin tetkiki için, Erkân-ı Harp Dairesi tarafından, Sadık Sabri Bey vazifelendirilmiş... Kendisi, bunu şöyle anlatırdı:

Bütün gece gittim. Sabah olurken karargâha vardım. Fethi Bey dışarda geziniyordu.

"Fethi Bey, ne oldu yahu! İstanbul çalkalanıyor. Herkes hayret ve dehşet içinde. Ne oldu?"

Fethi Bey, "Mustafa Kemal içeride, cevabı ondan alın." dedi. Çadıra girdim. Baktım, Mustafa Kemal tıraş olmuş, saçlarını tarıyor.

İkisini de karşıma aldım. Sual, cevap... İfadelerini yazdım. Bana söylediklerinde, teslimi haklı gösterecek bir sebep bulamadım, göremedim. Raporumda bunu belirttim ve muhakeme olunmaları gerektiğini ifade ettim. Kendilerini alâkasızlık, dikkatsizlik ve yetersizlikle itham ettim.

Veliahd Vahdeddin ve Mustafa Kemal

Sadık Sabri Bey, Mustafa Kemal hakkında yaptığı ikinci tahkikatı da şöyle anlatırdı:

Sultan Vahdeddin'in veliahdlığı sırasında, bir Avrupa seyahati vardır. Bu yolculuk sırasında, yaver olarak, yanında Mustafa Kemal bulunmuş. Vahdeddin, İttihatçılara muhalif, onları sevmez ve yaptıkları, güttükleri siyaseti tasvip etmez.

Mustafa Kemal, hazırlıklı, bütün seyahat boyunca, İttihatçıları tenkit etmiş, veliahdın nabzına göre şerbet vermeyi bilmiş. Vahdeddin, o böyle konuştukça:

"Aman Paşa hazretleri, siz şimdiye kadar neredeydiniz? Sizin gibi aklı başında, İttihatçılara aldanmamış bir zabiti, ben ilk defa görüyorum..." dermiş.

Paşa'yı, hanedana âşık, büyük dost, büyük kurtarıcı gibi kabul etmiş. Kendisi 1918 yılı Temmuz ayında tahta oturunca, mağlubiyet sonrası, Anadolu'daki kuvvetleri toparlayıp idaresi

altına alacak bir paşayı yollamak istemiş ve tabii olarak, Mustafa Kemal'i hatırlamış.

İngiliz Casusu Rahip

Padişahın, Mustafa Kemal'i Anadolu'ya göndereceği belli olunca, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, Paşa'nın, her ne kadar aleyhlerine de konuşsa, eski İttihatçılığı, komiteciliği de bilindiğinden, tanıyanlardan araştırmak istemiş... Şeyhülislâm Efendi ile eskiden tanışırdık. Mustafa Kemal için tahkikat yapmamı arzu etti.

Gerekli araştırmayı yaptırdım, soruşturdum. Bunu Şeyhülislâm'a bildirdim. O da, kendi kanaati ile birlikte durumu padişaha arz etmiş, ama dinletememiş. Sonra biliyorsunuz, olanlar oldu.

Mustafa Kemal Paşa'yla ilgili, biri askerî diğeri siyasî iki tahkikatım da onun aleyhine neticelenmişti. Bunları o da çok iyi biliyordu. Eh, artık, onun herşeye hâkim ve sahip olduğu bir devirde, benim Türkiye'de kalmam tabii mümkün olamazdı. İşte ben de kendiliğimden ihtiyar-ı gurbet eyleyip, buralara göç ettim. Ne yapalım, takdir...

Miralay, İhtiyaç İçinde

Birgün Mustafa Sabri Efendi şöyle dedi:

"Efendiler, Sadık Sabri Bey'den mektup aldım. İskenderiye'den göndermiş. Üzüntüden uykum kaçtı. Adamcağız beni bir hoca, bir baba bilip dert yanıyor. Büyük maddî sıkıntıya düçar olmuş. Çare arıyor, yardım bekliyor. Ne yapacağımı bilemedim..."

Allah rahmet eylesin, Ali Yakup Bey atıldı:

"Efendim, bizler, dörder Mısır lirası, talebe maaşı alıyoruz. Hepimiz yarımşar lira verebiliriz..."

"O hâlde, ben de yarım lira katarım. İki lira olur. Bu da Sabri Bey'e yeter..."

O günden sonra, Ali Yakup Bey, Mustafa Runyun Bey ve ben yarımşar lira verdik. Şeyhülislâm da buna yarım lira kattı. Sadık Sabri Bey, orada bulunduğu müddet boyunca bu para kendisine gönderildi.

Ancak, bu iki lirayı Mustafa Sabri Efendi, bir yerden bulup göndermiş oluyordu. Bizim verdiğimiz ondan saklandı. Bizlerden topladığını bilse, koskoca bir erkân-ı harp miralayı, sıkılır, üzülür diye düşünülmüştü.

Hoca Efendi bize:

"Çocuklar, çok malı olan maldan verir; az malı olan, az verir ama candan verir. Sizin de geliriniz az. Ayrıca kitap almak istersiniz. Hele ilim talebesinin kitap ihtiyacı hiç tükenmez. Buna rağmen, bu fedakârlığı yapıp candan verdiniz. Allah kabul etsin. Çok makbule geçti..." demişti... Ben de:

"Efendim, dedim; bir kitap var; bir de hayat var. Muhterem bir miralay muhtaç hâlde iken artık başka şey düşünülmez." demiştim.

Rommel'in Harekâtı

İkinci Dünya Harbi sırasında biz Kahire'de idik. Hatta altı ay kadar, Alman tayyareleri, buradaki İngiliz karargâhlarını bombaladılar. Geceleri uyuyamaz olduk.

Sadık Sabri Bey, hadiseleri dikkatle takip eder, okur, dinler ve bir kurmay subay bilgisi ile bizlere anlatırdı.

Alman generali Rommel, İngilizlerin büyük miktarda ve kuvvetli ordularına rağmen, Tunus'a asker çıkardıktan sonra, tanklarıyla bu kuvveti yarmış ve Tobruk şehrini ele geçirmişti. Bu çok cesurca, âdeta delice bir plan ve taarruz ile başarılmıştı. Dünyayı dehşete düşürmüştü. Hatta o sırada Amerika'da, Başkan Roosevelt ile görüşmek üzere bekleyen İngiliz Başbakanı Churchill, bu haberi veren telgraf elinde donup kalmış. Roosevelt'in selâmını bile duymamış...

Bütün bunları bize Sabri Bey anlatmıştı. O gün bize gelmiş ve bir harita üzerinde, Rommel'in harekâtını, nasıl bir ok gibi girip, İngiliz ordusunu ikiye ayırıp dağıttığını göstermişti.

Düşmandan böyle çılgınca bir hücum beklemeyen İngiliz kumandanı, mağlubiyet üzerine intihar etmişti.

Sadık Sabri Bey, hem bir âlim, hem iyi bir asker, hem de salih ve muttaki bir zat idi. Son günlerini de milletinin derdi ve vatan hasreti ile geçirdi. Allah rahmet eylesin.

SULTAN HOCA

Kahire'de, aslen Trabzonlu, Sultan adında, bizden hayli yaşlı bir hoca vardı. O günlerde belki 65 yaşında idi.

1928 harf inkılâbı sırasında o kadar üzülmüş, kahrolmuş ki, bir sinir buhranı geçirmiş; hâli değişmiş; aklı gelir gider olmuş...

Onu yakından tanıyan İhsan Efendi Hoca, şöyle derdi:

"Sultan Hoca çok akıllı, bilgili birisi idi. 1925'te buraya ilk geldiğimde, bana mantık okutmuştu... Demek Sultan hepimizden fazla vatansever imiş, bu gidişatın vatanı ne hâle getireceğini, millî, İslâmî kültürü yok edeceğini, en iyi o anlamış da böyle aklını kaybedecek gibi olmuş... Bizler kaldık, evlendik, çoluk çocuk sahibi olduk. Sultan bunları yapamadı, vakit bulamadı, kahroldu, hasta oldu, böyle kaldı..."

Sultan Hoca, harf inkılâbından sonra kitaplarını satmış; sarığı çıkarıp kalpak giymiş; kıravat mıravat takmaya başlamış.

Hoca, üzerine ârız olan dalgınlığa rağmen çok güzel satranç oynar, hiç de yenilmezmiş.

Hoca'nın umulmayacak şekilde isabetli, hikmetli, zamana mekâna siyasete uygun tavır ve sözleri de olurdu.

Paşanın Takım Elbisesi

Sultan Hoca, iyi satranç oynardı. Onun bu mahareti, meraklılar arasında biliniyordu. Mısır'ın Londra sefiri Hasan Neşet Paşa, Kahire'ye gelmiş. Aralarında satrançtan bahsederlerken, Paşa, bu oyundaki ustalığını ileri sürüp:

"İngiltere'de ben lordlarla satranç oynadım. Şunları, şunları yendim..." diye övünmüş.

Bunun üzerine kendisine:

"Burada yaşlı bir Türk talebesi var. O seni yener." demişler.

"Çağırın bakalım." deyince de Sultan Hoca'yı davet etmişler.

Kahire'nin ileri gelenlerinin devam ettikleri bir kulüpte, herkesin önünde, oyuna oturmuşlar. Sultan:

"Paşa hazretleri, sizi yenersem, bana bir takım elbise hediye eder misiniz?" diye sorunca, Paşa:

"Sen beni yen şu üzerimdeki yeni elbiseyi çıkarıp sana veririm." sözünü söylemiş.

Sultan ilk oyunda yenmiş.

"Yahu kendimi bir türlü toparlayamadım. Sultan, sen ne yapıyorsun, okuyor musun nedir? Allah aşkına yahu bunun duası mı var?"

"Yok efendim, harp meydanı, sahne, işte önümüzde, buyrun bir daha..."

Sultan üç oyunda da yenince, Paşa gitmiş, üzerindeki, İngiliz kumaşından, Londra terzilerinde dikilmiş yeni elbisesini çıkarıp bir bohçaya koydurmuş. Gömleği, kravatı ve kundurasıyla beraber Sultan Hoca'ya vermiş.

Sefir mi Büyük, Sultan mı

Ertesi sabah, Revâk-ul Etrâk'te Karamanlı Ahmed Efendi'nin odasında, birlikte kahvaltı ediyorduk. Bu Ahmed Efendi'nin kendi odası vardı. Güzel çay yapar, çok şey bilir, mantığıyla, fıkıhıyla, lügatiyle, her dersten yardımımıza koşar, çok kabiliyetli garip bir hoca idi. Anlamadıklarımızı ona sorardık.

Ali Yakup Bey, Mustafa Runyun Bey ve daha bazı talebeler vardı. Çay içiyoruz. Sultan Hoca geldi.

Neşet Paşa'nın elbisesini giymiş, eline de bir gümüş başlı baston almıştı. "Esselâmu aleyküm" diye girdi. Ali Yakup Bey, onu öyle görünce dedi ki:

"Sultan, sen sefir olmuşsun yahu!"

"Hayat ölçüden ibarettir. Konuşurken de ölçülü olacaksın. Belâgatin kaidesini de hepiniz bilirsiniz:

"Mutâbakatü'l-kelâm, li mukteza'l-hâl. Söylenecek sözün, zemin ve zamana uygun ve münasip olması şarttır... Ali Yakup Efendi, dikkat et, kendine gel, ölçülü ol!.."

"Ne dedim yahu?"

"Ne mi dedin! Allah, Allah! Sultan, sefir gibi olmuşsun, demedin mi? Yahu sultan mı büyük, sefir mi? Dediğin, medih midir, zem midir? Beni büyütüyor musun, küçültüyor musun? Sultanlıktan sefirliğe, tenzil-i mertebedir yahu!.."

Pislik, İslâm'ın Şartı mı

Sultan Hoca, birgün odamıza geldi; çok öfkeliydi, burnundan soluyordu.

"Hayırdır inşaallah Hocam!" dedik.

"Yahu, toz toprak, pislik İslâm'ın şartı mıdır?" Sonra anlattı:

"Paşalardan biri çiftliğine davet etmişti. Köyün camiine gittik, Yerde hasır serili. Fakat Allah'ın kulları, bir süpürge vurmamışlar. Hadi elbisemin dizleri bulaşacak, bari secde ettiğim yere mendil sereyim de alnımı burnumu koruyayım, dedim. Köylünün biri bana havâge demesin mi!?"

Mısır'da "havâge" diye, gayrimüslim yabancılara derler... Sultan çok kızmıştı.

"Be hayvanlar! Pislik İslâm'ın şartı mı? Temiz insan görünce, gayri müslim mi oluyor?"

Garip Ölmek İsterim

Benim Medine'ye döneceğim sene, böbrek hastası olmuştu. Tedavi oldu, şifa bulamadı. Kendisini sık sık odamıza yemeğe çağırırdım. Yaptığım yemekleri beğenirdi. Ali Yakup ve Mustafa Runyun Beylerle beraber yerdik. Fakiri severdi.

"Gariplerin duasını alıyorsun." diye dua ederdi.

Tanta'da bir paşanın çiftliğine davetliydi. Gitmeden önce bize uğradı.

"Orada lâzım olursa, bilmem Kahire'deki gibi doktor bulunur mu? Ne de olsa kazadır... Son günlerde, rüyamda annemi görüyorum: Sultan, seni almaya geldim, diyor... Nereye alacak yahu. Ömrüm çok çabuk geçti, gaflette geçti. Huzur-i İlâhî'ye takdim edecek bir amelim yok. Hiçbir iş göremedim. Yazının değişmesi, beni böyle hasta perişan etti. Vatanım, memleketim benden hizmet beklerdi. Vatanıma, milletime, ehl-i imana hiçbir ilmî hizmet yapamadan kaybolup gideceğim..."

Sultan Hoca, ağlamaya başlamıştı. Göz yaşları içinde şunları ilâve etti:

"Galiba ben bu Tanta seferinden dönmeyecek gibiyim... Arkadaşlar, Cenab-ı Hak, şüphe yok, Ehram-er Râhimîn'dir. Hiçbir kimse şefkat ve merhamette, Rabbimiz kadar, Rahîm ve Raûf değildir. Gönlümden şöyle geçiyor:

"Ben öyle bir gurbette ölmeliyim ki, sağıma bakayım, kimse olmasın; soluma bakayım, kimse olmasın. Su veren dahi bulunmasın. O anda, Allah'ıma yaralı, mahzun kalbimi açayım: Allah'ım, benim kimsem yok, kimsem yok; yok, ama Sen varsın, diyeyim..."

Hakikaten de öyle oldu. Tanta'da rahatsızlanmış; hastahaneye kaldırmışlar. Orada yatarken, Ramazan'ın son günü, arefe diye herkes evine gitmiş. Hastahanede birkaç kişiden başka kimse kalmamış... O kimsesizlik içinde Sultan Hoca vefat etmiş.

Duası Kabul Olundu

Hastahaneye yatarken, kimin var, diye sorduklarında:

"Allah'tan başka kimsem yok. Yalnız Câmi-ul Ezher'de, Revâk-ul Etrâk'te talebe kardeşlerim var." demiş; benim adresimi vermiş; "Ona bildirin, kimseyi de rahatsız etmeyin." demiş.

Telgraf geldi:

"Sultan isminde bir talebe bugün vefat etmiştir. Başınız sağ olsun. Vasiyeti üzere buraya gömülecektir..."

O günün akşamı odamızda toplandık. Gözyaşları ile kendisini andık. Fatihalar, dualar okuduk.

Ali Yakup Bey, yaşlı gözlerle:

"Yahu, dedi, kimde ne var, belli olmuyor. Daha geçen gün: Kimsesiz ölmek isterim. Sağıma soluma bakayım, kimse olmasın. Allah'ım kimsem yok, fakat Sen varsın, diye, ruhumu vereyim, demişti. Duası kabul oldu. Allah rahmet eylesin..."

Kıssahan Şair

Sultan'ın vefatından birkaç ay evvel, Haziran ayında imtihanlar vardı. Hava gayet sıcak. Talebeler yurdun pencerelerini açmak zorundalar. Birçokları da damda ders çalışıp orada yatıyorlar.

Tam yurdun karşısındaki dar sokakta bir çayhane vardı. O günlerde buraya, geceleri, saz çalan, kıssalar anlatan bir halk şairi gelmeye başladı. Çalıp söylemesi geç vakte kadar sürüyor, Mısırlı kalabalık bir ehl-i keyf topluluk da onu dinliyordu.

İyi hoş ama, talebe yorgun. Ders çalışacak, yatıp dinlenecek, imtihana gidecek. Sazlar, sözler, kalabalığın uğultusu bütün işitiliyor.

Yurt müdürlüğüne hitaben bir dilekçe yazdık. Ya kendisi söylesin, ya polise söyletsin, dedik. Kahvecinin rızkına da mani olmayalım, toplantılarını yatsıya kadar yapıp bitirsinler, istedik.

Ben de Onlardanım

Dilekçeyi herkes imzaladı, bir Sultan kaldı. Bir türlü imzalamaz. İmzalamam demez. Kalemim yok, der; derse girer; dersten çıkar, atlatır; imzalamaz.

Nihayet odasına giderler:

"Yahu Sultan, bu işin sırrı nedir? Neden ağırdan alıyorsun? Bu işin içinde bir iş var!" diye sıkıştırdıklarında ise:

"*Ene minhum,* ben de onlardanım" der ve şunları ilâve eder:

"Adam hikmet konuşuyor. Bütün, tarih, kahramanlık, ibretli hadiseler, hikmetli sözler... Siz söylediklerini alelâde laflar zannediyorsunuz."

Sultan "ene minhum" deyince:

"Yahu, Allah selâmet versin, söylesene be adam. İyi, öyle olsun. Söyledikleri hikmet de olsa, bizim derslerimizden mühim değil ya! O zaman arzuhale filan lüzum yok. Sen bu işi halledersin."

Sultan, "Evet, demiş; arzuhal şikayet gibi olur. Durduk yerde, düşman kazanırız... Yurt müdürü, zaten sert bir adam. Komşunun komşuyu şikâyeti iyi olmaz. Araya polis girerse daha kötü..."

Sultan'dan Siyaset Dersi

Bundan sonra, Sultan'ın bizlere söylediği birkaç söz var ki, hakikaten, kendisinin, aklının, basiret ve kemalinin derecesini gösterdiği gibi, Müslüman dünyası için de önemli bir tespittir:

"Yahu sizler, umûr-i hâriciyeyi ne zaman öğreneceksiniz? Umûr-i hâriciye ne demek? İnsanlarla nasıl geçinilecek; başkalarına karşı nasıl davranılacak; birçok müşkilin, meselenin, derdin, hâdisenin içinden nasıl çıkılacak; her işin üstesinden, kavgasız, gürültüsüz, kimseyi üzmeden, ürkütmeden, darıltmadan, kızdırmadan nasıl gelinecek; en iyi netice nasıl alınacak? demektir.

"Bu ilim, mektepte okunmaz; hayattan öğrenilir... İngiliz şeytanı niçin muvaffak oluyor? Kur'an'ın ayetle gösterdiği siyase-

ti takip ettiği için! Kim derdi ki: Dünyanın öbür ucundaki bir İngiliz adası koskoca Hindistan'a, Bağdatlara, Basralara, Musullara, Sudanlara hâkim olacak!"

"Hangi ayet yâhu?" diye hepimiz sorduk.

"Hangisi olacak, dedi ve şu ayeti okudu: *Estaizubillâh, lâ testevi'l-hasenetü ve le's-seyyie...* İyilikle kötülük bir olmaz. *İdfa' billetî hiye ahsen...* Kötülüğü, iyilikle def' et. Kanı kanla değil, suyla yıka... Ayetin devamı: Eğer kötülüğü iyilikle giderir, ortadan kaldırırsan, düşman sana dost olur. Fakat bunu ancak sabırlı kimseler yapar...

"İşte İngiliz şeytanı bu kaide, bu prensibe uyarak, düşmanlarını bile tesirsiz bırakırken, siz kalkıp yurt müdürüydü, polisti, derken kendinize düşman edinmeye hazırlanıyorsunuz... Meselenin halledilmesini mi istiyorsunuz? Peki!.."

Dersi İyi Anlatmak

Sultan ertesi gün çayhanedeki topluluğa işi anlatmış, "Benim talebe arkadaşlarım, rahatsız oluyor, ders çalışamıyorlar." demiş. Onlar da:

"Sultan, neye daha önce söylemediniz?" demişler. Saz şairi ile beraber, hepsi başka bir kahveye gitmişler.

Sultan rahatsız olduktan sonraki hâliyle bile, böyle akıllı, tedbirli bir adamdı. Eski hâli için İhsan Efendi Hocamız şöyle demişti.

"Bana mantık okuturdu. Öyle güzel anlatır ki, hayret ederdim. Kendisine: Yahu üstad, Ezher şıhları, bu takriri, bu izahatı yapamıyor... Şöyle cevap verirdi: İhsan Efendi, bu takrir dediğiniz, doğuştandır. İnsanın güzel veya çirkin, uzun boylu veya kısa boylu olması gibi, bir Allah vergisidir... Sultan işte böyle bir adamdı. Allah rahmet eylesin."

Hattat Akil ile Sultan

Kaldığımız yurtta, Akil adında Çerkes bir arkadaşımız vardı. Hattat idi. Kendisinden rik'a yazıyı öğrenmiştim. Yine birgün onun odasında hat çalışıyorduk. Sultan Hoca geldi, meclisimize katıldı... Az sonra Akil, kendisine şunları söyledi:

"Yahu Sultan Hoca, seninle şu kadar zamandır arkadaşız, komşuyuz. Bak diğer katlardaki arkadaşlardan, hat çalışmaya, yazı istemeye arkadaşlar gelip gidiyorlar. Hadi sana, yazı öğren demiyorum. Ama bak, mârifet iltifata tâbi'dir, müşterisiz metâ zâyi'dir, derler.

"Şu kadar zamandır, bir kere olsun, bana gelip de: Yahu Akil, bana bir hatıra levha yaz da seni hatırlayayım; geçmişlerine rahmet olsun, diyeyim; demedin... Komşum, arkadaşım, fikirlerinden, sözlerinden istifade ettiğim Sultan Hoca bile, benim yazılarımı beğenip takdir etmez, benden bir levha olsun istemez... Demek ki ben hattat değilim, gibi geliyor bana... Senin gibi arif bir kimseye, istediği bir levhayı yazmak arzu ederim..."

Bunun üzerine Sultan Hoca, Hattat Akil'in gönlünü alacak şeyler söyledikten sonra, öyle bir istekte bulundu ki, hepimizi hem şaşırttı, hem de kendisine hayran etti:

"Ey Akil kardeş, dedi, sana sipariş edeceksem, şu hadis-i şerifi yazmanı isterim: *Erihnâ bihâ yâ Bilâl.*"

Sultan'ın İstediği Levha

Sultan Hoca'nın bu ince seçimine hepimiz hayran olduk. Akil:

"Yahu şu yaşıma geldim. Böyle bir levhayı ne gördüm ne de kimse benden istedi." dedi.

Bu hadisin sebeb-i vürûdu şudur:

Müezzin-i Peygamberî, Hazret-i Bilâl-i Habeşî, vakit geldiğinde Resul-i Zîşan Efendimiz'den, izin isteyip istîzanda bulunup:

"Ya Resulallah, ezanı okuyayım mı?" diye sorduğunda, Fahr-i Kâinat Efendimiz, ona:

"Erihnâ bihâ yâ Bilâl; yani: Ezanı oku da, onunla bizi ferahlandır, rahat ettir, dinlendir yâ Bilâl" diye izin verirlerdi.

Namazın Mirac Olsun

Sultan Hoca'ya hepimiz, bu seçiminden dolayı takdir ve hayranlığımızı söyleyince, şöyle cevap vermişti:

Dostlarım, Resul-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, Mirac'da, Cenab-ı Kibriya'ya niyaz ederken dedi ki: "Allah'ım, yolcudan hediye beklenir, madem ki, bu âlemlerden, tekrar yeryüzüne, ümmetimin yanına inmem mukaddermiş; onlara nasıl bir hediye götüreyim? Yârabbi, fermanın nedir?"

Bunun üzerine, Cenab-ı Kibriya, şairin:

Sen ki mi'râc eyledin ettin niyâz
Ümmetin mi'râcını kıldım namâz

diye ifade ettiği *"Es-salâtü mi'râcü'l-mü'min"* hadis-i şerifinin beyanı üzere,

"Hediye olarak, ümmetine, namazı götür."

buyurdu.

Ey dostlarım, ey benim Akil kardeşim! Benim namazlarım mirac olmuyor. Olsun istiyorum. Ben de ezanla namazla ferahlamak istiyorum. İşte bunun için benim ihtiyacım, bunadır... Bana bir levha yazıp lütfedeceksen, *erihnâ bihâ yâ Bilâl*, bunu yaz.

Sultan Hoca işte bunları söyledi. Hepimiz mütehassis olduk. Akil ona güzel bir levha yapıp verdi. Sultan Hoca da onu odasına astı.

ŞIH YUNUS BUHARÎ

Kahire'nin, "Kal'a" derler, bir tepesi vardır. Bunun üzerinde "Türkistan Tekkesi" bulunur. "Buharî Tekkesi" de derler. "Bektaşi Tekkesi" de aynı tepenin üzerindedir.

Bu tekkenin şeyhi, Şıh Yunus Efendi, âlim, fazıl, çok misafirperver bir zat idi. Sonra fevkalâde denilecek derecede leziz Buhara pilavı yapardı. Pilavı meşhurdu.

Senede birkaç defa bizi de davet eder, pilavından ikram ederdi. Bir defasında İhsan Hocamızla birlikte gittik. Epeyce kalabalık misafirler vardı. Kahire'de bulunan Buharalılar, Özbek, Tatar epeyi insan toplanmıştı.

Bir Keşkül, Bir de Külâh...

Yemekten sonra âdet olduğu üzere çaylarımızı içerken, Şıh Yunus dedi ki:

"Geçen sohbetimizde, bazı kasideler okumuş idiniz. Zevki hâlâ ruhumdadır. Hocam, müsaade buyursanız da, Mustafa Runyun ve Ali Ulvi yavrularım, yine okusalar..."

İhsan Efendi Hoca, "Maalmemnuniye, buyursunlar, okusunlar" deyince, biz okumaya başladık.

Önce Zekâi Hoca'nın Medine-i Münevvere hakkında okuduğu ilâhi:

Bugün ben şâhımı gördüm
Çeşmi cemâli güldür gül
Oturmuş tahtın üstüne

Tahtı makamı güldür gül

Sonra ben, Şeyh Galib'in:

Sultân-ı Rusül, şâh-ı mümeccedsin efendim

kasidesini okudum. Mustafa Runyun merhum da:

Derûnum derdini Lokman'a gösterdim dedi eyvah
Bu derdin def'ine çare hemen ancak İlâh kaldı
Başımda sâde bir keşkül başımda bir külâh kaldı

Eyvah, Bu Ne Perişanlık

Abdurrahim isminde, attarlık yapan, Buharalı bir genç vardı. Cıva gibi, cevval, milliyetçi, vatansever, şakacı bir delikanlı idi. Bir buçuk metre boyunda ancak vardı.

Yerde oturup dururken, Runyun kasidesini bitirince, birden fırladı, ceylan gibi, masanın üzerine çıkıverdi. Hepimiz, hayretle ona bakıyorduk.

"Efendiler, dedi, bulunduğumuz asır belli. Bizler mahkûm milletleriz. Vatancüdâ kimseleriz. Birgün gelecek, vatanımıza döneceğiz. Müşterek düşmanımız, inşaallah, yere serilecek. Onun şerrinden kurtulacağız. Vatanımıza, muzaffer olarak gideceğiz. Milletimiz, küfürden, zulümden, bilhassa kızıl düşmanın işgal ve istilâsından kurtulacak. Bu aşkla, bu ümidle yaşıyoruz.

"Bu toplantılarımızda, birleşmelerimizde, bekliyoruz ki, vatanımızı nasıl kurtaracağız, memleketimize nasıl döneceğiz; döndüğümüzde oraya ne hediyeler götüreceğiz, diye, bunları dinlemeye gelmiştim.

"Bu genç, bu yahşi baladan, bu genç baladan, yaş kardeşimden: *Elimde sâde bir keşkül, başımda bir külâh kaldı*, işittim. Yahu bizim memleketimizdekiler bunu duysalar: Eyvah, bu ne perişanlık! diyecekler, üzülüp kalacaklar..."

Man Tatarman

Allah rahmet eylesin, hocamız İhsan Efendi, Abdurrahim'e sordu:

"Peki Abdurrahim Efendi, ne demeliydi, ne okumalıydı? Sen bize bir yol göster de, o âhenkte, o perdeden okusunlar..."

"Ne mi demeliler! Demeliler ki:

Man Tatarman, man Tatarman,

Dünyada kol atarman,

Yahşılıklan yaşarman,

Yamanlıktan kaçarman"

Abdurrahim bunları söyleyince Şıh Yunus Efendi, cevap verdi:

"Ey Tatar, miskin bîçâre! Bir zamanlar adın dünyayı titretirken, senin Cengiz Han'ın ancak bunları söyleyebilirdi. Biraz geç kaldın..."

Hür Yaşadım, Hür Yaşarım

Onlar böyle konuşurken, İhsan Efendi:

"Bari bir İstiklâl Marşı okuyun" dedi.

Fakir bunun üzerine fırsatı ele geçirdim ya, başladım okumaya...

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!

Ben bu beyiti okuyunca, Abdurrahim heyecanlandı, masadan aşağı düştü... Gülecek miyiz, ağlayacak mıyız, şaşırdık.

"Yahu ne oldu, elin nasıl, başın acıdı mı?" derken, Abdurrahim yattığı yerde, başı yarılmış kan akıyor; mendiliyle üstüne bastırıyor; bir taraftan da ağlaya ağlaya:

Hür yaşadım, hür yaşarım!

Diye bağırıyor...

Böyle ağlaya ağlaya, perişan hâlde, kalktı evine gitti... Unutulmaz bir sahne idi.

ŞIH EYÜP EFENDİ

Mısır'da talebeliğimiz sırasında tanıdığımız zevat arasında Şıh Eyüp diye, Arnavut asıllı bir hoca efendi de vardı.

Hâfız-ı Kur'an olduktan başka, uzun zaman ilm-i kıraat ile meşgul olmuştu. Kur'an-ı Kerim medreselerinde tecvid ve kıraat okuturdu. Son derece salih, temiz, saf bir hoca idi.

Hocamız İhsan Efendi ile ders şeriki, medresede sınıf arkadaşı imiş; arada sırada, dersimize gelir, dersi bir talebe gibi dinlerdi. Ders bittikten sonra çay yapardık, kendisine ikram ederdik. İçer, bize dua ederdi.

Şıh Eyüp Evlenmek İstiyor

O salih insan, hiç evlenmemişti. Bazen, çay sohbeti arasında, İhsan Efendi'ye şöyle derdi:

"İhsan Efendi, yaşlandıkça, insanın zevceye olan ihtiyacı artıyor. Yemek, bulaşık, çamaşır... Bunlar hakikaten zor işlermiş. Gençliğimde fazla ağır gelmiyordu, sıkıntı çekmiyordum. Şimdi çamaşır yıkamak, bulaşık yıkamak, bilhassa her gün yemek yapmak, çok zoruma gidiyor. Bir binti helâl, helâlzade bir kız bulsan da evlendirsen beni yahu!.."

Hoca Efendi de:

"İnşaallah, Cenab-ı Hak kolaylık versin, rast getirsin; seni de evli barklı görelim Şıh Eyüp." diye cevap verirdi.

Şıh Eyüp yine bir derse geldi. Talebe gibi dersi dinledi. Çay içerken:

"İhsan Efendi, dedi; komşularımız bana diyorlar ki: Mahallemizde dul bir hanım var; iyi, temiz bir ailenin kızı; hâli vakti yerinde; evi de var; Şıh Eyüp, seni onunla evlendirelim... Komşular böyle diyor.

"Ben de onlara: Benim İhsan Hocam var, hem ders şerikim, hem akıl hocamdır. Kendisine danışmadan bir işe karar veremem, dedim; sana geldim. Bu iş için bir istihare yapsan..."

"Şıh Eyüp, benim mizacımda, meşrebimde, istişare, istihareden daha kuvvetlidir, daha önce gelir. İstihareyi kendin yap. Zaten Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem, istihareyi rüyaya bırakmazlardı. Namaz kılarsın: Allah'ım, bu iş hayırlıysa gönlüme ferahlık ver; gönlümü, aklımı, ruhumu bu işe meylettir. Bana nasip eyle... Eğer bu iş hakkımda hayırlı değilse, beni bundan vazgeçir. O işi benden uzaklaştır, dersin. Gönlünde bir huzur bulursan; istihare budur... İstişare, istihareden daha kuvvetlidir. Madem komşular tanıyorlar, komşulara iyice bir sor..."

Sakın Tabakları Yıkama

Şıh Eyüp böylece evlendi... Evlendiğinden on gün kadar bir zaman sonra yine derse geldi. Sohbet esnasında, bu sefer Hoca Efendi sordu:

"Şıh Eyüp, nasılsın? Evlilik hayatını nasıl buldun?"

Şıh Eyüp, şu beklenmedik cevabı verdi:

"İhsan Efendi, ben bu evlilikten bir şey anlamadım..."

"Hayır inşaallah, niçin?"

"Size müteaddit defalar arz etmiştim. Ben, çamaşır, bulaşık, yemek, ütü... bunlar için evlenmiştim. Bizim evin altında bir aşçı dükkanı var. Evlendiğimiz günden beri, ben medreseye giderken, hanım der ki: Şıh Eyüp, Allah anana babana rahmet eylesin, aşçıya söyle de bize yemek getirsin; ben biraz keyifsizim... Biz böyle böyle, on gündür aşçıdan yemek yiyoruz...

"İyi, hoş da, yalnız bugün, baktım hanım aşçının porselen tabaklarını nizamsız koymuş, çırak tepsiyi indirirken, belki tabaklar düşer de kırılır, diye, tabakları düzeltip üstüste koyuyordum; şakırtıyı duyan hanım içerden seslendi. Diyor ki: Şıh Eyüp, Allah anana babana rahmet etsin, sakın tabakları yıkayayım deme, aşçı onları yıkar!..

"Allah!.. Şıh Eyüp kendi tabaklarından başka, şimdi aşçının tabaklarını da yıkayacak!.. Hazretim, ben bu evlilikten bir şey anlamadım..."

Gerdek Gecesinde Dinî Sohbet

İhsan Efendi, zeki insan... Şıh Eyüp'ün bu sözleri üzerine şöyle konuştu:

"Şıh Eyüp, bir kadın bu sözü, yeni evlendiği bir erkeğe, böyle rahatlıkla söyleyemez. Bu hanım senden bir fetva aldı. Sen, bir yumuşak yüz gösterdin..."

"Yok efendim, yüz filân gösterdiğim yok."

"Düşün bakalım hele, sen, zifaf gecesi bir sohbette bulunmuşsundur. Dinî bir sohbet..."

"Evet dinî bir sohbet yapmıştım."

"Hah, işte o sohbeti bana bir söyle bakayım. Sohbetin neye dairdi?"

İhsan Hoca, Şıh Eyüp'ün kalbinin temizliğini, ne kadar saf bir insan olduğunu biliyor. Lâtif, zarif suallerle onu söyletmeye başladı.

"O geceki sohbetinden, bazı fasıllar, bize de söyle bakalım da istinbat edelim. Bir kadın durup dururken, kendi kendine bu kadar serbest, rahat olamaz. Senden bir yumuşak yüz buldu..."

"Vallahi yüz filân bilmiyorum."

"Sohbette ne demiştin?"

"Evet hatırladım. Hanıma, İslâm'ın faziletlerini anlatmaya başlamıştım: İslâm öyle bir din ki, Hanefî fıkhında der ki... Tabii

hanım dinliyor: Ne der?.. İslâm öyle semahat, adalet dini ki, eğer insanın hanımı: Ben çocuğu emziremiyorum, derse; çocuğu emzirecek bir emzikçi, süt annesi tutar; tutmaya mecburdur. Koca, zevcesini ev işlerini yapmaya bile mecbur edemez. İşte Müslümanlık böyle insaflı, âdil bir dindir. Kadınları da böyle böyle korumuş, hoş tutmuştur, diyerek, sohbet arasında bahis de geçmişti."

Bir Hayat Dersi

Şıh Eyüp bunları söyleyince, ona karşılık, İhsan Hoca'nın bir cevabı var ki, çok şahane ve çok yerinde idi. Bu kadar yıldan sonra aynen hâfızamdadır. Hocamız, birkaç cümle ile, âdeta bir hayat dersi vermiş; aklın, basiretin, irfanın ve insan fıtratına karşı temkinli yaklaşmanın yolunu, hikmet dolu şu sözleriyle göstermişti:

"Şıh Eyüp, sen yirmi sene medreselerde okudun. Yirmi sene de okuttun. Bu kırk sene zarfında fıkh-ı İslâmînin bu hükmünden başka bir hüküm göremedin mi yahu? Ömründe bir kere evlendin. Evlendiğin hanıma, zifaf gecesi dinî sohbet yaptın. Aile hayatından, kadının kocasına, kocanın karısına olan alâkasından bahsetmek, İslâm'ın faziletlerinden, kıymetlerinden bahsetmek istedin...

"Bu çok güzel bir şey... Melekler de bunu yazdılar, kaydettiler. Defter-i a'mâline hayırlı bir sohbet yazıldı... Güzel!.. Fakat sen bu kırk yıl zarfında, İslâm'ın bunca mesâilinden, bir bunu mu ezberledin yahu?"

Gerdek Gecesi Ne Demeli

İhsan Efendi böyle deyince, Eyüp Hoca:

"Bilmem ki, hay kardeşim, ne deseydim?" diye sordu.

"Ne mi deseydin? Şunu demen lâzımdı:

"Hanım, bu evlilik müessesesi, Allah'ın ve Resulullah'ın emriyle, izniyle kurulmuştur. Kur'an ve sünnette gösterildiği üzere devam edecektir. İkimiz de erkek ve kadın olarak, üzerimize düşen vazifeleri yerine getireceğiz.

"Ben seni nikâhım altına aldım, zevceliğe kabul ettim. Bununla, Allah'a ve Resulullah'a bir söz verdim. Artık senin dünyevî ve uhrevî mesuliyetin benim üzerimdedir. Sana bakmak, seni korumak, sana muhabbet ve şefkatle davranmak benim üzerime vaciptir.

"Sen de beni zevcliğe kabul edip, nikâhım altına girmekle, maruf olan, âdet olan şekilde bana hizmet etmeye, bana kadınlık etmeye ve meşru olan emirlerime itaat etmeye söz vermiş oldun.

"İkimiz de büyük bir yükün altına girdik. İnşaallah evliliğimizi, sıhhat ve saadetle devam ettirir, mesudane birlikte yaşarız.

Kula Secde Etmek Olsaydı

"Duymuşsundur ki, ailede erkeğin kadın üzerinde bir üstünlüğü vardır. Evin efendisi, idarecisi erkektir. Bununla, erkek, ailede büyük bir mesuliyet almıştır. Evin geçimi, korunması, her türlü ihtiyacı onun üzerindedir.

"İslâmiyet, kadınlara çok haklar tanımış; onların hoş tutulmalarını emretmiştir. Ama bir taraftan da, Resul-i Zişan Efendimizin şu hadisinde buyurduğu ölçüyü de çok mühim bir esas olarak ortaya koymuştur:

"Resulullah buyurmuştur ki: *İslâm'da bir kulun, diğer bir kula secde etmesi câiz değildir. Eğer, kulun kula secdesi caiz olsaydı, kadının kocasına secde etmesini emrederdim...*

"İşte hanım, böyle dinimizin emir ve nehiyleri dairesinde, inşaallah, hak ve vazifelerimizi güzelce bilip yerine getirerek saadetle yaşar, geçinir gideriz..."

"Ya Şıh Eyüp! Ey Allah'ın kulu, sen bunların âlâsını bilirsin ama, kadıncağıza, vazifelerini bildirmeden, kalkıp en son söylenecek sözü söylemişsin. İslâm'ın o kadar faziletlerinden, bula bula bunu mu çıkarıp söyledin?"

Eyüp Hoca:

"Kardeşim, hiç aklıma gelmedi yahu!" dedi. Allah rahmet eylesin.

KAHİRE BEKTAŞİ TEKKESİ

Kahire'nin "Kal'a" adındaki tepesinde "Bektaşi Tekkesi" vardı. Burası şehre hâkim, çok güzel manzaralı, yüksek bir yerdi. Tepenin bir kısmı yontulmuş, buraya toprak getirilmiş, çok güzel, geniş bir bina yapılmıştır.

Namaz Sırasında Kaybolurlar

Buraya Mısırlı prenslerden yardım edenler vardır. Zengin bir tekkedir. Güzel yemek yapan usta bir aşçısı vardır. Yemeği, ikramı, çayı, kahvesi bol bir yerdir. Fakiri de severlerdi. Fakat buna rağmen arkadaş ve tanıdıkların mevlidi, hatimi gibi vesilelerle, beş senede anca dört kere gitmişimdir.

Çünkü namaz kılmazlar, kadın erkek karışık otururlar ve içkiyi, sanki tarikatın icabı imiş gibi bir hâle sokarak, kullanmayı âdet hâline getirmişlerdir. Tabii bunları, misafirlerin yanında yapmazlar.

Ancak Mevlid ve hatim için toplanmış olduğumuz zamanlar, namaz vakti girince kaybolup giderler. Bütün Mevlid boyunca yanımızda oturan, Kur'an, ilâhi dinleyen Bektaşi babaları, namaz sırasında kaybolur, sonra ortaya çıkarlar.

Gelen misafir Müslümanlarla beraber, hatır için olsun namaza durmazlar. Bir vakit namaz kılsalar, sanki "din"den çıkacaklar.

İçki içmeleri, kendilerini ilgilendiren, şahsî bir günahtır. Fakat bunu bir İslâm tarikatinin âdâbı arasına sokup, içilmezse feyz gelmez, gibi din ve akıl dışı iddiaları, insanı Müslümanlıktan çıkarır.

Ehl-i Beyt'i Sevmek

Yahu Bektaşi efendi! Senin içinde bulunduğunu iddia ettiğin bu dinin peygamberi, hayranı olduğunu söylediğin Hazret-i Ali'nin hem kayınpederi, hem amcazadesi, hem mürebbisi, hocası olan Resul-i Ekrem buyuruyor ki: *İçki, ümmül habâistir. Yani kötülüklerin, günahların anasıdır, kaynağıdır, baş sebebidir.*

Cinayetler, felâketler, sefaletler, sefahetler, bütün içkiden doğar. Tarih boyunca cereyan eden hadiselerin ve bugünkü tıbbın şahitliği ile bu kötülüklerin hepsi, artık, elle tutulur, gözle görülür hâle gelmiş; ayan beyan olmuştur. Sen hâlâ içkinin feyzinden mi bahsedeceksin?

"Ehl-i Beyt'i sevin gerisi kolay. Onların şefaati herşeyi halleder. Onların himmeti olunca namaz, oruç sâkıt olur!" diyorsun... Ne âlâ, Ehl-i Beyt'in mensupları o mübarek insanlar, hayatları boyu namaz, oruç, hac ibadetlerine sımsıkı riayet ediyorlar da, onları sevdiğini iddia edenler yan gelip yatıyor... Onlar, sarhoş edici içecekleri haram biliyor, ama bunlar kafayı çekiyor... Onlar, mahrem, namahrem, yabancı kadın erkek kaç-göçüne, tesettüre, örtünmeye, hayaya fevkalâde önem veriyorlar, ama bunlar kimkime dumduma...

Medrese Devleti Korudu, Devlet Onu Yıktı

Osmanlı Devletinin yıkılmasına sebep olan hastalıklardan birisi de bu idi... Medrese daima bu gibi sapkınlıklara karşı çıkar; milleti, devleti korumaya çalışırdı. Ne gariptir ki, medreseyi, korumaya çalıştığı devletin adamları, hem de Bektaşi fikriyatına benzer düşüncelerle yok ettiler.

İşte Bektaşilerin zayıf ve sakat tarafları burasıdır. Namaz kılmayan, tabii oruç da tutmaz, Hacc'a da gitmez. İşin kötüsü kendisi yapmamakla kalmaz. Kendi yapmadığı için, ama Müslümanlığı da bırakmak istemediğinden, bu sefer kalkar, oruçsuz, namazsız, hacsız bir din icat edip, asıl Müslümanlık budur diye iddia eder.

Burada da durmaz, dinin aslını yerine getiren, nefse ağır gelse de o ilâhî emirleri, Allah ve Resulullah sevgisi, saygısı ile yerine getirmeye çalışan, saf, temiz, kendi hâlinde Müslüman insanları, bir de küçümser, onlara hakaret gözüyle bakar.

Artık Şeytan içine girdi ya, burada da duramaz; asıl Müslümanlığa ait her şeyi kösteklemeye, tahrip etmeye; İslâmiyet'i yayacak, yaşatacak, öğretecek her şeye, her müesseseye karşı çıkmaya başlar. Bunu âdet hâline getirir. Din düşmanlarının elinde bir âlet, bir oyuncak olur. Sonunda da onlardan biri hâline gelir.

Namazı Ne Yaptınız

Maalesef, fakirin, hayatım boyunca şahidi olduğum, acıklı manzara budur.

Bir defasında, Kahire'de yerleşmiş Türk bir tanıdığın validesi vefat etmişti. Tekkeyi münasip görmüşler. Pilav pişirmişler. Hatim indirildi. Yemekler yendi. Namaz kılınacak. Tekkenin şeyhi olan Sırrı Baba ile vekili Derviş Bayram, ortadan sırroldular. İkisi de aslen Arnavut idiler... Namazdan sonra meydana çıktılar...

Ertesi gün İhsan Hocama:

"Efendim biz dün bir âlemdeydik." dedim.

"Ne âlemiymiş hayırdır inşaallah?"

"Filânın validesi vefat etmiş. Onun ruhuna bir hatim okuduk, Bektaşi Tekkesi'nde..."

"Namazı ne yaptınız ya?"

"Kıldık efendim."

"Sırrı Baba, Derviş Bayram da iştirak ettiler mi?"

"Göremedim efendim..."

Sapıklığa Tarikat Kılıfı

Bunun üzerine İhsan Efendi, şunları söyledi:

Evlât, işte devletin büyük dertlerinden birisi de bu dert idi, maalesef. *İnne'n-nefse le-emmâretün bi's-sû'...* İnsanın nefsi onu

kötülüklere teşvik eder. Oraya sevk eder. İnsanın ayağı bir kaydı mı, bu sefer lâubâliliklerine, dinî kayıtsızlıklarına bir de tarikat kılıfı giydirir. Nefis, gevşemeyi görünce daha fazlasını ister; insanı daha çok azdırır. Artık haram helâl tanımaz.

Allah muhafaza etsin. Bu sapıklıklardan biri de Meâric suresindeki, *ellezîne alâ salâtihim dâimûn*, onlar namazlarını devamlı kılarlar, namazlarına müdavimdirler ayet-i kerimesini, şu şekle kadar sulandırmışlardır: Sofular günde beş vakit namaz kılarlar, halbuki ayette söylendiği gibi biz her an, daima namazdayız...

Allah'ın ayetini bu şekilde tahrif edip, manayı saptırmak, nefsine, şeytana göre uydurmak, çok çirkindir.

İş bu raddeye gelince, cami, mabed, namaz, oruç gibi külfetler kendiliğinden kalkmış oluyor. Adam gezip dolaşırken, kendisinin namazda, Allah'ın huzurunda olduğu yalanına kendisi de inanıyor. Nefsinin işine geliyor. Arkasından Peygamber-i Zişan'ın lisanıyla "kötülüklerin anası" diye tavsif olunan içki, sonra kadın erkek birlikte oturup içmek ortaya çıkıyor, daha neler neler...

Bunların masrafları, tekkenin ihtiyaçları Mısırlı zenginler, prensler tarafından karşılanır. Çok yardım ederler.

Ezher'in Fetvası

Bir de tekkenin bahçesinde bir kabir vardır. Kaygusuz Abdalmış derler. Artık kimdir, nedir belli değil. Mühim de değil. Fakat bir rivayet çıkarmışlar, çocuğu olmayan kadınlar buraya gelir, mezarı tavaf eder, kurban keser, hediyeler bırakırlar.

Tekkeyi idare edenlere, bunun batıl olduğunu, dine, akla münafi olduğunu söylersin. Bu sefer "Rızkımıza mani olma" diye kızarlar.

Ne rızkı? Tekkenin geliri iyi. Sıkıntısı yok. Herşey beleş. Sırrı Baba ile Bayram, buradan topladıkları parayı, Arnavutluğa, oradaki Bektaşi tekkelerine gönderirler. Bunun için o batıl inan-

cı, desteklerler. Kâbe'ye gitmemiş insanlar, gelir bu mezarı tavaf ederler.

Biraz daha üzerlerine gitsen, daha ileri gider, büyük günaha girer, haddi aşarlar. Din emirlerinin, Şeriatın dışına çıkarlar. Medresenin, ulemanın aleyhine ileri geri konuşurlar...

Hâdise, Kahire'de olunca, tabii akla Ezher uleması gelir. Ezher, bunları "fırak-ı dâlle"den yani sapmış, sapıtmış, sapkın olan fırkalardan, gruplardan olarak kabul etmiştir. Ezher âlimleri bunlar hakkında: "İslâm inanç, ahlâk, edep ve an'anesini terkeden kimselerdir; Müslüman fırkaların arasında sayılmazlar." diye fetva vermiştir.

FİLİSTİN MÜFTÜSÜ EMİN EL-HÜSEYNÎ

Filistin Müftüsü Emin el-Hüseynî hazretlerini ilk defa olarak, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin evinde gördüm. Bu zat, son asır İslâm liderlerinin en temizlerinden, en samimilerinden, en fedakârlarından ve İslâm düşmanlarının oyunlarını en iyi bilenlerden, çok bilgili, tecrübeli ve basiretli bir mücahid idi.

Bir Aziz Misafir

Şeyhülislâm hazretleri bize:

"Bir aziz misafirim gelecek, sizler de buyurun." diye haber göndermişti. Misafirin kim olduğunu bilmiyorduk.

Biz, Mustafa Runyun ve Ali Yakup Bey üçümüz gittik. Bir de Kâmil adında Yugoslavya konsoloshanesinde çalışan, Boşnak bir talebe geldi. Bu gencin arabası vardı. Bizi arabasıyla Şeyhülislâm'ın evine o götürdü.

Müftü Efendi, her zamanki kıyafeti olan sarık ve cübbe ile değildi. Farklı giyinmişti. Tebdil-i kıyafet etmişti.

Daima Takip Altındayım

Görüşme üç dört saat kadar devam etti. Mustafa Sabri Efendi'nin oğlu İbrahim Sabri Bey, o sırada evde yoktu; İskenderiye'de idi.

Şeyhülislâm şöyle konuştu:

"Müftü Efendi, ben ancak Cumadan Cumaya evden çıkıyorum. Bir de ara sıra bu yavruları ziyaret etmek için Ezher'e

Revakü'l-Etrak'e, Muhammed Bey Ebuzzeheb'e gidiyorum. Siz dünyanın, mücadelenin, mücahedenin içindesiniz... Şimdi siz anlatacaksınız, biz dinleyeceğiz. Benim bildiklerim artık eskidi. Sizi dinleyeceğiz..."

Müftü Efendi:

"Efendim, dedi, sizi ziyarete gelemeyişim, benim suçumdur. Fakat peşimi bırakmıyorlar. Topun ağzındayım. Size de bir eza, zarar gelir diye korkuyorum. İngilizler, Yahudiler peşimi bırakmıyorlar. Daima takip altındayım."

Türkiye'nin Başına Gelenler

Müftü Efendi, Yahudilerin, Müslümanların aleyhine kurdukları planlardan, çevirdikleri dolaplardan bahsetti. Sonra söz Türkiye'ye geldi.

"Türkiye'yi bütün Müslüman dünyası dikkatle takip ediyor. Türkiye'nin başına gelenler, hiçbir milletin başına gelmedi. Olanlarda, bir kasd-ı mahsus vardır. Türkiye'nin Müslümanlardan kopmasıyla İslâm âlemi çok şeyler kaybetti. Hâlâ da kaybediyor.

"Hayret ederim: Sultan Abdülhamid, yalnız başına, Yahudi denen bu güçlerle nasıl savaşmış; otuz üç sene nasıl dayanmış? Ne kuvvetli imanı varmış!

"Herzl, hatıratında: Dokuz sene Sultan'ın peşinde koştum, etrafında dolaştım, ancak beş kere görüşebildim... Saray erkânını elde ettim, hepsiyle ahbap oldum. Buna rağmen bir şey elde edemedim. Bu adam beni dertli etti, diyor.

"Sultan'ın, çok cazip teklifleri reddederek vermediği Filistin'i, bizler maalesef Yahudi'ye verdik..."

Çanakkale Cephesinde Üzüntü

Müftü Efendi, sohbet esnasında, bir şey anlattı ki gerçekten üzücü idi:

Efendim, ben yirmi yaşında idim. Gönüllü olarak, Osmanlı ordusuna katıldım. Çanakkale'de bulundum. Cepheye gitmezden önce, bize tâlimler yaptırdılar. Kendim istedim: Ben ancak bir av tüfeği kullanırım; silâh atmayı bilmem, dedim. Bunun üzerine cephe gerisinde, bizleri tâlimgâha gönderdiler. Burada tâlimler yaptık.

Yalnız Türk zabitlerinin, o mukaddes ve mübârek meydanda, harp sahasında, çadırlardaki lâubali hâlleri bana çok dokunmuştu. Namaz kılmamaları, içki sohbetleri, hatta çadırlarda, onlara içki sofrası, meze hazırlayan, hizmet eden neferleri görmek, bizleri çok üzmüştü. Benim gibi uzaktan, Kırım'dan, Dağıstan'dan, Kafkasya'dan gelen gönüllüler hep şikâyetçi idiler:

"Ne niyetle geldik, burada neler görüyor, nelere şahit oluyoruz." diyorlardı.

Zâbitlerin onda sekizi böyle idi. Bunlar savaştan da ümidli değildiler.

"Bu işin içinden çıkılmaz; kaybedersek kaybedelim; düşmanın elindeki silâh bizde yok; boş yere inat ediyoruz." diyen zabitler gördüm.

En Büyük Esaret

Müftü Emin el-Hüseynî'nin bu sözleri üzerine, Mustafa Sabri Efendi şunları söyledi:

"Derdin büyüğü zaten burada... Bizim milletimiz dışıyla düşmana teslim olmamış, fakat ruhuyla, fikriyle, kalbiyle Garb'a esir olmuş... Esaretlerin en büyüğü, fikrî, ruhî esarettir... Düşmanınızın, ilmini, sanatını, harp usulünü, taktiğini alırsınız da onun gibi olmazsınız. Bizdeki felâket buradan başladı. İman birliğimizi kaybettik. O gidince: Türk, Türküm; Arap, Arabım,

dedi. Yarın belki: Kürt, Kürdüm; Çerkes, Çerkesim; Arnavut, Arnavudum, diyecek. İslâm birliği bu yüzden perişan olacak... Osmanlı, bunların hepsine *Osmanlı* demiş. Yani İslâm bayrağı olan o bayrağın altında bulunan vatandaşlar, kardeştir demiş..."

Müftü Efendi:

Efendim, dedi, biz evimizde, sofra dualarımızda filân, "Allahım, manevî babamız olan, Peygamber vekili Halifemizi koru." diye dua ederdik. Halifenin gitmesi, Müslüman dünyasını başsız bırakmıştır... Her zaman bunu söylüyorum: Birinci Cihan Harbi, Osmanlı Devleti'ni yıkmak, müslümanları başsız bırakmak için, düşmanların elbirliğiyle çıkarmış olduğu bir harptir.

Sultan Vahdeddin'in Sözleri

Filistin Müftüsü, bahsi hilâfet meselesine getirince, Mustafa Sabri Efendi, şu tarihî sözleri söyledi:

Şeyhülislâm olduğum günlerdeydi. Sultan Vahdeddin ile mâlum bir meselede anlaşmazlığımız var idi. Onun yaptığı bir tayine muhalefet ediyordum. Sultan bana şöyle dedi:

"Hocam, beni mi düşünüyorsunuz; saltanatımın tehlikeye düşeceğinden mi korkuyorsunuz? Vatan kurtulsun da, varsın saltanat elimden giderse gitsin!"

Böyle bir asalet, bir vatanseverlik gösterdi. Fakat benim endişem, korkum, başka şeyden idi. Kendisine şu cevabı vermiştim:

"Padişahım, saltanatı değil, temsil etmekte bulunduğunuz Hilâfet-i Aliyye-i İslâmiyye'yi düşünüyorum. Saltanat gitse, başka bir saltanat gelebilir. Padişah gitse, ondan daha iyisi de gelebilir. Fakat din gitti mi, ikinci bir din gelmez. Hilâfetin ilgasından korkuyorum. Hilafet, Müslümanlar için mânevî bir kazançtır. Onun gitmesi, Müslümanların başsız kalması demektir... Peygamber-i Zişan Efendimiz: Üç Müslüman sefere çıktıklarında, içlerinden birisini emir tayin etsinler ki ihtilâfa düşmesinler, birlikleri, dirlikleri bozulmasın, buyuruyor. Bugün ve bundan sonra,

dünyadaki büyük Müslüman nüfusun, Allah korusun, manen başsız kalıp paramparça olması, ne büyük facia, ne azim zarar olur..."

Ne yazık ki korktuğum oldu. Padişaha arz ettiğim endişem tahakkuk etti. Bakınız bugün Müslümanlar ne hâldeler; ne kadar perişan oldular.

Papa'ya Dokunan Yok

Şeyhülislâm, sözlerine şöyle devam etti:

Bakın, Hristiyanların Papası, hâlâ Papa... Ona dokunan yok. Ne kadar tesiri var! Oysa kaç kişi onu dinler? Ama yerinde durur. Aleyhine kimse bir şey demez... Fakat Müslümanların Halifesi, Şeyhülislâm'ı ortadan kaldırılır...

Geçenlerde talebelerimle konuştuk. Gandi, dünyayı harekete geçirmek, İngilizleri dize getirmek için açlık grevi yapıyor, oruç tutuyor... Gandi ölürse, İngiltere başına gelecek felâketleri düşünsün!

Gençlere dedim ki:

"Gandi oruca başlayacakmış. İhtiyar hâliyle bu yüzden ölürse diye, İngiltere'yi korkutacak, dize getirecek... Yahu, Şeyhülislâm, yıllardır oruçlu!.. Papa, benim bu hâlime düşseydi; acaba Hristiyan âlemi ne yapardı?"

Şeyhülislâm bunları söyleyince, Müftü Emin el-Hüseynî, mendilini çıkardı, ağlamaya başladı.

Müslüman Devletlerin Hâli

Mustafa Sabri Efendi devam etti:

Benim başımdan, neler, ne fırtınalar geçti... Yunanistan'da Gümülcine'de *"Yarın"* adında, haftalık bir gazete çıkarıyorduk. Oğlum İbrahim'le birlikte...

Türkiye hükümeti Venizelos'la anlaşma yaptı. Bu muahedenin baş şartı: *Yarın* gazetesinin kapanması, sahibi olan Mustafa

Sabri Efendi ile oğlu İbrahim Sabri'nin, Yunanistan hudutları dışına çıkarılması imiş... Gazetemiz kapatıldı. Fakat bize: Yunanistan'da kalabilirsiniz, ancak Atina'da oturmak şartıyla, dediler.

Atina'da ikamet bana zor geldi. Birgün gelip öleceğim, Rum kabristanına gömüleceğim. Bir Müslüman şeyhülislâmı, gömülecek kabir bulamıyor. Rum kabristanına gömülecek. Bu beni rahatsız etti. "Müslüman memleketlerin birisine gideyim." dedim.

Elimde ne pasaport, ne nüfus kâğıdı ne de "lise-pase" var. Bir memlekete girebilme kâğıdı... Hiçbir konsolos, elime "girebilir." diye kâğıt veremiyor.

Müslüman devletlerine yazıyorum. Mısır'a yazıyorum, Suriye'ye yazıyorum, Bağdat'a yazıyorum... Her birinden gelen cevaplarda, özürler beyan ediyorlar: "Mâlumunuz, istila altındayız; size pasaport vermeye, müstevli devletin izni yok!" diyorlardı.

Hepsine birden cevap yazdım:

"Bu kadar acz içinde iseniz, o makamlarda ne oturuyorsunuz? Öyle ise, çekilin, terk edin o makamları! Bari kendinize reis dedirtmeyin." dedim.

Şu Zillete Bakınız

Mustafa Sabri Efendi'nin bu acıklı sözleri üzerine Müftü Emin el-Hüseynî şunları söyledi:

Efendim, bir memleketin münevver zümresi, aydınları, kültür yoluyla, fikren, ruhen esir düştü mü, artık orada bozulmanın, yıkılmanın önüne geçilemiyor.

Nitekim münevver zümre, Sultan Abdülhamid'in aleyhine kıyam etmesiyle, Padişah da bu işin önüne geçememiştir... Benim mücadelem, Yahudilerle, onlardan önce İngilizlerle... Müslüman halk, onların âdet ve an'anelerini benimseyip onların içinde eriyecek, kültürümüz, benliğimiz, dinimiz kaybolup gidecek, diye idi.

Bugün bakınız ne hâldeyiz. Müslümanların şeyhülislâmı ile Kudüs-i Şerif'in müftüsü gizli görüşüyoruz. Şu zillete bakınız.

Belki buradan çıkarken yakalanacağım. Kıyafetimi değiştirmek zorunda kalıyorum. Maşlah, agel giyiyorum. Hem de Kahire'de, bir İslâm diyarında, casus gibi dolaşıyorum.

Hasanül Benna Hakkında

Mustafa Sabri Efendi, Müftü'ye sordu:

"Hasanül Benna ile görüşür müsünüz?" Onun cevabı şöyle oldu:

Efendim, Müslüman dünyasında bugün görüşülecek birisi varsa, odur. Yılmadı, korkmadı. Kendisi bir iptidai, ilk mektep hocasıdır. Dârülulûm'dan mezun olmasına rağmen, bilhassa bu mesleği tercih etmiştir... Kendisine pek çok cazip teklifler geldi. Fakat ihlâslı ve zeki arkadaş... Bunların kendisinin önünü kesmek, faaliyetlerine mani olmak için birer tuzak olduğunu biliyordu. Kabul etmedi.

Kahire Üniversitesi'nde İslâm Tarihi kürsüsünde profesörlük teklif ettiler. Yetmiş lira maaş ile... O sırada kendisi yirmi lira maaşlı bir ilk mektep muallimi. Teklifi reddetti ve onlara şöyle dedi:

"Alâkanıza teşekkür ederim. Fakat ben tarih mütehassısı değilim. Benim için yeni bir saha. Sabaha kadar hazırlayacağım dersleri, ertesi gün çocuklara vermeye çalışacağım. Maksat Mısır gençliğine faydalı olmaksa, ben size, bu işi çok daha iyi yapabilecek, tarih mütehassısları bulabilirim..."

Hasanül Benna'yı yolundan döndürmek için böyle çok tuzaklar kurdular, ağlar attılar. Ama o, bu oyunlara aldanmadı.

Benna ve Hilâfet

Müftü Efendi şunları da söyledi:

Hasanül Benna, bizim gibi, Hilâfet'in kaybından dolayı acı çekenlerdendir.

"Devlet giderse, yerine başkası kuruluyor da, hilâfet denilen mukaddes manevî makam gidince, tekrar nasıl yerine getirecek-siniz?" diye üzülür.

Müftü Efendi, bizlere hitap ederek sordu:

"Hasanül Benna'nın sohbetlerine gidiyor musunuz?"

"Serbest olduğu zamanlarda gidiyoruz efendim. Bugünlerde konuşmalarını yasakladılar..." diye cevap verdik. Bunu üzerine şunları söyledi:

"Risaleleri faydalıdır. Risalelerinde ruh var. Çünkü gönül-den gönüle akis var. İhlâs var; samimiyet var..."

Müftü Efendi anlatıyor; Şeyhülislâm dinliyordu. Filistin Müftüsü, burada, bize olan hitabesine ara vererek, Mustafa Sab-ri Efendi'ye teveccüh etti:

"Efendim, müsaadenizle ben konuşuyorum. Bu gençleri bir da-ha ya görürüm, ya göremem. İçimdekileri söylemek istiyorum..."

"Müftü Efendi, zaten biz işin başında söyledik. Siz konuşa-caksınız, biz dinleyeceğiz. Söz hakkı sizin, rahat konuşun. Ben de dinliyorum..."

Benna'nın İhlâsı

Şeyhülislâm'ın bu sözlerinden sonra, Müftü Efendi devam etti:

Münasebetlerin en mukaddesi talebe ile hoca arasındaki alâkadır. Bilhassa siz: "Ben bu hocadan istifade edeceğim; çünkü sözlerinde samimidir"; eğer bir şeyh ise: "Bu zatın nefesi, tevec-cühü tesirlidir, ben ondan feyz alacağım." diye hüsnüniyetle gel-diniz mi, mutlaka istifade eder, feyz alırsınız.

Hasanül Benna'nın sohbetlerine, konferanslarına gelenler, sizler gibi gençlerdir. Bunlar üniversitelerin maneviyattan mah-rum, boğucu havasından, nura geliyorlar.

Benna'nın bilirsiniz konferanslarının yarısı, ayet-i kerimeler-le geçer. Sual sorarsınız, ayet-i kerime ile cevap verir. O ayetleri

nasıl bulur, nasıl mana verir, hayret edilir. Bu zatın Kur'an-ı Kerim'in nuruyla bu kadar aydınlanmasına, hayranım...

Hasanül Benna'nın gençlerle alâkası ve onlara tesiri, Mısır'la sınırlı kalmadı. Risâleleri yayıldı, dağıldı. Hareketinin güzelliği, samimiliği herkese misal oldu. Bu dava ruhlarda manevî bir alev hâlinde yanıyor. Bu iman, kurumayan, bitmek tükenmek bilmeyen bir kaynaktır. Bu yol, Allah'ın yolu, İslam'ın nuru Kur'an'ın gösterdiği, Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellemin aşkı ve davasıdır ve kıyamete kadar bâkidir.

Bugün Hasanül Benna, yarın başka bir Benna; Bennalar ve diğerleri gelecektir. Bu gençler, inşaallah, birer Hasanül Benna olacaklar.

Yavrularım, beni de geçin, Hasanül Benna'yı da geçin; inşaallah, Şeyhülislâm Mustafa Sabriler, Zahid Kevseriler olun...

Türkiye Dua Almıştır

Filistin Müftüsü Emin el-Hüseynî ile daha sonraları muhtelif zamanlarda beş altı defa görüştüm. 1962 yılında Mekke-i Mükerreme'de kurulan Râbıtatül Âlemil İslâmî teşkilatına kurucu üye olarak katılmıştı. Toplantılar için Mekke'ye geldiğinde, Said Şamil Bey'le birlikte Medine-i Münevvere'ye uğrarlardı. O vakitlerde kendisini ziyaret ederdik.

Müftü Efendi, daima Türkiye için dualar eder:

"Türkiye'yi ben de sizin kadar takip ediyorum. Türkiye dua almış bir beldedir." derdi. Hatta bir keresinde, coşarak şöyle demişti:

"Said Bey, bu sözüme dikkat edin! Ben söylemiyorum, Allah söyletiyor: Türkiye, bozulma konusunda Müslüman dünyasına örnek oldu; düzelmekte de örnek olacak inşaallah!

Said Bey de bunun üzerine ellerini açarak duaya katıldı:

"Efendim, bu duaya cümleten diyelim amin!"

Bütün hayatını İslâm âlemine hizmetle geçirmiş, gerçek bir devlet ve siyaset adamı olan Şeyh Şamil'in torunu Said Şamil Bey hakkındaki hatıralarımı, hatıratımın Medine-i Münevvere kısmında arz edeceğim.

Büyük Mücâhid

Hayatı boyunca, Müslümanları ilgilendiren hadiseleri, içinden takip etmiş ve hemen bütün teşkilâtlara katılmış ve yakın zamanın siyasî şahsiyetlerini bizzat tanımış olan Said Şamil Bey, Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseynî hakkında, şu mühim tespitte bulunmuştu:

Osmanlı İmparatorluğu'nun inhitat devrinde, yani 19. ve 20. asırlar arasında, Arap saydığımız ülkelerde, Batı'dan gelen tecavüzlere karşı vatan topraklarının müdafaasını yüklenen örnek şahsiyetler ortaya çıkmıştır:

Fransızlara karşı Cezayir'de Emir Abdülkadir; İngilizlere karşı Sudan'da Mehdî; İtalyanlara karşı Libya'da Sünûsî ve Rif'i, İspanyollara karşı Emir Abdülkerim.

Bunlar nasıl savaştılarsa, Yahudilere karşı Filistin'i müdâfaaya çalışan Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseynî de aynı çapta bir mücahiddi.

Dinlerine, vatanlarına ve milletlerine candan bağlı olan bu büyük şahsiyetlerin beşi de, maddî denilen ihtiraslardan münezzeh idiler. İşin güzeli, bunların hepsi de ahfad-ı resuldü. Yeni türeyen Arap münevverlerinin hilâfına, bunların beşinin de Türklüğü övdükleri, Türkleri sevdikleri ve saydıkları muhakkaktı.

Bunların en talihli tarafları, kendi halkları tarafından benimsenmiş ve desteklenmiş olmalarıdır. Talihsizliklerinin başta geleni ise, çevrelerindeki Müslüman kardeş ülkelerin idarecileri, ricali tarafından engellenmiş bulunmalarıdır. Bu, maalesef tarihî bir gerçektir.

Filistinli Gençlerle

Bir defasında, Müftü hazretlerini, Medine-i Münevvere'de kaldığı otelde ziyarete gitmiştim. 1974'teki vefatından bir iki yıl önceydi. Az sonra Medine'de bulunan Filistinli gençlerden birkaçı da ziyaretine geldiler.

Vatanlarından olmuşlar, sürülmüşlerdi. Kolay değil. Heyecanlı heyecanlı konuşuyorlar; Müftü Efendi'ye sualler soruyorlardı. Hazret, gayet halim selim, itidalli, ölçülü cevaplar veriyordu.

Gençler, Yahudilerle yapılan harpler sırasında, Arap ülkelerinin başında bulunanların aleyhinde doludizgin konuşuyor, "hain" filân diyorlardı.

Baktım, Müftü Efendi, aynı sakin tavır ile tebessüm ederek şöyle dedi:

"Evlâdım, hain demek kolay değil. Bu kelime çok kolay söylenir; fakat çok da ağırdır..."

"Peki, nedir bu başımıza gelenler Hocam?"

"Evlâdım, düşman kuvvetli ve çok belâlı. İngiltere de, Amerika da, Rusya da onun tarafında. Halbuki senin silâhın, malzemen yok. İhtiyacın olanları bu üçünden alacaksın. Ama bu üçü de onun dostu.

"Bizim ise, hakiki dost ve koruyucu bulunan Allah'a dost olacak yüzümüz kalmadı... Allah dosttur; kimin dostu? İman eden, samimi müminlerin dostu... Sahtekârların dostu olur mu?"

Hiyanet mi, Zaaf mı, Âcizlik mi

Müftü Efendi'nin bu insaflı tavrına, tutumuna hayran oldum. Çünkü kendisi de, o şikâyet edilen devlet ricalinden, fazla bir yakınlık görmemiş, hatta çoğu zaman onların yüzünden sürgün hayatı yaşamıştı. Şöyle devam etti:

Bu kuvvetli düşmanlarla mücadele etmek için Allah liderlerimize basiret versin. Cesaret versin. Müslümanlara da, İslâmiyet'in

din ve devlet olduğu imanını versin. Henüz Müslümanlar, İslâm'ı yalnız din olarak biliyor. İslâm, hem din ve hem devlettir.

İslâm; akılda, ilim ve irfan; kalbde nur ve iz'an; cemiyette asayiş ve intizam; devlette hak ve adalet ve Allah'ın şanını ilân etmektir. Allah bizlere *veliyyüllezîne âmenû* şuurunu versin. Bizi, kendisine dost olacak mü'minlerden eylesin.

Evlâdım, Allahu tealânın ilân buyurduğu fermanlar tahakkuk ediyor. Hiyanet, sade yapılan harplerde değil, ondan evvel başlıyor. Artık, hiyanet mi diyeceğiz, zaaf ve aciz ve gaflet mi diyeceğiz? Yani bizler, hâl ve tavırlarımız, amel ve hareketlerimizle, daha önceden, Allah'ın gazabına müstehak oluyoruz.

Cenab-ı Hak, çeşitli ayet-i kerimelerde: *"Ey müminler, sakın Yahudileri, Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudur. Onları dost edinen, onlardan olur."* Yine: *"Siz onların dinine dönüp, onlardan olmadıkça, sizden râzı olmazlar."* buyuruyor.

Yahudiye Hayran Araplar

Biz çoktan, onların esareti altına girmişiz. Kültür esirliği, esirliklerin en büyüğü, en ağırı, en kötüsüdür. Ali Ulvi evlâdım hatırlar. Mısır'da Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'yle olan mülâkatımızda, benim gevezeliğim tuttuydu; karşımda Şeyhülislâm'ın bulunduğunu unutmuştum; herşeyden bahsediyordum... Hazret de bana izin vermişti: "Ey! Müftü Efendi, biz işin evvelinde pazarlık ettik, konuşma hakkı sizindir." demişti.

O zaman da gençlere söylemiştim. Kültür esareti, esaretlerin en kötüsüdür. Hasımlarımızda, eğer bizdekinden üstünü varsa, ilim, teknik, sanat alacağız... Ama bizden çoğu münevver, gidip adamların zihniyetini, küfrünü, inkârını aldılar.

Bugün Arapların arasında öyle karanlık kimseler var ki, münevver dediğimiz; adı aydın da içi zift gibi simsiyah; bulanık, kirli vicdanlı... Bunlar, Yahudileri, *rusulü'l-hadâra*, medeniyet elçileri olarak görüyor...

Milliyetsiz Aydınlar

Nerede kaldı, bir Yahudiyi, imanımızın, Kur'anımızın, peygamberimizin, ırzımızın, namusumuzun, haysiyetimizin, istiklâlimizin düşmanı görmek! Kalkmış da: Yahudiler medenî millet, medeniyet elçisidir, diyorlar.

Kültür esareti bizi o hâle getirmiş ki, münevverimiz, buhran içindedir; şahsiyetini kaybetmiş, mahiyetini kaybetmiştir.

Milliyetinden bahseder!

Sorarsın: "Nedir senin milliyetin yahu? Yahudiden, Hristiyandan ayrılan tarafın nedir? Namazın niyazın mı, orucun mu, zekâtın mı; nikâhın mı, talâkın mı; hangisi! Aile hayatınla mı, kızının oğlunun terbiyesiyle mi, yabancılardan ayrılıyorsun? Senin milliyetin nasıl teşekkül ediyor?"

Hayır! Hiçbiri yok...

Seni düşmanın olan yabancılardan ayıran vasıfların nelerdir ey müslüman?

Sadece, adı Ahmed, Muhammed olmak yeterli mi?

Osmanlının Bedduası

Hicaz bölgesinin, petrolün çıkarılıp, gelir getirmeye başlamadan önceki hâlini bilmeden, Osmanlıların yaptıkları fedakârlığın derecesi anlaşılamaz. Aynı şekilde, Osmanlı Devleti'nin Arabistan Yarımadası'nı idaresi altına alarak, buraları sömürge yaptığı iftirasının, ne şeni bir yalan olduğu da idrak olunamaz.

Filistin Müftüsü Emin el-Hüseynî'nin bu husustaki çok isabetli bir sözünü hiç unutamam. Şöyle demişti:

"Müslüman dünyasının başına gelen Osmanlı Devleti'nin bedduasıdır. Biz Müslümanlar, bilhassa Araplar, masum ve mazlum Osmanlı Devleti'nin bedduasına uğradık. Babasının bedduasını alan bir evlât gibi... Başımıza gelen felâketler bu yüzdendir!"

Osmanlı'nın Gönül Rızası

Bu sözü biraz açmak lâzımdır: Petrolden evvel buralarda ne vardı? Kum, deve ve hurma. Bir de, çoğu yarı vahşi, sağını solunu bilmez, dost düşman ayıramaz; kendi dar kabile muhitinden ve menfaatinden başka birşeye aklı ermez; din ve dünya cahili bedeviler...

Evet, buralarının, petrolden önceki hâlini bilenler, Osmanlının, ne fedakâr, ne civanmert, ne sabırlı, ne sehavetli, ne diğergam, din kardeşinin faydasını düşünen bir devlet olduğunu, ancak takdir edebilirler.

Osmanlı, buralarını, en samimi hislerle inanıp bağlandığı yüce dininin beşiği ve sevgili Peygamber-i Zişan'ın diyarı, mukaddes Mekke ve Medine olarak sevmiş; buradaki Müslüman kardeşlerini, daima kendi nefsine takdim ve tercih etmiştir.

Osmanlı, idaresi altındaki Hicaz'dan ne bir damla petrol, gaz götürmüş ne de bir kuruş para almıştır. Aksine, yüzlerce yıl daima buraya harcamış, harcamış, harcamıştır. Ve en güzeli, bunu daima gönül rızası ile yapmıştır. Bugün bile, maziyi anan imanlı Anadolu Müslümanları, cedlerinin yaptığı o yardımlarla iftihar etmekte, bir zerre bile "Neden yaptık?" diye pişmanlık duymamaktadırlar.

Mazlum Devlet, Masum Padişah

Sömürgeci devlet, idaresi altına aldığı yerlerden, birşeyler alıp götürür. Arabistan'da ne vardı ki, Osmanlı onu alacaktı? Aksine, yıkıldığı son yıllara, Şerif Hüseyin'in isyanı üzerine yolların kapandığı 1916'ya kadar her sene, Haremeyn'e "Surre Alayı" ile Kâbe örtüsü ve onunla birlikte, Arap kabile şeyhlerine yardımlar göndermeye devam etmişti.

Osmanlı, kendi parasıyla yaptırdığı "Hicaz demiryolu"nu, İngilizlerin parayla kandırdığı câhil bedevîler, bombalarla tahrip

ettikleri için, ayrıca bir de karakollar kurmuş, demiryolunu ve hacı kafilelerini kendi askeri ile korumak zorunda kalmıştır.

Benim tanıdığım, İslâm dünyasının büyük adamlarının, bunu böyle bilip kabul ettiklerinin bizzat şahidiyim. Şıh Emcedüz Zehavî, Şıh Hasanül Benna, Ebul A'lâ el-Mevdûdî, Filistin Müftüsü ve bilhassa Ebul Hasen Nedvî, Osmanlı Devleti'nin kadr ü kıymetini bilen insanlardı. Bunlar daima, Osmanlı'nın, kıymeti bilinmeyen, mazlum bir devlet, Sultan Abdülhamid'in iftiraya uğramış masum bir padişah olduğunu söylerlerdi.

Osmanlılar, Fransızlar

Filistin Müftüsü Emin el-Hüseynî, bir seferinde, bu bahiste uzunca bir sohbette bulunmuş, başından geçen bir hadiseyi bizlere şöyle anlatmıştı:

Osmanlı Devleti, âdil, insaflı ve kanatları altında barınan milletlere karşı çok cömert ve hürriyet verici bir devletti. Fakat onu yıkmak, böylece İslâm diyarlarını işgal edip sömürmek isteyen İngiliz, Fransız, Rus ve diğer düşmanlar, kendi kültürlerinin tesiri altında kalan Müslüman aydınlara bunun zıddını telkin ediyorlardı.

Bir keresinde, devletlerarası kongrelerden birinde idik. Bir Cezayirli ile bir Tunusluyu konuşurlarken gördüm. Fransızca konuşuyorlardı. Kendilerine şöyle lâtife ettim:

"Yahu ben yanınızda Filistin Müftüsü'yüm; sizler iki Arapsınız; toplantımız, Arap devletlerinin meselelerini görüşme toplantısı; ama sizler Fransızca konuşuyorsunuz. Bu nasıl iş?"

"Hocam, mazur görün, dediler. Bizim kültürümüz Fransızcadır. Arapça avam lisanını konuşabiliyoruz. Fakat derin mevzuları ifadeye Arapçamız kâfi gelmiyor. Fransızca konuşmaya mecbur oluyoruz. Böyle yetişmişiz..."

"Fransa, sizin ülkelerinizde ne kadar kaldı?"

"Yüz sene kadar..."

“Peki, Osmanlılar kaç sene kaldı?..”

“Dört yüz seneden fazla...”

“Acaba sizin dedeleriniz, babalarınız, sizin böyle Fransızca bildiğiniz gibi Türkçe bilirler miydi?”

“Hayır...”

Osmanlı Olmasaydı

Onlar böyle cevap verince, ben de artık fırsatı kaçırmadım:

“Yahu adamlar yüz senede size ana dilinizi unutturmuş, kendi lisanıyla konuşmaya mecbur hâle getirmiş de Osmanlı dört yüz senede sana kendi dilini zorlayıp öğretmemiş... Üstelik kendi gençlerine Arapça öğretip sizin beldelerinize vali, kaymakam, kadı, hâkim diye göndermiş... Bu devlet mi istilâcı, bu devlet mi sömürgeci?”

Benim böyle heyecanlı konuşmamı duyanlar, görenler de yanımıza gelip toplandılar. Ben de fırsat bu fırsat deyip gerekenleri söyledim:

Kardeşlerim, şunu bilin, bugün bizim isyanlarımızdan dolayı paramparça olmuş, iftiraya uğramış, kadr ü kıymeti bilinmemiş o Osmanlı Devleti olmasaydı, bugün hiç birimiz olmazdık. Hepimiz, ya Fransızca, ya İspanyolca, ya Portekizce ya da İngilizce konuşan birer yabancı olacaktık. Ne Müslümanlığımız kalırdı ne de Arapçamız...

İspanya Bugün Ne Hâlde

Osmanlı Devleti, İslâm âleminin, muhafızlığını deruhte etmeseydi, yükünü üzerine almasaydı; Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Mısır, Sudan, baştanbaşa Afrika; çoktan bir Endülüs hâline gelmiş olurdu... Endülüs’te yedi yüz yıl yaşamış İslâm medeniyetinden, bugün İspanya yarımadasında birkaç harabeden başka ne var? Orada tek bir Müslüman bile bırakmayıp hepsini yok etmediler mi?

İşte Osmanlı olmasaydı, Afrika da tamamen o şekle girecekti. Yalnız Afrika mı, Balkanları beş yüz yıl elinde kim tuttu? Haçlı seferlerini kim durdurdu. İstanbul ve Anadolu'yu kim Müslümanlaştırdı? Bu sayede, Hristiyan ordularının yolunu kesip Arap ülkelerini kim korudu? Akdeniz'de dört yüz yıl emniyeti kim temin etti?.. Daha neler neler...

Osmanlı ve Hilâfet

Osmanlı neden hilâfeti üzerine aldı da bu kadar mesuliyeti, zahmeti, masrafı, fedakârlığı yüklendi. Bunun sebebi din duygusundan, Haremeyn'e duyulan sevgiden başka bir şey değildi... Yavuz Selim, Mısır'ı fethettiği gün, Abbasi Halifesi geldi ve şöyle dedi:

"Sultanım, halife demek, Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellemin vekili demek. Bütün Müslümanların maddî manevî varlığını koruyacak, tecavüz ve taarruzdan masun ve mahfuz kılacak makam demek. Bunun için güç ve kuvvet lâzımdır. Benim bir gücüm ve imkânım yok. Kendimi korumaktan bile âcizim. Elimde ancak Emânât-ı Mukaddese var. Sadece onların bekçisiyim...

"Dolayısıyla ben bu yükü taşıyamam; gereğini yerine getiremem ve getiremiyorum. Allah'tan korkar, Resul-i Ekrem'den utanırım. Hilâfet'i benden al. Mukaddes Emanetler'i sen sakla. Ben sana biat etmeye geldim..."

İşte son Abbasi Halifesi bunları söyleyip, Yavuz Selim'e Hilâfet'i ve Mukaddes Emanetleri verdi.

Yavuz Selim'in Sözleri

Sultan Yavuz Selim, Mısır fethinden dönerken, Halep'te Cami-i Zekeriyya'da Cuma namazı kıldı. Hatip efendi minberde hutbe esnasında, âdet üzere zamanın sultanına dua ederken, onun için "Fatihül Haremeyn, Hâkimül Haremeyn" sıfatlarını

da kullanmıştı. Bunun üzerine, kabri cennet olsun, Hazret-i Sultan, derhal hatibe müdahale etmiş ve,

"Muhterem hatip efendi, hutbe esnasında konuşulmaz; fakat çok mühimdir; şunu tenbih ediyorum: Fâtih ve hâkim sıfatlarını kabul edemem. Hâdimul Harameyn deyiniz. Ben, Mekke ve Medine'nin, haşa, fâtih veya hâkimi değil, sadece bir hâdimi, hizmetkârıyım. Mukaddes beldeleri fetih ve işgâle değil, oralara hizmet etmeye geldim..." demiştir.

Bu unvan, o şanlı Sultan'ın kıyamete kadar, en büyük şerefi ve iftiharı olacaktır, inşaallah...

Kum, Deve, Hurma, Sıcak...

Yabancıların bizlere telkin ettiği, bizim de incelemeden alıp kullandığımız, şu Hicaz'ı sömürme işine gelince... Petrolden önceki günleri düşünün; oraların kumdan, deveden, hurmadan, çölün sıcağından başka nesi vardı? Osmanlı bunların hangisini alıp sömürecekti. Bir litre bile petrol alamadan ve almayı düşünmeden, beş yüz sene hizmet ettikten sonra, buraları bırakıp gitmeye mecbur kaldı.

Osmanlı, Cihan Harbi'nin sonunda, beş yıl savaşıp bitap perişan düştüğü sırada, yani devletin yıkılmasından birkaç sene önce, en acıklı zamanlarda bile, Hicaz'a Sürre göndermeye devam ediyordu.

Hicaz'daki bütün kabilelerin şeyhlerine, Mekke ve Medine'nin âyânına, eşrâfına, seyyid ve şeriflere, halkına fukarasına yüz yıllardır gönderilen tahsisler, 1916 yılına kadar yollanmaya devam etmişti. O yıl gönderilen son Sürre alayı, Şerif Hüseyin'in isyanı yüzünden, geri dönmek zorunda kalmıştı.

Hem bütün bir halkı besleyecek, hem de sömürgeci diye itham edilecek!

İşte Osmanlı, böyle mazlum ve masum bir devlettir. Bizler ona karşı işlediğimiz nankörlüğün cezasını çekiyoruz.

Eğer Osmanlı o gün, "İslâm dünyasından bana ne? İşte hilâfeti de bırakıyorum." deseydi; düşmanlar onu da, rahat rahat

yaşasın diye bırakırlardı. Osmanlı, din duygusu ile bunu yapmadı. Son günlerine kadar, Müslümanların dertleriyle dertlendi... O yüzden de, düşmanlar tarafından yıkıldı.

Gelecekte yapılacak ciddî araştırmalar, bu gerçekleri ilmî yollarla ortaya koyacaktır.

Kudüs Müftüsü merhum Emin el-Hüseynî, bir kongrede, Arap delegelerine karşı, Osmanlı Devleti'ni nasıl müdafaa ettiğini bize, işte böyle anlatmıştı.

Filistin'in Millî Kahramanı

Müftü Emin el-Hüseynî, 1917 yılından itibaren, İngilizlerin Filistin siyasetine ve o topraklara Yahudi göçmenler yerleştirilerek, yerli halkın yerinden yurdundan sürülmesi politikasına karşı çıkmıştır. Bu yolda mücadele eden ilk teşkilâtları kurmuş; sulh yoluyla hak aramanın imkânsız olduğunu çabucak anlayarak, silâhlı birliklerin teşkilinde de ilk adımları atmıştır.

Kudüs Müftüsü olan ağabeyinin 1921 yılında vefatı üzerine henüz yirmi altı yaşında iken, onun yerine Kudüs Müftüsü seçilmişti.

Bütün ömrü mücadeleler, sürgünler, hapisler ve diyar diyar hicretlerle geçen bu büyük mücahid, hâlen devam eden Filistin İstiklâl Savaşı'nın ilk başkanı ve Filistin halkının millî kahramanıdır.

Hitler'le Görüşmeleri

Merhum Müftü Efendi, İkinci Cihan Harbi başlayınca, başka yerlerde barınamadığı için ve İngilizlerin Yahudi siyasetine karşı yardımcı olurlar ümidi ile Almanlara destek vererek, savaş yıllarını Berlin'de geçirmiştir.

Medine-i Münevvere'deki ziyaretlerimiz sırasında, kendisinin Berlin'de yaşadığı sırada, Almanya Başkanı Hitler'le, onun davet etmesi üzerine, üç kere görüştüğünü de söylemiş ve bu görüşmeleri bize şöyle anlatmıştı:

Hitler, ilk iki görüşmemizde, bana, İslâm âlemi hakkında sualler sordu: "Arapların İngiliz idaresinden ne gibi şikâyetleri vardır? İstekleri nedir? Araplar, İngiliz sultasından kurtuldukları gün ne yapmak isterler? Alman hükümetinin onlara ne gibi yardımları olabilir?"

Hitler, bu gibi şeyler soruyor; ben de cevap veriyordum.

Konuşmanın bir yerinde:

"Osmanlıların idaresi ile İngilizlerin farkı nedir?" diye sormuştu.

Ben buna cevabım sırasında, Osmanlılardan bahsederken gözüm yaşarmış. Hitler derhal, "Müftü Efendi, ecdadınız Türk müydü?" diye sordu.

Biz Hayırsız Evlâdız

Hitler bunu sorunca şunları söyledim:

"Hayır efendim, ecdadım Türk değildir. Fakat ben bu milleti, kendi ecdadımdan fazla severim. Eğer Osmanlı olmasaydı, İngilizler ve diğerleri, beş yüz sene evvel âlem-i İslâm'a hâkim olurdu. Osmanlı olmasaydı, Endülüs'ün başına gelen hazin âkıbet, bütün Arap ülkelerinin de başına gelirdi.

"Bu cihetten, dinimin, imanımın, namusumun, şerefimin hâmîsi oldukları için Osmanlıları severim.

"Fakat biz ne yazık ki, hayırsız evlât çıktık. Onlar hayırsız evlâdına bakan baba gibiydiler. Arap âleminden bir kuruş istifadeleri, faydaları yoktu. Bilhassa Hicaz ülkesine, asırlar boyu hayrat götürdüler. Oraların geçimini temin ettiler.

"Biz ne yazık ki, o nimetin kadrini bilemedik, nankörlük ettik. O yüzden de, Filistin, korkarım ki İngilizlerin eline geçecek...."

Bunun üzerine Hitler şu cevabı vermişti:

"Müftü Efendi, endişe etmeyiniz. Benim aslanlarım İngiliz'i kovacak. Yahudinin de kökünü kazıyacağız. Bayramı birlikte yapacağız."

Hitler'in Son İsteği

Hitler, Berlin'de bulunduğum yıllar içinde, beni üçüncü bir defa daha yanına çağırtmıştı. Acaba ne söyleyecek diye merak ederek yanına gittim.

Meğer "teaddüd-i zevcât"ı soracakmış:

"Müftü Efendi, harp devam ediyor. Çok gencimiz öldü, daha da ölecek... Korkuyorum ki, harpten sonra pek çok kızımız, kadınımız kocasız kalacak. Nüfusumuzun da artması lâzım. Her ikisini temin etmek için, bir erkeğin, birden fazla kadınla evlenebilmesi lâzım gelecek. Bunun için kiliseye birkaç kere müracaat ettim. Kiliseye lâf anlatmak zor. Kiliseye rağmen, bir kanunla çok evliliği serbest bırakmak da mümkün olamıyor.

"Lütfen, İslâm dininde, birden fazla kadınla evlenmenin şartları nedir, hangi hâller, zaruret hâli sayılıyor. Nasıl tatbik ediliyor? Bunları bana geniş bir şekilde yazıp anlatmanızı rica ediyorum."

Hitler'in isteği üzerine, bu bahiste geniş ve teferruatlı bir rapor hazırladım. Fakat o günlerde Amerikalılarla İngiliz ve Fransızlar ikinci cepheyi açtılar; vaziyet kötüleşti; Berlin'i terketmem icap etti. Mısır'a gittim. O raporu Hitler'e takdim etmeme imkân kalmadı.

Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseynî Efendi, Medine-i Münevvere'ye geldiği sıralarda daima Said Şamil Bey ile birlikte bulunurlardı. Kendisini ziyarete giderdik. Ayrıca birçok misafiri, ziyaretçisi olurdu.

Çok şeyler anlatırdı. Kendisini selâmetledikten sonra, Said Şamil Bey'le oturup konuşurduk. Said Şamil Bey, bize bütün Filistin meselesini ve Müftü Efendi'nin hizmetlerini, cihadını hülasa eder, kendi hatıralarını da anlatırdı.

Allah rahmet eylesin. Tarihi bizzat yaşamış bir zat idi. Mücahid adamdı, dertli adamdı.

HASANÜL BENNA

Kahire'de, birgün İhsan Efendi'nin dersinden çıkmış, yurda dönüyorduk. Üçümüz, Mustafa Runyun ve Ali Yakup Beylerle birlikte... Yıl 1942. Ben henüz yirmi yaşımdayım.

Hassas, Dikkatli, Zeki İnsan

Önümüzden, sarıklı, sakallı, maşlahlı bir zat geçiverdi. Yanında dört beş kişi vardı. Fakat dikkatimizi çeken, 35-40 yaşlarındaki bu zat hepsinden canlı ve sür'atli gidiyordu. Mustafa Runyun:

"Yahu, İhvanül Müslimîn'in mürşidi olan Hasanül Benna, bu işte..." deyince, durduk, merakla, hayranlıkla arkalarından baktık.

Hasanül Benna, hassas insan, dikkatli, zeki insan. Bizi duymuş... Hemen durdu, geri döndü. Selâm verdi. Elimizi sıktı. Ayrı ayrı ismimizi, mesleğimizi, nerede kaldığımızı sordu.

"Şu hâlde komşuyuz" diyerek, bizi sohbetlerine davet etti.

"Salı günleri, akşamla yatsı arası, sohbetlerimiz var. Kardeşler sohbetidir. Buyurun, teşrif edin, beklerim." dedi.

O kadar tatlı bir tebessüm, o kadar tatlı bir alâka...

Gözlerinden çıkan şua, ruhuma aktı, aklımı, hissimi yaktı.

Kırımlı Yusuf Uralgiray

Talebeler arasında, aslen Kırımlı, Romanya'dan gelmiş Yusuf Uralgiray diye bir arkadaşımız vardı. Arapçası çok iyi idi. İn-

gilizce, Fransızca bilirdi. Sonra Ankara'da profesör oldu. Riyad'a geldi. Orada vefat etti. Vasiyeti üzerine Medine'ye gömüldü.

Yusuf, çok çalışkan bir arkadaştı. Kırım'la ilgili eserleri vardır. İbni Hişam Sireti'ni de tercüme etmiş diye duydum. Arapça nasıl öğrenilir, diye kitap hazırlıkları vardı. Siyasî tarafı çok galip, kulağı delik bir arkadaştı. Rus esareti altında mahkûm milletlerin bugünkü uyanışını görecek bir insandı. Yazıp hazırladıkları ve topladığı kitap vesaireler acaba ne oldu?

Gönül Avcısı

Yusuf'la konuştum, Hasanül Benna ile olan karşılaşmamızı, bize karşı gösterdiği güzel davranışı anlattım.

"Yusuf, dedim; yahu Şıh Hasanül Benna, beni kendisine âşık etti..." Yusuf güldü:

"O, davasının adamı, bir gönül avcısıdır. Ben sohbetlerine devam ediyorum. Beraber gidelim..." dedi. Sonra devam etti:

"O, benim Mısır'da gördüğüm tek insandır; bu kadar hocaların içinde, tanıştığım Mısırlıların arasında, gönlümü en çok o fethetti... Musafaha ederiz: Ben elimi bırakmadan, o bırakmıyor. Daha dursam: İstersen eve gidelim, görüşelim diyecek... Mısırlı, Türk, Pakistanlı, insan ayırmaz, bütün Müslümanlar kardeş, der. Peygamber-i Zişan gibi davranır. O kadar samimi, o kadar ihlâslı" filân deyince, daha çok sevdim...

İhvan'ın Merkezinde

İhvan'ın merkezi de yakın, İhsan Efendi'nin medresesine, Sultan Mahmud Tekkesi'ne beş yüz metre var yok. Merhum Yusuf'la gittik. Diğer arkadaşlar fazla rağbet göstermediler. Belki de lâf olur diye çekinmişlerdi.

İhvan'ın merkezi büyük bir avlu içindeydi. Birkaç bin kişi alacak bir geniş meydan. Etrafında, içinde odalar var. Namaz ve konuşmalar için böyle yaptırmışlar. Hasanül Benna, teşkilâtçı insan...

Akşam namazını kendisi kıldırdı. Kahire'de o zamana kadar duymadığım bir huzurla namazı kıldık. Namazdan sonra bir metre kadar yükseklikte bir yere çıktı. Önünde yüksekçe bir masa ve mikrofon vardı. Başında bu sefer fes vardı. Zaten çoğu zaman fesli olurdu. Ayakta konuşuyordu.

Sanki Kur'an önüne açılmış gibi, mevzuuna dair ayetleri peşpeşe getiriyor: İslâm nedir; İslâm kardeşliği nedir? Müslümanların dünü neydi; bugünü nasıldır? Yarınları ne olacak; nasıl olacak?

Onun Kur'an-ı Kerim'e olan bu vukûfuna, hâfızlığıma rağmen, hayret ettim...

Dört Tane Sarıklı Hoca

Merhum Şehid Hasanül Benna böyle konuşurken, o sırada, avlunun kapısından dört tane sarıklı hoca, ağır ağır girdiler; ayakta durup dinlemeye başladılar. Avluda sıralar vardı, bizler oturmuştuk. Yer kalmadığından ayakta duranlar vardı. Onlar da dikilip durdular. Bunların Ezher hocalarından oldukları belliydi.

Hasanül Benna onları görünce, konuşmasına şöyle devam etti:

"Kardeşlerim, ben size senelerden beri demiyor muyum ki, bu mukaddes davaya Allah yardım edecek; Rabbim bizi yalnız bırakmayacak; gerek sâlih kullarla ve gerekse melekleriyle teyid edecek... demiyor muyum?

"Bakın dualarımın birisi çıktı. Ezher ulemâsından dört âlim geldiler, aramıza katıldılar... Şimdiye kadar ihvanımızın çıkardığı dergilerin, gazetenin, fetva kısımlarını ben yazıyor idim. Fetva verecek adam olmadığım hâlde, bu işin ehli bulunmadığım hâlde, cevapları ben veriyordum. Bir taraftan da: Allah'ım bana bir ehlini gönder, diye niyaz ediyordum.

"İşte bakın, Cenab-ı Hak, dört âlim kulunu birden gönderdi. Bakın, gelen üstazlar kimlerdir?"

Mübarek Avcı, Bizleri Yakaladı

Hasanül Benna, gelen dört âlimi de isimleriyle andı, ilimlerinin yüksekliğinden, ihtisaslarından bahsetti.

"Gelen âlimler, filândır, filândır, filândır" diye dinleyen gençlere, onları tanıttı.

Bu şaşılacak bir şeydi. Sanki önceden pazarlıklı, hazırlanmış bir sahne gibiydi. Tabii değildi. Fakat o kadar inanılmaz bir şeydi ki, insanı hayretlere gark ediyordu.

Fakir, bu dört âlimden biriyle, birkaç yıl sonra görüşüp konuştum... Kendisi hacca gelmişti. Medine'de buluştuk. Hasanül Benna ile olan hadiseyi hatırlatıp sordum. Şöyle dedi:

"Evet o dört kişiden birisi de bendim. Mübarek avcı bizleri yakaladı. Kendisini kaybettik, şehid oldu. Kaybı büyük ziyandır. Hoca yetişiyor ama o ruhta insan yetişmiyor. Siz de gözünüzle görmüşsünüz.

"Biz oradan geçiyorduk. İçeriye girip çıkan gençler gördük. Burası neresi diye merak ettik. İçimizden birisi: Üstad Hasanül Benna'nın yeri, dedi. Yahu, şu adamı bir dinleyelim, deyip içeri girdik. Hemen fark etti, tanıdı, bizi tanıttı, kendisine mâl etti... Sonra bizlerle yakınlık tesis etti. Bize ders için gençler gönderdi... Büyük adam, ihlâslı mücâhid adamdı... Allah rahmet eylesin..."

Elini Öpmek İstedim

Yatsı vakti gelip ezan okununca, Hasanül Benna konuşmasını kesti. Âlimleri kürsünün yanına davet edip oraya oturtmuştu. İçlerinden birisine, yatsıyı kıldırmasını teklif etti... Onlar özür beyan ettiler: Biz bugün, dinlemeye geldik; herşeyiyle beraber dinleyeceğiz, dediler.

Üstad Benna, imamete geçti. Namaz kılarken, fesinin üzerine sarık sarıyor ve ceketin üzerine maşlah giyiyordu. Namazda uzunca okudu.

Namazdan sonra âlimlerle sohbete girişti. Onlara:

"Artık vazife sizlerindir. Allah beni bir yükten kurtardı. Ben ancak dellâlım, Allah'a giden yola insanları çağırıyorum. Allah'ım bu davayı ehil insanların eline verelim, diye dua ediyorum. Şimdi emaneti ehil olanlara devrettiğimden dolayı çok memnunum..." dedi.

Benim gönlüm, üstadın elini öpmek istiyordu. Yusuf'a söyledim:

"Yahu çok kalabalık. O şimdi âlimlerle meşgul olacak. Biz talebeyiz. Onlar mühim... Şimdi sokulamayız. Haftaya yine geliriz." diye bana engel olmaya çalıştı.

Ben, hele dur bakalım, filân diyerek, bir fırsatını gözettim. Bir ara ortalık aralaştı, ileri gidilebilir gibi oldu. Yaklaştık...

Hoş Geldin Ali Kardeş

Üstad, hocaları oturtmuş, onlarla konuşacak, ama henüz gençlerle meşgul oluyor, daha ayakta... Gençlerin hepsi, yüzde doksan sekizi üniversiteli.

Bizi uzaktan gördü seslendi:

"Ehlen ve sehlen ya ah Ali!" dedi. "Hoş geldin Ali kardeş..."

Yusuf şaşırdı. Kaç gün önce, geç vakitte, bir kere gördüğü beni, adımla çağırıyordu. Sonra Yusuf'a hitap etti:

"Ah Yusuf, ya sadîkane'l-kadîm! Ehlen ve sehlen" dedi. "Ey eski dost, Yusuf kardeş hoş geldin..."

Bizleri yanına çağırdı, musafaha etti ve hocalara tanıttı:

"Bu cevherler, dedi; analarından, babalarından, vatanlarından ayrılmışlar; çalışıyorlar; memleketlerine dönüp lâmba değil, güneş olup, aydınlatmak, nurlandırmak için çalışıyorlar... Geçenlerde görüşüp tanıştık. Davet ettim; geldiler..."

Allah rahmet eylesin. Mıknatıs gibi, bizi çekip kendisine bağladı.

İhvan'ın Dört Esası

İhvanül Müslimîn'in, dört esas üzerine bir şiarı, parolası vardı:

"Gayemiz Allah'dır...

"Liderimiz, rehberimiz, önderimiz, başbuğumuz Muhammed Mustafa'dır. Onun peşindeyiz; nereye giderse, oraya gideriz...

"Anayasamız Kur'an'dır. O ne emrederse onu yapar; neyi nehyederse ondan kaçınırız...

"Yolumuz cihaddır. Davamızı yaşatmak, Müslümanların maddî, manevî varlığını, benliğini korumak için mücadele ederiz... En büyük emelimiz Allah yolunda şehid olmaktır..."

Arapçası şöyle: *Allâhu gâyetunâ, ve'r-resûlü zaîmunâ, ve'l-Kur'ânu düstûrunâ ve'l-cihâdu sebîlunâ, ve'l-mevtu fî-sebîlillâh esnâ emânîninâ...*

Hasanül Benna'nın ondan sonraki konuşmasına, kendim gittim. Artık merhumun sohbetlerini dinleme ihtiyacı, bende dayanılmaz bir aşk haline geldi.

Gençler

Dikkatle bakardım. Gelenlerin yüzde doksan sekizi, üniversite talebesi idi, gençlikti. Büyük bir arzu ile geliyor, ruhlarındaki boşluğu burada dolduruyorlardı. Okullar, onların ruhunu doyurmaz hâle gelmişti. Maneviyattan, duygudan, insanlıktan uzaklaşmışlardı. Gençler, arıların çiçeklere uçuştuğu gibi, buraya koşuşturuyorlardı.

Toplantılarda ilâhî bir hava vardı. Gelenler, bir şey öğrenmeye değil, sanki ibadet yapmaya gelir gibiydiler.

Üstad, akşamla yatsıyı kendisi kıldırıyor. Sohbetinde:

"Okuduğum şu ayetlerin manalarından, benim zihnime şunlar doğdu. Sizlerin de aklınıza neler geldiyse, söyleyin birlikte görüşelim." filân demesi, gençliği daha çok kendisine bağlıyordu.

Herşeyden önce, ihlâsı vardı:

"Bu dünya fanidir. Ömürler, muayyendir, mahduttur. Bu yol Allah'a giden yoldur. Bu yola bir kimseyi kazanabilmenin fazileti, her kıymetten yücedir." diyordu.

Kardeş, Daima Kardeş

Tarikatlerde, cemaatlerde, şeyhler, mürşidler, hocalar; müridlerine, talebe ve bağlılarına çeşitli isimler, sıfatlar verirler. Merhum Hasanül Benna, daima "ahî", kardeşim derdi. Meclislerinde, herşeyden fazla, bir kardeşlik, İslâm kardeşliği havası eser, bu duygu görülürdü.

Binlerce gençlik arasında en çok iltifat ettiği, Türk, Afgan, Pakistanlı, Endonezyalı gençlerdi. Hatta Araplar arasında da, Mısırlı olmayan, Sudanlı, Moritanyalı, Cezayirli, Faslı gençlere, iltifatı daha fazla idi. Hâlinde, tavrında, konuşmalarında esas olan, toparlayıcılık ve İslâm kardeşliği idi.

Üstada Gelen Yasak

1944 yılında hükümet, üstadın konferans vermesini, gençlerle toplu sohbetler yapmasını yasakladı. Amerikalılar, İngilizler, "Hasanül Benna'nın uyandırdığı hareket, bizim gayelerimize karşı bir cereyan uyandırıyor. Bizim kültür aşılama propagandalarımız için bir parazit yapıyor. Susturulmalıdır." demişler.

O sırada Benna, Mısır hükümetlerine karşı tebliğler yapıyor ve ihtarlarda bulunuyordu. Diyordu ki:

"Harp bitiyor. Dinî, millî, ahlâkî alınacak tedbirler var. Eskiden: Memleketimizde işgal ordusu var. İngilizler var; istediğimizi yapamıyoruz, diyordunuz. Harp bitti, müstevlî devletler çekiliyor. Şimdi ne yapacaksınız? Dine ve ahlâka aykırı, halkı inciten davranışlar var. Bunlara karşı ne gibi tedbirler alacak; dini öğretmek ve ahlâkı yükseltmek için ne gibi tedbirler alacaksınız?"

Üstadın Bir Konuşması

Onun bu gibi ihtarları, yabancıların da, onların idaresi altındaki hükümetlerin de huzurunu, keyfini kaçırıyormuş... Bu yüzden, üstadın konferanslarına mani oldular.

Henüz Kahire'de idim. 1945'de Mısrun Kadîme, Eski Mısır denen mahallede, Kral Faruk'un dedesi, annesinin babası, Süleyman Fransevî Paşa'ya ait bir eski cami varmış. Evkaf yaptırmamış. O civarda oturan İhvan'dan bazı kimseler tamiri için vakıflardan izin isteyip almışlar. Süratle tamir ettirerek, her tarafını yenilemişler.

Birgün işittik ki, Benna merhum, Cuma namazından sonra o camide tefsir okutmak üzere izin almış. İlk Cuma'ya gittik. Baktık ki, bizden önce bir kamyon polis gelip, etrafta tertibat almışlar.

Cuma oldu. Camiin hatibi hutbeyi okudu, Cuma'yı kıldırdı. Binlerce genç, namazdan sonra hiç kımıldamadan oturup beklediler. Benna kürsüye çıktı.

Üstad, tefsire başlamadan önce, Kur'an-ı Kerim'den bahsetti. Kur'an nedir, anlattı. Sonra *"Elhamdü lillâhi Rabbil âlemîn..."*e geçti.

"Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamd olsun, şükrolsun..."

Hamd nedir, şükür nedir? İnsanda bir şükran hissi var. İyilik gördüğü kimseye teşekkür eder. Beğendiği, sevdiği, saydığı kimseye hürmet eder, onu medheder.

Bu gibi duygularla dolup taşdığı zamanlarda, gönlünün derinliğinden coşup gelen hisleri, duyguları olur. Bu hislerini bildirir, beyan eder, teşekkür eder.

Bütün bu duyguların hepsi Allah'a aittir, Allah'a mahsustur. Hiç kimse, Allahu Tealâ kadar, gerek hamde, gerek şükür ve şükrana lâyık değildir, müstehak değildir, derken vakit doldu. Konuşmasını bitirdi.

Ölümden Bahsederken

Caminin imam ve hatibi olan hocaefendi, üstada:

"Efendim, dedi; her Cuma, buranın cemaati iki safı geçmiyordu. Sizin teşrifinizle, cami doldu, taştı; avlu ve sokak da doldu. Neden söylemedin, demeyin. Gelecek Cuma, hutbe de, namaz da sizindir. Sonra da tefsire devam edersiniz..."

İkinci Cuma'ya da gittik. Merhum, Kur'an'dan, kaderden, ölümden bahsediyordu. Minberde idi. Ölümden bahsederken, içeriye bir cenaze getirildi. Sanki planlanmış gibi... Ben ürperdim.

Merhum hiç irkilmeden, duraksamadan, dedi ki:

"Kardeşler, hayatta değişmeyen iki gerçek var. Biri ölüm, biri Kur'an-ı Kerim... Bunların hükmü değişmez. Kimse ölümü inkâr etmez. Ölüm haktır...

"Yalnız birçok gerçekler vardır ki, bizim bunlara karşı yakînimiz, onları bilmemiz, idrak etmemiz, tam olarak anlayabilmemiz, üç şekilde olur:

Ölüm olduğunu duyarız, biliriz; *İlmelyakîn* olur... Komşular veya bir tanıdık ölür, görürüz: *Aynelyakîn* olur... Sonra anamız, babamız, ailemiz, çoluğumuz çocuğumuz, çok yakınlarımız ölür: O zaman ölümü, ölümün gerçeğini ve acısını, *hakkalyakîn* anlarız, tadarız.

"Cenab-ı Hak, fatiha suresinde, hakkalyakîn olan ölümün sonu olan, kıyameti gözlerimizin önüne seriyor. Rahman, rahim ve rabbulâlemîn olan Allah, mâliki yevmiddindir. Din günü olan, ilâhî hesabın görüleceği, cezaların tahakkuk edeceği Kıyamet Günü'nün mâlikidir, sahibidir, hâkimidir. Orada artık herşey susar, durur, biter. Yalnız onun hükmü yürür..."

Kur'an Nasıl Dinlenmeli

Hasanül Benna, bundan sonra, peygamber efendimiz, Kur'an-ı Kerim'i nasıl okur ve nasıl dinlerdi diye bir bahse geçti. Bu sırada şu hadiseyi de anlattı:

Birgün Resul-i Ekrem, İbni Mesud hazretlerine buyurmuşlar ki:

"Ya Abdallah, biraz Kur'an okusan da dinlesem..."

"Ya Resulallah, Kur'an size iniyor. Sizin huzurunuzda ben nasıl okurum? Hep sizden dinlemeye alıştık..."

Bunun üzerine, Efendimiz, cevaben şöyle buyurmuşlar:

"Ben Kur'an okumayı sevdiğim gibi, başkalarından dinlemeyi de severim."

İbni Mesud, bunun üzerine Nisa suresinden okumaya başlamış. Okumuş, okumuş... *Estâizubillah: Fe keyfe izâ ci'nâ min külli ümmetin bi-şehîdin ve ci'nâ bike alâ hâulâi şehîdâ* ayet-i kerimesine gelince:

"Bu ayet bizzat peygamber efendimizle alâkalı, acaba Resul-i Zişan, bu ayet-i kerimeyi nasıl dinliyorlar, acaba nasıl bir hâlet-i ruhiyeye bürünüyorlar?" diye merak ederek, mübarek simalarına bakmış... Ne görsün ki, gözlerinden yağmur gibi yaşlar boşanıyormuş.

İşte Peygamberimiz, Kur'an-ı Kerîm'i böyle dinlerlerdi. Acaba Kur'an okurken veya dinlerken bu hâle bürünenlerimiz var mı?

Madem ki, Resul-i Ekrem, Kur'an'da, biz ümmeti için "en güzel örnek" olarak bildirilmiştir; biz de onun gibi olmalı, Kur'an'ı ve emirlerini onun gibi sevip sayıp yüksek tutmalı, göz yaşları ile telâkki etmeliyiz.

Hazret-i Ömer'in Bayılması

Bundan sonra Üstad, Hazret-i Ömer'in tarih-i hayatından da Kur'an-ı Kerim'e dair geçmiş bir vak'a nakletmişti:

Ömer radiyallahu anh, bir gece devriye geziyormuş, Medine sokaklarında... Bir zatın, evinin avlusunda Kur'an-ı Kerim okuduğunu duymuş. *Ve't-Tûr* suresini okuyormuş:

Ve't-tûr ve kitâbin mestûr fî rakkın menşûr ve'l-beyti'l-ma'mûr ve's-sakfi'l-merfû' ve'l-bahri'l-mescûr inne azâbe rabbike le vâki' mâ lehû min dâfi'...

Buraya gelince, Ömer ayakta duramamış, evin duvarına dayanmış, yıkılmış, orada düşüp bayılmış... Evine kaldırmışlar. Bir zaman dışarı çıkamamış, yatmış. Ashab ziyaretine geçmiş olsuna gelmişler...

Kuvvetli Duygular

Üstad Benna bu vak'ayı anlatınca, bazı gençler:

"Efendim, bu hâle ne denir, neyle tabir olunur, ne oldu da böyle oldu?" diye sordular.

Bu sualler üzerine, merhumun verdiği cevabı, üzerinden elli yıl geçmiş olmasına rağmen unutamam. Ruhumdaki tesiri hâlâ canlıdır:

"Cereyan kuvvetli geldi. Elektrik cereyanı gibi Hazret-i Ömer'i çarptı. Hepimizde bir cereyan tesiri alma kuvveti, kabiliyeti vardır. Bazısında birkaç voltluk, bazısında yüz, beş yüz voltluktur. Kuvvetli oldu mu, yıldırım gibi çarpar atar... Gaye, Kur'an-ı Kerim'i böyle kuvvetli duygular, heyecanlar, aşklar duyacak şekilde okumak, anlamak, sevmektir..."

İki Önemli Özelliği

Hasanül Benna merhumda gördüğüm hususiyetlerden biri, daima mütevazı ve mütebessim olmasıydı. Yüzünden şefkat ve tebessüm alâmeti hiç eksik olmazdı. Aynı anda bir diğer özelliği, gösterdiği samimi alâka idi. Bu çok samimi, saf ve içten gelen bir alâkaydı. Sizi hemen kardeş olarak benimser, sever, ilgilenirdi.

İkinci özelliği, daima Kur'an-ı Kerim'den ayetleri misal getirir, aynı anda ilgili hadis-i şerifleri de hemen arkasından sıralardı.

Konuşmalarını, konferanslarını, yazıp okuyarak vermezdi. Birçok konferasına gittim, kâğıttan okuduğunu hiç görmedim.

Anlatacağı mevzuya dair ayetler sanki önünden akıp geçiyormuş gibi okur, söylerdi.

Sekiz dokuz yaşlarımda hâfız oldum ve yıllardır devamlı Kur'an-ı Kerim okurum, buna rağmen onun bu hâli beni şaşırtırdı. Ayeti ayetle tefsir eder, münasip, açıklayıcı ayetleri getirip söylemesi çok doyurucu olurdu.

Zemzem Vapurunda

Pederimin vefatı üzerine 1946 yılında, Medine-i Münevvere'ye dönerken, hac mevsimi idi. Süveyş'ten hac yolcuları için kalkan vapurla Cidde'ye gittik. Bir tevafuk eseri, Hasanül Benna da aynı vapurla hacca gidiyordu. Zemzem isimli, dört katlı büyük bir vapurdu.

Hacca giden Mısır hacıları arasında, İctimaî meseleler bakanı Fuad Siraceddin Paşa da vardı. Daha sora Dahiliye bakanı olmuştur. İktidar partisinin kurucu lideri Nahhas Paşa'nın vekili idi. Bu bakanı birkaç memur ve polis geçirdi, dönüp gittiler. Hasanül Benna'yı ise binlerce genç geçirmeye gelmişlerdi.

Üstad, beş vakit namazı cemaatle kıldırıyor; her namazdan sonra konuşma yapıyordu. Bakan da bir battaniyeye bürünmüş, oturur, derin derin onu dinlerdi. Sanki Arafat'ta gibi... Cidde'ye kadar böyle geldik.

Kendisi üst güvertede bulunuyordu. Elini öpmek, duasını almak için yanına giderdim; derhal tanır, iltifat ederdi.

Medine'de Konuşmak

Sonra Medine'de de görüştük. Lise müdürü Ahmed Boşnak Bey vardı. Kendisinden konferans vermesini istedi. Üstad orada lise talebelerine bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında şunları da söylemişti:

Ben on sekiz yaşımdan beri konuşurum. Konuşmayı da severim. Konuşmak bana zor gelmez. Fakat, insanın dili tutulur, derler ya; benim de Medine'de dilim tutuldu, konuşamaz oldum.

Çünkü Medine-i Münevvere'nin havasında Peygamber-i Zişan'ın konuşmaları var...

Resulullah'ın Okuyuşu

Seyyidina Ali kerremallahu veche buyurur ki:

"Peygamber efendimiz, kıldırdığı son namazlardan bir akşam namazında, *ve't-tîni ve'z-zeytûni* suresini okumuştu. *Lekad halakne'l-insâne fî ahseni takvîm...:* Habibim, izz ü celâlim hakkı için, biz insanoğlunu en güzel kıvamda yarattık. Gerek maddeten, gerek manen; cismiyle, bedeniyle, aklıyla, ruhuyla, bütün uzuvlarıyla, madde ve manasıyla, insanoğlu en güzel bir âhenk ve tenasüp içinde yaratılmıştır...

"Bu ayetleri okudu. Hâlâ o okuyuştan, ruhum da kalan mana ve tesir, aklıma geldikçe ağlarım; kalbim yanar..."

Hazret-i Ali'nin dediği gibi, Medine-i Münevvere deyince Peygamber-i Zişanımız, aklımıza değil, gönlümüze gelir; gözlerimizin önünde canlanır... Medine göklerinin, havasının dili olsa da, peygamber efendimizin okuyuşlarını, tebessümünü, yaşayışını gözlerimizin önünde canlandırsa...

Kuba ve Uhud'da

Medine-i Münevvere'de bulundukları sırada, onları ziyaret yerlerine götüren delil, bana da haber verdi, birlikte dolaştık. Kuba'da Uhud'da secdelerde ağladı.

Kuba Mescidi'nde secdede, hıçkıra hıçkıra ağladığını gördüm. Secdeden kalktığında, gözyaşlarını mendiliyle silerek şöyle dedi:

Dostlarım, kardeşler, mescid denilen şey ne kadar mühimdir. Ne kadar mühimdir ki, beş yüz küsur kilometrelik yolları de-

veyle aşmış, bilhassa düşmanlarından sakınarak gelmiş olan, o Zât-ı Akdes, bir dostunun evine inip, bir bahçede dinlenip nefes almadan önce, ilk işi hemen bir mescid yapmak oluyor...

Mescid nedir? Mescid, secde yeridir. Camidir. Cami, toplayan yer demektir. Toparlayıcı demektir. Ümmetini bir noktada, bir merkezde toplamak istiyor; toparlansınlar istiyor.

Beş vakit birbirlerini görecekler, hâllerini soracaklar, kaynaşacaklar. Mescid, cami, ibadet, cemaat, İslâm'da kaynaşma, birleşme, tanışma, yekvücut olma demektir.

Kulluğun Ruhu

Hadis-i şerifde, fatihasız namaz olmaz buyuruluyor. Her namazın, her rekâtında, muhakkak fatiha okunuyor. Çünkü fatihada, Müslümanların ibadet şekli ve ibadetlerinin, kulluklarının ruhu tecelli ediyor:

İyyâke na'büdü ve iyyâke nesta'în, deniyor. *İyyâke* tekrar ediliyor. "Ancak sana" deniyor.

"Allah'ım biz öyle bir topluluğuz ki, ancak sana kulluk ederiz, ancak senin huzurunda eğiliriz, ancak seni Allah biliriz, ancak senin emirlerine itaat ederiz, yasaklarından kaçınırız. Ve yardımı da, bütün işlerimizde, ancak senden dileriz, bekleriz, umarız..."

Görülüyor ki, "biz" deniyor, cemî' sıygası, çokluk hâli kullanılıyor. *A'budu, esta'în*, yani "sana taparım, senden yardım dilerim." denilmiyor. "Taparız, dileriz" deniyor. Kur'an-ı Kerim'de de bizlere, ümmet olarak hitap olunup *"Ey Muhammed Mustafa'nın ümmeti, sizler, insanların en hayırlısısınız."* buyuruluyor.

Ezan, İbadettir

Hasanül Benna ve beraberindeki arkadaşları ile Kuba Mescidi'ne gidip namaz kıldığımızda, kuşluk vaktiydi; elli kişi kadardık. Kuba'da, Abdülvahid Abdülhamid Abbasî adında bir bahçe

sahibi vardı. Hurma bahçesi... Mescidde bizi gördü. Bir çay içmek üzere, bahçesine davet etti... Üstad:

"Ezan yakın mı?" diye sordu.

"Efendim, daha vakit var, Mescid-i Saadet'e ulaşırız, inşaallah." denildi Bahçeye gidildi. Çaylar içilirken, Üstad, şu sohbeti yaptı:

"Efendiler, bir ezanı düşünün, bir de kiliselerin çanını... Çan sesi, demirden çıkan bir ses, ne sözü var, ne özü. Sadece bir gürültü. Bir saatin çalması gibi, sadece vakti bildirir.

"İslâm'ın ibadete davetinde ise, bir mana var. Öyle bir mana ki, müminleri evvelâ iman birliğine, gaye birliğine, mana birliğine çağırıyor; vahdete çağırıyor. Ezanın kudsiyeti büyüktür. Ezan, kendi başına bir ibadettir..."

Mehmed Akif'e Dair

Üstad bunları anlatırken, ben lâfa karıştım.

"Efendim, dedim; Türk'ün *İstiklâl Marşı*'nda da, *Neşîdül Vatanî*'sinde ezandan bahis vardır. Ezan, Türk İstiklâl Marşı'na girmiştir."

"Marş kimindir?" diye sorunca:

"Muhammed Akif Bey'in" dedim. Meğer Mehmed Akif Bey'i tanıyormuş: Şunları söyledi:

"Dostum Doktor Abdülvehhab Azzam'ı birkaç defa bayram ziyaretine gittiğimde, Hilvan'daki evinde, Şair Muhammed Akif Bey'e rastlamıştım. Kendisiyle görüştük, asil bir insan..."

İstiklâl Marşı'nda Ezan

Bunun üzerine İstiklâl Marşı'mızdaki ezanla ilgili mısraları tercüme ettim.

Rûhumun senden İlâhî şudur ancak emeli:
Değmesin ma'bedimin göğsüne nâmahrem eli;
Bu ezanlar-ki şehâdetleri dînin temeli-
Ebedî, yurdumun üstünde benim inlemeli.

Bazı talebeler, bu kıt'anın tercümesini yazdılar. Üstad:

"Bir millî marşa ezanı, ibadeti, mabedi koymak, çok manalı, çok güzel." dedi. Hadiseyi anlattım:

Akif'in İmanı

"Efendim, Türk yurdu düşman istilâsına uğramıştı. Mâlûmunuz büyük bir cihad açıldı. Kâfir düşman bir haçlı seferi ile üzerimize gelmişti. Yurdumuzun birçok yeri gibi Anadolu da elden gitmek üzereydi. Bu cihad için bir marş yazılsın istendi; müsabaka açıldı. Yedi yüzden fazla şiir geldi. Akif Bey'inki seçildi. Meclis'de defalarca ayakta okunup dinlendi.

"Akif Bey'e, şiiri seçildiği için ikramiye, iltifat, hediye olmak üzere, beş yüz lira verilmek istendi. Merhum bunu almadı. Halbuki o sırada, sırtında paltosu yoktu. Ankara soğuğunda ceketle dolaşıyor; bazen bir arkadaşının muşambasını ödünç alıp giyiyordu..."

Akif'in bu hareketi, Üstad Hasanül Benna'nın çok hoşuna gitti. Cemaate hitap ederek:

"*Ya ihvan! Hâze'l-îman*... İman için misal ararsanız, işte budur. Giyecek paltosu yok, ama parayı almıyor... Ne yazık ki, bugün insanlar, böyle bir şeyi değil almamak, bir de rüşvet vererek, kendilerine verilmesini temine çalışıyorlar... İman budur işte, iman budur!.."

Bedr'in Doğduğu Tepelerde

Şıh Abdülhamid'in hurma bahçesi, Kuba Mescidi'nin güneybatısındadır. Hicret yolunun hemen güzergâhı sayılır. Hurma ağaçlarının altına serilen halıların üzerinde o gün yapılan sohbet, gerçekten tarihe geçecek sahnelerden bir sahne idi... Hasanül Benna şöyle diyordu:

"Bu dağların, bu yolların, bu kayalıkların dili olsa da söylese. Bizim tarihlerde okuduğumuz Hicret kıssasını bunlar gözle-

riyle gördüler. Kabil olsa da, bu yollar, bu dağlar, bu kayalıklar, iki büyük misafirin Medine'yi teşrifini söyleseler.

"Yâ Şıh Abdülhamid! Demek ki, *talea'l-bedru aleynâ min Seniyyâti'l-Vedâ* bestesi, o ilâhî neşîde, bu tepelerde söylendi, öyle mi?"

Cihan Harbi'nin Asıl Sebebi

Üstad Benna bundan sonra, İslâm âleminin hâl-i hazırdaki durumuna geçti. Sanki dün olmuş gibi, hilâfetin lağvedildiği günlere gitti. Dedi ki:

"Filistin Müftüsü Şerif Emin el-Hüseynî, bu işleri hepimizden daha iyi biliyor. Çünkü o bizden yaşlıdır. Hadiselerin içinde yaşamıştır. Osmanlı ordusuna gönüllü olarak katılmış, Çanakkale Harbi'nde savaşmıştır. Şimdi kendisi olmalı da söylemeliydi." dedikten sonra, Müftü Efendi'den dinlediklerini şöyle nakletti:

"Birinci Cihan Harbi, ne şunun, ne de bunun için yapılmıştı. Bütün maksat, hedef, Osmanlı Devletinin yıkılması, hilâfetin kaldırılması, Müslüman dünyasının başsız bırakılarak parçalanıp paylaşılması idi. Hristiyan devletler, İslâm memleketlerini bir daha toparlanamaz hâle getirmek ve istedikleri gibi işgal etmek veya işgallerini sürdürebilmek, böylece oraları sömürmek, madenlerini, petrolünü ele geçirmek için bu savaşı başlatmışlardır."

Hilâfet İçin Ağladık

Hasanül Benna şu sözleri de ekledi:

"Şıh Süleyman Nedvî'den işitmiştim. Şöyle demişti: Biz Hindistan'da hilâfetin kaldırıldığı haberini aldığımız gün, her Müslüman ailede matem tutuldu. Hindistan Müslümanlarının hilafete bakışı, sevgisi ve verdiği önem bambaşkadır...

"İslâm dünyası, bütün Müslümanlar, hilâfetin kaldırıldığı gün, küçük yaşında, babası ölmüş de yetim kalmış çocuklar gibi olduk..."

Bunları söyleyen üstadın mendilini çıkarıp göz yaşlarını sildiğini gördüm...

Türkiye'deki Müslümanları, "Hilâfetin önemi yoktur, müslümanlara faydası olmaz, zaten öteki Müslümanlar Osmanlı halifesini dinlemiyorlardı." diyenler nerede; hiç görmediği İstanbul'da yok edilen hilâfet makamı için Medine'de, Hindistan'da göz yaşı döken, hâlis Müslümanlar nerede!..

Sultan Abdülhamid'e Dair

Üstad Hasanül Benna, Kuba'daki hurma bahçesinde yaptığı sohbete, yine Filistin Müftüsü Emin el-Hüseynî'nin Sultan Abdülhamid'e dair anlattıklarını naklederek devam etti:

"Müftü Efendi, Sultan Abdülhamid'i, hepimizden fazla bilen bir büyüğümüz. Onun söylediğine göre, Sultan Abdülhamid'den Kudüs mutasarrıfına, kâtib-i adle yani notere, mahkeme reisine, sık sık talimat, ferman gelirmiş ki: Sakın Yahudiler, Kudüs-i Şerif'te yer almasınlar. Onlara gayrimenkul satılmasın! Bir karış yere, bir avuç altın bile verseler, sakın satış yapılmasın... Maalesef, o büyük kahraman, akıllı sultandan sonra, gün geldi; biz maalesef Filistin'in tapusunu Yahudilere verdik. Bu acıklı günleri bizler, ne yazık ki gördük..."

Üstad Hasanül Benna ve beraberindeki kardeşlerle Medine-i Münevvere'yi, ziyaret yerlerini dolaşırken, kafilemize, aslen Medineli olan ve o sırada Umumî Kütüphane'nin müdürü bulunan Şıh Eşref Cafer, mihmandarlık yapıyordu.

Üstad, öğrenmek istediğini, merak ettiği yerleri, "Ya ah Cafer; ey Cafer kardeş!" diye ona sormaktaydı.

İkinci Zırhın Giyildiği Yer

Arabalarla giderek, Medine ile Uhud Dağı arasındaki *el-Müsterah* denilen mevkiye geldik. Burası Resul-i Zişan Efendi-

mizin, Uhud harbine giderken ve sonraları da Uhud şehidlerini ziyarete gittiklerinde, durup dinlendikleri yerdi.

Bu mevkiye yapılmış olan mescidin yanında durduk. Şıh Cafer, anlatıyordu:

"Efendim, Peygamber-i Zişan'ın istirahat ettikleri ve Uhud savaşına giderken, ikinci demir zırhı giydikleri yer burasıdır..."

Şıh Cafer bunu söyleyince, Üstad:

"Ah Cafer, Cafer kardeş, gençler bu hadiseyi sizden dinlemek isterler." dedi.

Mescide girdik. İkişer rekat tahiyyatül mescid kıldık. Şıh Cafer anlatmaya başladı:

Bilindiği gibi, Nebiyy-i Zişan Efendimiz:

"Uhud harbini, şehir müdafaası olarak kabul edelim; evlerin duvarları yüksektir. Medine'nin her tarafı bina ve duvarlarla kapalıdır. Geçit yerleri de kapanır, tutulursa; müşrikler muhasara etmekten başka çare bulamazlar. Bedevî araplar ise buna alışık değildir; sıkılır, bıkarlar, çoğu giderler. Uygun zamanda dışarı çıkarak hücuma geçebiliriz." diye buyurmuştu.

Bir Peygamber, Geri Dönmez

Fakat, Bedir'e katılmamış olan gençler, savaşıp gaza etmek istiyorlardı.

"Ya Resulallah, bu bir fırsattır. Bedir'de darbe yediler; bu sefer de şunlara iyi bir ders verelim. Bir daha üzerimize gelmesinler." diye ısrar ettiler. Şehrin dışına çıkıp savaşmak istediler.

Resul-i Ekrem, şehir harbi, savunması teklif buyuruyor; onlar meydan savaşı istiyorlardı. Efendimiz:

"Pekâlâ..." buyurdular. Medine'den çıkıp bulunduğumuz yere geldiler. Burada oturup biraz dinlendikten sonra:

"Bir zırh daha getirin, onu da giyeyim." diye, ok, kılıç geçirmez bir elbise daha istediler... O zaman, meydan savaşı isteyip ıs-

rarda bulunan sahabîler kendilerine geldiler. Resul-i Ekrem'e müracaat ederek:

"Ya Resulallah, harbin şiddetli olacağını tasavvur buyuruyorsunuz. Emredin, Medine'ye dönelim, tercih ettiğiniz üzere, şehir müdafaası harbi yapalım." dediler.

O zaman Nebiyy-i Zişan,

"Hayır, bir peygamber çıktığı yoldan geri dönmez; verdiği emri geri almaz." buyurdular.

Uhud'daki Küçük Tepe

Sonra ordusunu yerleştirirken ashabına hitap ederek dediler ki:

"Yalnız, dikkat ediniz, Uhud'un güneyinde bir küçük tepe var. Bu tepede okçular duracaktır. Düşmanın süvari kumandanı Halid bin Velid'dir. Ordumuzu arkadan vurmak isteyecektir. Okçular buna fırsat vermeyecekler, bu tepeden hiç ayrılmayacaklardır... Bakıp görseler ki, bizi yırtıcı kuşlar parçalıyor, yine bu tepeyi terk etmeyecekler..."

O sırada bu tepe bugünden dört beş metre daha yüksekmiş. Sonra zamanla, etrafındaki zemin sellerle gelen toprakla dolmuş, üzeri de yontularak alçalmış.

Efendimiz, okçuları tepeye yerleştirdi ve ayrılmamalarını kati olarak tenbih etti. Ama İslâm ordusu galip gelmeye başlayınca, okçuların bir kısmı başlarındaki okçu kumandanı da dinlemeyip ganimet sevdası ile tepeyi bıraktılar. Bunun üzerine Müslümanlar çok güç duruma düştüler. Düşman süvarisi arkadan bastırdı. Ordu bozuldu ve çok güç anlar yaşandı. Efendimiz de bu sırada yaralandılar.

Savaşta Kumandana İtaat

Şıh Cafer, Uhud'da vuku bulan üzücü hadiseleri tafsilâtıyla anlatınca, Üstad Benna şöyle dedi:

"Peygamberlerin hayat hikâyelerinde insanlar için ibretler vardır. Kur'an-ı Kerim böyle buyuruyor. Resul-i Ekrem'in ise bütün hayatı, harekâtı bizim için bir ibret ve örnektir.

"Bakınız, savaşı nasıl planlıyor, farklı şekle girince lüzumlu tedbirleri alıyor. İkinci zırhı giyiyor. Hatta, bizi yırtıcı kuşlar parçalıyor görseniz, yine tepeden ayrılıp yardımımıza gelmeyeceksiniz, diyor. Bakın sonra ne oluyor? Savaşta kumandana itaatin önemi nasıl apaçık görülüyor. Dikkat, tedbirler, herşey yerinde, sanki erkân-ı harp tahsili görmüş gibi..."

Bundan sonra Uhud şehidliğini ziyaret ettik. Üstad burada da, Hazret-i Hamza'nın şehadeti hadisesini ve Hazret-i Ömer'in şehid olmayı dileyip nasıl arzusuna kavuştuğunu anlattı. Şehidler için verilen İlâhî müjdelerden ve şehidliğin güzelliklerinden bahsetti.

Medinelilerin Âdetleri

Hazret-i Hamza'nın kabrinin hemen yakınında, o zamanlar, küçük bir kaynak vardı. İçinde küçük balıkları olan bir havuzdu. Taşan su bahçelere akardı. Otuz senedir kurudu artık yok.

Şıh Cafer, bu kaynağın yanına gelince:

"Biz küçüklüğümüzden beri bu suda abdest alırız." dedi. Bunun üzerine Üstad Benna:

"Ya Şıh Cafer, İmam Mâlik hazretleri, Medine ahalisinin âdetlerini delil olarak kabul ederdi. Bir mesele hakkında ayet ve hadis yoksa, Medine ahalisinin o meseledeki tatbikatını delil olarak alırdı... Medineliler bu sudan abdest alırlar da biz almaz mıyız? Hadi hep birlikte bir abdest de biz alalım." dedi. Hepimiz abdest aldık.

İkinci Veda Tepesi

Namaz için geriye dönerken, yine bir tepeye geldiğimizde, Şıh Cafer:

"Efendim burası da bir diğer Seniyyetü'l-Veda'dır; Veda Tepesi'dir. Medineliler, Şam'a giden kervanlarını bu tepeden uğurlar imişler. Bu tepenin de önemli ve acıklı bir hatırası vardır. Müsaade ederseniz, anlatayım..."

"Elbette anlat, memnun oluruz, ya Şıh Cafer..."

"Uhud harbi dönüşünde savaşçıları; aileleri, kızlar, kadınlar, anneler, bu tepede beklemişler. Burada da Osmanlılar tarafından yapılmış bir mescid vardır. Adı da Seniyyetül Veda Mescidi'dir Burada vuku bulan meşhur bir kıssa vardır ki, pek hazindir. Malûmunuzdur. İsterseniz buyurun siz anlatın..."

Şehid Hamza'nın Kızı

"Buyur ya Şıh Cafer, biz ehl-i Medine'den dinlemeyi tercih ederiz."

"Efendim, bu tepenin, çocukluğumda da bir hatırası vardır. Kıssasını da o vesile ile öğrenmiştim. Babam merhum, küçüklük yıllarımızda, bizi Uhud şehidlerini ziyarete götürürdü... Sonra dönerken buraya gelince ağlardı. Kendisine: Babacığım, şehidlikten ayrıldık. Şehidler dört kilometre geride kaldı. Niye burada ağlıyorsunuz? diye sormuştum. Şöyle demişti:

"Yavrum, burası, Hazret-i Hamza'nın kızı Fatıma'nın, Hazret-i Ebubekir'i ağlattığı yerdir. Uhud gazileri dönüyorlarken Fâtıma da babasını bekliyormuş. Ebubekir Efendimiz'i görünce, karşısına çıkıvermiş ve: Amca, babam geliyor mu? diye sormuş... Hazreti-i Ebubekir'den rivayet edilir, şöyle dermiş:

"Çocukcağızın, birden karşıma çıkıp da, babam geliyor mu, diye sormasıyla, dilim tutuldu, ne diyeceğimi bilemedim ve: Kızım, Resulullah Efendimiz arkadan geliyor, ondan sor, diyebil-

dim. Sonra geriye çekildim... Acaba Peygamber-i Zişan, beni dilsiz bırakan bu suale ne şekilde cevap verecekler, diye bekledim.

Senin Baban Ben Olayım

"Peygamber efendimiz teşrif ettiler. At üzerinde idiler. Kızcağız, kendilerine sordu: Ya Resulallah, babam geliyor mu?

"Resul-i Ekrem'in cevapları şu oldu: Kızım, bundan sonra, senin baban ben olayım, olmaz mı?

"Onun bu sözleri üzerine benim gözyaşlarım akmaya başladı. Kız: Ya Resulallah, bu sözden kan kokuyor, demek babamı kaybettik, öyle mi? deyince; Efendimiz: Yok kızım, babanı kaybetmedik, ona acımayalım, dünyada kalanlara acıyalım. Baban şehid oldu. Kurtuldu. Şehidlerin efendisi oldu, seyyidi oldu. Şehidler ordusunun kumandanı oldu. Mahşer'de, şehidler, Cenab-ı Hakk'ın huzuruna onun sancağı altında gelecekler. Baban şimdi, Cennet-i A'lâ'nın gölgelerinde, Allah'ı zikrediyor. Nurdan âlemleri seyrediyor..."

Geçmiş Zaman Olur ki

Şıh Cafer sözlerini:

"Babam bunları bize anlatır, ağlar, bizleri de ağlatırdı..." diye bitirirken, bir taraftan da ağlamakta idi. Onunla beraber Üstad Hasanül Benna ve bizler de hep birlikte ağlaşmıştık.

"Geçmiş zaman olur ki, hayali, cihan değer." demişler. Şimdi Uhud şehidlerini her ziyaretimde ve ziyaret dönüşü o tepeden geçerken bu acıklı sahne gözümde canlanır, gözümle beraber gönlüm de ağlar.

Cenab-ı Hak, başta peygamber efendimiz olmak üzere bütün şehidlerimizin şefaatlerine nail etsin, amin.

Son Görüşmemiz

Merhum Üstad Hasanül Benna, 1948 yılında hacca geldiğinde de görüşmüştük. Bu onun son haccı ve son görüşmemiz

oldu. Büyük insan, büyük Müslüman, mücahid adam, bu hacdan dört ay sonra Şubat ayında, Kahire'de İslâm düşmanı yerli hainlerin ve yabancıların tertip ettikleri bir suikast neticesinde, altı kurşunla vurularak şehid edildi.

Son haccında, bayramın ikinci, Mina'nın üçüncü gecesi idi. Üstad Benna konuşma yapacak diye ilân edildi. Mısır sebili civarında, çadırlarda konferans verecekti. Herkes gelebilir, "davet umumîdir" diye haber verildi. Her tarafa teller çekildi, hoparlör teşkilâtı yapıldı.

Üstad, akşam namazından sonra konuşmaya başladı. *"İslâm davası nedir? Dava uğruna nasıl fedakârlıklar yapmalı, nasıl çalışmalıdır? Eksiklerimiz nelerdir, neler yapmalıyız?"* diye anlatıyordu.

Dertli Bir Hoca

O sırada sarıklı cübbeli, yaşlı bir zat söz istedi. Tanışıyorlarmış. Mikrofonu verdi. Adam konuşmaya başladı:

"Allah selâmet versin, bu Şıh Hasanül Benna'yı çocukluğundan beri tanırım. Gözlüğünün camı yeşildir. Kara kayaları, siyah ufukları bile yeşil görür... İyimser bir insandır... Yahu, İslâm dünyasının hâli bellidir. Ölmüş, ölmüş!.. Sen ölmüş topraktan medet bekliyorsun. Toprak ölmüş, yağmur yok, kurak, çorak..."

Yaşlı zat, böylesine bir ümitsizlik içinde konuştu ki, herkesi bir kasavettir sardı. Merhum Üstad, mikrofonu tekrar eline alınca, yüzünde yine meşhur tebessümü ile şunları söyledi:

Ateş Düştüğü Yeri Yakar

"Kardeşlerim, konuşan zat kimdir biliyor musunuz? Bu zat, Kudüs-i Şerif âyânındandır, filânlardandır. Bu hocaefendinin ailesinden nice büyük âlimler, fazıllar, şeyhler gelmiştir.

"Biz yangını, gerilerden, uzaktan duyuyoruz. Gazetelerden okuyor, resimlerde seyrediyoruz. Bu hocaefendi ise yangının içinden geliyor... Ateş düştüğü yeri yakar, derler. Hoca dertlidir.

Onun gördüklerini, kimse görmedi. Onlar Filistin'de istilâ tehditlerinin en reziline uğradılar.

"Tarih boyunca peygamberleri öldüren, onların mübarek kanlarını döken bir düşmana çattılar. Yahudi denen bu kavim, her yeri işgal edip yakıp yıkmakla tehdit ediyor ve dediğini de ceste ceste yapıyor. Ufuklarda, daha da kara günler görünmektedir.

Neden Çabalıyoruz

"Hocaefendi, ızdırap içinde konuşurken, içimden: Allah'ım hocama ben bir ayet-i kerîme ile cevap vereyim. Acaba ne diyeyim? diye gönlümden niyaz ettim. Rabbim şu ayet-i kerimeyi ilham buyurdu:

"Estaîzubillâh: Ve iz kâlet ümmetün minhüm...

"Ayetin manasını açarsak, buyuruluyor ki:

"Geçmişte, Allah yolunda çalışan peygamberlere ve onların takipçileri, vârisleri olan mücahidlere, ümidsiz ve meyus bazı kimseler dediler ki: Ey Allah'ın kulları! Cenab-ı Hakk'ın kahrına ve gazabına müstahak olmuş, İlâhî gazabı, cezayı hak etmiş topluluklara, vaaz ve nasihat edeceğiz diye, niye yürek tüketip duruyorsunuz?

"Yahu! Allah'ın helâkini hak etmiş, o münkir, nankör, gafil, her belâya müstahak olmuş kavimlerle neden uğraşıp da kendinizi yoruyorsunuz?"

Belki Dinlerler

"O mübarek mücahidler, böyle diyen insanlara şu cevabı vermişlerdi:

"Cenab-ı Hakk'ın huzuruna vardığımızda, beyan edeceğimiz bir özrümüz, bir mazeretimiz olsun diye bunu yapmaktayız. Yarın huzur-i ilâhîde: Allah'ım, biz çalıştık, çabaladık, didindik, yorulduk; ne yaptıksa elimizden birşey gelmedi, diyebilmek için, bu yorgunluğa katlanıyor, bu çabayı gösteriyoruz.

"Hem oturup bir iş görmeyeceğiz, hem de: *Ne yapalım olmadı* mı, diyeceğiz? *Ve leallehum yettekûn:* Belki söz dinleyenler olur, belki Allah'a dönerler, hakkı kabul ederler...

"İşte Rabbim, kalbime, bu ayetlerle cevap vermemi ilham etti. Hocama cevap olarak bu ayetleri okuyorum..."

Hikmet Verilen İnsan

Hasanül Benna'nın bu sözleri üzerine, Hocaefendi tekrar mikrofona geldi ve şöyle dedi:

"Evlâdım, faziletine, çocukluğundan beri hayran olduğum aslan Hasanül Benna'm! Ya veledî, ya habîbî, ya Hasan!.. Yine senin şahid getirdiğin Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak buyurur ki: *Hikmet denen bu büyük nimeti, Allah dilediğine verir. Kendisine hikmet verilenlere çok şeyler verilmiş olur. O kul, neler neler kazanmış olur...* Ey benim, kendisine hikmet verilen oğlum! Gönlümdeki yeisleri aldın, kaldırdın. Ben de seninle beraberim, buyur devam et, ben de kardeşlerim gibi dinliyorum..."

Vefatı Haberi

Hasanül Benna 1949'da, Kahire'de vefat etti. Altı kurşunla vuruldu. Yaralarından kanlar akarak şehid oldu.

Ben o sırada Medine-i Münevvere'de idim. Vefatını işittiğim günkü kadar, anamın babamın vefatlarında üzülmedim desem caizdir. Çünkü onlar yalnız benim anam babamdı. Şehid Benna ise milyonlarca gencin manevî babasıydı.

Vefatını işittiğim gün, ruhu için bir hatime başlamıştım. Bitirince, bir gece yatsı namazından sonra, Ravza-i Mutahhara'da hatimi ruhuna gönderdim; mahzun ve mükedder, ağlayarak evime geldim.

Rüyada Birlikteyiz

O gece rüyamda, kendimi mahşer meydanında buluyorum. Arasat meydanı. Tarife sığmayan bir kalabalık... İzdihamın, sı-

kıntının tarifi kabil değil. O sayısız kalabalık bir tren bekliyor. Tren gelecek ve herkes o trenle bu meydandan gidecekmiş.

İzdihamın arasında, "tren geliyor!" sesleri duyuldu. Sonra tren de düdük çalarak dumanlar savurarak göründü... Büyük telâş içindeyim: Allah'ım bu kalabalıkta, ben bu trene nasıl binebilirim? Nasıl kurtulurum? Büyük sıkıntı çekiyorum.

Derken kendimi istasyonun kenarında buldum. Tren durdu. Aramızda bir adım var. Hasanül Benna merhum, siyah sakallı, sarıklı, üzerinde deve yününden kahverengi bir maşlahla, trenin kapısında göründü, bana elini uzattı; ben de trene atladım. Beni de üzerindeki maşlahın altına alıp sardı, beraber gittik.

Uyandım. Uzun zaman kendime gelemedim.

"O sevdiğim insan, o davasının uğrunda şehid olan insan, inşaallah bana şefaat edecek." dedim. Böyle vecd içinde kaldım.

İkinci Rüya

Birkaç gün sonra yine merhum üstadla ilgili bir rüya daha gördüm: Bir yerde konferans veriyordu. Konuşması bitince görüştük. Hâlimi, hatırımı sordu. "Çalışıyor musun?" dedi. "Efendim, duanızı beklerim." dedim. Bana dua etti:

"Allah muvaffak kılsın; imanına kuvvet versin; bütün varlığını, benliğini, Kur'an'ın nuruyla aydınlatsın." dedi.

Baktım, gömleğinin yakasında, bir eskime, bir sökük var. Bir iğne çıkardım cebimden. İğnem varmış... O şeyi diktim. Yakasındaki o eskimiş yeri diktim. Öyle uyandım... Allah rahmet eylesin.

Toplanan Paralar

Kahire'de İhvan'dan Abdülhamid isminde bir genç vardı. Hasanül Benna merhumun evinde komşusu idi. Bu genç, ben Mısır'dan ayrılmadan vefat etti. Allah rahmet eylesin. Abdülhamid, üstada dair şunları anlatmıştı:

Müslüman Kardeşler'in her üyesi, ayda on Mısır kuruşu aidat öderdi. Bunlar bir sandıkta toplanırdı. Tutulan yerlerin kiraları, yol masrafları ve diğer giderler buradan karşılanırdı. Toplanan bu paranın beşte biri de ayrılıp kara günler için diye, üstada verilirdi.

Toplanan aidat parası bir zaman sonra masraflardan artıp, birikmeye başladı. "Para boş durmasın, bankaya da verilmez, bir şirket kursak; gıda, kumaş vesair ihtiyaçlarını kardeşler buradan alsalar..." denildi. Birkaç yerde küçük dükkânlar açılmaya karar verildi.

Aynen İade

Üstad Benna, mesele kendisine danışılınca, daha büyük yerler, "marketler" açılmasını istedi.

"Efendim, bugünkü sermayemiz, bu kadarına yetiyor." denilince:

"Bende de biraz para olacaktı." diye, kendisinde birikmiş olan parayı aynen iade etti. Bir kuruş bile harcamamıştı. Dünyanın parası çıktı.

"Efendim, bunlarla süper marketler bile açarız. Fakat biz size bunları, karagünlerde sarfedin diye ayırmıştık." denilince:

"Allah karagün göstermedi, bundan sonra da göstermesin. İhvanın parasında bereket vardır. İnşaallah hayırlara vesile olur... Elhamdulillah maaşım bana yetiyor." diye cevap vermişti.

İhvan'ın Gazetesi ve Yazarlar

Fakir Kahire'den ayrılıp Medine-i Münevvere'ye yerleştikten sonra, Mısırlı bir kardeşimiz, Mühendis Âdil, buraya çalışmaya gelmişti. Kendisinden İhvan'ın faaliyetleri hakkında bilgi almıştım.

Ben ayrıldıktan sonraki sene, Müslüman Kardeşler'in sayısı çok artmış. 1948 yılında, bir günlük gazete çıkarmaya karar verilmiş. Âdil kardeş, bu hadisenin gelişmesini ve karşılaşılan, üzücü, garip durumu şöyle anlatmıştı:

İhvan'ın aylık ve haftalık dergileri vardı. Sayımız artınca bir de günlük gazete çıkarmak istedik. Üstada söyledik, uygun buldu. Yapılacak işleri ehil olanlara paylaştırdık. Herşey yolunda gitti. Gazete kuruldu. Sıra yazarlara geldi.

Şöhret yapmış, okunan, meşhur yazarlara yazdırmak istedik! Bu işin de ehli onlar idi. Meğer düşman da bu hareketlerimizi takip ediyor, önlemek için tuzaklar kuruyormuş.

Sözde imanlı, tanınmış yazarlara, üstad haberler gönderdi. Fakat hepsi özür beyan ettiler. Müslüman Kardeşler'in günlük gazetesine yazmayı kimse kabul etmiyor, edemiyordu. Maaş teklifleri iki katına çıkarıldı, yine kimse yazmaya cesaret edemedi.

Düşman Boş Durmuyor

Birgün üstad telefonu aldı, dedi ki:

"Hâfız Ramazan Paşa dostumuzdur. Bari o yazsın. Ahvali bilir, siyaseti bilir, kendisini herkes de sever."

Ben de yanındaydım. Hâfız Ramazan Paşa'ya telefon etti. Görüşmeye başladılar. Telefondan Paşa'nın sesi geliyor.

"Ehlen, merhaba, neredesin, göreceğimiz geldi." diyerek iltifatlar ediyor.

Hoşbeşten sonra üstad meseleyi açınca, Paşa'nın tavrı değişti. Ona bile tenbihler, ihtarlar, tehditler gelmiş. Düşman boş durmuyor.

"Ah Şıh Hasan! Çok isterim, hiç yazı yazacak vaktim yok. Kafam da yerinde değil." Üstad, "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil azîm" diyerek, telefonu kapattı ve şöyle dedi:

"Kardeşlerim, Allah'tan başka kimseye güvenmeyelim. Bunlar ne peri, ne cin, ne melek! Bunlar yazı yazmayı, yazar olmayı analarının karnında öğrenmediler ya! Bu dünyada öğrendiler. Biz de bu dünyadayız. Başka çaremiz kalmadı. Ben de yazacağım. Gençleri de yetiştireceğiz..."

Mühendis Âdil anlatmaya devam ediyordu:

Başladık kendimiz yazmaya. Ama gazete gitmez, satılmaz. Tevzi perişan, Kahire'de bir iki bulunuyor da, köylerde şehirlerde bulunmuyor. Köylere gideriz, bitti derler. Halbuki perdenin arkasında duruyor. İşte mücadele bu... Bu şekilde İhvan-i Müslimin'in gazetesine mani oluyorlardı.

Anlattığı bu hadiseler, Mühendis Âdil'e çok dokunmuştu. Sık sık tekrar ederdi. Üstad Benna'nın şehadetinden sora Seyyid Kutuplar, Muhammed Kutuplar ve benzerleri, İhvan hareketine kalemleriyle katılmış, büyük destek olmuşlardı.

Savaş Sona Erecek Zannetmeyin

Âdil, Üstad Hasanül Benna'nın şu sözlerini de nakletmişti:

"Kardeşlerim, Kur'an-ı Kerim'in mucizesi ebedîdir. Kur'an eskimez. Bakın imanla küfrün, mü'minle kâfirin mücadelesi için ne diyor; bu cihad ve harp sahnesinin safhalarını ve daimî olduğunu nasıl beyan ediyor:

"Estaîzubillâh, ve lâ yezâlûne yukâtilûneküm hattâ yerudduküm an dîniküm inistetâû..."

"Onların ellerinden gelirse, güç ve kuvvetleri yeterse, sizleri dininizden çıkarmak için, çıkarıncaya kadar harbe devam edeceklerdir. Sakın düşmanla savaşın sona ereceğini, biteceğini zannetmeyiniz. Hakla batılın savaşı, kıyamete kadar devam edecektir. Onlar, sizi dininizden koparıncaya, küfre çevirinceye kadar, sizinle uğraşmaya devam edeceklerdir..."

Dörtnala Gidenler

Ben henüz Kahire'de idim. 1945 yılında, İhvan'ın içinden bir grup, bunların çalışmalarını yavaş, ağır bularak, ayrıldılar. *"Şebâbu Muhammed"* diye, ayrı bir cemiyet kurdular. Kendilerine "Muhammed Gençliği" dediler. Aynı isimde bir de haftalık gazete çıkarıyorlardı.

Birgün Mustafa Sabri Efendi'nin yanındayken, bunlardan birisi, bu gazeteyi Hocaefendi'ye getirdi: Her hafta böyle elden getiriyorlarmış.

Şeyhülislâm'ın bu yeni grup hakkında ne düşündüğünü merak ediyordum. Sordum:

"Efendim, bunlar Müslüman Kardeşler'den ayrı bir gruba mensuplar galiba..."

"Evet, bunlar, onları sessiz sâkin, mücadelesiz buldular. Dört nala gidiyorlar. Allah encâmını hayreylesin. Bunlar siyasetin ne demek olduğunun farkında değiller. Dinsizlerle mücadeleyi kolay zannediyorlar. Dinsizleri, Mısır'da gördüklerinden ibaret sanıyorlar.

Düşman Çok Derindedir

"Bunlar dört serseri yahu, ne güçleri kuvvetleri var? Millet bizimle olduktan sonra! diyorlar. Yanılıyorlar. Kazın ayağı öyle değil!

"Zahid Efendi'nin Düzce'de bir ahbabı varmış. Kazın ayağı değil de, kaza ayağı dermiş...

"Evet kaza ayağı öyle değil. İslâm düşmanları çok derinlerdedir. Derinlerden, dünyanın her yerine kollar atmışlardır. Gizli eller, neler neler yapar..."

Hakikaten de öyle oldu. Bu ayrılanlar, birşey yapamadan kaybolup gittiler. Kardeşleri de bölüp zayıflatmış oldular.

İhvan'ın Siyaset Tecrübesi

İhvan'ın bir de siyasete girme tecrübesi olmuştu. 1943 yılında seçimler olacaktı. Heyecanlı arkadaşlar, üstada müracaat edip ya kendisinin veya tayin edeceği bazı kardeşlerin seçime, müstakil aday olarak katılmasını teklif ettiler.

Hasanül Benna, bir tecrübe olsun diye kabul etmiş. İki üç gün içinde, bütün otobüs ve tramvaylar afişlerle doluverdi. "İhvanül Müslimîn'in Mürşidi Şeyh Hasanül Benna da seçimlere gi-

riyor." diye her tarafı donatıverdiler. Partileri yoktu. Bağımsız olarak seçime gireceklerdi.

Fakat hükümet seçimleri tecil etti. İngilizlerle bir muahede yapılacakmış; o yapılıncaya kadar, siyasî hava bir seçimi kaldıramazmış, memleketin emniyeti, huzuru için seçimlerin geriye atılması lâzımmış, filân diyerek seçimi ertelediler.

Zarar Veren Hadiseler

Biri ben oradayken 1944'de ve ikincisi ayrıldıktan sonra 1946'da olmak üzere İhvanül Müslimîn'e zarar veren iki önemli hadise olmuştu. Bu vak'alarda iki başbakan vuruldu.

1944'de Başvekil Ahmed Mahir Paşa; 1946'da ise yine Başvekil olan Mahmud Nakraşi Paşa vuruldular. Vuran gençlerin İhvan'dan oldukları iddia edildi.

Birincisinde iddia inandırıcı olmadı, fakat ikincisinde vuran gençlerin güya kendileri İhvan'dan olduklarını söyledikleri ileri sürüldü. Ve cemiyet kapatılarak bütün mallarına el konuldu. Kral Faruk zamanıydı. Yeni başvekil, İbrahim Abdülhadi Paşa olmuştu.

Bundan sonra artık Hasanül Benna merhuma yasaklar geldi. Herşey yasak oldu. Bir faaliyet yapamıyordu. Takip altındaydı.

Pakistan elçiliği, iltica etmesini teklif ediyordu. "Biz seni kurtarırız." diyorlardı. Fakat Üstad:

"Kardeşlerim, bugüne kadar, beni hep başlarında gördüler. Ben onları meydanda bırakıp da kaçıp gidemem. Büyük üzüntü, yıkım olur, yetim kalırlar. Kardeşlerim yanımda olmadıktan sonra ben orada ne yapacağım, bir iş göremem. Şimdi cemiyet kapalı, konuşmam da yasak. Bekleyelim bakalım." diyerek, teklifi kabul etmemiş.

Hasanül Benna'nın Vurulması

Bir de *Şübbânu Müslimîn*, Müslüman Gençler cemiyeti vardı. Bunun reisi, Salih Paşa idi. Üstad birgün bu Salih Paşa'yı zi-

yarete gitmiş. Yanında eniştesi var. Birlikte gitmişler. Eniştesi avukattı. Bu zat sonradan yazdı, okuduk. Şöyle yazıyordu:

Akşam namazını kıldıktan sonra, cemiyetten ayrıldık. Arabamız yok. Bir taksi ile evimize gideceğiz. Şâri-i Melîke Nazlı, Melike Nazlı Caddesi, büyük işlek cadde... Fakat akşamla yatsı arası, en kalabalık zamanda, cadde bomboş, kimseler yok. Tamirat var diye caddenin elektriği kesilmiş. Bekleriz bekleriz taksi geçmez...

Biz böyle beklerken, bir jip geldi. Jipten birileri indi. Geldiler, Hasanül Benna'ya altı kurşun sıktılar, yine binip gittiler. Üstat düştüğü yerden bana sordu:

"Arabanın numarasını alabildin mi?"

"Karanlıktı alamadım" dedim. Ayağa kalktı.

"Şurada bir sağlık merkezi olacaktı, oraya gidelim." dedi. Hızlı hızlı yürüdü. Adeta koşuyordu. Bir taraftan da kanı pantalonundan yere damlıyordu... Sağlık merkezine vardık. Kimse yok. Elektrik kesik, bu gece hastahane çalışmayacak diye, herkesi göndermişler. Yalnız bir bekçi var.

Elhamdülillah, Emelime Kavuştum

Ben telâşla, çaresizlik içinde sağa sola koşuşturdum. Kimseyi bulamadım. Üstad kan kaybediyordu. Bana şunları söyledi:

"Muhammed, ben yolcuyum, elhamdülillâh... Bugüne kadar ne diyorduk? Şiarımız, neşîdemiz ne idi? Gayemiz Allah'tır; liderimiz Peygamber-i Zişan'dır; anayasamız Kur'an'dır; yolumuz Allah yolunda çalışmak, cihad etmektir; en büyük emelimiz Allah yolunda şehid düşmektir...

"Ben emelime erdim, elhamdülillâh. Ben gidiyorum Kardeşlerime selâm söyle. Ben fani bir insanım fani ömrüm bitiyor. Allah bakîdir; Muhammed Mustafa'nın nübüvveti kıyamete kadar bakîdir; davamız bakîdir. Üzülmesinler. Üstadımızı kaybettik diye, sakın ye'se düşmesinler. Dava bakîdir..."

Üstad bunları, bir vasiyet gibi söyledi ve vefat etti. Neden sonra tabipler geldiler. Elektrik geldi. Baktılar. Aralarında şöyle konuşuyorlardı:

"Adamcağız ölsün diye ihmal edilmiş. Kan verilseymiş yaşarmış. Kurşunların hiçbiri öldürecek yerlere gelmemiş. Kan kaybından ölmüş..."

Cenazeye Katılmak Yasak

Merhum Şehid Hasanül Benna'nın cenazesinin kaldırılıp defnolunması da, şehid edilmesi gibi acıklı bir faciadır.

Hükümet, cenazesine kimsenin katılmasına izin vermedi. Yasak koydu. Sadece yaşlı babası ile kadınlar katılabildi. Cenazeyi dört asker taşıdı. Babası namazını kıldırdı. Öylece gömdüler.

Hasanül Benna'nın babası âlim bir zat idi. İmam Ahmed İbni Hanbel'in *Müsned*'ini şerh eden bir âlim, aynı zamanda meşhur bir saatçi idi. Medine'deki saatçi Osman Efendi Hoca gibi bir zat idi. Adı Abdurrahman Sâatî idi.

Cenazeye, babası ile ailesi hanımların dışında, bir de Hristiyan Maliye Bakanı Mekrem Ubdeyd katılmıştı. Mesîhî, Hristiyan diye ona mani olamamışlardı. Üstadın kabrine kadar gelen bu zat şöyle demişti:

"Davasındaki ihlâsına, sabrına, iffet ve nezahatine hayran olduğum Hasanül Benna'nın cenazesini yalnız bırakmayı, bu cenazeye iştirak etmemeyi, en kötü bir ihanet ve cinayet sayıyorum..."

Kerbelâ Gibi

Bu acıklı cenaze merasimini hatırlayınca, aklıma hep Kerbelâ Vak'ası gelir. Mısır'ın büyük yazarlarından Abbas Mahmud el-Attar, Hazret-i Hüseyin hakkında yazdığı bir kitapta şöyle der:

"Hazret-i Hüseyin şehid olmuş. Baş gitmiş, ceset duruyor. Diğer şehidler de öyle yatıyorlar. Ortada erkek kalmamış. Vuranlar, kesenler çekip gitmişler. Naaşlar yerde duruyor...

"Gece, kadınlar mezar kazıyor ve şehidleri gömüyorlar. O kadar acıklı bir tablo ki mehtap, mehtap olalı, küre-i arz üzerinde bu kadar acıklı bir sahne görmemiştir.

"Bu sahnenin şahidi Allah u Tealâ ve meleklerdi..."

Ben de Şehid Benna'nın cenazesindeki acıklı hâli buna benzetirim. Hakikaten, yüzbinlerin sevgilisi olan insanların, böyle ıssız, kimsesiz gömülmeleri ne kadar acıklıdır.

Adnan Menderes Faciası

Yine merhum Adnan Menderes'in, milyonların sevgilisi olmuş, on yıl başbakanlık yapmış bir insanın, öyle uydurma sebeplerle, zulümle asılması, sonra da ıssız İmralı adasına gömülüp bırakılması da böyle acıklı, insanın içini ağlatan hadiselerdendir...

O Menderes ki asıldığı gün bir seçim yapılsaydı, büyük ekseriyetle yine seçimi kazanır, başbakan olurdu. İşte dinsizlerin, zalimlerin oyunları, böyle merhametsiz ve gaddarcadır. Ona göre bilmeli, tedbir alınmalıdır.

Mahir Paşa'nın Vurulması

İhvanül Müslimîn teşkilâtının, Hasanül Benna henüz hayatta iken geçirdiği ilk sarsıntı ve uğradığı ilk töhmet, Ahmed Mahir Paşa'nın vurulması hâdisesiyle olmuştur.

Ahmed Mahir Paşa, o sırada başbakandı ve tanınmış bir kimse idi. Mısır'ın eski, dindar ve saygıdeğer ailelerinden birine mensuptu. Kardeşi Ali Mahir Paşa da, daha sonra yine senelerce Mısır'a başbakanlık yapmıştır.

Soylu ve dindar bir ailenin oğlu olan bu Ahmed Mahir Paşa, meğer Masonmuş. Hem de otuz üç dereceli.

Cenaze merasimine Halep'ten, Şam'dan, Beyrut'tan Masonlar geldiler. Kahire'deki Mason Cemiyeti'nde misafir kaldılar.

Masonluk Denen Teşekkül...

Bunları o zaman öğrenince çok sarsıldım. Yahu bu Masonluk denen teşekkül, ne belâlı bir şeymiş! Nasıl bir kansermiş, bir ahtapotmuş ki, böyle en temiz bir ailenin çocuğunu ele geçirmiş.

O temiz genç, otuz üç dereceye çıkıncaya kadar, ne merhaleler geçirmiş; bunlara nasıl katılmış, nasıl katlanmış; o toplantılara nasıl gitmiş; nasıl tahammül etmiş? Cevdet Bey'in bir beyiti var:

Helecanlar dile gelmiş gibi ürpermededir,
Gizli bir el bütün eşyaya ölüm sermededir.

Gizli Eller

Gizli bir el bakın neler yapıyor? Ezher-i Şerif'i bulunan, İslâm âlemine asırlar boyu âlimler yetiştirip gönderen ve revaklarında her milletten ilim talebesi bulunan böyle bir memlekette, başvekil olan zatın, otuz üç dereceye varmış bir Mason olması, dehşet verecek bir hadisedir.

O gün bugün, bu hallere hâlâ şaşarım ve bu uğursuz cemiyete dair çıkan her kitabı almak isterim. Acaba ne sırları var, bu belâlı teşekkül nasıl çalışır diye merak ederim.

Evet bu nasıl bir gizli teşkilât ki, asırlardır yaşar, sırları bilinmez, istediği kadar bir şeyi, yaldızlar maldızlar, arada bir ortaya atar, asıl mahiyetini gizler...

İslâm Âlemi, Yaralı, Hasta

Hani Âlem-i İslâm diyoruz ya, Âlem-i İslâm yaralı. Silindir altından geçmişiz âdeta. Bir hasta. Bunu unutmamalı. Ahmed Mahir Paşa'nın cenazesine iştirak etmek için Suriye'den bir hey'et geliyor. Hey'et doğru Mason kulübüne iniyor.

Gelenler kim? Halep'deki, Şam'daki, Beyrut'daki Masonlar... Ahmed Mahir Paşa gibi asil bir ailenin çocuğunu almışlar 33. dereceye kadar çıkarmışlar. Ve bu adam, başvekil olmuş.

Dava Adamı Nasıl Olur

Bakınız düşman nasıl çalışıyor? İnsan ona göre çalışmalı, ona göre ümit bağlamalı. Ne büyük mesai, ne büyük can, ne büyük ter, ne büyük kan istiyor bu işler.

Vatanımı, dinimi, mukaddesatımı severim diyorsun, sözle olmaz vatanseverlik. Bir davadır bu, kuvetli delil lâzım. Izdırapdan, çileden zevk alacaksın. Çektiğin çileler şikâyet olmayacak. Seven sevdiğinin uğrunda canını, malını verir.

Ne diyorlar Ebu Talib'e Mekke müşrikleri:

"Ya Eba Talib! Yeğeninin istediği ne? Devlet isterse verelim, servet isterse verelim, evlenmek isterse evlendirelim, bir bayrak açsın bayrağının altına girelim."

Herşeyi vermeye hazırlar. İnsanlığın peygamberi, peygamberlerin imamı – Allah şefaatlerine nail etsin – bu sözler kendisine iletilince üzülüyor. Ama söyledikleri çok net:

"Amca, sen de mi böyle demeye başladın, sana kadar mı tesir ettiler? Vallahi değil dünya serveti, güneşi semadan indirip sağ elime verseler; kameri de sol elime verseler vazgeçmem bu işlerden. Benim davam o değil! İnsanları Allah'a çağırıyorum. Zulmetler içerisinde kalmış bir beşeriyeti nura kavuşturmak istiyorum."

İşte davanın özü bu. Resulullah yolumuzu aydınlatıyor.

Tam Müslüman Olmadan Kurtuluş Yok

Müslümanların bir sırları olsa, bir sohbet yapsalar, veya gizli toplansalar, daha onlar dağılmadan sırları ortaya çıkar, yayılır.

Masonluk, kuvvetini teşkilâtından alıyor. Bu teşkilâtı kuran, yaşatan ve son safhada kendi davasına âlet eden de beynelmilel Yahudidir.

Maalesef, Müslüman'da bulunacak bazı sıfatlar onlarda bulunuyor. Sır saklamak, kardeşliği, menfaat için de olsa, mukaddes bir ideal olarak yaşatmak; yardımlaşmak...

Aslı bizde olan, bu gibi ve daha çok fazlası bulunan vasıfları canlandırıp sahip çıkmadan, ne yazık ki Müslümanlar, en tabii olan insanca yaşama hakkını bile elde edemeyeceklerdir.

Mehmed Akif merhumun dediği gibi, galipler, mağlupların elinden, değil yaşama, rahatça ölme hakkını bile alırlar.

Hasanül Benna'nın Manevî Hâlleri

Hasanül Benna merhumun, konferanslarına, sohbetlerine gelen gençlere karşı gösterdiği tavır, güzel davranışlar, gönül alışları ayrıca zikre değer. Her hâliyle, samimi, dost ve seven bir insan olduğu görülürdü.

Üniversitenin her bölümünden koşup gelen gençler, sanki suya gelen ceylanlar gibi gelirlerdi. Merhum Benna'nın onları bir karşılaması vardı ki, görülmeye değerdi. Gurbetten gelen evlâdını karşılayan bir anne gibi, sevgi dolu gözler, sıcak bakışlar, selâm verişler, selâm alışlar.

Üstad, yanına geleni samimiyetle, güler yüzle, şefkatle, sevgiyle karşılar kucaklardı. Kucaklaması, sanki annenizin size sarılması gibiydi. Doyamazdınız. Hafifçe sıkardı. İsminizi söyler, hatırınızı sorardı. Daima gülümserdi.

Konferanslar, konuşmalar sırasında, yek ruh, yek vücud olmuş bir topluluk... Hep birlikte, yerinde tebessümler gülmeler, hayran hayran dinleyiş, yeri gelince sağnak hâlinde dökülen gözyaşları, derin bir sessizlik, huşu içinde, vecd içinde kalmalar.

Salonun üzerinde sanki melekler kanat germiş gibi, samimi, candan bir hava, can ve din kardeşliğinin yakınlığı, birbiriyle selâmlaşmalar, kucaklaşmalar, hâl hatır sormalar... Maddeciliğin ruhlarını ezdiği bir dünyadan kaçan gençler, buraya, mana âlemine yükseliş bezmine geliyorlardı.

Burası gamların, kederlerin unutulduğu, bir sevda, bir sevgi, bir ruh ve mana meclisi idi... Resul-i Ekrem efendimizin, sahabe-i kiramı sohbetleriyle yetiştirdiği nurdan meclislerinin, bir küçük benzeri idi.

Günümüzde, böyle mana meclislerinden feyz alamayan zavallı gençler, ne yazık ki, manevî boşluklarını, kötü yerlerde, kötü insanlarla birlikte, kötü şekillerde doldurmaya çalışıp perişan oluyorlar.

Zikire Dair Bir Konuşması

Merhum Benna, konferanslarında bir buçuk saat kadar konuşurdu. O konuşurken dinleyenler hiç sıkılmazdı. Muazzam bir hafızası vardı. Kur'an'ı yine Kur'an'la tefsir eder. Birbirini tamamlayan, açıklayan ayetleri getirir, söyler; icap edenleri açıklardı.

Meselâ zikir deyince; zikir, anmak, hatırlamak, yâd etmek manasına, unutmamak manasınadır, der; zikre dair ne kadar ayet varsa gözünüzün önüne sererdi.

"Beni zikrediniz ki, ben de sizi zikredeyim. Beni anın ki ben de sizi anayım..."

Şöyle derdi:

Cenab-ı Hakk'ın bu hitabına mazhar olmak ne demektir? Yahu Allah bizi anıyor! İnsan, bir gönüldaşı tarafından anıldığını gönlünde duydu mu, bahtiyar olur. Bir dost sizi anıp; seni andım, seni hatırladım, deyince; gönlümüzde bahar çiçekleri açılır. Gönlümüz bir gül bahçesi olur. Gül açan, bülbül öten bir gülşen olur... Ya Allah sizi anarsa ne olur!

Cenab-ı Hak, *"Benim Peygamber'ime bir defa salâvat getirene ben on defa salâvat getiririm."* diyor. Bu ne demek?

Allah'ın salâvat getirmesi demek, *"Günahlarını affederim, tövbesini kabul ederim, ömrüne bereket veririm, ne isterse onu veririm."* manasınadır.

Her Zaman ve Her Hâlde Zikir

Üstad, böyle, ne kadar zikir ayetleri varsa, önümüze getirir. Doyamazsınız. Kur'an-ı Kerim sohbetindesiniz, Cenab-ı Hakk'la konuşuyor gibi olursunuz. Başka bir âlemde gibi olursunuz.

"Ellezîne yezkürûna'llâhe kıyâmen ve kuûden ve alâ cunûbihim..." Akıl sahipleri, akıl nimetinden istifade edenler, aklıselîmi olanlar, bakarlar görürler, yerlerin ve göklerin yaradılışında onlar için ayetler, işaretler, deliller vardır. Onları görürler. Bunlar kimlerdir?

İşte onlar, *"Gerek ayaktayken, gerek oturdukları yerde ve gerek yatarken Allah'ı anarlar, Allah'ı zikrederler, Allah'ı unutmazlar."* Allah'ı unutmadıkları nisbette de Allah'la beraber olurlar. Allah'ın maiyetinde olurlar. Sırdaşları, gönüldaşları, sohbetdaşları Allah olur.

Üstad şöyle derdi:

Gençler, kardeşler dikkat edin, insan üç hâlden başka bir hâlde bulunamaz. Ayetin manasına geçiyorum: Allah'ı anarlar. Ne vakit? Ayakta, otururken ve yatarken... İnsan ya ayakta olur, ya oturur, ya yatar... Mü'min üç hâlinde de, yani her an Allah'la beraberdir. Ne kadar fevkalâde bir şey!..

Allah, Zikredenle Beraber

Üstad sonra hadis-i şeriflere geçer. Hadis-i kudsîde:

"Ene celîsu men zekerenî..." buyuruluyor. Ben bu hadisi zikrettikçe, hayran olurum, bayılırım. Allahu Tealâ buyuruyor ki: "Ben azimüşşan, beni zikreden kulumun meclisindeyim. O kulumun sohbetdaşıyım. Onunla beraberim. O kulum, benimle beraberdir..."

Yani zikir, sizi Cenab-ı Hakk'ın huzuruna yükseltiyor. Onun sayesinde, artık kullarla değil, Allah'la beraber oluyorsunuz. Kullarla birlikte bir zikir meclisinde iseniz, demek ki hep birlikte Allah'ın huzurundasınız.

Müslümanın Zikirleri

Merhum Üstad, zikri hayatın her ânına şamil kılardı. Derdi ki:

"Müslüman'ın zikri var. Kalbin zikri var, ruhun zikri var. Allah'a kul olarak yaşayan Müslüman'ın her işi, her yaptığı zikirdir. Çünkü her yaptığı hayırdır. Hayırla yapılan işlerin hepsi zikirdir. Zikir sözle olur, işle olur, icraatla olur... Allah'ın kullarına faydalı olmakla olur. İnsanlara vaaz, nasihat, her türlü yardım ve hizmet, zikirdir.

"Kalble, ruhla, tefekkürle yapılan; iyi, hayır, faydalı, ilâhî düşünceler zikirdir. Cenab-ı Hak: Ben azimüşşan, gerek insanları ve gerek cinleri, bana kul olsunlar, yani hayatları bana kullukla geçsin; kulların kulu olmasınlar, nefislerinin, şeytanlarının, benim düşmanlarımın kulu olmasınlar; benden başkasına kul olmasınlar, yalnız beni ilâh tanısınlar diye yarattım buyuruyor.

"Allah'a kul olduktan sonra Müslüman'ın her anı zikirdir, yaptığı işler zikirdir; attığı adımlar zikirdir; çoluğuyla, çocuğuyla, ehliyle iyaliyle geçirdiği zamanlar, cemiyetle olan münasebetleri zikirdir..."

Böylece, Üstad, Müslüman'ın, iman şuuruyla yaptığı herşeyi, hayatının her anını zikir olarak kabul eder; zikri, hayatın her hâl ve zamanına şamil kılardı.

Kısa Kol Gömlekli Gençler

Merhum Benna'nın en göze çarpan, en gönül alan muvaffakiyetinden birisi de gönül avcısı oluşuydu. Cins kuşları avlayan bir avcı gibiydi... Avladığı gönülleri, ruhları da bir kuyumcu gibi işlemesiydi.

Birgün bir genci gördüm; mahrem olarak üstada şunları söylüyor ve soruyordu:

"Efendim, mahallemizde bazı gençler var. Fakültelerde, liselerde okuyorlar. Bunlar, serbest muhitlerin, zengin ailelerin gençleri... Bunlar fes giymiyorlar, başları açık... Kısa kollu gömlekle dolaşırlar.

"Bu gençler bana: Sen madem ki üstad Benna'nın konferansına gidiyorsun; konuşmaları medhediyorsun; kalbinin nurla dolduğunu hissediyorum, artık bir daha günah işlemem, ruhumu kirletmem, diyorsun... Bizi de üstada götürsene! diyorlar.

"Bilmem, getirsem birşey der misiniz? Edebe âdâba muhalif hareket etmiş olur muyum?"

Genç bunları söyleyince, üstad Benna, gül bahçesi gibi neşeli bir sima ile gülümseyerek şöyle dedi:

"Ya ahî! Ey kardeşim! Sen niçin, bizi götür, diyenleri, getirmiyorsun? Elbette getir, getir, getir..."

Acaba Hıfza Nasıl Başlasak

Birkaç gün sonra o genç, dediği arkadaşlarını getirdi. Beş altı kişiydiler. Üstad onları iltifatlarla, güler yüzle karşıladı. Alınlarından öptü.

"Bu alınlarda secdenin nurunu görüyorum. Bu kardeşleri daima beklerim. Yalnız gelmeyin. Mahalledeki öteki gençleri, çocukları da getirin." dedi.

Bir kaç ay sonra o gençleri gördüm. Hâfızlığa başlamışlardı.

"Hocam, daha kolay hâfız olmak için, acaba kısa surelerden mi başlasak? Kur'an-ı Kerim'in başından mı başlasak, acaba hangi surelerden başlasak daha uygun olur, hıfzımız daha iyi olur?" diye soruyorlardı.

Arşın Gölgesindeki Gençler

Üstad Benna merhumun bu gençlere gösterdiği alâkayı, tebessüm dolu müsamahayı görünce hayran olurdum.

Birgün konuşmasını gençlere ayırmış, şöyle demişti:

"Cenab-ı Hak, hiçbir gölgenin bulunmadığı, müdhiş Mahşer gününde, bazı kimseleri, Arş-ı Azam'ının gölgesiyle gölgeleyecektir. Bunlardan bir bölüğü de işte bu gençlerdir. Bu gençler, ruhlarını, gönüllerini, nefislerine esir olarak, şehvetin tuzağına

düşerek, günahlarla kirletmemişlerdir. Bu gençler, kötülükler kendilerini terk etmeden, onlar kötülüklerini terketmişlerdir. Allahu Tealâ, Arş-ı Azam'ın gölgesinde işte bu gençleri de gölgeleyip barındıracak, koruyacaktır."

Bu gençleri, sonradan gördüm ki, babalarını da alıp sohbetlere getirmişler; onların da hidayetine vesile olmuşlardı.

Hasanül Benna üstadın, geniş görüşü, müsamahası, ahlâk ve faziletleri güzelce anlatabilmesi ve söylediği herşeyi bizzat yaşayan ihlâsı, bütün bunlara sebep olmuştu.

Fakir bu gibi sahneler için şöyle demiştim:

Allah'a gidenler Yüce Peygamber izinde,
Rûhen yıkanırlar, ezelî nur denizinde.

Konuşması, Tilâveti

Üstad Hasanül Benna merhumun tatlı ve orta derecede bir ses tonu vardı. İnsan onu dinlerken, rahatsız olmaz ve sıkılmazdı. Kendisini rahat dinletirdi. Sesini yükseltmez ve bağırmazdı. Sakin, tane tane konuşur, ne dediği kolayca anlaşılırdı.

Konuşması sırasında, bazan, peygamber efendimizi anarken ağlardı.

Cuma namazını kıldırırken uzun sure okurdu. Resul-i Ekrem'in vaktiyle okuduğu, üç sayfalık *Kaf* suresini okurdu. Okuyuşu gayet tatlıydı. Saatçi Osman Efendi'nin de öyle bir okuyuş tarzı vardı. Nağmeyle değil de, manaya riayet ederek, tatlı, düz bir okuyuş... Baştan başa tefekküre sevkeden ayetler...

Merhum, Kur'an-ı Kerim'le yaşar ve yaşatırdı.

Şehid Olma Heyecanı

Konuşmalarında, sadece şehidlik bahsine gelince, heyecanlandığı, hatta kendinden geçecek gibi, konuyu benimsediği hissedilirdi. Ses tonu da yükselirdi.

Bu zatta, hiç kimsede görmediğim bir şehidlik arzusu, şehid olma aşkı vardı. Sanki şehadete doğru yürüyüp gidiyor gibiydi... Bu adam şehid olacak, dedirten bir hâli vardı.

İhvanın marşlarının, davalarının ana esaslarının sonuncusu, "Allah yolunda ölmek en büyük emelimiz" prensibiydi. Öyle ki, bu insanlara sorulsa: "Senin hayattan gayen nedir? Zengin mi olacaksın, emekli olup rahat etmek mi istiyorsun? Malın, mülkün, villan, sayfiyen mi olacak, yazlığın mı olacak?"

Cevabı: "Hayır benim gayem Allah yolunda hizmet, o yolda, insanı dine, Resulullah'ın aşkına götüren o yolda şehid olmak, emellerimin zirve noktasıdır." olacaktı... Ve bu fiilen de vuku buldu. Hasanül Benna vurularak şehid oldu.

Merhum, şehadetten bahsederken, sesini yükseltir ve sanki: "Çocuklar siz de bunu dileyin; gençler, makamların en yücesi budur." demek isterdi. Bu sırada başka âlemlere gider gibi olurdu.

Kendi Yurdunda Garip ve Esir

Hiddetlenip kaşlarını çattığı, sadece, imanımızın, dinimizin, milletimizin düşmanlarından bahsederken, görülürdü.

"İhanete uğradık. Vaktiyle İngiliz işgali altındaydık. Sonra onlar gittiler, ama adı Müslüman, içi İngiliz Mısırlılar kaldı. Dinimiz, imanımız ihmal ve ihanete uğradı. Kendi yurdumuzda garip kıldık. Esir miyiz? Hayır, değiliz. Kendi memleketimizdeyiz, fakat esirlerden aşağı durumdayız. Biz hem hürüz, hem rahat hareket edemiyor; hürriyetin icabettiği gibi yaşayamıyoruz." diye celâllenirdi.

O sırada başta Kral Faruk vardı. Şu kadın düşkünlüğü ve kumarbazlığıyla meşhur kral... İngilizler, Kral'la anlaşıp Hasanül Benna'yı, onun adamlarına, 1949 yılında vurdurdular.

Üstad Benna şehid olduktan sonra, Kral'ın "Benna gitti, rahata kavuştum." dediği duyulmuştu. Onu da Allah bilir, İngilizler, "İhvan ihtilâl yapıp seni tahtından indirecek." diye korkutmuşlardır.

Nasır'ın Oyunları

Fakat Kral âkıbetinden kurtulamadı. 1952'de ihtilâl yapan Abdünnasır ve onun subay arkadaşlarına İhvan teşkilâtı çok yardım etti. Hatta Nasır da, İhvan'dan gibi göründü. Fakat darbe hazırlıkları yapılırken, bir taraftan da Amerikan elçisi ile görüşürmüş. Ona, Amerika'nın kendisine müdahale etmemesi karşılığı olarak, İhvanül Müslimîn teşkilâtını ortadan kaldıracağına söz vermiş... Amerika'nın ve İsrail'in Ortadoğu'da İslâmî bir uyanış istemediği herkesin malûmu.

Abdünnasır, 1952'de darbeyle başa geçince, muhtelif bahanelerle İhvan'a baskı uyguladı. Hatta İhvan'ın yaptığı mitinglere, kendi adamlarını sokarak, "Nasır'a ölüm" diye bağırtıp tahrikçilik yaptırdı. Sonunda İhvanül Müslimîn'i kanun dışı ilân ederek, cemiyeti kapattı, pek çok Müslüman genci tevkif etti.

Nasır, Arap milliyetçiliği davasına kalkışıp Mısır'ın başkanlığında bir Arap Birliği kurmak istedi. Tedbirsiz davrandı. Yemen'e saldırdı. Üstelik yenildi. Yorgun ordusuyla İsrail'le savaştı. Tabii yine yenildi. Acemice işler yaparak Arap dünyasını da perişan etti.

Peygamber Gibi Davranmak...

Örnek şahsiyetlerin insanlar üzerindeki tesirleri çok büyük ve çok önemlidir. Hatta, insanlar, ancak büyük şahsiyetleri örnek alarak yollarını bulur, yüce gayelere doğru yürüyebilirler denilirse yeridir.

İslâm'ın büyüklüğü, Peygamber-i Zişan aleyhissalâtü vesselâm efendimiz gibi, bir zat-ı akdesi, taraf-ı İlâhî'den en güzel şekilde yaradılmış ve terbiye edilmiş bir yüce şahsiyeti, insanlara önder, lider ve örnek olarak göstermesidir.

Kendilerinden sonra İslâm'ın nurlu yolunu takip edecek ve insanları o yola sevk edecek olan, iman davasını yayacak ve koruyacak olan zatların payesi de, yine yüce peygamberimizin *"El-*

ulemâu veresetü'l-enbiyâ" sözleri ile tayin, tespit ve tebcil edilmiştir.

"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir." Onlardan devraldıkları iman hizmetini, mirasçısı oldukları peygamberlere yakışır bir şekilde devam ettireceklerdir.

Sadece bilmek, âlim olmak, insanı "peygamber vârisi" yapmaz, bunun için, "peygamber gibi davranmak" icap eder. Ancak bunu yapabilen âlimler, o makama ve tebrike lâyık olurlar.

Dava Adamının Özel Hayatı Olmaz

Bu büyük insanların, hâlleri, tavırları ve yaşayışları; sözlerinden daha tesirli olur. Bu insanlar her anlarını, günün yirmi dört saatini, Müslümanca yaşarlar.

Bu zatlarla insan, bir genç, yirmi dört saatini birlikte geçirebilir... Fakir, Hasanül Benna, Sabri Efendi, Zahid Kevseri ve İhsan Efendi gibi zatlarda bu hâli gördüm.

Ne yazık ki, İslâm davasına önder olduğu söylenen bazı meşhur kimselerin, şahsî davranışlarında, siyasî veya ticarî hayatlarında, yakışıksız hâller görülebiliyor... "Canım bu onun özel hayatıdır, karışmayalım." denilemez. Çünkü dava adına öne çıkmış adamların, özel hayatları olamaz... Özel hayatını, keyfine göre yaşamak isteyenler, İslam adına öne çıkmazlar, çıkamazlar, çıkmamalıdırlar.

Benna'yı Tanımak

İslâm âleminin büyük şairlerinden Ömer Bahaeddin Emirî'yi Kahire'de bulunduğum yıllarda tanımıştım. Aslen Halepli idi, annesi Türktü. Arapça, Fransızca, Türkçe bilirdi. Pakistan kurulunca senelerce, Suriye'nin Pakistan'da elçiliğini yapmıştı. Allah rahmet eylesin büyük şairdi. Arap âleminin İkbâl'i, Akif'i sayılabilirdi. Fas'da hocalık yaptı. Hac ve Umre mevsimlerinde sık sık gelirdi, görüşürdük. İslâm davasıyla, dertli öldü.

Bu zat şöyle demişti:

"Ben müşkilpesent bir insanım. Bana adam beğendirmek çok zordur. Hasanül Benna, bana kendisini hem beğendirdi, hem sevdirdi..."

Sonra Hasanül Benna ile beraber geçirdiği günlerini şöyle anlatmıştı:

Hasanül Benna ile beraber, Müslüman Kardeşler teşkilâtının kaza ve köylerde kurulacak bazı şubeleri için seyahat ettik. Oralara gittik. Beni de yanında götürdü. Bazı köyler var ki, vasıta işlemiyor; oralara ancak merkep sırtında gidilebiliyordu.

Bir Köyü Ziyaret

Yine merkeplere binip bir köye gittik. Üstadın, sanki lüks bir arabadaymış gibi neşesi görülecek şeydi. Bir köye geldik. Gece olmuştu. Çok yorgun düşmüştük. Fakat köy sapa ve haberleşmek mümkün olmadığından, bizim geleceğimiz bildirilmemişti. Köylü, geleceğimizden habersizdi. Üstad dedi ki:

"Ömer kardeş, köylü bizi misafir etmek ister, bu ikramı gönülden yapar. Fakat biz habersiz geldik. Ne hâldedirler bilinmez... Resul-i Ekrem Efendimiz: Seferden döndüğünüzde, geceleyin habersiz, ani olarak evinize gelmeyin, buyuruyorlar...

"Bu hadis-i şerif, çok derin, çok ince, çok esrarlı bir hadistir: Evime geliyorum ya Resulallah!.. Her ne kadar evine de gelsen, gece baskını yapar gibi gelme, gündüz gel, buyurulmuş. Binaenaleyh, mescidde bir müezzin odası var, orada kalalım, diyorum, ne dersiniz?"

"Efendim, nasıl isterseniz öyle yapalım." dedik. Yanımızda birkaç da genç vardı.

Köylülerin evlere almak için ısrarlarına rağmen, "Ani geldik, kimsenin hazırlığı yoktur, mutlaka aileleri rahatsız etmemiz lâzım gelecek." diyerek mescid odasında geceledik.

Sevilmeye Lâyık Lider

Yemek getirdiler, yedik; namazlarımızı kıldık, yattık. Ben yorgunluktan bitkin hâldeyim. Üstad, "Ben alışkınım" diyerek, müezzinin yatağını yorganını bana verdi. Kendisi abasına sarındı yattı. Benim itiraz edecek mecalim yoktu. Yatağa yattım. Hâlsiz, dermansız uyuyup kaldım.

Gece yarısını geçmişti ki, kavun karpuz yemiştik, abdeste kalkmam icap etti. Dışarı çıktım. Bir de baktım ki, bizim pehlivan, aslan, seccadesini almış, mescidin avlusuna sermiş teheccüd kılıyor...

Dedim ki: " Bu lider nasıl sevilmez yahu! Düşünen o, yazan o, dertleri dinleyen o, her yere koşan o, dağ tepe aşan o, sonra da gecenin bu saatinde teheccüde duran o... Yahu böyle adam, böyle lider nasıl sevilmez!"

İşte insanın yirmi dört saatini birlikte geçirebileceği, her anını, kendisine ve gençlere örnek alıp gösterebileceği rehberler, liderler böyle olmalıdır.

Allah'ın teyidine mazhar olan dinimiz ve ümmetimiz inşaallah böyle fedakâr, samimi, sözüyle özü bir rehberlerden hiçbir zaman mahrum kalmayacaktır.

Bugünün Kerameti Hizmettir

Amcam Hacıveyiszade Mustafa Efendi'yi, sonradan duyup da hizmetlerini işitenlerden, sık sık şu sözü duyarım:

"Hocam, bize amcanızın kerametlerinden bahsedin..." derler.

Amcama da hayatında buna benzer, sorular sorulmuş veya kendisinden bazı kerametler beklenmiş olmalı ki, defalarca şu sözleri söylediğine şahit olmuştum:

"Oğlum, bugünün kerameti, hizmettir. Bugünün velisinin, evliyasının kerametini, İslâm'a yaptığı hizmetlerle ölçün. Ne yaptı, ne yapıyor; dinimize hizmet için, Müslümanlar'a ne öğre-

tiyor, ne anlatıyor, onları nereye sevk ediyor? İslam'a hizmet edecek insanları yetiştiriyor mu? İslâm'ı öğretmek, yaşatmak, yükseltmek, Müslümanları şuurlandırmak, onları Müslümanca yaşatmak için ne gibi hizmetler düşünüyor, yapıyor; etrafındakileri nelere teşvik ediyor? Vaktini, nakdini din yoluna harcıyor mu? Zahmetlere katlanıyor mu? Her gününü, her anını Müslümanca yaşıyor, insanlara hâliyle örnek oluyor mu?

"Müslümanları, gençleri, İslâm'a bilerek, ilimle, irfanla hizmete teşvik ediyor mu? Hizmet edecek olanları itidale, sabra, sükûnete sevk ediyor mu? Aşırılıkları, ifratları, tefridleri gideriyor mu? Her hizmete gönüllü oluyor, şandan şöhretten uzak duruyor mu? Hülâsa her an hizmet için nöbette, bir hazır asker mi?

"İşte evlâdım, bugünün işi de kerameti de, dine ve Müslümanlara hizmettir. Siz ona bakın. Kim böyle hizmet ediyorsa, Allah'ın veli kulu, işte odur..."

Merhum amcamın hiç unutulmayacak bu ölçüleri içinde, Şehid-i muazzez üstad Hasanül Benna tam bir hizmet eri, Allah'ın mübarek, muhterem ve mücahid bir veli kulu idi. Allah gani gani rahmet eylesin.

SEYYİD KUTUP

Hasanül Benna'nın şehid edilmesinden sonra, İhvan hareketi tabii yine devam etti. Bu devrede öne çıkan isimlerden, Seyyid Kutup bilhassa tanındı. *"Fî Zilâlil Kur'an"* isimli otuz ciltlik tefsiri ve diğer eserleri dolayısıyla, İslâm âleminin her tarafında adı bilindi.

İhvan'a Katılması

Seyyid Kutup, Benna'nın şehadetinden önceki yıllarda, İhvânül Müslimîn ile kısa bir münasebette bulunmuş, ancak harekete tam katılmamıştı. Hasanül Benna'nın vurulduğu sırada ise Amerika'da bulunuyordu.

Amerika dönüşünde, gençliğinde kapıldığı sosyalist düşünce ve meyillerden uzaklaştığı gibi, Batı'nın liberal ve kapitalist zihniyetini de içinden görüp tanıdığı için, onlardan da nefret etmiş, tamamen İslâm'a dönmüştü.

Bundan sonra Müslüman kardeşlerin kuvvetli ve ateşli bir kalemi olarak cihada katıldı. Küfre karşı çok şiddetli ve celâlli idi.

Abdünnasır'ın, İhvan teşkilâtını ortadan kaldırmak için giriştiği aleyhte propaganda, tahrikler ve komplolar neticesinde, vaktinin çoğunu hapiste ve ağır şartlar altında geçirdi. On yıldan fazla zindanda kaldı. Sonunda ileri gelen birkaç arkadaşı ile birlikte, Cemal Abdunnasır tarafından asılarak şehid edildi. Allah rahmet eylesin.

Mehmed Nureddin Bey

Fakir, Seyyid Kutup davaya katıldığı sırada Kahire'den Medine-i Münevvere'ye dönmüş bulunduğum için, kendisiyle bir tanışmam, görüşmem olmadı.

Seyyid Kutup da, Mehmed Akif'in vaktiyle kalmış olduğu, Hilvan'da oturuyordu.

Bizim de Hilvan'da oturan Mehmed Nureddin isimli bir dostumuz vardı. Kendisi avukattı; Fransa'da okumuştu. Aslen Arnavut olup Kahire'ye yerleşmiş Nureddin Bey isminde bir zatın oğlu idi.

Nureddin Bey, Hidiv'in ahbabı imiş. Varlıklı bir insanmış. İttihatçılardan kaçıp da Mısır'a gelenlere maddî yardımda bulunurmuş. Hatta Şair Eşref'e de maaş bağlamış, derler.

Mehmed Nureddin Bey de varlıklı bir insandı. Evinde, babasından kalan kıymetli kitaplar ve levhalar vardı. Evinde aşçısı da vardı. Bazı Cuma günleri kendisine giderdik.

Hatta bizi birkaç kere, Akif Bey'in ilk geldiği yıl oturduğu eve götürmüştü. Abbas Halim Paşa'nın konağının civarında idi. Yanında da içinde ceylânlar bulunan bir bahçe vardı... Bu bahçeye bakan Rüstem Ağa ismindeki Arnavut'un, vaktiyle Mehmed Akif Bey'e hizmet edip çayını kahvesini yaptığını söylemişlerdi.

Necip Fazıl'a Benzer

Bir keresinde Hilvan'da ikindiyle akşam arasında bir bahçeye, parka gitmiştik. Mehmed Bey ileride bir yeri göstererek:

"Şu ağaçların altında gezinen Seyyid Kutup'tur." dedi.

Seyyid Kutup, o sırada henüz İslâmî yazılar yazmıyordu. Bizdeki, edip ve şair Cenab Şehabeddin Bey gibiydi. Daha çok da Necip Fazıl Kısakürek'in, Ahmed Haşim'in üslûbunu andırırdı. Edebî makaleler yazardı. Çok tatlı bir nesri vardı.

Hatta Mısır'daki yazarlar, edebî ekol olarak ikiye ayrılmışlardı da, Seyyid Kutup bunlardan, daha liberal olan Mahmud Akkad'ın tarafında bulunuyordu.

Diğer ekol, muhafazakârların toplandığı Mustafa Sadık er-Râfiî ekolü idi.

Mustafa Sabri Efendi, daha çok er-Râfiî'nin toplantılarına katılırdı. Bazan beni de götürürdü. Birkaç kere de Mahmud Şakir'in toplantısına katıldık. Seyyid Kutup'u orada birkaç kere yakından gördüm. Ancak, İhvanül Müslimin saflarına katıldıktan sonraki Seyyid Kutup tamamen farklı bir insandı.

Kur'an'ın Gölgesinde

Seyyid Kutup, Hasanül Benna'nın şehadetinden sonra, onun damadı Said Ramazan tarafından 1952'de çıkarılan *el-Müslimûn* dergisindeki yazıları ile ortaya çıktı ve tanındı. Daha sonraları çıkan aynı isimdeki dergi farklıdır.

Cemal Abdunnasır, bu Said Ramazan'a da rahat vermemiştir. O da İsviçre'ye giderek, faaliyet ve neşriyata orada devam etmiş, çok zahmetler çekmiştir.

Said Ramazan, dergi için Seyyid Kutup'tan yazı isteyince, burada devamlı yazılar olarak, Kur'an-ı Kerim tefsirine başladı. Adına "Fî Zilâlil Kur'an", *Kur'an'ın Gölgesinde*, dediler. Seyyid Kutup:

"Kur'an'ı Kerim'in Gölgesinde diye bir diziye başlayayım. Tefsir olsun. Kur'an'dan anladıklarımı yazayım. Eğer okuyan olursa, onları kazanmış olurum. Olmazsa, Kur'an-ı Kerim'in gölgesinde yaşamanın feyzi bana yeter." diyerek yazılarına başlamış.

Hapisteki İnziva

Bu şekilde onikinci cüze kadar gelmişken, hükümet kendisini hapsetmiş. Kendisi şöyle diyor:

"Onikinci cüze kadar evde yazmıştım. Gelen giden ziyaretçilerden, sohbet ve konferanslardan, makale isteklerinden, vesairden dolayı, yazımı her ay dergiye zor yetiştiriyordum.

"Onüçüncü cüze gelince Cemal Abdünnasır, beni hapse attırdı. Hakikaten Kur'an-ı Kerim'in gölgesinde yaşamanın saadetini, ben, hapiste buldum. Çünkü bütün kâinatla alâkam kesilmişti.

"Allahımın bana hadsiz nimetleri vardır, sayamam. Kur'an'ın gölgesinde yaşamak için, hapiste inziva hayatına çekilmemi de o nimetlerinden, rahmetinden bilirim. Başka birşey değil... Orada artık bana yardım edecek, elini uzatacak bir dost bir yardımcı kalmamıştı, Allahımdan başka...

Dua

"Yirmialtıncı cüz'ü yazarken, orada Fetih suresinin sonundaki, *Muhammedu'r-resûlullah ve'l-lezîne ma'ahu...* ayetlerine gelince: Muhammed, Allah'ın resulüdür; onun beraberinde olan dava arkadaşlarının da sıfatları şöyledir, şöyledir... diyen ayet-i kerimeleri tefsir ederken, şöyle dua ettim:

"Allah'ım, mübarek ve mukaddes kitabında tarif etmekte bulunduğun bu nurdan simaları, görebilmek şerefinden mahrumum. Ben de o kervanın içinde olsaydım, o simaları görseydim... Allah'ım o simaları görmedim, bugünlere kaldım. Fakat sen kâdirsin, o kervana katılmayı, o kervanın başkumandanı olan Muhammed Mustafa'nın sancağı altında, mahşer meydanına onlarla beraber gelmeyi, onlarla beraber olmayı, onların şefaatine nail olmayı senden dilerim."

Seyyid Kutup, İslâm davasına olan ihlâsını canını vererek ispat etmiş, bir iman şehididir; Allah rahmet eylesin, dualarında arzuladığı şefaatlere nail etsin, amin.

Muhammed Kutub

Seyyid Kutup'un kardeşi Muhammed Kutup da yazardır. Mekke'ye yerleşti. Orada oturuyor. Onunla da tanışmakla birlikte fazla görüşemedik. Kendisinin güzel yazıları ve kitapları var. Ağabeyi gibi ateşli ve ihtilâlci değil, tabiatı itibariyle sakin bir insandır.

Muhammed Kutup Batı dillerini çok iyi bilir. Hem İngilizce bilir hem de Almanca... Doktorası Freud üzerinedir. Der ki:

"Allahü Tealâ'nın her işte bir hikmeti var. Eğer ben doktoramı Freud üzerine yapmasaydım, İslâm'ın nezahetini, faziletini, insana bakışını, insanı insan olarak değerlendirmesini bu kadar açıklıkla göremezdim.

"Materyalizmle İslâm Arasındaki İnsan eserini yazarken, dinimin hak din olduğuna, İslâm Peygamberi'nin de sadece bir kavmin değil, bütün insanlığın peygamberi olduğuna inandım.

"Sanki peygamber efendimiz bugün gelmiş gibi dünyaya, hayata, baktım ki, gerek ahlâkta, gerek hayatta, gerekse ailede peygamber efendimizin düsturlarına, emirlerine riayet etmeyen cemiyetler batıyor, bozuluyor, dejenere oluyor. Batı bugün faziletsizliğinin belâsını çekiyor".

ÜSTAD MUSTAFA SADIK er-RÂFİÎ

Talebeliğimiz yıllarında Kahire'de, edebiyat muhiti iki büyük üstadın temsil ettiği, iki ekolün etrafında toplanmış gibiydi. Bunlar, Mustafa Sadık er-Râfiî ile Abbas Mahmud el-Akkad idi. İkisi de büyük yazardı. Aralarındaki ekol farklılılığı daha 1920'lerden başlayarak o günlere kadar gelmişti.

Bu üstadlar, tabiî Arapçaları fevkalâde kuvvetli, mantıkları, her türlü bilgileri sağlam olduktan başka İngilizce ve Fransızca da biliyorlardı.

İki Üstadın Rekabeti

Her iki üstad da *"er-Risâle"* adlı dergide yazarlardı. Râfiî, dindar, muhafazakâr; Akkad ise liberal, serbest görüşte idiler.

Hatta merhum Seyyid Kutup da bu Akkad'ın talebelerindendi. Ancak *"İhvânül Müslimîn"*'e katıldıktan sonra, bilinen İslâmî hüviyetini kazanmıştır. Ben talebe iken kendisini tanımıştım; ancak İslâmî mevzularda yazdığını hiç görmemiştim. Sonradan aldı yürüdü.

"Er-Risâle" dergisini Ahmed Hasan es-Sayyaf adında birisi çıkarırdı. İlmî ve edebî dergi idi. Aynı adam *"er-Rivâye"* yani "Roman" adıyla ikinci bir dergi daha yayınlar, bunda da hikaye ve roman cinsi, daha hafif yazılar neşrederdi.

Râfiî ile Akkad birer edebî kutup idiler ve birbirleriyle rekabet ederlerdi.

Her ikisi de dergi sahibinden, kendi makalesinin başa konulmasını isterlermiş. Sayyaf, kurnaz tüccar adam; bunun için okuyucuların arasında anket yapmış.

“Kim çok oy alırsa, onun yazısını başa koyacağım.” demiş. Râfiî’ye daha çok oy gelince onun yazısını başa almış...

Mehmed Akif Bey, Râfiî’yi beğenir ve severmiş. “Eğer ağır işitmeseydi; kendisiyle Arap edebiyatı okurdum.” dermiş. Üstad Râfiî, sağır denecek derecede ağır işittiğinden, kendisiyle konuşup anlaşmak, gerçekten çok zahmetli olurdu.

Er-Râfiî’nin Bir Yazısı

Her insanın hayal ve hafızasında yaşayan öyle hatıralar olur ki, bunlar eskidikçe, sanki yenilenir. İnsan onları andıkça yanar ve yandıkça anar...

Benim gönül bahçemde, yıllar yılı solmadan yaşayan ve andıkça da yandığım hatıralarımdan biri, işte yukarıda bir nebze tanıttığım Mustafa Sadık er-Râfiî merhumun *“er-Risâle”* dergisinde çıkan bir yazısıyla ilgilidir.

Ezher’deki talebelik yıllarımda, Revakul Etrak’teki odamda, üstadın makalesini okumak istemiştim. Baktım, başlık çarpıcı:

“Fi’l-Leheb ve lâ Yahterık” yani “Alevler İçinde, Fakat Yanmıyor!”

Üstad er-Râfiî, hülasa olarak şunları dile getiriyordu:

Alevler İçinde Fakat Yanmıyor

Üniversite talebelerinden bazı gençler, evimde beni ziyarete geldiler. Yazılarımdan çok mütehassis olduklarını söylediler. Simalarında imanın nuru, ifâdelerinde akıl ve idrakin şuuru parıldayan bu gençler, öyle derin bahislere giriyor ve o derece mühim sualler soruyorlardı ki, ifadeye sığmayan ve izahını ancak gözyaşlarında bulan bu manzara karşısında hayretler içinde kaldım.

İnsanlığın yüksek şuuruna eren bu gençlerin, gönül, ruh, akıl, aşk ve vecd bahislerindeki ince düşünceleriyle kendimden geçtim... Ruhumun derinliklerinden kopan his ve heyecanımın gözyaşları hâlinde taşmasına mani olamadım. İhlâs şuuruna eren imanın ve kemalini bulan irfânın, insana neler kazandırdığını hayret ve memnuniyetler içinde görmenin sonsuz saadetine erdim.

Ruh âleminin nur saçan ufuklarında yaptığım muhakemelerle şu neticelere vardım: Bu gençler, üniversitede kız talebelerle birlikte tahsil yapıyorlar. Belki de lüks hayat yaşayan aristokrat ailelerin çocuklarıdırlar. Bununla beraber bütün iman ve ahlâk dışı âmiller, bunların mana âlemlerine tesir edemiyor. Cemiyetin her sahasını çürüten materyalist cereyanlar, bunların semtine yaklaşırken aynen, sahillerdeki yalçın kayalara çarpan dalgalar gibi paramparça oluyor...

Hazret-i Nuh'u tufan felâketinden, Hazret-i İbrahim'i Nemrud'un ateşinden, Hazret-i Musa'yı Firavun'un zulmünden, Hazret-i İsa'yı düşmanlarının elinden ve Hazret-i Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellemi Mekke müşriklerinden koruyup kurtaran Allah celle celâlühü, bu gençleri de lütuf ve keremiyle muhafaza ediyor. Zira bunlar, alevler içinde yaşadıkları hâlde, yanmıyorlar...

Ya Bizim Gençlerimiz

Bu makaleyi okuduğum an, hayalimde Türk gençliğinin hâli ve geleceği canlanmıştı. "Acaba üstad Râfiî'nin hayranlıkla tebarüz ettirdiği bu gençlerin benzerleri, memleketimizde de yetişecek mi?" diye, meçhul ufuklara nemli gözlerle bakarken, mesud günlerin yakın bir gelecekte tecelli ve tahakkuk etmesini Rabbimden niyaz eylemiştim.

Şükürler olsun, çok geçmeden, niyazlarımın dergâh-ı İlâhî'de kabulünü müşahede ettim. Manevî dirilişin İlâhî aşkını bir bahar sabahı gibi temsil eden genç nesli, ilmî ve fikrî sahalarda temessül etmiş olarak gördüm.

İmanın nuru ile parıldayan simasına gönül verdiğim günden beri, mukaddesatçı gençliğin, İslâm'ın ruh ve şuuruna ermesi için yıllarca civar-ı peygamberîde duâcı oldum.

İmanımızın Gençliği

Bilindiği gibi, her sevenin bir sevgilisi vardır. Benim sevgilim de yüce davanın gerçek temsilcileri olan bu iman gençliğidir. Yarım asra yakın bir zamandan beri yazdığım şiirlerimde, hep bu aşkı terennüm etmişimdir. Maneviyat ufuklarımızın karardığı günlerin matemli tablosu, şu mısralarda, kanayan bir yara hâlinde sızlıyordu:

Ne gelen var, ne giden var, ne gülümser bir yüz;
Yolcu yorgun, yük ağır, menzil uzaklarda henüz.

Uyanış fecrinin aydınlığını tasvir eden safha ise aşağıdaki mısralarda parıldadı:

Rûhum kanar ağlardı ışıksız gecelerde;
Sıyrıldı gözümden o cehennem gibi perde...
Genç nesilden bize hep müjdeci sesler geliyor;
Uyanış fecrini marşlarla bütün besteliyor.
Taşı, toprakları yurdun, dile gelmişcesine,
Uyuyorlar koro hâlinde İlâhî sesine...
Bu İlâhî sesi, bin vecd ile ben dinlerken,
Çağlayanlar dökülür rûhuma yükseklerden...

ÜSTAD MAHMUD ŞAKİR

"Alevler İçinde, Fakat Yanmıyor" makalesinin yazarı, Üstad Mustafa Sadık er-Râfiî hastalandığı zaman, kendisine sormuşlar:

"Efendim, acaba sizden sonra, edebiyattaki üslûp ve yolunuzu kim takip edebilir; size kim halef olabilir?" Üstad er-Râfiî,

"İnşaallah, Mahmud Şakir" diye cevap vermiş.

Üstad Mahmud Şakir, eski Ezher Şeyhi Vekili Şıh Muhammed Şakir'in oğlu idi. Üstad Sadık er-Râfiî'nin talebelerindendi. Edip, muharrir, edebiyatın künhüne vâkıf bir zat idi.

Üstad er-Râfiî'ye hayran olduğum gibi, talebesi ve muakkıbi üstad Mahmud Şakir'i de sever ve evindeki toplantılara gitmek isterdim.

Konaktaki Toplantılar

Üstadın hâli vakti, aileden, yerinde idi. Konağında aşçı bulunurdu. Yaz geceleri ayda bir, kış geceleri onbeş günde bir evinde üdeba toplantıları akdolunurdu.

Bu toplantılara Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin edip ve şair mahdumu, benim hocam, İbrahim Sabri Bey de devam eder ve ara sıra fakiri de götürürdü.

Ezher'deki arkadaşlardan, fakirden başkası, bu meclislere katılmakta pek istekli değildiler.

"Her iş bitti de, Mahmud Şakir'in edebî sohbeti mi kaldı?" derler; benim gitmeme de muhalefet ederlerdi.

Fakir ise o sıralarda bir edebiyat delisi olmuş idim. Bu toplantılara, 1940'tan 1946'ya kadar, aralıklarla devam ettim. Mahmud Şakir'in evi, Şeyhülislâm Efendi'nin de oturduğu Mısrul Cedîde mahallesindeydi.

Büyük Edipler

Toplantılarda zamanın en meşhur edip ve şairleri bulunurdu. Meşhur şair Mahmud Hasan İsmail, büyük edip ve mütefekkir Muhammed Abdülmü'min Hallâf, Muhammed Said el-Aryen, Osman Asel, Yahya Hakkı gibi zevat bunların arasında idiler.

Bir toplantıda, hiç unutmam, Abbasîler devrinin en büyük şairlerinden olan Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin *"Divân"*ı okunuyordu. Şairin:

Men yehün yeshüli'l-hevânu aleyhi

Mâ li-curhin bi-meyyitin îlâmu

"Zelil olan kimseye zillet kolay gelir. Ölmüş bir insanın aldığı yaradan acı duymaması gibi..." beyti üzerinde duruluyordu.

Şiir ve Şairler

Herkesin bu beyitten ne anladığı soruldu. Üstad Mahmud Şakir söz alarak şöyle dedi:

Efendiler! Bu beyit, çocukluğumdan beri ruhumun ufuklarında bir hamaset bayrağı hâlinde dâlgalanan şaheserlerdendir. Müsaade ederseniz, biraz geniş konuşacağım. Bu konuşmam, sohbet değil, konferans mahiyetinde olacak. Bilirsiniz ki kâinatta, simalar gibi, üslûp ve ifadeler, mizac ve meşrepler, görüş ve inançlar da ayrı ayrı oluyor. Şiir ve şairler de, bu kâinat-şümûl nizam çerçevesinin içinde bulunuyorlar.

Meselâ bazı şiir, hisse hitap eder. Onlara lirik şiirler deriz. Bazısı da ruha hitap eder, manevi ve tasavvufî şiirler deriz. Bazısı da akla hitâp eder, buna da felsefî şiirler deriz ki, hikmet ifade eden şiirlerdir. Bunlar, asırdan asıra, eskimeden pörsüme-

den intikal ederlerken, dillerde destan oldukları görülür. Nesiller onları birer darb-ı mesel olarak kullanırlar. İnsanlıkla beraber yaşadıkları için durmadan yenilenirler. İşte, "Varlığını insanlığa kabul ettiren fikirler, insanlıkla beraber yaşama hakkına sahiptirler." mealindeki atasözü, bu gerçeğin ifadesi olmuş oluyor...

Hikmetli Şiirler

Peygamber-i Zişan Efendimiz de mevzuumuzu, bir hadis-i şeriflerinde mealen şöyle aydınlatırlar:

"Bazı ifadelerde öyle manevî bir kuvvet vardır ki, âdeta insanı büyüler. Bazı şiirler de hikmetin ta kendisidir."

Şairin beyitte abideleştirdiği mana: İnsanlığın şeref tacı olan izzetin korunmasıdır ki, bu ulvî seciyeye ferdler olduğu gibi, cemiyetler, milletler ve devletler de muhtaçtırlar. Kur'an-ı Kerim de bu manayı mealen şu ayet-i kerîmede, nurdan bir mahya hâlinde bakınız nasıl ebediyyet semalarına geriyor:

"Şan ve şeref, izzet ve kuvvet, hâkimiyyet ve üstünlük Allah'ındır; Resûlü'nündür; mü'minlerindir. Fakat münâfıklar bunu bilmezler."

İşte şairin beytindeki, ruhlarımızı heyecanlara garkeden manevî hava, bu ebedî hikmetin, fırtına hâlini almış ifadesidir. İmanla iradenin aşk hâline gelmesi ise ferd ve cemiyetteki topyekün muvaffakiyetlerin baş şartı olduğu gibi, mukaddes davalar ve büyük sevdalar uğrunda savaşlara giren kahraman orduların da zafer tacıdır.

Üslûp ve ifadenin bu lâhut ufkuna yükselmesi hâlinde şiir, vezin ve kafiye olmak esaretinden kurtulmuş oluyor. Büyük sevdalara hız ve hamle kazandıracak ideal sancağı oluyor. Ve bu sancağın dalgalanışında dile gelen besteler, aklın olduğu gibi hissin de, ruhun da, aşkın da nurdan ifadeleri oluyor...

Millî İzzet ve Şeref

Yeniden Mütenebbî'nin beytine dönersek:

Zelile zillet kolay gelir. Bir fert yahut millet veya devlet, bir kere zelil olmaya görsün! Zillete düşen, ancak düştüğü bu zillet hâlinden utanmayan, acı duymayan, izzet-i nefsini kaybetmiş olan, aşkını yitirmiş, gayesi kalmamış, hedefsiz bir varlık, bir kalabalık hâline gelmiş olan fert veya milletin, bu hâle aldırmamasına şaşılmaz... "Nasıl olup da bu kadar zilletlere aldırmıyor?" diye sorulmaz.

Onun misali şudur ki, ona benzer ki, ölmüş bir cisim de yaradan, hançerden acı duymaz... Artık ona ne yapılsa aldırmaz. Çünkü ölmüş, canını, ruhunu, herşeyini kaybetmiştir.

Bir ölü gibi, millî, dinî, ruhî, fikrî, manevî, izzet ve şerefini kaybetmiş fert, millet veya devlet de, hakaretten, aşağılanmaktan, rezil ve sefil olmaktan utanmaz, acı duymaz. Allah korusun...

Geceye Şiir

Sohbet uzamıştı. Üstad Mahmud Şâkir, sözlerine, âna ve mekâna muvafık edebî birkaç cümle ile nihayet vermek istedi:

Dostlarım, benim aziz misafirlerim! Ben coştum; devam edip gidiyorum. Sizin hâlinizi sormadım. Kiminiz hoca, kiminiz talebe, kiminiz memur veya dükkân sahibisiniz.

Ecdadın, bu gibi münasebetlerle tekrarladığı bir beyti söyleyeyim de, sizlere yol vereyim, evlerinize gidin.

Ecdad der ki:

Yâ leyl tul, yâ nevm zul,

Yâ subh kıf, ya tabl ul

"Ey gece, uza ki sohbetimiz devam etsin. Dostlarımla, gönüldaşlarımla görüşüyorum. Uza ki, sohbeti kesmeyelim. Zira gıda alan ruhumuzdur. Ruh doymaz... Doyan, yıpranan, yorulan, pörsüyen bedenimizdir.

"Ey uyku, gözümüzden silin ki, uykumuz gelmesin, sohbetimiz devam etsin.

"Ey tanyeri, sen de ağarma, şafak atmasın ki, daha gündüze çok var, diyerek, sohbete devam edelim... Ve ey darbuka sen coş!.."

Aziz dostlarım, bu sohbetler, hep ruhun ihtiyacıdır, ruh gıda aldığı, hoşlandığı için doyulmuyor.

Fakat buna karşılık, toprağa bağlı olan, fani, âciz bedenimiz de var ki, yoruluyor.

Yine bir büyük şair der ki:

Ve izâ kâneti'n-nüfûsu kibâran

Ta'ibet fî murâdihe'l-ecsâmu

"Büyük ruhların, nâmütenahî geniş, ulvî, doymak bilmeyen, hududu olmayan gaye ve emellerini temin ve tatmin hususunda, bedenler takat yetiremez, yorulurlar..."

Bezminde Geçen Her Geceyi

Üstad bunları söyleyince, hatırıma bir şey geldi. O yaşta bir genç için, üstadlar arasında çok müşkil olan bir harekette bulundum. Parmak kaldırdım.

Ben söz istediğimi beyan için parmak kaldırınca, üstadla beraber, bütün hazirûn şaşırdılar. Acaba neye itiraz edeceğim, diye merak ettiler.

"Efendim, dedim, sizin ifade ettiğiniz bu manayı, bir Türk şairi, bir mısra ile ifade etmiştir. Müsaade buyurursanız okuyayım."

"Ma'almemnûniyye, bi külli sürûr, faddal! Buyurun memnuniyet ve sevinerek dinleriz." dedi.

Allah rahmet eylesin, Yesari Asım merhumun şu mısraını okudum:

Bezminde geçen her geceyi bin yıl uzatsam.

Ben bu mısraı daha okur okumaz, Mahmud Şakir bir feryat kopardı:

"Allaah! Ya Ali Ulvi! Vellezî nefsî bi yedihî ma fehimtu min hâze'l-mısra' velâ kelime velâkinne'l-mûsîka'l-lezî fî hâze'l-mısra sehharanî: Ey Ali Ulvi! Okuduğun bu mısradan mana olarak bir kelime anlamadım. Fakat mısradaki, musiki, ahenk beni büyüledi!"

Sonra, "Allah aşkına bir daha oku!" diye rica etti. Okudum... Birkaç kere daha okuttu. Sonunda:

"Yahu lâfzı bizi mestetti... Ya manası nedir?" diye sorunca, İbrahim Sabri Bey'e işaret ederek:

"Ben lâfzını okudum. Üstad İbrahim Bey de manayı lûtfetsinler." dedim.

Üstad İbrahim Bey ayağa kalktı.

"Bezminde geçen her geceyi, bin yıl uzatsam."

Gayet beliğ bir lisanla manayı verdi.

Buradan, bahis derinleşti.

Üstad Mahmud Şakir dedi ki:

Türkçenin Zenginliği

"Yahu, Türk, İslâm'ı kabul etmekle neler kazanmış! Ben Türkçeyi bilmem, fakat zannederim ki, İslâm'ı kabul etmeden önce, Türk lisanında bu ahengi verecek, uzun heceler yoktu... Bu nâmütenâhîliklere ait fikirleri ifade etmek için gereken dil zenginliği, nasıl tekâmül edip bu kadar genişlik ve derinlik kazanabildi?"

Onun bu sualine İbrahim Bey'in cevabı şahane oldu ve herkesi hayrette bıraktı:

Efendiler, Selçuklu'yla tekâmüle başlayan ve Osmanlıyla devam eden, Türkün ilmî ve edebî san'at dili o hâle gelmiştir ki, Arapçadan ve Farsçadan zengin olmuştur, dersem; şaşmayın! Niçin? Çünkü Arapça ve Farsçada yalnız Arapça, Farsça kelimeler var. Halbuki Türkçe, bu iki lisanın en güzel, en ahenkli ve en lüzumlu kelimelerini almış; üç dilin en güzel kelimeleri ile, güzel-

ler güzeli, ahenkli bir lisan teşkil etmiştir. Türk şairleri de bu sayede, kelime ve kafiye zenginliğine kavuşmuşlardır. Arap şairleri gibi Türk şairleri de hiç yorulmadan yüz, yüz elli beyitlik kasideler yazarlar... Divan edebiyatı, öyle güzel bir terkip ile en yüksek edebiyat şahikasına erişmiştir...

Aruzun Türkçeye İntibakı

İbrahim Sabri Bey merhum, ayakta heyecanla konuşuyor; herkes hayran hayran dinliyordu. Şöyle devam etti:

Osmanlı, yazı bahsinde de buna benzer büyük bir hamle yapmıştır. Arabın ilk kullandığı pirimitif, iptidaî yazı şeklini, Kûfî yazıyı almış; dokuz güzel şekilde geliştirmiş, fevkalâde bir sanat eseri hâline getirmiştir: Sülüs, celî, nesih, rik'a, ta'lik, dîvânî, icaze, kûfî, reyhanî... Bunlarla bir hüsn-i hat sanatı ihdas eylemiştir ki, bu netice ömürler süren çalışmalarla mümkün olabilmiştir.

Osmanlı zamanla, yazıda yaptığını, şiir lisanında da yapmıştır. Belki tuhafınıza gider; inanması güçtür. Fakat bu olmuştur ve Osmanlı son devirde, aruzu o hâle getirmiştir ki, zihaf ve imaleyi kaldırmıştır. Şairlerimiz, artık zihafsız ve imalesiz olarak, aruz vezniyle Türkçe şiirler yazmaktadırlar.

Osmanlı, İslâm'da Erimiştir

Söz buraya gelince, üstad Mahmud Şakir dayanamadı, hayret izhar etti:

"Bu nasıl olur? Yahu İbrahim Bey, siz ne diyorsunuz? Yemin eder misin, yahu?"

Evet efendim. Tanzimat'la başlayan, Fikret, Akif ve Yahya Kemal'le devam eden bir edebî hareket neticesinde şiir lisanımız bu hâle gelmiştir. Mehmed Akif Bey'in Safahat'ında ve Yahya Kemal'in şiirlerinde, vezin icabı, zihaf ve imaleye ihtiyaç duyulmamıştır.

Mahmud Şakir üstadımız: *Ey gece uza, ey uyku gözlerime gelme, ey tanyeri sen de ağarma,* dedi. Ben de geceyi, tekrar uzattım. Sözlerimi, muhterem pederim, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin şu sözleriyle hitama erdireceğim. Babam der ki:

"İslâm, her millete yakışmıştır. İslâm, Müslüman olmak şerefiyle müşerref olan her kavme yakışmıştır... Fakat Osmanlıya daha da çok yakışmıştır...

"Osmanlı, İslâm'ı ilminin yanında edebi ile birlikte almış, benimsemiştir. Osmanlı, İslâm'ı yaşamak aşkında erimiş; dinini bütün hayatına, hâl ve harekâtına tatbik gayesinde fanî olmuştur...

"Bu nasıl olmuştur? Ayrı bir meseledir ve uzun tedkik ve araştırmalara, müteselsil, seri konferanslara ihtiyaç gösterir..."

O geceki sohbet, İbrahim Sabri Bey'in, pederinden naklettiği, hikmetli sözlerle sona erdi. Hazirûn, bu konuşmanın tesiri altında evlerine dağıldılar.

Türk'ün Başına Gelenler

Sonraki sohbet gecesinde, meclistekilerin bana bakışları değişmişti. O zamana kadar, fakire, böyle bir talebe gözüyle bakan üstadlar, bu sefer:

"Ya Şıh Ali Ulvi, tuharrikü'l-meclis!.. Meclisi hareketlendir, daha sermayen yok mu yahu; şu meclisi bir kaynat, dalgalandır... Geçen sohbette mest ettiniz bizi yahu!" diyorlardı.

İçlerinde birisi, ev sahibine:

"Ya Şıh Mahmud Şakir, bir gece de bunlar konuşsunlar." deyince, üstad şu cevabı verdi:

"Elbette konuşsunlar, birkaç sohbetimiz de Türk edebiyatı üzerine olsun... Ama geçen sohbet gecesi, sizler gittikten sonra ben uyuyamadım yahu!"

"Neden efendim, ne oldu?"

"Türkün başına gelenler, uyutmadı beni yahu! Altı yüz yıllık, muazzam bir devlet, daha muazzam bir medeniyet kurmuşken; şimdi dili gitmiş, dini gitmiş, tarihi gitmiş, takvimi gitmiş, gitmiş, gitmiş!

"Büyük Mısırlı hattat Seyyid İbrahim'in, *Güzel Yazımız* diye, yazıya dair bir kitabını gördüm. Mukaddimesini okurken, geçenki sohbetimiz hep gözümün önüne geldi. Seyyid İbrahim: Yazıyı bu güzel hâle getiren Osmanlı dehasıdır, diyor. Hat sanatının, safha safha gelişmesini, büyük hattatları ele alıp gözden geçiriyor. Râkım diye bir Osmanlı hattatının üzerinde duruyor ve diyor ki: Biz onların ancak talebelerinin talebesinin talebesi sayılabiliriz...

"Bunu Seyyid İbrahim gibi bir hattatın söylemesi çok mühimdir... Fakat yazıyı bu hâle getiren bir milletin, bugün yazısı değiştirilmiştir. Hem de kendi yazısı, kanunla yasak edilmiştir.

"Yahu bu millete nasıl acınmaz? Bu dert, beni bu kadar yaktı, uyutmadı da, acaba o milletin âlimleri, edipleri, hattatları ne yaptı?"

Geberemedim de, Bugünleri Gördüm

Üstad Mahmud Şakir'in hakşinas, kadirşinas, vefakâr konuşması üzerine, fakir ayağa kalktım ve kendisine:

"Efendim, birkaç gün önce, bu bahisle alâkalı, odamda zikri geçen bir hadiseyi, bir sahneyi müsaade buyurursanız anlatayım." dedim.

Müsaade etmesi üzerine, bahsi geçen konuşmayı ve hadiseyi huzzâra şöyle naklettim:

Efendim, aslen Saraybosnalı, Boşnak Hattat Vehbi Bey adında bir dostumuz vardır. Kendisi mahkemelerde yazı mütehassısı, ehl-i hibre olarak vazifelidir. Elyazılarının asıl mı, taklit mi olduğunu tespit için kendisine başvurulur.

Bu zat, iki üç yıl önce başından geçmiş bir vak'ayı şöyle anlattı:

1938'de İstanbul'a gitmiştim. Eski hattatlardan kimi sorduysam, vefat etti, cevabını aldım. İçim daraldı. Ta'lik hocam Hulusi Efendi'yi aradım buldum. Evine gittim. Merhum Sami Efendi'nin talebesi idi. Kapısını çaldım, kendisi açtı; çok sevindim, tanıdı.

"Yahu, senin de mi saçların ağardı." dedi. Lâtife etti.

"Efendim, bahtiyarım ki, sizi hayatta buldum. Hep gitmişler..." diye, hem üzüntümü, hem memnuniyetimi beyan edince, şu müdhiş cevabı verdi:

"Evet, ben geberemedim de bugünleri gördüm!"

Bunu duyunca, dünyam, zindana döndü.

"Evet, geberemedim de, bugünleri maalesef görmek talihsizliğine uğradım... Türk'e bu darbeleri vuran kimdir yahu? Türk, Yunanla, Haçlı ordularıyla bu hâllere girmek için mi harbetti? Yahu Türk'ün başına gelen bu felâketler, İstiklâl Savaşı'nı kazandıktan sonra geliyor! Yahu şehidler bugünleri görmek için mi canlarını vermişlerdi!"

Büyük, Belâlı Planlar

Fakir, Boşnak Hattat Vehbi Bey'den naklen, Hattat Hulusi Efendi'nin sözlerini hikâye ederken, İbrahim Sabri Bey mendilini çıkarıp ağladı... Sonra huzzâra hitâben:

"İşte bu günler Müslüman Türk'ün ağlayacağı günlerdir. İhsan Hocamızın, bir sözü var. Ali Ulvi'ye söylemiş. Geçenlerde ağlayarak bize nakletmişti. Burada da söylesin..." dedi. Meclistekiler de "Evet söylesin." deyince, ben hocanın sözünü, onun ağzından tekrar ettim:

"Müslüman Türk'ün gülecek günü yok. Fakat biz, gaflet sayesinde gülüyoruz. Mısır'da, hanedanın perişan hâli gözümüzün önünde. Elâlem saraylarda, balolarda, danslarda, her gece ta sa-

baha kadar içki meclislerinde; fakat memleketin sahipleri, içeride ve dışarıda, fakir, mazlum, perişan..."

Üstad Mahmud Şakir'in evindeki o geceki sohbetimiz de hüzün ve gözyaşları ile sona ermişti. Fakat üzerinden yarım asırdan fazla zaman geçmesine rağmen, o gece, üstadın:

"Beni uyutmadınız. Ben, bunu işitmekle uykum kaçtı. Ya o memleketin münevverleri ne hâle geldiler? Bu mükemmel hâle gelmiş olan yazı, nasıl lağvedildi? Üstelik yazmak okumak nasıl yasaklanır; yazan hapse atılır! Akıl alacak iş değil. Türkün başına bu gelenler nedir? Bunu yapanlar, getirenler kimdir?" demesini hâlâ unutamam.

Burada yine İhsan Hocamızın bir sözünü nakletmek icap ediyor:

"Eğer bunlar, bir plan dahilinde ise; düşman ne büyük, ne belâlı planlar yapıyor yahu!.."

Türk Edebiyatı Sohbeti

Bir diğer sohbet meclisinde, daha önce kararlaştığı üzere, Türk edebiyatı bahsinde konuşulması arzu edildi. Meşhur Arap ediplerinin bu toplantısında fakir, Divan Edebiyatı'ndan başlayarak; Tanzimat, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî'den bazı mısraları okumaya başladım. Bir taraftan da İbrahim Sabri Bey fevkalâde bir vukufla, onları, Arapçaya tercüme ediyordu.

Derken, şair Mahmud Hasan İsmail heyecanlanarak dedi ki:

"Bir şiir, tercüme edildiğinde her şeyden evvel vezin ve kafiyeden doğan en mühim unsurunu kaybeder, derlerdi. Bu hükmün doğruluğunu, okunan birbirinden güzel bu şiirlerde daha iyi anlamış oldum. Ali Ulvî Bey kardeşimizin inşad ettiği mısraların dile verdiği sevdalı ahenk, beni mest etti. Çünkü bu mısraların her birinin, aruzun çeşitli bahirlerine bağlı olduğu hemen farkedilmektedir. Demek ki İslâm, bütün insanlığa ve bilhassa Müslüman Türk'e çok şeyler kazandırmıştır."

Aruzun Tabiîleşmesi

Bu sözler üzerine, İbrahim Sabri Bey, işaret edilen noktayı şu ifadelerle aydınlattı:

Evet, aruzu, İranlılar Araplardan almışlar ve bazı tadilâtlar yapmışlar. Biz de onlardan alarak, bazı rötuşlar yapmışız. Bizdeki bu tadilât, o kadar hassas bir zevk-i selim menşurundan geçmiştir ki, izahı bir konferansa sığmaz. Çünkü lisanın yüzyıllar aşan tekâmül seyrini safha safha görmemiz icap eder. Evet, Osmanlı dehası, bu estetik sevdayı o kadar derin bir incelikle işlemiştir ki, bizde aruz, bir mâ-yi mukattar haline gelmiştir. Aynen hat sanatında ve mimaride görülen ibdâ', harikalar harikası tecellisini şiirde de bütün azamet ve ihtişamıyla göstermiştir.

Meselâ: Bakî, Fuzulî ve Nef'î ile başlayıp, Şeyh Galib'le devam eden bu billurlaşma safhası; Tanzimat'ta bir yeni hamle kazanarak, Şinasî, Namık Kemal, Muallim Naci, Hâmid, Ekrem, Fikret, Haşim, Faruk Nafiz ve bilhassa Mehmed Akif ve Yahya Kemal'de kemal noktasına erişmiştir. Selaset dediğimiz akıcılık, bu dâhilerin şiirlerinde o hâle gelmiştir ki, ahenkte eskilerin zarûret-i şiir dedikleri zihaf ve imale gibi şeyler tamamen ortadan kalkmıştır.

Evet, daha önceki bir sohbette de söylemiştim; mübalâğa etmiyorum. Mehmed Akif ve Yahya Kemal'de zihaf ve imaleden eser bulamazsınız. Bunların sihirkâr üslûp ve ifadelerinde şiir âdeta billur bir ırmak hâlinde akar gider. Üslûp, bu ehil üstadlar elinde, zoraki olmayan tabiî seyri içinde tekâmül ederken, ruh olmuş, billurlaşmış, nurlaşmıştır."

Türk'ün Emîrüşşuarası

Derin bir vukufla yapılan bu izahlardan sonra, mecliste hazır bulanan zevattan ve o günün büyük ediplerinden, Muhammed Abdülmü'min Hallâf, İbrahim Sabri Bey'e şu suali sordu:

"Hazret, asrımızda Mısır'ın emîrüşşuarası Ahmed Şevki'dir. Türk'ün emîrüşşuarası kimdir?"

Bu suale İbrahim Sabri Bey, şöyle cevap verdiler:

"Dün *Makber* ve *Fatih'in Türbesini Ziyaret* manzumeleriyle Abdülhak Hâmid idi. Fakat bugün, *Asım*'daki *Çanakkale Şehidleri* destanı ile Mehmed Akif Bey'dir." Sonra bana dönerek:

"Canım kardeşim, Çanakkale Destanı'nı oku da biz de doya doya dinleyelim." dedi. Bunun üzerine ben okumaya başladım. Vaktaki:

Şühedâ gövdesi, bir baksan, dağlar, taşlar...

Mısraını okuyunca, üstadın gözleri doldu:

Yaralanmış temiz alnından, uzanmış yatıyor,

Bir hilâl uğruna, ya Rab, ne güneşler batıyor!

beytine gelince hazirûna hitaben şunları söyledi:

Akif'in Bir Mısraı

Efendiler! Bu beytin ikinci mısraı var ya, bu mısra öyle harikalar harikası bir tulûattır ki: Dünya şairleri bir araya gelseler böyle bir mısraı söyleyemezler. Zira bu mısra her şeyden evvel sehl-i mümteni denen esrarlı bir tecellidir... Güller gibi açıyor, bülbüller gibi şakıyor ve sular gibi akıyor. Tabiatte gülün açtığını, bülbülün öttüğünü ve suların çağıl çağıl aktığını görürüz de aynı akışı, aynı ötüşü dile getirmek elimizden gelmez. İşte üslûp ve ifadelerdeki selaset de bu sevdalı tecellilerin ifadeye sığmaz sembolleridir.

Bir hilâl uğruna, ya Rab, ne güneşler batıyor!

Pederim, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, bu mısra için şöyle diyor:

"Akif Bey'in hiçbir şiiri olmasaydı; onun şairliğini ispata bu mısra kâfi idi... Bu, akılla, fikirle, düşünüp çalışmakla yazılacak şey değildir. İlhamın özü budur. Bu ilham, İlâhî âlemlerden şai-

rin kalbine inen bir haldir. İnsanı sarsar... Şiirin, İlâhî bir tarafının olduğuna en büyük delil, bu gibi mısralardır...”

Hilâl ve Güneş

Evet, bu mısra şahane bir mısradır. Peder senelerden beri bu mısraın hayranıdır. Ben de şu anda söylüyorum ki, dünya şairleri toplansalar, bu mısraı söyleyemezler.

Hilâl nedir? Hilâl, kamerin, o günkü görünüşüyle onbeşte biridir. Fakat bu hilâl, İslâm'ın remzi, tevhidin işareti, lâ ilâhe illâllah Muhammedün resulullah diyen müminleri temsil eden sembol...

Hilâl, ayın onbeşte biri, ay dünyadan şu kadar küçük, güneş ise hepsinin binlerce katı büyüklükte... Fakat işte bu küçücük hilâl için, o muazzam güneşten, bir tane değil, birkaç tanesi, bir çoğu, batıp batıp yok oluyor. Kendini feda ediyor. O hilâl o kadar kıymetli, sevgili...

Akif Bey, her şehidi, Mehmedciği, güneş gibi görüyor, güneş yapıyor. Tevhidi, dini, imanı temsil eden; müminlerin ve Allah'ın birliği inancının sembolü o hilâl ve onun üzerinde bulunduğu bayrak, yani bunların temsil ettikleri yüce mana, kısacası Allah ve peygamber için, herbiri bir güneş gibi kıymetli, yüksek duygulu ve ahlâklı yiğit gençler kendilerini feda ediyorlar...

“Şiir vardır, hikmetin ta kendisidir.” diye Resul-i Ekrem efendimizin işaret buyurdukları şiir, işte budur. Akif Bey bu şiiri ile, Ebu Temmâm'ı da geçmiştir; Mütenebbî'yi de geçmiştir. Dünyanın en büyük şairleri safına girmiştir... Tekrar ediyorum: Bu mısraı yazmak için dünya şairleri toplansa, yazamazlar. Bu bir İlâhî yardımın eseridir.

Akif'e Yazık Olmuş

İbrahim Sabri Bey'in bu sözleri üzerine, Abdülmü'min Hallâf yeniden sordu:

"Akif Bey dediğiniz, Doktor Abdülvehhab Azzam'ın Kahire Üniversitesi'ne Türkçe hocası olarak getirdiği zat mıdır?"

"Evet."

"Vah vah! O zatın hayatına, burada harcadığı vakte acırım... Şiirde inkılâp yapmış; bu kadar meşhur olmuş bir insan, bir millî şair, gelsin de burada, Mısır çocuklarına, câ'e, ci'tum: geldi, geldiniz diye Türkçe öğretmekle nefesini tüketsin... Daha yeni Türkçe öğrenmeye başlayan bir çocuk, şiirden, aruzdan, edebiyattan ne anlar! Vah, vah, yazık olmuş o zata..."

Bir Çuval Kuru Fasulye

Hallâf'ın bu sözleri, Akif merhumun, sürgün hayatında, boşa geçirdiği, ızdıraplı yıllarına teessüf ve telehhüf etmesi, İbrahim Sabri Bey'in, bir ömre bedel olan ızdırabını, çektiği acıları depreştirmişti. Şunları söyledi:

Aziz üstad, siz ne diyorsunuz! Bakınız, elimdeki şu derin yara izini görüyor musunuz? Biz ailecek Kahire'ye ilk geldiğimiz günlerde, evimizde ekmek yoktu. Peder, bir çuval kuru fasulye almıştı. Onu çaydanlıkta kaynatarak pişirir ve yerdik. Kahvaltımız da, öğlen ve akşam yemeklerimiz de haşlanmış kuru fasulye idi.

Bu mahallede komşumuz olan bir Ermeni vatandaşın yardımı ile ayakkabı tamirciliğini öğrenip, üç beş kuruş için onun yanında çıraklığa başladım. Derken bir pençeyi takmış, köseleyi keserken, bıçak kaçtı, kemiğe kadar elim kesildi... Sonra, şimdi devlethanesinde bulunduğumuz üstad Mahmud Şakir Bey'in tavassutu ile bir iş bulabildim. Daha neler neler!

Merhum şair Akif Bey de hem gurbet çilesi, hem manevî büyük sıkıntılar üzerine bir de maddî muzayaka, ne yapsın? Yine hiç olmazsa, bir mektepte muallimlik etmiş; benim gibi kundura tamirciliği değil!

İbrahim Sabri Bey'in üzüntülü hâli ve acı bir sesle kısaca beyan ettiği yürek yakan ifadeler, huzzârı hakikaten müteessir etmişti. Müslüman âleminde, dindar aydınların çektikleri sıkıntılar, uğratıldıkları belâlar üzerine bir zaman konuşuldu. Sonra bahis yine edebiyata döndü.

Medeniyet Lisanı

Muhammed Said el-Aryen söz alarak şunları söyledi:

Hepimizin malûmudur ki, medeniyetler ilerledikçe, söze ses katma mahareti, edebiyat sanatının başta gelen âmillerinden birisi olmuştur. İşte aruz da bunlardan biridir.

Müslüman-Türk, İslâm'ı kabul ederken, o kadar samimiyetle bu İlâhî dine teslim olmuş ki, kendisinin medenî, meşru olmayan her şeyini atmış, insanî olan topyekün fazilet ve meziyetleri İslâm'da bulur bulmaz, bunları çekinmeden almış, aldığı her kemal unsurunu da kendine mal etmiş ve böylece o hayat iksirini varlığının her zerresine sindirmiştir.

İşte bir milletin, her şeyiyle yepyeni bir insan, yepyeni bir ruh, yepyeni bir âlem olması bu demektir. Bunu ben, Müslüman-Türk'ün yüzyılları aşan hayat safhasında çizgi çizgi görmüş bulunuyorum.

Dinlediğimiz bu şaheser mısraları, nurdan birer abide hâlinde, dünya edebiyat sergisine bahşeden büyük zevk ve büyük şevk, bu ilâhî dinin feyziyle tekâmül etmek ve nurunda ilerlemekle meydana gelmiştir. Dinlediğim mısralarda muhteşem bir medeniyetin, yüzyıllar aşan azameti canlanırken; bir nur ve iman musikisi dile gelmekte idi.

Mısralarda aruzun çağıl çağıl akışı, hepimizin bildiği batı dillerinin hiç birisinde görülemez. Bütün ihtişamı, bu zengin dil ve bu engin kültürü, İslâm'ın nurlar saçan kaynağından almıştır... Mısralarda bayraklaşan lisan terkibi, Arapçanın, Farsçanın ve Türkçenin en güzel kelimelerinden derilmiş, bir gül demetidir

ve bu demet yüzyıllar aşan bir tekâmül seyri içinde medeniyet lisanı olmuştur.

Yarınki Nesiller Ne Olacak

Yahya Hakkı Bey, bir müddet Türkiye'de bulunması hasebiyle Türkçe'ye oldukça aşina idi. Mevzuya o da şu şekilde iştirak etti:

Efendiler! Saatlerden beri devam eden sohbet, hep düne aid sahne ve safhaların tasviridir. Ali Ulvî kardeşimizin okuduğu ve İbrahim Sabri Bey'in tercüme ettiği mısraların çoğunu, bugünün nesli zor anlıyor.

Yarınki nesil, belki bunların tamamını birden anlayamayacak. Bir defa yeni nesil, harflerin değişmesi yüzünden, 1928'den evvel yazılan eserlerin yabancısıdır. O tarihten sonra sadeleşme adı altında, Türkçe'nin başına gelenlerin yüzünden, mazisinden de kopmuş bulunuyor.

Evet, üç lisanın en güzel kelimelerinden örülmüş o zengin Osmanlı Türkçesinin bugün yerinde yeller esmektedir. Bence, Müslüman Türk'ün bugün, üzerinde durup düşüneceği en hassas nokta da budur. Cihan tarihinde, geçmişinden çok kısa bir zaman içinde bu kadar kopmuş bir millet var mıdır bilmiyorum? Türkiye'de, bugünkü neslin içine düşmüş olduğu fikrî perişanlık, bence, felâketlerin en cana kıyanı olacaktır.

Yazının ve Dilin Devamlılığı

Biliyorsunuz ki, geçen sohbetlerimizin birinde, felsefesini hane sahibi üstad Mahmud Şakir Bey'den dinlediğimiz beyit, şair Mütenebbî'ye aid idi. Mütenebbî ise, bundan bin sene evvel yaşayan bir şairdir.

Bu itibarla, bin sene evvel Arapça yazılmış bir şiiri, bugün dahi sanki henüz yazılmış gibi aşk ve heyecanla okuyup anlamamız, üzerinde durulacak çok mühim bir mukaddimenin neticesidir ki o da: Evvelâ yazımızın değişmeyişi, sonra da üslûp ve

ifadede, din, iman, tarih ve ecdad, aile ve an'ane dilimiz olan Arapçanın değişmemesidir.

Bu itibarla biz, her şeyimizi, yazımızın ve dilimizin bekasına borçluyuz. Aynı hürmet ve muhafazakârlığı diğer milletlerde de görmekteyiz. Onlarda da ne yazı değişmiştir; ne de dil mürur-ı zamana uğramış, modası geçmiş köhne bir meta gibi silkilip atılmıştır.

Biraz önce İbrahim Sabri Bey, Abdülhak Hâmid'in *Fatih'in Türbesini Ziyaret* ünvanlı şiiriyle Türk'ün şair-i azamı olduğunu söylediler. Gidenler görürler ki, bugün o türbeye kilit vurulmuş, içeriye girmek yasaklanmıştır.

Ağlatan Şiir

Her kelimesi, birer gözyaşı damlası olan bu cümleleri işiten Mahmud Şakir Bey, Ahmed Şevki'nin hilafetin ilgası münasebetiyle yazdığı, gözyaşları bestesi olan meşhur manzumeyi ağlaya ağlaya okudu. Meclisde bulunan bütün üdeba, o yanık gönül feryadını hıçkırıklar içinde dinlediler.

Merhum Ahmed Şevki, şiirinde, hilafetin ilgasından İslâm düşmanlarının neyi kasdettiklerini, bundan sonra Müslüman dünyasının başına neler geleceğini ve Müslümanların ne büyük müşkillerle karşılaşacaklarını anlatıyordu. Manzume, bu trajik vak'ayı, tasvir ederken, bazı mısralarında, dünyaları aydınlatan hilâfet güneşinin en matemli renkler içinde gurûb ettiğini ve bu hazin batışı, felâketli gecelerin takip edeceğini söylüyordu. Manzume, baştanbaşa bir âh u figan ırmağı hâlinde akıp gitmekteydi.

Bazı mısralarda, bu acıklı gurûb, bir cenaze merasimine benzetilirken, o hazin sahne, şu kanayan renklerle tablolaştırılır:

Ey Müslümanların Büyük Kaybı

"Eyvah! Dünkü düğün besteleri, bugün birer mâtem neşîdesi oldu. Ey Müslümanların büyük kaybı! Vefat haberin, düğün sarayının zinetleri içinde dostlara haber verildi."

"Ey büyük kaybımız! Düğün gecesinde, gelinlik elbiselerinle kefenlendin... Tanyeri ağarırken, o muhteşem saraya, gelinlik elbiselerinle gömüldün..."

"Mübarek cenazen teşyî edilirken, o kadar birbirine zıt sahneler canlanıyordu ki, bir tarafta düşmanların gülüp eğlenirken, öbür tarafta dostların yaş yerine kan ağlıyorlardı..."

"Evet, bugün sana yaş dökenler, sadece gözler ve gönüller değil; onlarla beraber mabedler, minberler, mihrablar ve minareler de ağlamakta..."

"Sana bugün, şehirler, köyler, ülkeler ve bölgeler yas tutmaktalar..."

"Hindistan ülkesi kendinden geçmiş. Mısır diyarı matemlere gark olmuş... Baştan başa İslâm âlemi, başsız kalmanın felâketine ağlıyor..."

"Senin mukaddes cenazeni teşyî merasimine iştirak edenler; bütün İslâm âleminin ülkeleri, bölgeleri, şehirleri, köyleri, mabedleri, mihrabları ve minareleridir... Bunlarla birlikte yerde çiçekler, gökte felekler, arşta melekler yas tutmaktadır..."

Hafızada Gömülü Olanlar

O akşamki sohbetimiz de, hep olduğu gibi, hisseden her Müslüman'ın payına düşen duygularla, yani hüzün ve gözyaşı ile sona ermişti.

Aslında, harikulâde hâdiseler, Peygamberlerde zuhur ettiğinden onlara "*mucize*", velîlerde vuku bulduğunda "*keramet*", ariflerde görüldüğünde "*feraset*", şairlerde tecelli ettiğinde ise "ilham-ı sadık" denir.

İşte şair, imanın ışığında, İslâm âleminin istikbalini süzerken, şimşekli ufuklardan kopacak fırtınaları ta o günlerde sezmiş... Müslüman dünyasının bugünkü perişan hâlini, o günlerde hayalinde canlandırarak; bir gözyaşı çağlayanı olan mersiyesini, asırların ve nesillerin hafizasına silinmez bir tablo ve yıkılmaz bir abide olarak

dikmiştir. Nitekim aynı yanık besteleri, İslâm âlemi yıllar yılı *Muhammed İkbal*'den ve *Mehmed Akif*'den de dinlemiştir.

Büyük edîbimiz, değerli mütefekkirimiz merhum Peyami Safa'nın pederi İsmail Safa'nın:

Bir kıyamet koptu beynimde, karardı gözlerim,
Hafizamda gömdüğüm kabri arardı gözlerim...

dediği gibi, benim hafızamda gömülü olan bu acıklı hâtıraların, bu vesile ile ortaya çıkması ve siz okuyucularımla paylaşılması; böylece önemli bir not olarak tarihe tevdi olunması da mukaddermiş...

Dalgasız, Fırtınasız Bir Göl

Gönlümde sakladığım bu acıklı sahnelerdir ki, yıllar yılı bana şu mısralarla gözyaşı döktürmüştür:

Müslümanlar Birliği'nin ufkunu sisler bürüyor,
Uçurumlar dolu yollarda, şuursuz yürüyor,
O sefil gölgeyi bir leş gibi hâlâ sürüyor,
Ağla ey gamlı gönül! Ağlamanın tam yeridir,
Müslümanlar bugün îmân savaşından geridir...

Söyle ey Müslüman evlâdı, kimindir bu vatan?
Onun uğrunda şu gökkubbenin altında yatan,
Güneşindir senin en gamlı ufuklarda batan...
Müslüman-Türk onu kaybettiği günden beridir,
Dinin emrettiği îmân savaşından geridir...

Müslümanlardı asırlar boyu deryâlar aşan,
Kükremiş sel gibi aktıkça ve coştukça taşan,
O ufuklarda bugün fırtınalardır konuşan...
Müslüman-Türk onu kaybettiği günden beridir,
Dinin emrettiği îmân savaşından geridir...

Nerde nur kaynağı fecrinde güneşler yanan iz?
O zaferlerden uzak kaldığımızdan beri, biz,
Dalgasız, fırtınasız bir göle dönmüş deniziz...
Ağla ey gamlı gönül! Ağlamanın tam yeridir,
Müslümanlar o zafer hamlelerinden geridir...

ÜÇÜNCÜ KISIM

MEDİNE-İ MÜNEVVERE

NURLU BELDEDE ELLİ YIL

MEDİNE-İ MÜNEVVERE'DE İLK GÜNLERİM

Babam 1945'te vefat edince, Medine-i Münevvere'ye ailemin başına dönmem icap etti. Bir yıl daha devam edebilseydim, tahsilimi ikmal etmiş olacaktım. Bir kere Medine'ye gelince de bir daha ayrılmam mümkün olamadı. Kardeşlerimden birisi orta mektepte, diğeri lisede okuyordu. Büyük evlât olarak ailenin idaresi ve onların tahsillerini ikmal için lüzumlu şartların temini bana düşüyordu.

Geçen Yıllar

On yedi yaşıma kadar, doğum yerim olan Konya'da, ailem, akraba, dost ve arkadaşlarımla birlikte yaşadım. Bu zamanı, babamın, dedemin ve amcamın yanında geçirdim.

Sonra babamın, bana ve iki erkek kardeşime, uygun bir tahsil aldırabilmek, aynı zamanda çok bunaldığı o günün baskıcı siyasetinden kurtulmak, dinini rahatça yaşayabilmek için Medine-i Münevvere'ye hicret etmeye karar vermesi ile ailece hayatımız bambaşka bir şekle girdi.

1939'da önce Mekke-i Mükerreme'ye geldik. Burada birkaç ay kalarak hac mevsimini bekledik. Hac'dan sonra babam, annem ve iki kardeşimle Medine-i Münevvere'ye giderken, ben Mekke'den doğruca Kahire'ye geçtim ve Ezher'e talebe olarak kaydoldum.

Hatıratımın geçen bölümlerinde, Konya'daki hayatımı, sonra "Hicret" maceramızı ve nihayet Kahire'deki tahsil yıllarımı anlatmaya çalışmıştım.

Şimdi sıra –Allah'ın izni ile– ömrümün elli yılını doldurmuş olan Medine-i Münevvere'deki hayatım boyunca yaşadıklarımın ve görüp duyduklarımın anlatılmasına geldi.

Kardeşlerim Nuri ve Ziya Beyler

İki kardeşimden, büyüğü Nuri Bey, o zaman Medine'de lise bulunmadığı için, liseyi Mekke'de okuyup bitirdikten sonra Amerika'ya gitti. Orada İktisad okudu. Döndükten sonra Suudi hükümetinin memuru olarak sefaretlerde bulundu. Son yıllarda Bonn ve sonra Madrid büyükelçisi oldu. Emekliye ayrıldıktan sonra, hâlen Şura Meclisi (senato) üyesi bulunmaktadır.

Küçük kardeşim Ziya Bey'i Ezher'e gönderdim. Orada Şeriat Fakültesini bitirdi. "Tahassusu'l-kazâ" yani kadılık ihtisası, İslâm hukukunda ihtisas yaptı.

Ziya Bey, gündüzleri tahsilini ve ihtisasını yaparken, geceleri de "Tahsîn-i Hutût" medresesine devam etti. Bu "Güzel Yazılar" mektebini, Kral Faruk'un babası Kral Fuad açtırmıştı. Burasını Türkiye'den davet olunan Hattat Abdülaziz Rıfâî kurmuştu. Tahsîn-i Hutût'ta İslâm yazısının dokuz çeşidi öğretiliyordu.

Birader, hat medresesini de geceleri devam ederek birincilikle bitirdiği gibi ayrıca tezhip, süsleme sanatından da şehadetname almıştır. Bugün dünyanın sayılı hattatlarından olan Ziya Bey, ne yazık ki çok az yazmakta ve şöhretten hoşlanmadığı için kendisini gizlemektedir.

Ziya Bey Ezher'den döndükten sonra, otuz beş sene, daha önce kendisinin okuduğu Taybe lisesinde, hadis ve fıkıh hocalığı yaptı. Emekli oldu.

Babamın Son Demleri

Ben Kahire'de tahsilde iken, pederler, Harem'in Bâbulmecîdî tarafında bir evde kira ile oturmuşlar. Peder, elinde kalan parasıyla ticaret yapmış. Pirinç, buğday, arpa alır, satarmış.

Sonra amele tutup salça yaptırmış... Baharda domates çok bol olur, sonra olmaz. Bol iken, domatesi kıyma makineleriyle çektirip güneşte salça yapıp tenekelere koyarak Mekke, Cidde ve Riyad'a otomobillerle gönderir sattırırmış.

İlim hizmeti olarak da peder, Ulum-i Şer'iyye medresesinde Kur'an-ı Kerim hocalığı yapmış.

1945'te şiddetli soğuk algınlığından sonra zâtülcenb denilen hastalıktan bir hafta içinde vefat etmiş.

Hattat Abdullah Runyun kardeşimiz anlatırdı:

"Pederinizi ziyarete gittik. Hasta idi. Sağına döner Ali, soluna döner Ali, derdi."

Merhum beni ararmış.

Valide şöyle demişti:

"Birgün bana: Sen biraz örtün, dedi. Peygamber efendimiz, sahabe-i kiramla birlikte teşrif ediyorlar... O akşam gözünden perdeler sıyrılmıştı..."

Saatçi Osman Efendi de şunları söylerdi:

Arkadaşlarla birlikte yatsıdan sonra ziyaretine gittik. Ateşi fazla idi, rahatsızdı. Buna rağmen tebessümü vardı, neşeli idi.

"Efendim, sizi daha iyi görüyorum." deyince, şöyle cevap vermişti:

"Elhamdulillah, Peygamber-i Zişan efendimiz, sahabe-i kiramla beraber teşrif ettiler. Onların huzuru beni bahtiyar etti. Acılarım kalmadı. Artık bir şey duymuyorum..."

Babamın vefatını, bana Kahire'ye mektup yazarak bildiren de Saatçi Osman Efendi olmuştu.O mektubu ve bu ziyaretle ilgili anlattıklarını, kendisinden bahsederken ayrıca söyleyeceğim.

Medine Hatırası Mendiller

Kardeşlerim küçüktü, tahsilleri yarıda kalacaktı. Birkaç sene daha tahsile devam edip "âlimiye" şehadetini almama imkân

kalmamıştı. Bu sebeple, hemen Medine-i Münevvere'ye dönüp geldim.

O günlerde henüz petrol, ya yoktu, varsa da pek az çıkmıştı. Henüz bir faydası görülmemişti. Suudi Arabistan'da hayat pek çok güçlükler içinde temin ediliyordu.

Mektep hocalarının maaşı yirmi riyaldi. Müdürlerinki otuz veya kırk riyaldi... Fakir, bir vazifeye talip olmadım. Hacılara "Medine hatırası" olarak satmak üzere, evde mendil yapmaya başladım. Buna kardeşim Ziya ile birlikte karar vermiştik. Hattat Abdullah Bey kardeşimiz de münasip gördü.

Harem-i Şerif'e yakın, küçücük bir dükkân tuttum. Orada, 1946'dan 1952'ye kadar hacılara mendil sattım.

Şam'da yapılan ve "ot ipek" denilen kumaştan muhtelif boylarda mendiller keserdik. Bu işi hanım yapardı. Yağlı boyayı matbaa mürekkebiyle iyice karıştırır, bunu yağlı kağıttan yaptığım bir külâhın içine doldururdum. Külâhın sivri ucunu, bir iğne deliği açılacak kadar keser, bu delikten, sıkılıp akan boya ile kalem gibi, mendilin kenarlarına nakışlar, çiçekler çizerdim. Bu şekillerin üzerine yaldız serperdim. Böylece boyaya yapışan yaldızlarla nakışlar, yaldızla çizilmiş gibi olurdu.

Ayrıca çeşitli renklerde ipek kumaşları keserek toz hâline getirir, bunlarla da nakışların, çiçeklerin ortasını doldururdum.

Mendillerin ortasına çiçeklerin etrafına ise dîvânî yazıyla, Medine-i Münevvere Yadigârı *"Tezkâru'l-Medineti'l-Münevvere"* diye yazar, o yılın tarihini koyardım. Beş altı sene rızkımızı, bu mendilleri satarak temin ettik. Hacdan bir ay evvel ve bir ay sonra olmak üzere, yılda iki ay dükkânımı açar oturur ve mendilleri hacılara satardım.

Hacılar, tanesi bir riyal olan mendillerden çokça alırlardı. Böylece hangi yıl hacca geldikleri de belli olurdu. On, yirmi, otuz tane alan olurdu. O zamanlarda 100 Türk Lirası 125 riyal ederdi. Şimdiki gibi değildi.

Bir Dükkâncık

Yılda dört beş bin mendil yapıp satmışımdır. Dost meclislerinde, ziyaret ve sohbetlerde geçen günlerin dışında, günde onbeş yirmi mendil yapardım... Sohbeti çok sevdiğimden, saatçi Osman Efendi ve diğer dostları ziyaret eder; yağmurlara, sellere bakmaya gider; Kuba Mescidi civarındaki bahçelerde sohbetlere katılırdım.

Mendil işine başladığımız yıllar harp seneleriydi. Dışarıdan hediyelik eşya fazla gelmiyordu. Harem-i Şerif'e en yakın bir yerde, Bâbusselâm'ın karşısındaki köşede, Cenab-ı Hak bana bir dükkâncık nasip eylemişti. Sahipleri Medine sâdâtından kimselerdi. Fakiri sevmişler; "Bu dükkânı biz sana teberrük olarak veriyoruz, duanı alalım diye... Ne verirsen onu alırız." derlerdi. Beş altı sene cüz'i bir miktar verdim.

Bu müddet içinde yılda iki ay hac mevsiminde dükkânı açar, bu sırada sattığım mendilin geliri, bizi bir sene idare ederdi.

Fakat 1952-53'ten sonra yollar açıldı. Bütün dünyadan hediyelik eşya, fabrikasyon işler gelmeye başladı. Binaenaleyh satışımızın eskisi gibi geçinmemize yetecek seviyeyi bulamayacağı anlaşıldı.

Evliliğim

Mendil işine başladığım sırada bekâr idim. Bir yıl sonra evlendim.

1947 yılında aslen Konyalı olan Sandıkçı ailesinden Hacı İbrahim Sandıkçı Efendi'nin kerimesi Fatma Hanım'la evlendim.

Sandıkçı İbrahim Efendi, Konya'da kereste tüccarı imiş. 1922'de memleketini terk etmiş. Kendisi Konyalı Zeynelabidin ve Ziya Efendilerin talebesi imiş. Onlar, Sultan Vahideddin'le birlikte yurttan ayrılınca, o da ihtimal endişe ederek onlara katılmış ve birlikte Mekke'ye gitmiş. Oradan dönüşte kendisi Beyrut'a uğramış ve orada kalmış.

Konya'daki ailesi kendisiyle birlikte gelmediği için Beyrut'ta yeniden evlenmiş ve kayınvalidemi almış. Kayınvalidem aslen Beyrutlu ve Arap asıllıdır ve Felâfil ailesindendir. Burada bir müddet oturduktan sonra İstanbul'a gelmişler. Dört çocukları olmuş. Çocuklar biraz büyüyünce, kayınpederim Sandıkçı İbrahim Efendi, "Buradaki mekteplerde ben bunları istediğim gibi okutamayacağım." diyerek, bu endişe ile, Medine-i Münevvere'ye hicret etmeye karar vermiş. Refikam bu sırada 1934 yılında İçerenköyü'nde doğmuş.

Yol üzerinde önce Beyrut'a uğramışlar. Kayınvalidem annesi ve kızkardeşlerine sıla-i rahimde bulunsun diye burada biraz kalmışlar. O sırada dördüncü çocuk olan zevcem bir buçuk yaşında imiş. Beyrut'ta kaldıkları sırada beşinci çocuk doğmuş. Ancak doğumda hem çocuk hem de anne vefat etmişler.

Böyle dört küçük çocukla yalnız kalan kayınpederi, ölen hanımının yani kayınvalidemin ailesi, yine yakınlarından genç bir hanımla evlendirmişler. Kayınpeder zevcesi ve dört çocuğu ile Medine-i Münevvere'ye gelmiş. Ancak bu hanım da çocuğu olmadan hastalanarak vefat etmiş... Kayınpeder bundan sonra da, yakınlarda vefat eden kayınvalidemizi almış. Bu hanım 1938 yılında Medine-i Münevvere'ye hicret etmiş olan Adapazarlı bir ailedendir. Bu hanımdan doğan bir oğlan ve iki kız çocuğu da hâlen hayatta olup Medine'de yaşamaktadırlar.

Hısımlarımız

Kayınpederim 1953 yılında Medine'de vefat etti. Burada toptan bakkaliye dükkânı açmıştı. Ayrıca gazyağının da toptan bayii idi. Yermuk'ten tenekelerle gelen gazyağını herkes ondan alırdı.

Konya'daki ilk hanımından olan iki erkek, bir kız çocuğu vardı. Hepsiyle tanışırız. Baldız ve küçük kayınbirader vefat ettiler. Büyük kayınbirader Mustafa Sandıkçı, İstanbul'da Bakırkö-

yü'nde oturur. Tüccar kumaşçıdır. Ömrü, cami yaptırmakla geçen hayırsever, muhterem, asil bir zattır. Bakırköyü'ndeki Konyalılar Camii'nin de bânisidir.

Zevcemle aynı anneden doğanlardan büyük kayınbirader Ali Bey 1982'de vefat etti. Diğerleri, Mehmed Bey hâriciyeden emekli oldu. Ahmed Bey tüccardır. En küçük kayınbirader Faruk Bey'in marangoz atölyesi vardır. Allah razı olsun, bizim de inşaat vesair işlerimizi görüverir. İki baldızım da Medine'den evlidir.

Kayınpeder çok zeki, işbilir ve nüktedan bir kimse idi. Kendine mahsus nükteleri vardır:

Bir keresinde, bacanağım Haydar Bey'le birlikte, Aşır Efendi caddesinde mağazanın önünde oturuyorlarmış. Önlerinden bir kadın geçmiş. Kayınpeder ona bakıp şunları söylemiş:

"Yahu Haydar, vaktiyle Konyalı efeler böyle yürürlerdi: Var mı bana yan bakan! diye... Yahu bugün kadınlar öyle yürüyor. Şu kadının yürüyüşüne bak... Bunlara kazara baksan, kalkar bir şey de söyler. Tavrına göre, adamı neredeyse tokatlayacak. Gel içeri girelim. Nemize lâzım. Artık kadınların hürriyeti tamam, ama bizimki elden gitti..."

Bacanağım Haydar Bey de vefat etti.

Zevcemin Yardımları

Zevcem, bize geldiğinde on beş yaşında idi. Kendisini annem buldu, beğendi. Bana, "Bu aile mücahid bir ailedir. Bizi anlayan bir ailedir." demişti.

Allah razı olsun zevcem, hem evin bütün işini yapar, hem de bana mendil yapmada yardım ederdi. O sırada büyük kardeşim Nuri, Mekke'de liseyi bitirmiş, hâriciye nezareti tarafından Amerika'ya Kaliforniya'ya yüksek tahsil için gönderilmişti. O günlerde petrol çıkmaya başlamıştı. Suudi hükümeti ihtisas için dışarıya talebe gönderiyordu. Nuri, iktisat okudu. Küçük kardeşim de evlendiğim yıl Ezher'e tahsile gitmişti.

Ancak annem rahatsızdı. Mafsal romatizması yüzünden hiç ev işi yapamıyordu. Zevcem, bir de keçimiz vardı, onu da sağar, sütünden yoğurt peynir yapardı. Sonra benim mendil işim devam ettiği müddetçe, yıllar boyu o işte bana yardım etti. Çok çalıştı.

1948'de kızım doğdu. 1952'de İbrahim, 1962'de Mustafa doğdular.

Memuriyetlerim

1953 yılında, mendil işinin evi geçindiremeyeceği anlaşılmıştı. Rezzâk-ı âlem olan Cenab-ı Hak, bu yıl bize bir başka rızık kapısı açtı:

Medine-i Münevvere maarif müdürü, o tarihte, büyük edip, güzel şair Muhammed Said Defterdar idi. Ecdadı Türk olup 400-500 sene evvel Samsun tarafından gelmişler. Devlet-i Aliyye'nin Medine-i Münevvere defterdarlığını yapmışlar. Bunlara "Defterdar" ailesi denirdi.

O günlerde bu zatın başkâtibi olan üstad Yusuf Fazlı İlâhî, edebiyat doktorası yapmak için Mısır'a gitmiş... Muhammed Said Bey, onun yerine bu fakiri münasip görmüş. "Şıh Ali Ulvi, beraber çalışalım." dedi.

Kabul ettim ve 1955'in yarısına kadar onun yanında çalıştım. Bu tarihte, "Müdürlükten yoruldum. Lise edebiyat hocası olacağım." diyerek ayrıldı. Bunun üzerine ben de onunla birlikte ayrılarak, muallimliğe müracaat ettim.

Bir yıl kadar, ilk mektepte, Kur'an-ı Kerim, yazı ve sîret yani peygamber efendimizin hayatını okuttum.

1956 yılı içinde, Medine-i Münevvere Evkaf İdaresi'nin İnşaat ve Sicillât Dairesi müdürü Şıh Hasan İsmet, tekaüde ayrılmıştı. Bu zat da aslen Türk idi.

Evkaf İdaresi müdürü Seyyid Mustafa Attar, onun vazifesini fakire teklif ederek şöyle dedi:

"Şıh Ali Ulvi, Şıh Hasan İsmet'in ayrıldığı kısım, yorucu bir kısımdır. Hem inşaat müdürlüğü var, hem de sicillât. Siciller kısmında, tapular, vakfiyeler, fermanlar, delillere devlet tarafından verilen takrirler... Hepsi burada. Bunların çoğu da Türkçedir. Şıh Hasan İsmet bu sebeple bu kısımdaydı. Şimdi yaşlandı, ayrıldı... Bu kısım yorucudur. Fakat senin çok dua almana vesile olur... Evrak Türkçe diye kimse üzerine varmıyor. Bu yüzden çok hukuk zayi oluyor. Bu hizmeti sen üzerine alsan, pek iyi olur..."

İşi kabul ettim. 1956'dan 1980'e kadar bu vazifede kaldım... Zamanla iş çok arttı. Petrol geliri artınca, imkân hâsıl oldu. Evkaf, bütün eskiyen, harap olan vakıf evleri tamire başladı. Bütün meşgalemiz inşaat, fen, mühendislerin meseleleri oldu.

İlk Şiirlerim ve Tarihçe-i Hayatın Önsözü

Halbuki Türkiye'de İslâmî gelişmeler hızlanmış, dinî neşriyat artmıştı. Bu arada ben de, hâfızlık arkadaşım Ali Kemal Bey'in teşviki ile, onun 1951'de çıkardığı "İslâmın Nuru" mecmuasında ilk şiir ve yazılarımı neşretmiştim. Bu bahsi ileride anlatacağım…

Bu sırada Risâle-i Nur hareketinin inkişafı da görülmekte idi. Hatta ilk olarak matbaada yeni harflerle basılacak olan Risale-i Nurların büyük *"Tarihçe-i Hayat"* kitabı için Ankara'daki Risale-i Nur talebelerinden gelen ısrarlı istek üzerine, üstad Bediüzzaman ve eserleri hakkında uzun bir önsöz yazıp göndermiştim. Bu yazım merhumun da tasvibi ile kitabın başına konulmuş ve eser 1958 yılında yayınlanmıştı. Bu hadiseyi de ileride, üstad ve Risale-i Nurlara dair olan hatıralarım arasında tafsilâtıyla anlatacağım.

Yazı yazmaya, eser vermeye, şiir yazmaya teşne idim. Bunlara fırsat verecek bir iş hayal ediyordum. Gönlümün derinliklerinde bu arzu çağlamaktaydı. Nihayet 1980 yılında bu yolda bir imkân zuhur etti.

1980 yılında, Harem-i Şerif'e, içinde denilebilecek şekilde bitişik bulunan Mahmudiye Kütüphanesi'nin müdürü Seyyid Esad Trabzonî, buradan ayrılarak Pasaport Dairesi müdürü oldu. Vazifesi münhal kaldı.

İnşaat ve Sicillât müdürlüğündeki maaşım 600 riyal idi. Kütüphane müdürlüğü maaşı 400 riyaldi. Buna rağmen oraya talip oldum. Herkes hayret etti. Mühendisler, kâtipler, muhasipler, iş arkadaşlarım, hepsi:

"Ya Şıh Ali, sen deli misin? Yahu herkes terakki etmek için koşarken, sen terfiyi bırakıp tenzil etmek istiyorsun! Senin çoluk çocuğun var. Onlara acı. İki mertebe aşağı iniyor, 200 gümüş riyal kaybediyorsun..." diye beni iyi niyetle ikaz etmek istediler. Onlara:

"Vallahi, ben gönlümün rahatını istiyorum..." diye cevap verdim.

Mahmudiye Kütüphanesi'nde

Mahmudiye Kütüphanesi, el-Mektebe'l-Mahmudiyye, Sultan İkinci Abdülhamid'in dedesi Sultan Mahmud tarafından, Mahmudiye Medresesi, el-Medrese'l-Mahmudiyye ile birlikte Harem-i Şerif'in duvarına bitişik olarak yaptırılmıştır.

Bâbusselâm'dan arkaya, kuzeye doğru gidilince Bâburrahme gelirdi. Sonradan bu ikisinin arasına yeni kapılar açıldı. Bunlardan birincisi, eskiden Hazret-i Ebubekir'in evinden Harem-i Şerif'e açılan kapının bulunduğu yerdedir. Bunun iç tarafında: *Hâzihi bâbu beyti Ebî Bekr Sıddîk radiyallâhu anh*, yazar. Yani "Burası Hazret-i Ebubekir Sıddık'ın evinin kapısıdır".

İşte Peygamber-i Zişan efendimizin, vefatından önce, Mescid'e açılan bütün sahabe evlerinin ve temiz zevcelerinin kapılarını iptal ettirdiği zaman, açık bıraktırdığı tek kapı budur.

Efendimiz: "Ebubekir'in kapısından başka mescide açılan kapılar kapansın." buyurmuşlardır ki, kendisinin rahatsızlığı sıra-

sında, kendi yerine, imamete Hazret-i Ebubekir'i geçirmesi gibi, bu hadise de, Resulullah'ın vefatından sonra ümmetinin başına Hazret-i Ebubekir'i tensip buyurduğunun en büyük delilidir.

Umumî Kütüphane ve Mushaf Kütüphanesi

Mahmudiye Kütüphanesi'nin pencereleri, tam Ravza-i Nebevî'ye bakardı. Mescid'in içindeydi ve namazlarımızı biz çoğu zaman bulunduğumuz yerden cemaate iştirak ederek eda ederdik.

Bu kütüphane 1982'de Mushaf-ı Şerif kütüphanesi olarak tahsis olundu. İçindeki diğer eserler, o zaman Arif Hikmet Bey Kütüphanesi yanına yaptırılmış olan Umumî Kütüphane'ye alındı. Ben de oraya geçtim ve 1985 yılına kadar kaldım.

Ancak o sırada Evkaf Meclisi reisliğini fahri olarak deruhte etmiş bulunan Medine âyânından ve Suudî hükümetinin itimad ettiği Seyyid Habib, eski Mahmudiye Kütüphanesi'nin yerine kurdurduğu Mushaf Kütüphanesi'ni de, maaşıma ilâve olmaksızın, benim idareme verdi. İkisine birden bakmaya başladım. Bu suretle Mushaf-ı Şerif Kütüphanesi olan eski kütüphaneye ve yeni açılan yere birlikte bakmaya başladım.

Eğinli Mahmud Efendi

Benim Mahmudiye Kütüphanesi müdürlüğüne başladığım yıllarda, meşhur Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey Kütüphanesi'nin müdürlüğünde Eğinli Hâfız Mahmud Efendi bulunuyordu.

Mahmud Efendi, 1958 yılında, 1907 senesinden beri Arif Hikmet Bey Kütüphanesi'nin önce maaşlı sonra da maaşsız elli yıllık müdürü, bekçisi herşeyi olan, babası, muhterem insan Eğinli Hâfız Hasan Efendi'nin yerine geçmişti. 1975 yılında, Mahmud Efendi'nin de tekaüd yaşı gelmişti. Ayrıca gözüne de bir perde geldiğinden ameliyat olması icap ediyordu.

Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey Kütüphanesi'nde çok kıymetli, bazısı 500 hatta 1000 yıllık, beş bine yakın yazma eser bulu-

nuyordu. Mahmud Efendi, tam Ravza-i Nebevî'nin Kubbe-i Hadra'nın karşısında bulunan bu yeri, babasından sonra yirmi yedi yıl, bir ibadet hissi ve anlayışı ile beklemişti.

Eğinli Hâfız Hasan Efendi

Eğinli Hacı Hâfız Hasan Efendi'nin menkıbelerindendir:

Medine'de Kırımlı Murad Efendi isminde bir zat vardı. Burada dünürümüz olan Süleyman Efendi'nin babası olur. Eski mücavirlerdendir.

Hâfız Hasan Hoca'nın maaş almadığı günlerde, Mekke-i Mükerreme'den büyük bir aile Medine-i Münevvere'ye ziyarete gelecek olmuşlar. Abbas Kaptan diye meşhur zengin bir zat çoluk çocuğuyla Medine'ye gelmek istemiş. Bu Abbas Kaptan, daha sonra uzun zaman Mekke'nin belediye reisliğini yapmıştır.

Bunun için Mescid'e yakın bir yerden kendisine bir ay kalmak üzere ev bulunmasını istemiş. Arif Hikmet Kütüphanesi'nin evi olursa, Hoca Efendi'ye ne isterse veririm, demiş...

Bunu haber alan Kırımlı Murad Efendi, sevinerek gelir ve Hâfız Hasan Hoca'ya vaziyeti haber verir.

Resul-i Ekrem Rahatsız Olur

Hoca önce, peki, der... Fakat geceleyin koşarak Murad Efendi'nin evine gelir:

"Murad Efendi, telgraf çekip, haber verdin mi?"

"Çekemedim efendim, yarın çekeceğim..."

"Aman gözünü seveyim, çekme! Ben evi vermekten vazgeçtim!"

"Niçin hocam?"

"Murad Efendi! Mekkeliler nargile içerler. Abbas Kaptan Efendi içer mi, içmez mi, onu bilmem... Fakat kendisi içmezse bile, ya hizmetçileri, ya çırakları, ya da gelecek misafirleri içerler... Tömbekiden, nargileden çıkan duman Peygamber-i Zişan'ı

rahatsız eder... Ben buna dayanamam... Aç kalmaya, ölmeye razı olurum da, nargileden çıkan dumanla Resul-i Ekrem'in ruh-ı saadetini rencide etmeye razı olamam..."

Samimi İhlâs ve Hürmet

Bunu bize nakleden Murad Efendi şunları ilâve etmişti.

"Ali Ulvi Efendi! Senin ömrün Eğinli Hoca Efendi'yle beraber geçti. Size hem gıpta eder, hem de aranızdaki bu kadar yaş farkına rağmen, bu dostluğunuza akıl erdiremezdim... Değermiş yahu!.. Bu zat ihlâsında, ihtiramında ne kadar ciddî, ne kadar samimî, ne kadar takva sahibi imiş!

"Ben açlığa razıyım, ama Peygamber-i Âlîşân'ın ruh-ı pâkini rahatsız etmeye razı değilim, diyor. Ortada daha içen filân yok. Ama, belki içerler, ben de mani olamam. Peki buna sebep ne olacak? Para ihtiyacı! Açlıktan ölmüyoruz ya... Ayn-ı Zerka'yı, Medine suyunu parayla satmıyorlar. Hurma da her zaman bulunur... Peygamber efendimiz suyla hurmayla geçinirdi. Ya ben onlardan daha mı efdalim, deyince dondum kaldım, hayran oldum..."

Eğinli Hâfız Hasan Hoca Efendi böyleydi işte, Allah rahmet eylesin... Kendisiyle ve oğlu Mahmud Efendi ile olan hatıralarımı ayrıca arz edeceğim.

Arif Hikmet Kütüphanesi Müdürlüğü

İşte o muhterem zatın oğlu olan Mahmud Efendi, babasından sonra on yedi yıl aynı vazifeyi ifa ettikten sonra, 1975'te Şeyhülislâm Arif Hikmet Kütüphanesi müdürlüğünü bırakmak mecburiyeti ile karşı karşıya gelince, bana şunları söyledi:

"Bu kadar nefis eserlerle dolu, bu mühim kütüphane bizim ecdadımızın mirasıdır. Allah muhafaza, kadr ü kıymetini bilmeyenlerin eline geçip de ziyan olmasın... Muhakkak benim yerime, buraya gelmelisin..."

Bunun üzerine Arif Hikmet Bey Kütüphanesi'nin müdürlüğünü de bana verdiler. Böylece bir maaşla üç kütüphaneye yıllarca nezaret ettim. Merhum Hoca senelerce maaşsız yapmış. Fakir yine bir tane de olsa maaşım vardı, elhamdülillah.

Bu yıllarda, Müslüman dünyasından gelenler, kütüphaneleri ziyaret edenler, araştırma yapanlar çok oluyordu. Bu sebeple 1985 yılında emekli oluncaya kadar, vaktimiz, ümid ve arzu ettiğimiz gibi, kitap okuyup yazarak değil, gelenlere hizmet ederek, kitapları gösterip tanıtarak geçti. Bir kütüphanenin başında, hizmetinde bulunan insan, pek başka bir şeyler yapamıyor.

Hâlis Niyet, Asıldır

Eğinli Hâfız Hasan Hoca Efendi'nin sık sık tekrar ettiği bir söz vardı. Derdi ki:

"Arkadaşlar, hayatın her hadisesini nurdan çerçeveler içinde levhalaştıran peygamber efendimizin *"İnneme'l-a'mâlu bi'n-niyyât"* ameller, yapılan işler, davranışlar, niyetlere bağlıdır. O iş yapılırken, edilen niyete göre değerlendirilir… Bu hikmetli söz çok mühimdir.

"İnsanlar tarafından bakılıp görülen, yıllarca hatta tarih boyu alkışlanan amellerden ziyade, bu amelleri işlerken, iç âlemimizde yaşattığımız niyetler asıldır. O görünen işler değil, onları yaparken, iç âlemimizde yaşattığımız niyetler önemlidir... Hayatımın her safhasında ben bu hakikatin tecellisini gördüm.

"Bilhassa Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey'in şu kütüphanesini tesis ve vakfedişindeki hâlis niyeti ömür boyu müşahade ettim... Maaşlar kesilince herkes yavaş yavaş çekilip gitti. Yalnız ben kaldım. Bu muhterem zat dünyalar kadar paralarını verip bu kütüphaneyi temin etmiş. Bizlere emanet edip gitmiş. Binaenaleyh ben de bunların muhafazasını bırakmayayım, Rezzâk-ı Âlem, Rezzâku zül kuvveti'l-metîn olan Cenab-ı Hak, bizi aç bırakmayacaktır, dedim. Cenab-ı Hak kalbimden bu azmi hiç almadı. Ve

işte bugüne kadar da besledi. Şimdi son günlerimi bu kütüphanenin evinde geçiriyorum."

Eğinli Hocamız bu sözleriyle bizim de azmimizi arttırır, niyetimizin devamlı halis ve salih olmasını temine çalışırdı. Allah rahmet eylesin, cennetinde buluşmamızı nasip etsin, amin.

Kütüphane Nasıl Kurulmuş

Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey, seyyid ve ulema soyundan varlıklı bir zat. Babası "nakîbüleşrâf". İstanbul'da doğmuş. İlmiyeye intisab etmiş. Müderrislikten başlayarak, en yüksek makam olan şeyhülislâmlığa kadar yükselmiş. 1786-1859 yıllarında yaşamış. 28 yaşında haccını eda etmiş. 37 yaşında iken Medine-i Münevvere kadılığına tayin olunmuş. 1846'da şeyhülislâm olmuş.

Değerli yazma eserlere fevkalâde meraklı, ilim ve kitap âşığı... Müslüman dünyasında kitaptan anlayan kimselere haber salarmış: Nefis, mühim bir yazma eser buldunuz mu, bana sormadan alın. Bedelini gönderirim... Herkes bulduğu eserleri göndermiş. İşte kütüphane böyle meydana gelmiş.

Beş bin küsur yazma eser toplanmış. İçlerinde hattu'l müellif diyorlar, yazarının eliyle yazdığı, müellif hattı, başka yerde bulunmaz, tek nüsha 500, 800 hatta bin yıllık kitaplar var.

Sonra kütüphanesini Medine-i Münevvere'de Ravza-i Nebî'ye yakın bir yerde inşa ettireceği binada vakıf yapmak istemiş. Ravza'nın kıble tarafında hemen otuz metre mesafesinde bulunan ve Hazret-i Hasan'ın torunlarından olan Hasan ibni Zeyd'in oğlundan, Hazret-i Hasan'a ait evin yeri olduğu söylenen arsayı çok büyük bir paraya satın almış. O yıllarda, Harem-i Şerif'i genişleterek, bugün hâlâ duran öndeki eski direkli güzel binayı yapan mimarlara, mühendislere tarif ederek, kütüphane, mücellidhane ve ev kısımlarını, havuzu bulunan bir avlu ile birlikte yaptırmış. İnşaat, 1270-1272 (1853-1856) yıllarında devam edilerek bitirilmiş.

Merhum Arif Hikmet Bey, mühürlerini, "Hikmetullah bin İsmetullah el-Hasenî" diye kazdırmıştır. Kendisinin de Hazret-i Hasan soyundan bir Seyyid olduğu anlaşılıyor. Buna göre kütüphanesini, büyük dedesinin yerine yaptırmış oluyor.

Sultan Abdülmecid'in Sözleri

Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey, kütüphanenin inşaatı başladıktan sonra vazifesinden ayrılıp kitaplarıyla ve ailesiyle birlikte Medine-i Münevvere'ye gelip mücavir olmayı arzu etmiş. Rivayete göre, bunun için Sultan Abdülmecid'den izin istediği zaman, şu cevabı almış:

"Hocam, analar her gün binlerce evlât doğuruyor. Fakat bunların arasında bir Arif Hikmet çıkmadı. Evet Medine'ye giderseniz, yapacağınız taat ve ibâdât ile şahsınıza kazanacağınız ecr ü sevap çok olacaktır. Fakat onlar şahsınıza münhasır kalacaktır... Burada size ihtiyaç vardır. Burada yapacağınız hizmet ve hasenat bütün ümmet-i Muhammed'e, devlete ve millete şamil olacaktır. Siz benim kolum kanadımsınız. Sizin gibi âlim, arif, güngörmüş, tecrübe sahibi, devlet umurunu her hususuyle bilen anlayan bir şeyhülislâm daha bulmak çok zor olacaktır. Ümmet-i Muhammed'in size ihtiyacı vardır..."

Bunun üzerine çaresiz kalan Arif Hikmet merhum:

"Padişahım yollarımı kestin. Sen razı olup izin vermeyince gidemem. Ümmetin, devletin ihtiyacı var, deyince gidemem tabiî" der ve İstanbul'da kalır.

Merhum, bundan sonra, 1854 yılında, siyaset icabı, makamından ayrılırsa da, muhtelif maniler, arzusunu yerine getirmesine engel olur. Ancak küçük hanımına vasiyet eder, der ki:

"Hanım ben ölünce, kitaplarımı sandıklara koydur. Medine-i Münevvere'deki kütüphane binasına götür, yapılmış hazır bekleyen dolaplarına yerleştir. Kendin de bitişikteki evinde otur. Ecelin gelince Cennetül Bakî'ye gömülürsün.

Kütüphane'nin Medine'ye Gelişi

Arif Hikmet Bey 1275 (1859) yılında vefat edince, vasiyete uyan bu muhterem hanım, onun dediğini yapmış ve hakikaten binlerce cilt kitabı; sandıklarıyla, develerin üzerinde Medine-i Münevvere'ye naklettirip, dolaplarına koydurmuştur. Kendisi de burada kalmış ve vefat edince Cennetül Bakî'ye gömülmüştür. İkisine de Allah rahmet eylesin.

Hâfız Hasan Hoca merhum bütün bunları anlattıktan sonra ilâve ederdi:

"O kadar ihlâslı bir insan ki bu Arif Hikmet Bey, Birinci Cihan Harbi ve sonrasında insanların kaybolduğu, ailelerin birbirini kaybettiği, trenlerin durmadan tahrip ve yağma olunduğu günlerde, bütün kütüphane sandıklara konularak, muhafaza için Şam'a götürülmüş ve tehlike geçtikten sonra bir kitap dahi eksilmeden geri getirilmiştir. Bu sırada Medine'yi terk eden 84 bin kişiden, geriye 18 bin kişi dönebilmiştir..."

Arif Hikmet Kütüphanesi'nin evinde, müdürlükten ayrıldıktan sonra da birkaç sene Şıh Mahmud oturmuştur. Daha sonra ise Hac zamanında gelenleri oturturduk. Benim evim olduğu için orada oturmadım.

Kütüphane ilk kurulduğunda 5 bin yazma ve 4 binden fazla da matbu eser varmış. Sonraları gelen hediye vakıf kitaplarla bu miktar yükselmiştir.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE'DE HAYAT: PETROLDEN ÖNCE VE SONRA

Geçen yıllarda bizzat müşahede ettiğim bir husus vardır ki, o da şudur:

Gerek Türkiye'den ve gerek bütün İslâm âleminden nurlu beldelere hicret edenler, ikiye ayrılırlar: Petrolden önce gelenler ve petrolden sonra gelenler...

Petrolün getirdiği bolluk henüz hissedilmeden önceki yıllarda, buralarda sadece üç şey vardı: Deve, hurma ve çöl... Hicaz ülkesi belki de dünyanın en fakir ülkesi idi. Kum deryası olan çölde, çöl sefinesi, çöl gemisi olan deveyle seyahat etmeye razı olanlar; belki günlerce su bulamayıp tulumdaki suyu, yudum yudum içerek değil, emerek, seyrüsefer etmeyi göze alanlar; eğer bulursa bir kuru ekmekle, bulamazsa, sahabîler gibi suyla hurmayla ömür geçirmeyi cana minnet bilenler, ancak buralara gelmeyi göze alabilirlerdi.

Bunlar büyük insanlardı. Zira bu kimselerin ellerinde ve gönüllerinde sadece iman ve aşk sermayesi vardı.

Petrolden evvelki Hicaz: Osmanlı Devleti yıkılmış gitmiş, yerine Şerifler gelmiş, onlar da gitmiş Suudîler gelmiş, bir yokluk ve kıtlık diyarıydı.

İşte eskiden gelenlerle, pederlerin nesli ve az sonrasında gelenler, o şartlarda gelmiş fedakâr, hakiki muhacirlerdi.

Kıtlık Devrinden Sahneler

Kıtlık zamanlarının Medine-i Münevvere hayatından bazı sahneler, gözümden gönlümden hiç silinmezler:

1947 yılı bir Ramazan günü idi. Hiç unutmam Ağustos ayındaydık. Öğle namazında Harem-i Şerif'den geldim. Soyundum; su dökünüp istirahat edeceğim. Annem seslendi:

"Oğlum, komşu bakkaldan pirinç alıver. Akşama pilav yapacağım. Namazdan önce sana söylemeyi unutmuşum. Hadi git de pirinç getir..."

Sesimi çıkarmadım, ama çok sıkıldım. İçimden söylendim:

"Be mübarek valide! Bir saat evvel namaza çıkarken, sana sordum: Anne, ben namaza gidiyorum. Bir istediğiniz var mı? dedim. Hayır oğlum, salimen git, salimen gel, Allah namazlarını, dualarını kabul eylesin, diye, güzelce beni uğurladın. Şimdi soyundum, su dökünüp, biraz dinleneceğim. Bakkaldan pirinç istiyorsun. Dışarıda sıcak elli derece, müdhiş bir sam rüzgârı esiyor..."

Neyse, giyindim, bakkala yollandım. Oturduğumuz Bâbulmecîdî mahallesinde, Abdülhadi Amca bakkalımızdı. Yaşlı muhterem bir zat idi.

Abdülhadi Amca'nın Zikri

Abdülhadi Amca'ya vardım. Baktım, kapısının üzerine bir zincir asmış, o zincire tutunmuş, ayakta duruyor. Hem dükkânda bulunduğunu gösteriyor, hem de gelen müşterileri karşılıyor.

Yaklaşınca, bir taraftan da şu tesbihe devam ettiğini duydum: *Subhânallâhi ve'l-hamdulillâhi ve lâilâhe illâllâhu vallâhu ekber...*

Kendisine selâm verdim. Selâmımı aldıktan sonra ilk sözü şu oldu:

"İster misin, Allah sana da, cennette bir bahçe diksin?"

"Hayırdır inşaallah, Abdülhadi Amca!"

"Oğlum, Efendimiz sallâllâhu aleyhi ve sellem:

"Cenâb-ı Hak: Bir defa *sübhânallâhi ve'l-hamdulillâhi ve lâilâhe illâllâhu vallâhu ekber* diyen kuluma, ben cennette bir ağaç dikerim. Cennete geldiğinde, cemalimle müşerref olacağı, mükâfatını alacağı, rahmetimi göreceği gün, bir de bahçesi olacaktır, buyurmuştur." diye müjdelemiştir.

"Gerçi sen bilirsin bunu ya, ben hatırlatmak için söylüyorum. Hele şu Ramazan gününde yapılan tesbihlerin, oğlum, daha çok tesiri oluyor. Gerçi sen hâfızsın, tabiî Kur'an-ı Kerim okursun, virdin de vardır. Ama onları bitirince, bu tesbihe devam et; bu tesbih çok faydalıdır. Bir de Efendimiz sallallahü aleyhi ve selleme salâvatı unutma. Tesellin bu olsun, zikrin de bu olsun, fikrin de bu olsun..."

...Ed-dîn Kaviy...

Oturup dinlenmemi teklif etti. Oturdum. "Efendim valide pirinç istedi." dedim. Pirinci verdi... O sırada gayri ihtiyari ağzımdan şu söz çıktı:

"Bugün biraz sıcak değil mi?" dedim.

"Na'am, velâkin ed-dînu kaviyyun yâ veledî... Evet, fakat ey oğlum, din daha kuvvetli..."

Abdülhadi Amca'nın dükkânında duvarda bir tulum asılı. Tulumun içinde su var. Sam rüzgârı esti mi, tulum da, su da soğurdu. Karşısına koymuş, şıp şıp su damlıyor. Akşama içecek...

O sözünü hiç unutmam. Evet sıcaktır, fakat din ondan daha kuvvetlidir. Sıcak diye oruç mu yiyeceğiz, haşa! Ölürüz de yemeyiz. Ölüm vuslatın kapısı, Cenab-ı Hakk'a kavuşmanın ilk kapısıdır. Mü'minin safası ölümden sonra başlar...

Bu *"ed-dîn kaviy"* kelimesini vâlideye söyledim. Son gününe kadar, sık sık, "Oğlum *ed-dîn kaviy,* Abdülhadi Amcan ne derdi? *Ed-dîn kaviy* oğlum, din daha kuvvetli..."

Dükkânında hep öyle zincire tutunup ayakta dururdu. Zincirin bir de kulpu vardı. Parmaklarını ona geçirir, dururdu. Müşterilerini karşılardı. Herhâlde yorulmamak için zincire tutunurdu. Ama neden ayakta dururdu, bilmem. Belki müşterilerine karşı bir hürmet alâmetiydi. Öyle karşılar, *ehlen ve sehlen*, buyurun, derdi. Güler yüzlü, hayır sözlü bir zat idi.

Fakir Babası

Abdülhadi Amca, Medine-i Münevvere köylerindendi. Halim selim ve çok sehî idi. Bir fakir gördü mü, hemen onu doyurmak isterdi. İftar vakitleri, ekmeğin arasına tahin helvası sarmış, fakirlere dağıtırken görürdüm. Fakirler de alışmışlar, dükkânın önüne gelirlerdi. Yiyecekleri olmadığı, hâllerinden belli idi.

Yine öyle dürümler yapıp dağıttığı bir akşamın ertesi günü dükkânına girmiştim.

"Abdülhadi Amca, dün iftar vakti garipleri sevindirdiğini gördüm. Çok memnun oldum. Sanki bana ikram etmişsin gibi sevindim." diye kendisini tebrik ettim. Lâf lâfı açtı. Konuşurken kendisine Peygamber-i Zişan'ın iftarlık yemeğinin fakirlere verildiği kıssasını anlatmıştım.

Kâmil insan, tatlı tebessümlerle dinlemiş, aynı zamanda *"Ya Allah, ya Allah, ya Allah, Allâhümme salli ale'l-habîb, hattâ yerdâ:* Allah'ım sevgilin Muhammed Mustafa'ya râzı oluncaya kadar salât ve selâm eyle, habibin Muhammed Mustafa, râzıyım Allahım, taştı rahmet deryası taştı, razıyım, memnunun, mes'udum deyinceye kadar salât u selâm eyle" şeklinde salâvat getirir, dualar ederdi. Kıssayı anlatırken hem dinlemiş, hem ağlamıştı... Kıssa şudur:

Üç Gün, Hurma ve Su ile İftar

Ayşe validemiz rivayet ederler: Peygamber-i Zişan'ın nafile oruç tuttuğu günlerdi. Birgün yemeğini hazırlamış, akşam ol-

sun, gelsin iftar etsin, diye bekliyordum. Kapının dışından bir garibin sesi geldi:

"Yâ ehle beyti'n-Nebî, ene reculun garîbun, hel indekum şey'un âkülühû: Ey Peygamber hanesi, ben garip bir insanım, yolcuyum, açım, muhtacım, yiyecek bir şeyiniz var mı?"

Bu garibin sesini duyunca, peygamber efendimiz için hazırladığım sofrayı, kapıdan verdim. Yedi, dua etti, gitti.

Resul-i Ekrem, akşam namazını kıldılar, geldiler. "Bana verecek bir yemeğin var mı ya Ayşe?" diye sorunca "Ya Resulallah, böyle oldu, böyle oldu" diyerek olanları anlattım.

"Çok iyi ettin Ayşe, ben de senden bunu beklerdim, ne iyi ettin!" dediler; hurma yediler, su içtiler, tekrar mescide gittiler.

Aynı hâdise üç akşam arka arkaya aynen tekerrür etti. Resul-i Ekrem, her seferinde bana iyi etmişsin dedikten sonra, hurma yiyip su içip yine mescide gidiyordu.

Mescidde sahabîler onu bekliyordu. Onlarla sohbet ediyor, onları yetiştiriyordu. Yemek içmek düşündüğü yoktu.

Resul-i Ekrem'in İstiğnası

Dördüncü günü idi. Akşama doğru Hazret-i Osman, "Resul-i Ekrem oruçludur, hane-i saadettedir" diye görüşmeye gelmiş. Hazret-i Peygamber'i sordu. Kendisine, üç gündür olanları, gelen fakiri, iftar yemeğini ona verdiğimi, Peygamber-i Zişan'ın bu yaptığımı beğendiğini, ancak üç gündür hurma ve su ile oruç tuttuğunu anlattım.

Bu acıklı halden haberdar olan Hazret-i Osman ağlayarak şöyle diyordu:

"Ya Resulallah, malım canım sana feda olsun, anam babam feda olsun, kurbanın olayım... Benim gibi zengin bir damadın var, evim şuracıkta... Bir günden, bir güne, Osman bize bir şey gönder. Bizim evde bir şey yok, demedin... Akşama kadar memleketin, ümmetin işi senin üzerinde olsun, devlet reisi, hükümet

reisi, kumandan, her şeyi sen yap, beş vaktin imamı, hatibi sen ol, sonra da hurmayla suyla oruç tut... Benim evimde bu kadar nimet bulunsun da sen benden bir şey isteme ya Resulallah!..”

Hazret-i Osman böyle diyerek ve ağlayarak evine gitti. Hemen yufka ekmekleri, çömleklerle kavurma, yağ, bal getirdi. Daha çuvalla un getirmek için gitti.

O çıktı, Peygamber-i Zişan teşrif ettiler. “Ayşe, bana vereceğin yiyecek bir şey var mı?” diye sorunca, “Buyurun ya Resulallah, bakınız ne nimetlerimiz var.” dedim. Baktı, kimin getirdiğini sordu. “Osman getirdi” deyince, oturmadan, kıbleye döndü ve şöyle dua etti:

“Allah’ım, ben Osman’dan razıyım, sen de razı ol... Yarabbi, Osman’ın servetinin, zenginliğinin bize çok faydası oldu. Hayırlı insana, hayırlı mal ne kadar yakışıyor. Allahım, ben Osman’dan razıyım, sen de razı ol.”

Nasıl Bir Peygamber’in Ümmetiyiz

Hazırladığım sofradan yedi, kalktı, yine mescide girdi. Az sonra baktım, Osman bir çuval un ile daha başka erzak da getirmiş. Dedim ki:

“Osman, imrendim sana, bahtiyarsın, tebrik ederim!”

“Hayırdır inşaallah?”

“Peygamber efendimiz, nimetleri görünce, kim getirdi bunları, diye sordu. Osman getirdi, deyince, oturmadan, kıbleye karşı döndü: Allah’ım, ben Osman’dan razıyım, sen de razı ol, diye dua etti...”

“Razıyım, dedi mi?”

“Vallahi dedi.”

Bunun üzerine Osman sevincinden ağladı.

Fakir bu kıssayı nakledince, Abdülhadi Amca dedi ki:

“Ya habîbî, ben dükkânda olan ekmekten, helvadan verdim. Peygamber, kendisi için hazırlanan rızkı vermiş. Bana şimdi

evimden yemek gelecek, ben onunla iftar edeceğim. Peygamberin büyüklüğüne bak ki, kendisi için hazırlanan yemek, bir garibe veriliyor; hadise üç gün tekerrür ediyor; yine de Ayşe annemize: Ne iyi ettin Ayşe, diyor; ben de senden bunu beklerdim, diyor. İşte yavrum böyle bir Peygamberin ümmetiyiz, böyle bir Peygamberin komşusuyuz..."

Derviş Beşir'in Duası

Resul-i Ekrem sallallahü aleyhi ve sellem efendimize komşu bulunmak, mü'min gönüllerde ümidli arzular uyandırıyor.

Harem-i Şerif'in civarında, genişleme faaliyetinden önce, "Hazret-i Osman Rıbatı" vardı. Burası Hazret-i Osman'ın evi imiş ve onun vakfıymış. Rıbat, yani gariplerin, bekâr fakirlerin oturduğu bir yurd hâlini almış. Buraya "Rıbâtu Seyyidinâ Osman" derlerdi.

Buranın sâkinlerinden Derviş Beşir diye Tunuslu bir zat vardı. Devamlı Harem-i Şerif'te görülür, nur yüzlü bir adamdı. Harem-i Şerif civarında, çarşılarda dolaşırken birtakım Arapça kasideler okurdu. Bunların arasından bir beyiti sık sık ve yüksek sesle tekrar ederek ağlardı:

"İşfe'lenâ yâ Seyyidî fî mahşer, el-câr Cebrâîlu kad evsâ bihi"

Manayı açarsak, şu demek oluyor:

"Ey Nebiyy-i Zişanım, kıyamette bana şefaat et. Ümmetine şefaatçi ol. Evet, bu günahkâr hâlimle, kara yüzümle, senden şefaat dilemeye hakkım yok... Ben kendimi bilirim. Allahım da beni, benden daha iyi bilir. Fakat beni senden şefaat istemeye sevk eden, bana bu cesareti veren, senden işittiğim bir hadis-i şeriftir. Ya Resulallah, sen lisan-i pakinle buyuruyorsun ki:

"Hazret-i Cebrail, geliyor gidiyor: Aman ya Muhammed Mustafa, sahabîlerine, ümmetine, komşu hakkını tavsiye et, diyor. Aman komşu, aman komşu, diyor. Aman komşu, aman komşu, diyor. Bunun üzerinde o kadar fazla durdu ki, acaba komşu komşuya mirasçı mı olacak diye düşünmeye başladım...

"Ya Resulallah, işte böyle buyurduğun için, senin bu sözünden güç ve cesaret alarak, senden şefaat diliyorum. Çünkü ben de senin bir komşunum, ey Nebiyy-i Zişan, aleykessalâtü vesselam, ey efendim!.."

İşte Derviş Beşir bu beyiti okur, ağlar, dinleyenleri de ağlatırdı.

Kadayıfçı Salih Efendi

Merhume annemin, bakkal Abdülhadi Amca'ya beni göndermesi gibi, ikinci bir hikmetli hâdise de Kadayıfçı Nabluslu Şıh Salih Efendi ile aramda geçmiştir:

Yine sıcak bir Ramazan ayı idi. Valide, öğleyle ikindi arası bir vakitte, kadayıf almamı istedi.

"Oğlum Ramazan geldi gidiyor, bir kadayıf getirmedin. Kadayıf alsan da bir pişirsek" dedi.

Dışarı çıktım. Kadayıfçılara gittim. "Satıldı, bitti" dediler. "Artık bu saatten sonra da yapılmaz. Herkes oruçlu, ikindi geliyor. Bu sıcakta ocağın başında durulmaz, kadayıf dökülmez" dediler. "Kimde bulunur" diye sordum.

"Bu saatten sonra, tel kadayıfı ancak Nabluslu Şıh Salih'te bulursun." diye cevap verdiler.

Bu zat Ürdün'ün Nablus şehrinden Medine-i Münevvere'ye hicret etmiş, büyük bir âlim, faziletli bir insandı.

Resmî vazifelere talip olmamıştı. Esasen o günlerde çok az olan maaşla, kalabalık ailesini geçindirmesi de mümkün değildi.

Şıh Salih Efendi, kirayla oturduğu evin avlusuna bir ocak yapmış, kömürle yaktığı ocağın üzerindeki sacta kadayıf döküyordu.

Öyle Diyorlar

Gittim. Baktım, Hoca kadayıf döküyor. Hava dışarıda 50-55 derece. Avlu da ondan aşağı değil. Bir de ocağın ateşinden fış-

kıran sıcaklık var. Hoca seksen yaşında, güzel bir insan... Göğsüne bir havlu koymuş, boynundan yüzünden, güzel yüzünden, nur gibi sakalından damlayan terler havluya akıyor. Selâm verdim. Selâmımı aldı. Sordum:

"Hocam, kadayıf var mı?"

"Döküyorum oğlum, otur da... Ne kadar istersin?"

"Bir okka" dedim. "Pekâlâ" dedi. Oturdum, bekliyorum. O sırada bir Sam esti; sanki alevden bir dalga gelmiş gibi vücudumu, yüzümü yaktı.

"Hocam, bugün biraz sıcak galiba, değil mi?"

Salih Efendi, munis, müşfik gözleriyle, kısa bir an bana baktı.

"Yekûlûn..." dedi, "Öyle diyorlar"...

Evet, sadece: "Öyle diyorlar..." Ve işine devam etti.

Hoca hem kadayıfı döküyor; hem de kadayıfla beraber, dili: Allah, Allah, Allah, diyor...

Annem, kabri cennet olsun, beni bakkal Abdülhadi'ye gönderdiği gibi Şıh Salih'e de göndermiş; sanki:

"Oğlum, gör bak Allah'ın ne kulları var. Sen bir öğle namazına gittin diye, bir iş gördüm sanıyorsun, nazlanıyorsun, hava sıcak diyorsun... Bak Allah'ın ne kulları var: Biri zincire tutunmuş, oruçlu, ayakta durur, müşterisini karşılar, güleryüz gösterir, fakir fukaraya yiyecek dağıtır... Diğeri sekiz çocuğu ile seksen yaşında, ilmine ve yaşına rağmen, ailesinin nafakası için, kimseye muhtaç olmamak için, Ramazan ayında, elli derece sıcakta, Sam'ın altında, oruçlu hâliyle ateşin karşısında kadayıf döker... Git de gör ibret al..." demek istemişti.

Medine'nin Evliyası Gizlidir

Medine-i Münevvere'de bu gibi hâllerle karşılaştıkça, daima, merhum amcamın sözünü hatırlarım. Şöyle demişti:

"Ne hikmetse, Medine-i Münevvere'de, Cenab-ı Hak, evliyaullahı gizliyor. Kimse kimsenin ayıbını, kusurunu aramasın;

hüsnüzanla yaşasın; her gördüğünü Hızır bilsin; her geceyi Kadir bilsin... Edeple yaşasın, rahatsız olmasın diye, Medine-i Münevvere'deki tecelli bir sır hâlindedir. Bir sır perdesi Medine-i Münevvere'nin manevî âlemini gizliyor. Her şey bir sır perdesi ile örtülü, her şey gizli, ben o kanaate erdim..."

Fakir bunları düşünürken Şıh Salih, kadayıfı döktü, verdi. Şu sözü söyledi:

"Yâ veledî! Yavrucuğum. Riya için söylemiyorum. Yüce peygamberimizin kadr ü kıymetini bil, diye söylüyorum. Verdiği müjdeden sen de hisse ve nasip al diye söylüyorum. Bilirsin, Efendimizin bir hadisi var: *Men yasbiru alâ le'vâihâ ve şiddetihâ küntü lehu şefîan ev şehîden yevme'l-kıyâme...*

"Medine-i Münevvere'nin sıcağına soğuğuna, çeşitli çile ve imtihan ibtilâlarına sabreden bir kimseye ben kıyamette şefaatçi olacağım. Allah ve Resulullah için hicret etmiş, Medine-i Münevvere'de oturmuş, çilelerine sabretmiştir diye, bu sabrına şahidlik edeceğim ve kıyamette de bu kimseye şefaatçi olacağım.

"Bu hadis-i şeriften gönlüme serin bir rüzgâr, bir sabâ rüzgârı esiyor. Gülşenlerden geliyor, bahçelerden geliyor, ormanlardan geliyor... Onun için, yekûlûn dedim. Sıcak diyorlar, dedim... Gücenme, darılma, yalan söylüyorum sanma, ben sıcağı duymuyorum..."

Bu Sıcaklarda Harbe Giderlerdi

Valideye döndüm, geldim.

"Geldin mi, getirdin mi oğlum?" dedi.

"Geldim, getirdim anne... Giderken biraz zor gittim; hava çok sıcaktı. Gelirken çok şen geldim. Acıyı, ızdırabı, sıcakları, Samları, susuzluğumu unuttum..."

"Hayırdır inşaallah?"

"Anne Şıh Sâlih'i öyle bir halde gördüm ki... Hocam bugün biraz sıcak, deyince... *Yekùlûn,* öyle diyorlar, dedi. Şu hadisi okudu, şerh etti..." diye hâdiseyi anlattım. Vâlide şunları söyledi:

"Oğlum, amcan söylemez miydi, Medine-i Münevvere'nin evliyası gizlidir, diye, Şıh Sâlih de bu evliyalardan birisidir... Şikâyet edeceği, yâ oğlum, ne yapalım, işte böyle, diyeceği yerde, bak ne diyor... Oğlum, baban da böyleydi işte... Rahmetlinin birgün şikâyet ettiğini görmedim.

"Efendimiz sallâllâhu aleyhi ve sellem, bu sıcaklarda bir de harbe giderlerdi, sefere giderlerdi. Sonra Efendimiz'in sahabîleri, bugünün orduları gibi değil, erzakları kıt, suları az, bir hurmayı ikiye bölüşürlerdi. Oğlum bir de onları düşünelim. Onların hayatlarında ne ibretler vardır. Allah bizleri de ibret alanlardan eylesin..."

Medine-i Münevvere'de Bulunmak

Medine-i Münevvere'nin yeri, değeri çok yüksektir. Bu herkesin malûmudur. Ahzab suresinde bir ayette şöyle buyurulur mealen:

"Peygamber, mü'minlere, kendi nefislerinden daha kıymetlidir. O'nun zevceleri de, mü'minlerin anneleridir."

Böylece Medine, hem en çok sevdiğimiz Resulümüzün, hem de annelerimizin diyarıdır.

Burada insan aslî vatanında, kendi köyünde, mahallesinde sayılır. Bir Müslüman'ın burada kendisini, sanki doğduğu yerdeymiş gibi hissetmesi icap eder. Ki gerçekten de mü'minler kendilerini öyle hissederler ve buraya tekrar tekrar gelmek isterler.

Sebeb-i feyzim olan Şıh Abdülgafur Abbasî şöyle derdi:

Kendisine Medine'de, "Nasılsın?" diye sorulan bir kimse,

"Eh ne yapalım, garibiz, gurbetteyiz. Gurbet hayatı işte…" derse, o kimsenin tecdid-i iman etmesi, tövbe etmesi icap eder.

O kimse, Resul-i Ekrem'e ve annelerimize, o kadar sahabîlere bir yakınlık duymuyor mu ki, kendisini gurbette sayıyor?

Kâbe'nin Siyahları

Afganistan'ın Suudi Arabistan sefiri, şair bir dostumuz vardı. Cidde'de bulunur, fakat onbeş yirmi günde bir mutlaka Medine-i Münevvere'ye gelirdi. Kütüphaneye uğrardı, görüşürdük.

Bir defasında, Farsça bir şiir yazmış, getirdi, okuduk.

"Bu kasidenin şah beyiti, tac beyiti, en güzel beyiti, sizce hangisidir?" diye sordu… Gösterdim.

"Aferin, dedi; ben de öyle düşünüyorum. Bu beyit beni ağlattı ve hep ağlatacak…"

Beyitte, şair, Kâbe-i Muazzama'ya bir sual soruyor ve cevabını alıyordu. Mealen şöyle idi:

"Ey Kâbe, niçin senin elbisen siyahdır, niye siyahlar giydin, böyle niye karalara büründün?"

Kâbe cevap veriyor:

"Ey şair, benim hâlimi anlayan şair, derdimi soran şair, ben karalar giymeyeyim de kimler giysin? Mekke ahalisi, sevgilim Muhammed Mustafa'nın kadr ü kıymetini bilemediler. Onu gücendirdiler. O da gidip Medine'ye yerleşti. İşte ben bunun için, sevgilimden ayrı düştüğüm için karalar giyiniyorum."

Hurmaya Dair

Hurma, Medine-i Münevvere'nin zinetidir. Peygamber-i Zişan'ın, muhterem validelerimizin, onlarla birlikte sahabîlerin ve daha sonra âşıkların, sabırlı muhacirlerin, mücavirlerin yegâne gıdası olan bu mübarek meyvenin ve cinslerinin Arapların arasında birçok ismi vardır. Belli başlı olarak ham yani yeşil olanına *"seraban"* veya *"belah"* kızarmış veya sararmış olana *"zehv"*, tazesine *"rutab"*, kemale ermiş olgun hâline *"temr"* denir. Araplar

"hurma" demezler. Umûmî olarak bizim *"hurma"* dediğimiz meyveye "temr" derler.

"Hurma" kelimesi, hı ile "eksiklik, mahrumluk" demektir. Ha ile yazılırsa, avam lisanında "kadın" manasına gelir. Türkçede "temr" manasına kullanılan (hurma) kelimesi Arapçada yoktur.

Hurmanın üç devresi vardır. Birisi bizim "çağla" dediğimiz yeşil zamanıdır. Buna "seraban" derler. 23 Mayıs'ta başlayıp, 23 Haziran'da sona eren "Cevza" ayında, bu yeşil hurma kırmızıya, bazısı ise sarıya döner. Buna *"zehv"* derler. *"Belah"* da denir.

Bu aya Medineliler *"sabbâga"* adını verirler ki, "boyacı, boyayan, renk veren" manasınadır. Eğer hurma olgunlaşınca koyu kırmızı olacak, kestane rengini alacaksa, ki *Safevî*, *Bernî*, *Acve*, *Çelebi ve Anber* cinsleri gibi, bunlar kırmızıya boyanır... İşte bu kıvama gelmiş olan hurmaya "rutab" yani "taze hurma" denir.

Sam Sıcakları

İşte bu 23 Mayıs - 23 Haziran arasında, yani Cevza ayında, 15 - 20 gün devam eden, çok sıcak çok şiddetli bir Sam rüzgârı eser. Yeşil hurmanın rengini kızartıp boyayan bu birinci Sam sıcağıdır.

Bu rüzgâr geceli gündüzlü öyle şiddetli eser ki, bazan 24 saat durmadan devam eder. Bu ayın birinci gecesi 23 Mayıs'tan sonra evlerin içinde kimse kalmaz. Herkes damlara çıkar, içerde yatılmaz; yakar...

Bazı aileler, hizmetçisi olanlar, hanımları sıhhatli veya kızları olanlar yahut kendileri güç yetirirlerse akşamla yatsı arası veya yatsıdan sonra, kuyulardan çektikleri sularla, serinlesin diye damları sularlar... Topraktan damlarda, hurma dalından yapılmış karyolalar vardır.

Yatsıdan gelince üzerinizi değiştirip hemen dama çıkarsınız. Damda, Sam eser. O Samlı gecelerde, yedi sekiz defa yatağa su serpip ıslattığınız olur... Bu suyu serptikten sonraki 15-20 daki-

ka kadar, o yatağın bir safası olur ki, yatak Çamlıca olur, Uludağ olur, yaylalar olur, en güzel bir mesire olur, sayfiye olur... Fakat 15 dakikayı geçer geçmez, alev gibi esen kuvvetli rüzgâr, kurutur. Tekrar sulamanız icap eder.

Böyle uğraşırken, derin bir uykuya dalamadan, sabah ezanı okunur, namaza inersiniz... Asıl zor, çetin, sabır imtihanı olan günler, Sam'ın gece gündüz kesilmeden estiği günlerdir. Akşam serinlemeden, güneş doğar, aynı sıcaklığa ilâveler yapar; yakmaya devam eder...

Kur'an-ı Kerim'de, Meryem annemize verilen *"rutaben ceniyya"* işte bu sıcaklarla olgunlaşan taze hurmadır.

İnsanı da Pişirir

23 Haziran'dan 23 Ağustos'a kadar bu rutab faslı devam eder. 23 Ağustos'tan sonra 23 Eylül'e kadar ikinci dalga Sam rüzgârı gelir. Bu bazan iki, hatta üç defa eser. Bununla taze hurma, rutab iyice olgunlaşır *"temr"* olur... Bu seferki Samlarda pişen yalnız hurma olmaz, bu rüzgâr, hurmalarla beraber insanları da pişirir...

Herkesin elinde hurma yapraklarından yapılmış yelpazeler bulunur. Harem-i Şerif'e gidenler, mutlaka ellerinde bir yelpaze götürürler... İnsan terler. O yelpazenin verdiği nefes bile, insana Saba rüzgârı gibi gelir, serinletir...

Allah rahmet eylesin, eski müdürümüz Eğinli Hoca Efendi, kabri cennet olsun, Harem-i Şerif'e giderken, iki yelpaze götürür; birini sağında, diğerini solunda oturana verir, ikrâm ederdi. Böylece hem ikrâm olur, hem de Hoca Efendi sağından solundan gelen esintilerle geçinir, Kur'an'ını okurdu.

"Çocuklar, ben elimi sallarken belki yanılırım diye kardeşlerime veriyorum ki, hem kendileri istifade etsinler, hem ben istifade ediyorum." derdi.

O günlerde hayat böyle idi.

Sabır İsteyen Zamanlar

Fakirin "petrolden önceki günler" dediğim zamanlar, sabır isteyen, sabırla gelip geçen günlerdi. O günlerde sabır çok lâzımdı. Medine-i Münevvere'ye gelenler, bilhassa kalabilenler, böyle sabırlı kimseler idiler.

1946 yılıydı. Türkiye'de resmen hac seyahati yasağı devam ediyor, resmî izinle kimse hacca gelemiyordu... Nasıl yaptıysa, İstanbul'dan bir zat, pasaport çıkarmış, çoluğuyla çocuğuyla Medine-i Münevvere'ye gelebilmişti.

Saatçi Osman Efendi Hoca'ya bir de tavsiye mektubu getiren bu zat, bulunmadığı bir sırada, Hoca'nın evine uğramış, mektubu bırakmıştı.

Meseleden haberdar olan Hoca Efendi:

"Bir muhacir, mücavir kardeşimiz gelmiş. O muhacirdir, biz ensar sayılırız. Ensar olarak gidelim yoklayalım da bir ihtiyacı varsa, temine çalışalım." dedi.

Fanuslu Gaz Lâmbaları

O günlerde elektrik yoktu. Medine'de sokaklarda, içinde gaz lâmbası yanan fanuslar vardı. Bu fenerleri belediye dikmişti. Her akşam yakılır, sabah namazından sonra söndürülürdü... Bizim de gece sokağa çıktığımızda, ellerimizde gazlı fenerler bulunurdu... Yine fenerlerimizi aldık. Delil'in evine inmiş olan yeni arkadaşımızı ziyarete gittik.

Adamcağız bizi karşıladı. Henüz daha bavullarını açmamışlar. Çoluk çocuğu yerlerde yatıyorlar. Tedirgin, perişan bir hâlde...

Hoca Efendi selâm verdi. Tebrik etti. Teselli etti.

"Mâdem ki sağ salim geldin, elhamdülillah. Yollarda kalmadın, eşyan denize düşmedi, kaybolmadı..."

"Efendim kaybolan hiç bir şeyim yok. Nice kimselerin pasaportları kayboldu, paraları çalındı..."

"Bunların hiçbirisi olmamış. Ne güzel! Artık bundan sonra fütuhat kapısı açılacak, manevî feyizler zuhur edecek..." diye, Osman Efendi teselli ve teşvike devam etmek istedi.

Şimdi Arayalım mı

Adamcağız lâfa karıştı:

"Hocam sizi İstanbul'dan tavsiye ettiler..."

"Evet, mektubunuzu aldım. Onun için geldik. Emirleriniz var mı diye..."

"Yok efendim, emrim yok... Yalnız ben boş duramam. Bana bir dükkân lâzım..." Bunun üzerine Hoca Efendi:

"İnşaallah, hiç merak etme..." dedikten sonra yine işin manevî tarafını ele alarak:

"Allah'ın ne vaadleri var. Sana neler verecek. Sahabîler evlerini, barklarını, herşeylerini Mekke-i Mükerreme'de bıraktılar, Medine-i Münevvere'ye geldiler. Ondan sonra kıt'alar onların oldu. Kıt'aların, ülkelerin fatihleri oldular. Dün evlerini terk edenlere, Cenab-ı Hak dünya hazinelerini verdi. Cennetteki makamlarını ise artık biz anlatamayız. Onu Allah bilir..." diye güzel güzel va'z u nasihate devam ederken, adamcağız sanki hiç oralı değil, aynı lâfı tekrarladı:

"Hocam arz edemedim galiba, bana bir dükkân bulacaksınız..."

Bunun üzerine Hoca Efendi'nin şu sözünü hiç unutamam:

"Şimdi arayalım mı, sabaha kalsın mı?"

Adamcağız kendine geldi, toparlandı:

"Efendim tabiî sabaha kalacak..."

O zaman, Osman Efendi:

"Sabaha kalınca, Medine-i Münevvere dükkânlarının yarısı senin, dedi, beğendiğini al..."

Tabiî bu kadar telâşlı bir kimsenin, sabr ü sebat gösterebilmesi çok zordu. Nitekim bu mübarek adam da dayanamadı, geri gitti...

Medine-i Münevvere'ye hicret edip de muhtelif sebeplerle, dayanamayıp, uyuşamayıp geri dönen epeyi insan olmuştur.

Seyyid Ağa'nın Heyecanı Karşısında

1938'de henüz Konya'dayız. Hicrete hazırlanıyoruz. Medine-i Münevvere'ye ulaşmak, artık bir Leyla'ya kavuşmak gibi gaye-i hayalimiz olmuş.

Seyyid Ağa isminde bir cami komşumuz vardı. Dünya ahiret annemiz olsun, hanımı Hacer Abla ile iki kişi idiler. Seyyid Ağa birgün pedere geldi.

"Hocam, neyim varsa satacağım, Medine-i Münevvere'ye gideceğim." dedi. Çok heyecanlı idi. Heyecanla anlatıyordu. Ona karşılık merhum babam sadece:

"Allah yardımcın olsun; Allah muînin olsun; Allah yardım etsin" diye mukabele etmekteydi.

Kabri cennet olsun, babacığım suallerime kızmaz, çocukça hâllerime tahammül ederdi. Seyyid Ağa gittikten sonra sordum:

"Baba, Seyyid Ağa'yı niçin teşvik etmediniz?"

"Oğlum, ne dedim? Allah yardımcın olsun, demedim mi?"

"Babacığım, zaten Allah yardımcı olmuş ki, Hicaz'a gidiyor değil mi?"

Babamın bana verdiği cevap, ömür boyu benim ve bütün insanlığın ihtiyacı olan sözlerdir. Allah'ın söylettiği ibret alınacak hikmetlerdir:

"Oğlum, sen hâfızsın. Şu ayet-i kerimeleri ezberledin, biliyorsun: *Estaizübillâh. İnne'ş-şeytâne leküm aduvvün fe't-tehizûhu aduvva.* Ey kullarım, şeytan sizin yegâne düşmanınızdır. Onu düşman bilin. Sakın dost zannetmeyin, dost edinmeyin. Şeytan, kendisine uyanları cehenneme sürükler. Onun insanı gö-

türeceği yer cehennemdir. Felâketlerinizin tek ve baş âmili şeytandır; Şeytanın emrinde olan nefs-i emmarenizdir...”

Şeytan Öldü veya Emekli Oldu mu

Babam sözlerine devam etti:

“Arabistan’da, Harameyn’de, Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere’de, şeytanın öldüğüne, yahut emekliye ayrıldığına dair bir ayet veya hadis var mı? Varsa, söyle de, ben de sevineyim...”

Babamın bu suali karşısında, ben hayretler içinde kalmıştım:

“Bilmiyorum baba, yok...” dedim.

“Oğlum dikkat et. Seyyid Ağa inşaallah Mekke’ye Medine’ye varacak. Fakat o, orada adım başına sevap kazanacak da şeytanlar onun seyrine mi bakacaklar? Seyyid Ağa’yı öyle başıboş ve rahat bırakacaklar mı? Mekke’de, Medine’de şeytan ölmediğine veya emekliye sevk edilmediğine göre, orada da Seyyid Ağa’yı rahat bırakmayacak... Konya’da Seyyid Ağa’nın peşine rütbesiz, erat takımından şeytanlar takılıyordu. Haremeyn’de Seyyid Ağa’nın peşine takılacak olanlar, şeytanların kurmay albayları...

“Bu hikmete mebnidir ki, dikkat et oğlum, ayet-i kerimede, hac yoluna çıkan, hac farizasını eda etmek isteyen bir kimse için, cidal, mücadele, münakaşa, kavga, döğüş yasak kılınıyor.

“Şimdi sen: Hem ihramı giymiş, kefenlenmiş, ahiret yolculuğuna çıkmış insanın, bir de kavgası döğüşü mü olurmuş, dersen, cevabı şudur ki: Şeytan Hicaz’da ne ölmüş, ne de emekliye ayrılmıştır. Dolayısıyla, hacının bu gerçeği böylece bilmesi ve ona göre hareket etmesi lâzımdır.

“Vaktiyle, hacca, kervanlarla altı ayda gidilip gelinen devirlerde, öyle şeyler duyardık ki, şaşardık: Pilav yerlerken, kaşığın büyüğünü sen aldın, diye, birbirine darılanlar olurmuş. Binaenaleyh, oralara gitmek iyidir, ama sabr edip nefsine hâkim olabilmek zordur...”

Seyyid Ağa'nın Kızgınlıkları

Bizim Seyyid Ağa temelli kalmak niyetiyle hac mevsiminde Hicaz'a gelir. Vapurdan Cidde'ye iner. Cidde'deki mescidlere namaz kılmaya gider. O senelerde, Cidde'de henüz şehir suyu yok. Mescidlere "havz-ı kebir" dediğimiz büyük birer havuz yapmışlar. Denizden su getirip doldurmuşlar. Büyüklüğü dolayısıyla aynen deniz hükmünde, temiz sayılıyor ve oradan abdest alınıyor.

Seyyid Ağa'nın Konya'da bahçesi var. Bahçede tulumbası var. Tulumbayı çekip, billur gibi, buz gibi, şakır şakır sudan abdest almaya alışmış. Gelir Cidde'de bakar, herkes abdest alıyor. Sorar:

"Yahu nedir bu?"

"Havz-ı kebir..."

"Yahu temiz gelen pis çıkar buradan... Ben buradan abdest almam, denizden alırım."

Gider, denizden abdest alır, gelir.

Mekke-i Mükerreme'ye varırlar. Koskoca Harem-i Şerif... Yorgun, kimsesiz, evsiz garipler, orada burada uzanmış yatıyorlar. Onlara kızar:

"Yahu topla ayağını, ulan nedir bu yaptığınız! Sen ayağını nereye uzatıyorsun? Ulan burası ahır mı, sen hayvan mısın! Ulan burası Kâbe-i Muazzama! Ne terbiyesiz insanlarmış bunlar yahu!.."

Medine-i Münevvere'ye gelir. Yine ayağını uzatanları görür:

"Ulan yahu bu ne terbiyesizlik! Kim ulan burada yatan? Rahmeten li'l âlemîn... Âlemlere rahmet olanın yanında ayak uzatılır mı?"

"Böyle devam eder. Netice, Seyyid Ağa hacdan sonra Konya'ya döner..."

Seyyid Ağa'nın Son Sözleri

1955'te Konya'ya gittiğimde Seyyid Ağa'nın vefat ettiğini işittim. Bizi evlâdı gibi seven, eski komşumuz Hacer Abla'mıza gittim:

"Hacer Abla, başınız sağ olsun."

"Ah Hâfız Alim! Ah benim oğlum ah! Rahmetli Seyyid Ağan sizi anarak gitti."

"Öyle mi Hacer Abla?"

"Hiç sorma oğlum: Ah hocam, ah hocam, ah beni benden iyi bilen hocam. Oğlum Allah muînin olsun, Allah yardımcın olsun, dedi de... Amin, demedim... Ah hocam, ah beni benden daha iyi bilen hocam; kendin gittin, oralarda kaldın da, beni buralara gönderdin... Ben buralarda kaldım, hocam... diye diye öldü."

Allah rahmet eylesin.

Herkes Niyetine Göre…

Meşhur bir kıssadır, herkes bilir: Bir Türk hacısı Medine'de yoğurt almış. Delilin evine gelip yerken, "Ah, bizim memleketin yoğurdu!" demiş... O gece rüyasında Fahr-i Kâinat Efendimiz, "Memleketine git de yoğurdunu ye!" demişler.

Fakat bugün, petrol çıktıktan sonraki hicret, artık o günlerdekiyle kabil-i kıyas değil. Şimdi Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'ye gelenler, en az geldikleri yerdeki kadar bir rahatı burada da buldukları gibi, hatta büyük bir kısmı da "daha rahat yaşayayım, daha çok para kazanayım." diye geliyorlar... Artık Cenab-ı Hak, herkese, niyetine göre muamele edecektir.

Haremeyn'deki Bolluk Bereket

Sıcak bir gündü. Harem-i Şerif'ten geldim. Mayıs ayının son günleri, Sabbâga ayının, hurmaları boyayan, yeşili kırmızı yapan günlerinden biriydi. Soğuk hava teşkilâtını, mükeyyifi açtım. Oda serinledi.

"İstanbul'daki kardeşlerime Allah yardımcı olsun." dedim. Hanım sordu:

"Hayır inşaallah?"

"Camları açsalar, sivrisinek girer; açmasalar sıcaktan yatılmaz. Biz safalar içindeyiz... Allah yardım etsin..."

Hele bir de Mekke ve Medine'nin çarşılarına, bilhassa sebze, meyve pazarına gidenler, büyük bir va'ad ve büyük bir mucize olan ayet-i kerimenin, sırrını ve büyük tecellisini görürler:

Allah'ın Vaa'di Üzere

"*Haramen âminen yücbâ...* Biz ehl-i imanı, Mekke ve Medine halkını, emin bir haremde, öldürülmesi caiz olanın bile öldürülmesinin yasak olduğu, kayıt ve şart altına alındığı, huzur ve emniyet, maneviyat ve kudsiyet bölgesi olan mukaddes topraklarda iskân ettik, yerleştirdik. Haremeyn'e, nur inen bu beldelerin çarşısına pazarına, her meyveyi celbeder, getiririz...

"Rızkan min ledünna: O çarşılara, pazarlara, o hâllere gelen erzak, meyve, sebze, bütün gıda maddeleri, gayb âleminden gelir. *Min ledünnâ*, bizim tarafımızdan, nezd-i Bârî'mizden geliyor. İlâhî âlemlerden, gayb âlemlerinden, Cenab-ı Hakk'ın kudret âlemlerinden geliyor...

"Velâkinne ekserahum lâ ya'lemûn... Fakat insanların birçokları bunun farkında değiller, bunu bilmezler..." buyuruluyor.

Türkiye'de yalnız Türkiye'nin sebze ve meyvesi bulunur. Burada bütün dünyanın sebzesi, meyvesi ve erzakı bulunuyor. Geçen kış Harem-i Şerif'ten çıktım; bir bakkalın önünde üzüm gördüm. Şubat ayında, yemyeşil üzümlerin sandığına baktım; Şili'den geliyor. Tayyare gitmiş; yolcu götürmüş; boş dönecek. Tüccar üzüm göndermiş. Avustralya'dan yaz meyveleri gelir. Çünkü bizde kış olunca, o ülkelerde yaz oluyor.

Her meyvenin en güzeli, Haremeyn pazarlarına celbedilir. Bunları gönderen Allah'tır. Va'ad ettiği üzere...

Mâ Lehâ

Petrol çıktıktan sonra çok şey değişti. Zilzal suresinde bir ayet-i kerime var: *İzâ zülzileti'l-ardu zilzâlehâ ve ahreceti'l-ardu eskâlehâ ve kâle'l-insânu mâ lehâ...* Ahir zamanda yeryüzü içindekini çıkaracak; içindekini atacak, madenlerini, petrollerini, altınlarını, gümüşlerini, kıymetli nesi varsa atacak, içi dışına çıkacak... İçindeki gizli şeyleri, daha belki keşfolunmayan, beşerin gözünden, aklından fikrinden gizli birtakım şeyleri, derinliklerinden çıkaracak. Bu maddeleri görenler, mâ lehâ, ne oluyor yahu; bunlar nasıl şeyler, bunlar akıllara hayret ve dehşet veren şeyler, diyecekler...

Bugün kuş uçmaz, kervan geçmez çöllerden, petrol diye öyle bir maden çıktı ki, bu maden, ne altına, ne gümüşe, ne de pırlantaya benzer... Bunlar yenmez, içilmez, giyilmez. Halk arasında bir itibarları vardır. Ama petrol öyle mi ya? Bugün giydiğimiz kumaşlar, serdiğimiz sergiler, gittiğimiz yollar petrol. Ya o yollarda giden vasıtalar, uçan kaçan vasıtalar...

Hocam... Seni Biraz Daha Götüreyim

Hiç unutmam 1992'nin yazındaydı. Kadıköyü'nden Erenköyü'ne bir taksiye bindim. Şoföre selâm verdim. Yerime oturunca, bir vasıtaya binince dua yerine okuduğumuz ayet-i kerimeyi okudum: *Subhânellezî sehhara lenâ hâzâ ve mâ künnâ lehû mukrinîn ve innâ ilâ rabbinâ le-munkalibûn...*

Şöför uyanık bir gençmiş:

"Hocam, bu duanın manasını söylemedin. Kendin okudun, kendin anladın. Manası nedir, bu dua ne diyor?"

"Yavrum, bu dua bir ayet-i kerimedir."

"Daha iyi ya hocam, ben de anlamak isterim."

"Cenab-ı Hak buyuruyor ki: (Ey kullarım gerek gemiye ve gerek herhangi bir vasıtaya bindiğinizde) Bize bu vasıtalara binmeyi, bu vasıtalarla seyr ü sefer etmeyi ve bu imkânları bahşeden

Allah'ım, sana şükürler olsun. Seni takdis eyleriz; şan-ı ulûhiyyetine yakışmayan bütün sıfatlardan tenzih eyleriz.

"Cenab-ı Hak: Her nimetin benden olduğunu bilin ki, nail olduğunuz nimetleri arttırayım, diyor.

"Allah, bizi, ata bindirir gibi demire bindiriyor. At yürüse de dursa da yem ister; fakat bu mübarek vasıta durduğunda birşey istemiyor; ancak yürürken istiyor. Bize bu nimetleri veren Allah'a çok çok şükretmemiz lâzımdır..." filân derken evin önüne gelmişiz. Ben inerken şöför şöyle dedi:

"Hocam, sohbet çok güzeldi. Seni biraz daha götüreyim..."

EĞİNLİ HACI HÂFIZ HASAN EFENDİ HOCA

Medine-i Münevvere'ye geldiğim 1946 yılından beri büyüklerimden çok şeyler duydum ve çok şeyler gördüm. O büyüklerden birisi de Arif Hikmet Kütüphanesi'nin eski "hâfız-ı kütüb"ü ve sonra da müdürü olan Eğinli Hacı Hâfız Efendi'dir.

Bu zat 1907 - 1935 yıllarında maaşlı 1935 - 1958 arasında ise hiç maaş almadan elli bir sene bu kütüphaneyi, mukaddes bir emanet olarak beklemiş ve korumuştur. Kendisinden sonra da aynı vazifeyi, 1975 yılına kadar on yedi sene, oğlu Mahmud Efendi, Maarif'deki memuriyetini buraya çevirterek, ifa etmiştir.

Adı Hasan olan Eğinli, yetim kalmış ve dört yaşında iken, kasaplık yapmak üzere İstanbul'a gelen dayısının yanında imiş. Dayısı onu önce mahalle mektebine sonra da hâfızlığa vermiş. Çok iyi yetişmiş. Hiç yanılmayan "demir hâfız"lardan olmuş. Kendisi, "Elli yıldır Kur'an-ı Kerim'e bakmadan okurum." derdi.

Devamlı Kur'an okurdu ve Harem-i Şerif'de her gün akşama yarım saat kala Bâburrahme'nin yakınındaki kumlukta mukabele okurdu. Osmanlılar zamanından beri devam eden mukabele okuma âdetinin yerini, 1960'lardan sonra dersler ve vaazlar aldı. Şimdi artık herkes kendi okuyor. Bir de vaazlar yapılıyor.

Hacı Hâfız Efendi, hâfız olduktan sonra "ilm-i kıraat"e, güzel ve doğru okuma ilmine merak sarmış. "Kurrâ"dan olmuş. Sesi gayet güzeldi ve kuvvetliydi.

Ömrü hâfız yetiştirmekle geçmiştir. Hâfızların, bilhassa kurrânın, kıraat ilmi mütehassıslarının icazetnameleri verilirken, o meclislerde “vücûh” okurdu.

Kapı Tokmağındaki El

Eğinli Hacı Hâfız Efendi, kendisine Hicaz Demiryolu hakkında haber veren bir meczup dervişin hikâyesini şöyle anlatmıştı:

Çarşamba’da oturduğumuz evin kapısı eskimişti. Bir kapı yaptırdım. Marangoz kapıyı çalmak için kullanılan tokmağı el şeklinde yapmış... O civarda bir meczup vardı. Birgün karşılaştık.

“Hacı Hâfız Efendi kapınıza el takmışsınız.”

“Marangoz öyle yapmış dervişim. Bu bir eldir. İnsan vücudundan bir parça. Kendi başına yaşayamaz...”

“Hacı Hâfız Efendi, beni kendine çattırma. Bugün el asılır, yarın ayak asılır, öbür gün kelle asılır, ertesi gün de beden asılır... İnsan azasını resim olarak kullanmaya alışma ve herkesi de alıştırma. Beni de kendine çattırma...”

Marangozu gördüm:

“Aman yahu! Derviş beni neredeyse dövecekti. Allah aşkına tokmaklık edecek başka birşey bul.” dedim. Değiştirdi.

Elin değiştiğini gören derviş geldi:

“Allah bu iyiliği bana, senin için yaptırdı. Buna şükran için bana bir kadayıf yaptıracaksın. Kadayıftan sonra bir de aşr-ı şerif okuyacaksın.”

“Dervişim, bir aşr-ı şerif mi?”

“Artık gerisi sana ait... Ben bir aşr-ı şerife razıyım.”

Kendisinden hiç ümid etmediğim şekilde, bu dertli dervişin, “kadayıfın üzerine aşr-ı şerif isterim.” demesi beni şaşırtmıştı. Görünüşte pek bu işlerin derinliğine aşina değil gibi bir hâli vardı.

Dervişin Duası ve Kerameti

Hanıma yemekler yaptırdım. On iki tane de hâfız arkadaş davet ettim. Yenildi, içildi; Kur'anlar okundu. O dervişin, o gün bana bir duası var:

"Hacı Hâfız Efendi, nasıl ki sen bana istediğimi verdin; fazlasını verdin; Allah da sana ne istersen versin, fazlasını da versin..." dedi.

"Dervişim, ben bu günlerde, Medine-i Münevvere'ye muhacir olarak, mücavir olarak gitmek istiyorum. Vaziyetler de iyi değil. Dua et de gideyim..."

"Öyleyse çabuk ol. Elini çabuk tut. Tren hattı bozulmadan, şimendiferin başına birşey gelmeden git..."

O sırada daha bir hadise vuku bulmamıştı. Fakat ben hicret ettikten sonra çok geçmedi, İngilizler, Arabistan'da fitneler uyandırdılar. Câhil bedeviler, İngilizlerden ve asi Araplardan aldıkları altınlarla, Müslümanların gelip gittikleri tren hatlarını tahrip ederler, berhava ederlerdi.

Hicretten önce evimi sattım. Evim para etti. Hatta komşular almak için yarışa girdiler.

"Hacı Hâfız'ın evinde çok Kur'an-ı Kerim okundu. Bereketli bir evdir. Ben alacağım, ben alacağım." diyorlardı.

Evi satan dellâl, beni tebrik etti:

"Hocam madem sen bu kadar sevilmiş bir insanmışsın; Medine-i Münevvere'ye gidiyormuşsun; ben de sana hediye olmak üzere, dellâllık ücretimi, payımı almayacağım." dedi.

Eğinli'nin Son Sözleri

1958 yılındaydı. Hacı Hâfız Efendi'nin son günleriymiş, hasta yatıyordu. Hacca gitmek üzere ihrama girdim. Kendisine "Allahaısmarladık" demek elini öpmek için uğradım. O sırada yüz on yaşındaydı. Şuuru tamamen yerinde aklı başındaydı.

Kütüphane'nin evinde, Ravza-yı Mutahhara'ya bakan, tam Hücre-i Saadet'i gören pencerenin önünde oturuyordu.

En mukaddes yer, dünyanın en tatlı, en güzel, en manevî yerindeydi. Sanki peygamber efendimize, oradan hep salât u selâm veriyor, görüşüyor gibi yakınlığı vardı.

Beni ihramlı görünce, ağlamaya başladı:

"Ehh! Allah'ım bana ne istedimse verdi, ne istedimse verdi... İstanbul'un en güzel mesirelerinde ömrüm geçti. En güzel suları içtim. En güzel talebeleri yetiştirdim; en güzel hâfızlardan Kelâm-ı İlâhî'yi dinledim, âlimlerden manalarını öğrendim... Sonunda Medine-i Münevvere'de son nefesimi vermek isterdim.

"Şimdi de ihramımı hazırlamıştım. Bu yıl da hacca gitmeye niyetli idim. Fakat Mahmud geçen gün dedi ki: Baba, senelerdir Medine-i Münevvere'de kalmayı, Medine-i Münevvere'de gömülmeyi murad ediyorsunuz. Bu sene hacca giderseniz, Medine-i Münevvere'den uzak düşersiniz, dedi. Ona: Allah'ım hem götürmeye, hem getirmeye kadir değil mi oğlum? dedimse de, Mahmud'un mülâhazası yerindedir... Demek gidersem, gelemeyeceğim..."

Eğinli'nin Oğluna Duası

Mekke-i Mükerreme'ye gece gidecek idik. Akşamla yatsı arasında tekrar ziyaretine gittim. Ateşler içindeydi. Mahdumu Mahmud Efendi'ye:

"Mahmud, benim oğlum, bir buz bulabilirsen çok iyi olacak. Ayaklarımın altı yanıyor." dedi. Mahmud Efendi o sırada altmış yaşlarında idi. Hemen koştu. Beş dakika içinde nereden bulduysa, bir parça buz getirdi.

Buzu bir havluya sarıp da ayaklarını o havluya koyunca, Hoca Efendi'nin, oğlu Mahmud Efendi için bir duası var. Her babanın amin diyeceği bir dua. Her evlâdın babadan isteyeceği bir dua:

"Yarabbi! Ben Mahmud'dan razıyım, sen de razı ol!.."

Sonra bana döndü:

"Ali Ulvi Efendi, Mahmud'un bana çok hizmeti var. Gerçi ben sert insanım; fakat büyük dağın da büyük kışı olur. Mahmud'un da sert babadan aldığı dua, yumuşak babalardan alınan dua gibi olmayacak. Şahid olun Ali Ulvi Efendi, şahid olun, Allahıma söz veriyorum: Yarabbi, baba hakkını sorma Mahmud'dan. Mahmud'un bana çok hizmeti olmuştur. Allah'ım ben Mahmud'dan razıyım sen de razı ol" diye duasını bitirdi.

O sırada bana, otobüs hareket ediyor, diye haber getirdiler. Hacı Hâfız Efendi, bunun üzerine:

"Gel de, senin Hacerül Esved'i görecek gözlerinden bir öpeyim... *Lebbeyk Allâhümme lebbeyk*, dedikçe benim günahlarımın affını Rabbimden dile" diyerek gözlerimden öptü. Helâllaşıp vedalaşıp ayrıldım. Kendisini son görüşüm oldu. Allah rahmet eylesin.

Eğinli'nin Medine'ye Gelişi

Hacı Hâfız Efendi 1907'de Sultan Abdülhamid devrinde Medine-i Münevvere'ye gelmiş. Daha o sırada, altmış yaşında varmış. Kütüphane'ye müdür olmuş. Cihan Harbi sonunda Fahri Paşa'nın, Medine'yi müdafaa ederken, sivil halkı başka yerlere göndermesi sırasında, Kütüphane'yi de alarak trenle Şam'a gitmiş. Kendisi oradan Adana'ya geçip, hadisat sükûnete kavuşuncaya kadar birkaç sene burada kalmış ve tekrar Kütüphane'yle birlikte Medine'ye dönmüş. Bunun dışında 1958'deki vefatına kadar bir daha ayrılmamış.

Yüz on yaşında vefat ettiğinde, elli bir defa hacca gitmişti. Bunların otuz beşini deve sırtında yapmış... Daima bir kafilenin, kervanın başı olurdu. Kervanın mes'ûlü o idi. Kafilesi "Eğinli Hacı Hâfız Efendi'nin kervanı" diye meşhur idi.

Malûm olduğu üzere Medine'den umreye ve hacca gidenler, hemen şehrin çıkışında, sekiz kilometre yakınındaki Zu'l-Huleyfe'de ihrama girerler. Ancak daima iki zevcesi bulunan Hacı Hâfız Efendi, hizmeti için muhakkak bunlardan birisini bazen ikisini birden yanında götürür ve "mazereti" olanlar için caiz görülen ve altı yedi menzil sonra, yarı yoldan biraz daha ilerde bulunan Râbig mevkiinde ihrama girermiş...

Ancak rahatsızlığı arttığı için son günlerinde, Medine-i Münevvere dışında ölmek istemediğinden dolayı, hacca gidememiş ve hakikaten hac esnasında Medine'de vefat ederek Cennetül Bakî'ye gömülmüştür.

Kütüphane Sahipsiz Kalmıştı

Eğinli Hacı Hâfız Efendi Hoca, fevkalâde vefalı, sadık, cömert, dürüst, safasını arkadaşlarıyla paylaşmadan duramaz, sözünün eri olmakla meşhur bir merd-i kâmil idi.

Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey merhum, kütüphanesini yaptırınca, buranın bakımı, temizliği gibi hizmetlerinde çalışacak olan vazifeliler için vakıflar tahsis etmişti. İstanbul'daki bu vakıfları idare eden nazırlar, mütevelliler elde ettikleri geliri Medine-i Münevvere'deki vazifelilere gönderirlerdi.

Müdür, hâfız-ı kütüpler yani kütüphane memurları, mücellidler, hizmetçiler, kuyudan su çeken, ortalığı süpüren... bütün muvazzaflar, bu maaşlarını 1934 yılına kadar almışlardı. Fakat bu yıl, Türkiye'deki bütün vakıf mallarına el koyan Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti, böylece, memleketteki hayırlı birçok hizmeti durdurduğu gibi Medine'deki kütüphanenin gelirini de kesmişti.

Hepsi çoluk çocuk sahibi olan vazifeliler, bu vaziyette, kendilerine başka işler bulmak zorunda kalmışlar ve meselâ dört tane olan hâfız-ı kütüpler de Harem-i Şerif'te vazife almışlardı.

Hatıratımın baş tarafında, Konya'da geçen yıllarımı anlatırken, aynı yıl, bu yüzden, Tekke mahallesindeki mescidin vakıflarına el konduğu için, babamın da maaşsız kaldığını söylemiştim.

Yirmi Üç Sene Maaşsız

1935 yılında Hacı Hâfız Efendi, Arif Hikmet Kütüphanesi'nde maaşsız ve tek başına kalmıştı. Fakat o buna rağmen:

"Maaş olmazsa, bu kütüphaneyi kapatacak mıyız? Arif Hikmet Bey; malı, mülkü nesi varsa bu kütüphaneye tahsis eder, vakfeder de, ben de canımı tahsis edemem mi?" diyerek, binada kalmış. Yalnız başına açıp kapatmaya, süpürüp temizlemeye başlamış. 1935'ten 1950'ye kadar kendisine katılıp çalışıp yardım edenler olmuşsa da 1950'den sonra onlar da ölmüş, gitmiş, dağılmışlardı. 1958'deki vefatına kadar sekiz sene tamamen yalnız kalmıştı. Yalnız Cuma günleri oğlu Mahmud Efendi gelir, ortalığı süpürürdü.

Medine-i Münevvere'deki hayatımı anlatmaya başlarken Eğinli Hoca Efendi'nin, o kadar maddî sıkıntısına rağmen, yüksek bir bedelle, kütüphanenin evini Ramazan ayı için kiralamak isteyen Mekkeli bir zenginin bu talebini:

"Mekkeliler nargile içerler. Bu aileden de muhakkak bir içen vardır. Tömbekinin dumanı Peygamber-i Zişan'ı rahatsız eder. Ben buna dayanamam. Aç kalmaya, ölmeye razıyım. Resul-i Ekrem'in ruh-u saadetini rencede edemem…" diyerek geri çevirdiğini hikâye etmiştim.

Yirmi üç sene maaşsız idare ettikten sonra, hastalanınca da oğluna vasiyet etmiş:

"Oğlum ben ölürsem, müracaat et Maarif'teki maaşını buraya çevirt, gel kütüphaneyi devam ettir. Seni buraya müdür tayin etsinler. Allah bırakmaz, korkma" demişti...

Vefatından sonra dediği gibi yapıldı. Oğlu Mahmud Efendi, Maarif'teki maaşıyla müdür oldu.

Anahtarı Koynunda

1935'ten sonra maaşlar kesilince, arayan soran da olmamış, kütüphane sahipsiz kalmış. Halbuki çok kıymetli kitaplar var... Bu yüzden Hoca Efendi, kütüphanenin anahtarını daima koynunda saklarmış... "Ne olur, ne olmaz, belki çoluk çocuk alır, onlardan da birileri alıp, bir benzerini yaptırırlar." diye korkarmış. Aileleri böyle söylemişlerdi. Öyle sadık, dikkatli bir insandı.

Eğinli Hoca Efendi, tarihten bir yaprak değil, muhteşem ve muazzam bir cilt idi. Hâliyle, kâliyle, takvasıyla, sehavetiyle, mertliğiyle, sözünden ölür de dönmez sadakatiyle bambaşka bir âlem idi. Allah Rahmet eylesin.

Eğinli Hacı Hâfız Efendi, uzun boylu, heybetli bir adamdı. Yeniçeri ağalarına benzerdi. Yavuz Selim'i andıran bir siması vardı. Hem heybetli, hem sevimliydi...

Kütüphaneyi Şam'a Taşıması

Birinci Cihan Harbi'nde Medine-i Münevvere'nin düşman tarafından muhasara edileceği anlaşılınca, "Medine Müdafii" diye tanınan Fahri Paşa, şehirdeki sivil halkı boşaltıyor.

"Savaşta her şey olur. Muhasara uzun sürebilir. Mevcut erzakımız askere ancak ya yeter ya yetmez... Sonra Medine halkı açlıktan kırılır da suçu günahı bana ait olur." diye, çok lüzumlu olanlar hariç herkesi şehir dışına gönderiyor...

O zaman Medine'de seksen beş bin nüfus varmış. Artık Tebük'ten başlayarak, Ma'an, Amman, Şam, Halep, Hama, Humus, Adana, Tarsus... neresi olursa, henüz açık olan demiryolu ile gönderiyor.

Bu sırada Arif Hikmet Kütüphanesi müdürü olan Hacı Hâfız Efendi, Fahri Paşa'ya çıkıyor:

"Paşam bizi gönderiyorsunuz, ama kütüphane ne olacak? Yarın Allah korusun bir şey olursa, bedevîler kitapları yağma ederler." diyor.

O sırada Medine-i Münevvere'de bulunan ve Arif Hikmet Bey'in veresesinden olan Ziver Bey diye birisi, aynı ihtimali gerekçe göstererek kütüphanede bulunan altmış küsur çok mühim yazmayı alıp götürmüş... Bu kitapların nerede bulunduğu maalesef halen belli değildir.

Hoca Efendi'nin bu müracaatı üzerine, Fahri Paşa ona hak vererek, beş bin yazma ve iki üç bin kadar matbu eseri sandıklara koydurarak, trenle Şam'a göndermiştir.

Kitaplarla birlikte Şam'a giden Hoca Efendi, sandıkları Sultan Selim Tekkesi'nin mahzenlerine koyuyor. Şam'a Medine'den gelip kalan Medine eşraf ve âyânına tenbih ve emanet ettikten sonra kendisi Adana'ya geliyor.

Hoca Yiğit Adamdı

Burada, "Medine'den gelmiş, eski kurralardan" diye sevilip sayılıyor. Ulucami'ye imam yapılıyor. İstanbul'dan sevdikleri ve dostları çağırıyorlarsa da "Ben Medine-i Münevvere niyetine çıkmıştım. Artık dönmeyeyim. Akşam sabah yol açılınca döneceğim" diyerek, İstanbul'a gitmiyor... Adana'da Kur'an-ı Kerim ve İlm-i Kıraat okutmaya başlıyor. İlm-i Kıraat'ı yayıyor. Talebeler yetiştiriyor. Birkaç sene burada kalıyor.

Hoca yiğit bir adamdı. İyi ata binerdi. Döğüşmeyi de bilirdi. O günlerde Adana'da Ermeniler şımarmışlar. Birgün atla dolaşırken, bir Ermeni'nin bir Türk'ü döğdüğünü görünce, Ermeni'yi tutup iyice bir patakladıktan sonra polise teslim ediyor.

Hoca Efendi Adana'dayken, birgün Şam'ın meşhur nehri Berede taşmış. Sultan Selim Tekkesi'ni de su basmış. Şam'da bulunan Medine ahalisi bunu duyunca, hemen koşup sandıkları kaldırıp kurtararak başka yere taşımışlar... Bazı kitapların ciltlerinin dışında hafif bir rutubet alâmeti vardır. İçlerine nüfuz etmemiştir. Daha sonra kitaplar devamlı olarak mücellid tarafından elden geçirilmiş, öyle iyi bakılmıştır.

Harp sona erip yollar açılınca Hacı Hâfız Efendi de Şam'daki kitap sandıklarıyla birlikte geri dönmüş ve hiç eksiksiz bütün kitaplar yerlerine konulmuştur.

Hoca bulunmaz bir insan, başlı başına bir tarih idi.

Fatih Camiinin Eski Cemaati

Eğinli Hacı Hâfız Hasan Efendi, dört yaşında yetim kalıp kasap olan dayısıyla İstanbul'a gelmişti. Mahalle mektebini ve hâfızlık mektebini bitirip hâfız olmuş, şeyhülkurra vekili olmuş, Valide Camii'ne imam olmuş, son olarak Fatih Sultan Camii'nde ikinci imamlık ediyormuş. Bu tarihte Medine'ye hicret etmiş. Devir, Sultan İkinci Abdülhamid zamanıdır.

Kendisi: "Arkadaşlar, derdi, bu gözler neler gördü. Onun için Türkiye'nin bugünkü acıklı manzarasını görmek beni ağlatır. Dayanamam. Görsem, perişan olurum, kendimden geçerim, bayılırım..."

O zamanki ilim hayatını, şahidi olduğu bir hadiseyle birlikte şöyle anlatmıştı:

Fatih Camii'nin namazda ilk beş altı safını ulema, müderrisler teşkil ederdi. Onların arkasında talebeler saf tutardı. Cami beyaz sarıklarla papatya bahçesi gibi olurdu... Ben imam vekili idim. Baş imam vefat etti. Benim imam tayin olunmam beklenirken, nereden iltimaslı ise başka bir zat geldi. Fakat âlim olmadığı belliydi.

Bir sabah namazını kıldırırken, yeni gelen imam yanıldı. Feth ettiler alamadı. Birkaç kere de ben feth ettim; yine alamadı, becerip toparlayamadı, yanlış okudu.

Cemaatin ön safında meşhur Tikveşli Hoca da bulunuyordu. Âlimler âlimi, sultanül ulema, günün reisül uleması... Hoca son derece heybetli, gür sesli, saltanatlı, büyük bir âlimdi.

İmam selâm verdi, namazı bitirdi. Halbuki yanlış okumuştu... Selâm verdikten sonra, arkaya dönüp bana, yaptığı yanlışla ilgisi olmayan başka bir şeyi sordu:

"Hacı Hâfız Efendi, buradaki mâ, nâfiye miydi, mevsûle miydi?"

Ben cevap vermeden, Tikveşli Hoca Efendi, hiddetli bir sesle müdahale etti:

"Efendi, senin ilimle, nâfiyeyle mevsûleyle ne işin var! Güneş doğacak, bu kadar insanın vebâli var! Kalk! *İnnâ a'teynâke'l-kevser*, kıldır şu namazı, güneş doğacak!

Baktık imam ertesi gün gelmedi. İstifa etmiş...

Dünyanın Çayı Böyle Olursa...

1946 senesinde Kahire'den Medine'ye yeni gelmiştim. Henüz yirmi dört yaşımda idim. Eğinli Hacı Hasan Efendi'nin meclislerine katılıyordum. Faziletiyle beraber, sohbeti tatlı, sözleri hikmetli, Kur'an-ı Kerim'e âşık bir zat idi. İnsan onun yanında daima istifade eder, feyz ve zevk alırdı. Kendisi o sırada doksan sekiz yaşında bulunuyordu.

Merhum, semaver çayını sever, çayı kesme şekerle içerdi. Çay içerken bile güzel sözlerle manen güzellikler telkin ederdi:

"Yahu, bu dünyanın semaver çayı böyle olur da, Havz-ı Kevser acaba nasıl olacak? Nasıl olacak ki, boşuna değil, Efendimiz sallallahü aleyhi ve sellem bu noktayı bile aydınlatmışlar, aydınlatma değil nurlandırmışlardır:

"Ümmetimin mü'minlerine Cenab-ı Hak cennette öyle nimetler, öyle faziletler, öyle devlet ve servetler hazırlamıştır ki, o nimetleri ne gözler görmüş, ne kulaklar duymuş, ne de bir kimse hayal ve hatırına getirebilmiştir..."

"İşte buyurulduğu gibi bu güzellikler, o güzelliklerin mukaddimesidir. Dünyanın semaver çayı bu kadar güzel olursa, baharında hazan olmayacak o safa âlemleri kimbilir nasıldır!"

Hilva'ya Nisbetle Rutâne Nedir

O sırada henüz rutab, taze hurma çıkmamış ve ben görmemiştim. Kuru hurma vardı. Ben de çayı hurma ile içiyordum. Siyah, tatlı, rayihalı bir hurmaydı. Sordum:

"Hocam, bu hurmanın adı nedir?"

"Safavî'dir."

"Efendim hurmayı gördük. Rutab hangi ayda çıkar?"

"Rutabı 15 Saratan'da yemeye başlarız, biiznillâh..."

"Hocam rutablar içinde en sevdiğiniz hangisidir?"

"Hilva ve hileyye... Bu iki rutabı çok severim. Semaver çayıyla da bu mübarekler çok güzel gider. İnsan yedikçe, candan, *elhamdu lillâh ve'ş-şukru lillâh*, der. Bunların tadı, zevki, feyzi insanın ruhuna tesir eder..."

"Efendim, bir de rutâne rutabı diyorlar..."

Ben böyle deyince, merhum hoca gülümsemiş ve şunları söylemişti:

"Efendim, biz, erkeklerin yiyeceği rutablardan bahsettik. Hanımların yiyeceklerinden bahsetmedik."

"Niçin efendim?"

"Sabredin, acele etmeyin, misal vereyim. Baklavaya nisbetle bisküvi ne ise, hilvaya ve hileyyeye nisbetle rutâne odur. Rutâneyi bir kilo yeseniz, kesmez, doyurmaz. Rutab dediğinizde, baklava tadı, bal tadı olmalı. Rutâne, dediğim gibi, hilva ve hileyyenin yanında bisküvi gibidir..."

Arabayı Siz Bekleyin

Eğinli Hoca Efendi'nin mertliğine ve verdiği sözlerde ne olursa olsun durduğuna dair menkıbe gibi vak'aları vardır. Hoca'nın sözü, imanı gibi kuvvetliydi.

Bizim Medine-i Münevvere'ye gelişimizden önceki günlerde, Medine'deki mücavir arkadaşlar hep birlikte, Medineli dost-

lardan birinin, mîkat mahalli yani ihram giyilen mevki civarında, Zülhuleyfe denilen yerde bulunan hurma bahçesine gitmişler.

Hoca Efendi, âdet olduğu üzere her gün akşam namazından yarım saat önce başlayarak Harem-i Şerif'in birinci kumluğunda mukabele okuyordu. Arkadaşları:

"Bugün Hoca Efendiyi mukabeleye göndermeyelim. Bakalım ne yapacak" diye kararlaştırıp, arabacıya da, ikindiden sonra gelmesi icap ederken, akşamdan sonra gelmesini tenbih etmişler... Hoca:

"Yemek gecikmesin, ben mukabeleye gideceğim, talebelerim bekler." deyince de:

"Hocam, araba gelecek, inşaallah sizi yetiştireceğiz." demişler.

Yemek yenmiş, ikindi olmuş. Hoca tesbih duasını ayakta yapmış, bastonuna dayanmış, yavaş yavaş Harem-i Şerif'e doğru yollanıyor... Yine:

"Hocam, araba gelecek" diyecek olmuşlar;

"Arabayı siz bekleyin" cevabını verip yürümüş...

On bir kilometre yolu yaya kat edip tam zamanında Harem-i Şerif'e vararak, hiç birşey olmamış gibi mukabelesini okumuş.

Cenaze, Benim Oğlumdur, Bekler

Eğinli Hacı Hâfız'ın başka bir "sözünde durma" vak'ası vardır ki, insanın tüylerini ürpertir:

Bir keresinde bir Kur'an merasimine davet olunmuş. Bir genç hâfızın "aşere takrib" icazeti merasimiymiş. Hoca Efendi, Şeyhül kurra olarak merasimi idare edecek, duasını yapacak... Geleceğine dair söz vermiş.

O gece sabaha karşı, Hoca Efendi'nin altı yaşındaki küçük oğlu vefat etmiş. İcazet merasimi öğleden önce yapılacak. Hoca, hanımına:

"Çocuğun üzerini örtün, ben gelirim, inşaallah" diyerek evden çıkmış. Ailesi, tabip getirecek, cenazeyi yıkamak üzere gassal getirecek, sanmışlar.

Hoca, merasimin yapılacağı eve gider. Duasını yaptıktan sonra müsaade ister. Ev sahibi:

"Efendim, yemek yenilecek" deyince:

"Allah razı olsun, Allah kabul etsin, ben dua için söz vermiştim; yemeğe va'adim yoktu. Sözümü icra ettim, dua bitti. Şimdi kıraat icazetini tebrik ettiğimiz gibi, inşaallah âlimiyyet icazetini de tebrik ederiz... Benim acele işim var, eve gitmem lâzım." cevabını verir.

Israr ederler. Onun üzerine açıklamak zorunda kalır:

"Bizim küçük mahdum, sizlere ömür, Allah'a emanet ettik, vefat etti..."

"Hocam, cenazeyi bırakıp mı geldiniz?"

"Cenaze benim oğlumdur. Bekler. Bir kişidir. Ama burada, ahyâ, diriler bekliyor... Bunca sene Medine-i Münevvere'de, Peygamber-i Zişan'ın komşuluğunu yapmış Eğinli Hâfız da sözünde durmazsa, kimler durur sözünde? Öyle olsa: Eyvah ahir zaman geldi, kimseye güven kalmadı demez misiniz? Şimdi gider, çocuğa ne gerekiyorsa yaparım..."

Bunu duyan cemaat de hazır olan yemeği hemen acele yiyip Hoca'nın arkasından koşup gelirler. Cenazeye bütün mahalle halkı katılır.

İşte Hoca böyle mert, böyle sözünün eri bir adamdı.

Kebaplar, Çaylar, Namazlar

İstanbul'da iken Eğinli Hacı Hâfız Efendi'nin yetiştirdiği hâfızlar arasında, tanınmış zatlar vardır. Aksaray Valide Camii imamı Selâhaddin Efendi, Eminönü Valide Camii imamı Hâfız Nuri Efendi onun yetiştirdiği talebeleri imiş.

Eğinli Hacı Hâfız Efendi, İstanbul'da iken ata binmeyi çok sever, medreseye bile atla gelir gidermiş.

Gezmeyi sever, çay içmeyi sever, dostlarıyla birlikte İstanbul'un güzel sularının başına mesireye giderlermiş.

Bir keresinde İstanbul'daki hayatından şöyle bahsetmişti:

Hünkâr suyuna gitmiştik. Hocalar talebeler vardı. Semaver yanar, kebaplar yapılır... Kebap yedik, semaverden çayları içtik. Namaz kıldık. Namazdan sonra Kur'an-ı Kerim faslı başladı. Hâfızlar birer birer okudular.

Ondan sonra fakirden kıraat-ı aşere, vücûh istediler... Sonra okuduğumuz ayetlerden alınacak dersler, ibretler, kıssalardan hisseler, sohbetler devam etti.

Köşklerde Bu Safa Bulunmaz

Bize uzakça bir yerde, ailesiyle oturur bir zat varmış. Ailesini bıraktı yanımıza geldi.

"Efendim sizler kimlersiniz?"

"Efendim, bendenize Eğinli Hacı Hâfız derler; arkadaşlar da ehl-i ilim ve ehl-i Kur'an kimselerdir..."

"Efendim, memnun oldum. Benim adım da filân paşa... Sizin şu saltanatınızın yanında, benim paşalığım hiç kaldı... Siz atlarla geldiniz, ben arabayla, faytonla geldim. Siz kebaplarınızı, çayınızı kendiniz yaptınız, sofranızı kendiniz kurdunuz. Benim ise yemeğimi aşçım yaptı, soframı hizmetçim kurdu, yemeğimi ailemle yedim. Ama sizin şu ahenginiz, şu neşeniz bizde yok.

"Bu neş'e, bu ahenk yiyecekte, içecekte değil. Bu saltanat okuduğunuz ilâhîlerden, naatlerden, Kur'an-ı Kerim'lerden geliyor. Onların manasından geliyor... Ne olur, davetlim olarak bizim köşkü de teşrif etseniz..."

"Paşam, köşklerde bu safa bulunmaz. Siz, bizim köşklerimize gelin. Gelecek haftada filan yerdeki suyun başındayız."

Paşa ertesi hafta, dediğimiz yere geldi. Mahallesinden birkaç dostunu da getirdi. Onlar için müsaade isteyince:

"Paşam, davet edilenin, davet etmeye de hakkı vardır. Siz bu gönülle geldikten, yere postekiye oturmaya razı olduktan sonra bütün mahalle halkını getirseniz, bir şey icap etmez..." cevabını verdim.

Söz sözü açtı. paşa bize katıldı. Talebelerimizden oldu. Gittiğimiz yere gelirdi. Dinlediği nat ve ilâhîleri, tekrar ister oldu. Meclislerimize onun vasıtasıyla, paşalar ve paşazadeler de katılmaya başladı.

Taşkın Adam ile Oğlu Fıkrası

Eğinli Hoca Efendi, çok güzel, çok ibretli fıkralar, lâtifeler söylerdi. Öyle ki, bir kitap okumuş gibi, bir vaaz dinlemiş kadar istifade ederdiniz. İnsanı doyururdu. Birgün şöyle anlattı:

Arkadaşlar, bir adam varmış. Konuşurken heyecana gelir, kendini kaybeder, coşar, taşarmış... Coştuğu zamanlarda ise, sağa sıfırları çok koyarmış. Rakamın soluna konulsa zarar etmez de, sağa konulduğu zaman, bu fazla sıfırlar, ölçüsüz insanı kepaze eder...

Bu adamın bir de, tam aksine, temkinli mi temkinli bir oğlu varmış. Babasına demiş ki:

"Babacığım, siz bazen coşuyorsunuz. Konuşmayı seviyorsunuz. Fakat coştuğunuz zaman ölçüyü kaybediyorsunuz..." Babası cevap vermiş:

"Ulan bu hastalık bende var... Olmaz olsun... Şayet böyle bir coştuğum zaman olursa, sen öksürüver, ben ayarlarım, dizginlerim..."

Baba oğul bir köye uğramışlar. Bir hane sahibine misafir olmuşlar. Ev sahibi babaya sormuş:

"Amca mesleğiniz nedir?" Babanın ağzından:

"Çiftlik sahibiyim" diye çıkmış.

Böyle deyince, demek misafir zengin, kerli ferli bir insan, ihmal edilecek kimse değil. İkram, izaz edilecek birisi... Hane sahibi tabiî olarak yine sormuş:

"Amca çiftliğinizin büyüklüğü ne kadar?"

"Boyu altı saat!.."

Oğlan öksürmüş, ama söz ağızdan, ok yaydan, çıkmış bir kere... Amca toparlanmış, dizginlemiş, kendine gelmiş.

Vay canına! Boyu altı saatte anca yürünen kocaman bir çiftlik...

"Çok güzel amca, peki eni ne kadar?"

"Bir karış..."

Ev sahibi hayretler içinde kalmış:

"Beyamca, Allah hayırlı etsin. Lâkin boyu altı saat, eni bir karış olan bu çiftliğe ne eker, ne dikersiniz? Bu çiftlikte ne yaparsınız?"

"Oğlum, evlâdım, ben onun enini de boyuna uyduracaktım, ama şu cenabet oğlan çabuk öksürdü.."

Her Şey Ölçüdür: Hayat, Şeriat, Tarikat, Siyaset

Bu fıkrayı anlatan Hoca Efendi, arkasından şu ibretli sözleri söylemişti:

"Arkadaşlar, hayat ölçüden ibarettir. Şeriat ölçüdür. Tarikat ölçüdür. Siyaset ölçüdür. Ana baba, karı koca, baba evlad münasebetleri ölçüdür. Allah insanı ölçüsüzlüğe düşürmesin... Âlem-i İslâm'ın başına gelen felâketler, musibetler de hep ölçüsüzlükten ileri geliyor... Meselâ Türkiye, Cihan Harbi'ne girecek. Fakat memleketi 33 sene idare etmiş, dünyayı tanıyan tecrübeli padişah Sultan Abdülhamid'e, hiç birşey sorulmuyor... Baba! Biz bir Cihan Harbi'ne, hem de İngiltere gibi belâlı bir devlete karşı harbe giriyoruz. Acaba başımıza neler gelebilir? Ne yapmamızı tavsiye edersin? denmiyor..."

Eğinli Hoca'nın Bana Yaptığı İyilik

Çok vefakâr ve fedakâr olan Hoca Efendi'nin şahsıma karşı gösterdiği bir âlîcenablığı da burada zikretmek ve kendisini rahmetlerle anmak isterim:

1955'te biz Medine-i Münevvere'de Bâbulmecîdî mahallesinde kira ile oturmaya devam ederken, bir taraftan da yine aynı mahallede, kendimize bir ev yaptırmak üzere temeli atıp inşaata başlamış idik. Temeli atılan bu bina, bittikten sonra, evvelâ Şıh Sami Efendi, sonra Şıh Muhammed Zahid Efendi ile birçok Müslüman ağabey ve kardeşlerimize misafirhane olan evimizdir.

Birgün çok erken bir saatte, sabah namazından sonra, Eğinli Hoca Efendi bize geldi. Kendisi kütüphaneyi bu saatte, erkenden açardı. Resmî mesai saatlerine değil, vakıf sahibinin koyduğu "şart-ı vakıf"a uyardı.

"Madem ki şart-ı vakıf, kütüphane işraktan sonra açılacak, diyor. Benim ona riayet etmek, üzerime borçtur, der, kahvaltısını kütüphanede yapardı.

Valide, "Eğinli Hoca Efendi gelmiş" diye haber verince, hem hayret, hem de merak ettim. Kendisi beşerî münasebetlerde son derece usûle âdâba riayetkâr bir zat idi. Bu saatte gelmesi fevkalâde bir hâl idi.

1400 Gümüş Riyal

Hemen indim. "Buyurunuz efendim." dedim.

"Azizim, bu saatte ziyarete gelinmez. Ben kendimi bilirim. Yalnız kütüphaneyi açmazdan evvel, şu emaneti getirip teslim etmek istedim... Ev yaptırmaya başlamışsınız. Evvelâ şu müjdeyi vereyim: Evlenecek olanlarla, ev yaptıracak olan kimselere, Cenab-ı Hakk'ın hususî yardımı var. İnşaallah, bitecek bu ev... Siz tabiî bir gayretle, bir himmetle başladınız. Ben sizden evvel Medine'ye geldim; Ensar sayılırım. Siz benden sonra geldiniz; Muhacir sayılırsınız. Ensar'ın Muhacir'lere yardım, borcudur.

Ensar'ın şanına yakışan budur. Şimdilik bana lâzım olmayıp da kenarda duran 1400 riyalim var. Bunu al. Sarfedin. Ne zaman eline para geçerse verirsin. Şayet benim âcil bir ihtiyacım çıkarsa, istemeden önce haber veririm..."

1400 gümüş riyal, o zaman büyük para. Tabiî çok işimize yaradı. Bizi ferahlandırdı... Çok geçmedi; Konya'da satılığa çıkardığımız bir arsamız vardı, o satıldı. Parayı kendisine götürdüm.

"Ne çabuk yahu, dedi. Yahu, Müslüman'ın Müslüman'a yardımına Cenab-ı Hak: Ben cennette neler neler vereceğim, buyuruyor. Vaad edilen bu mükâfatın müjdesi, neşesi gönlümde bir bahar rüzgârı gibi, gülşenlerden gelen bir bâd-ı saba gibi esiyordu. Yahu sen şimdi beni, bu neşeden, bu sevinçten, bu sürurdan mahrum mu edeceksin?"

Çok teşekkürler ederek kendisine borcumu ödedim.

Daima İki Hanımı Bulunurdu

Eğinli Hoca Efendi'nin daima iki hanımı bulunurdu. Kendi ifadesiyle "hizmeti çok olan" bir erkekti. Maşaallah, arslan gibi bir adamdı... Yüz on yıllık hayatında on beş kadar zevcesi olmuştu... Zevcelerini, ayrı ev açmaya imkânı olmadığı için birlikte oturturdu. Çoğu kere iki kadın bir arada geçinemedikleri için, birisini kendi isteği ile iyilikle bıraktığı olurmuş.

"Nedir sizin derdiniz? Nedir bu huysuzluğunuz, yahu! derdi. Ulan gelen gidiyor... Benim evimde ne var yahu? Bazı günler misafirim olur, ne pişirirseniz onu yerler. Yahu, başka bir şey isteyen yok ki sizden..."

Böyle şikâyetçi olurdu… Her neyse...

Bu kadar evliliğe rağmen Hoca Efendi'nin yalnız bir oğlu ve bir kızı vardı. Cenab-ı Hak bu kadar nasip etmişti. Küçük yaşta bir oğlunun öldüğünü biliyorduk. Böyle vefat etmiş başka çocukları da var mıydı, bilmiyorum.

Oğlu Mahmud Efendi, babasının hizmetinde, sâkin, melek gibi bir zattı ki, o kadar olur. Örnek bir evlâttı. Hoca'nın vefatından sonra kütüphaneye müdür oldu. Kendisi emekli olurken yerine benim geçmemi temin etti. Senelerce arkadaşlık ettik. Çok muhterem bir zattı.

Birgün Mahmud Efendi'yi, Eğinli Hoca Efendi'ye medhetmiştim:

"Efendim, bahtiyarsınız ki, Cenab-ı Hak size, bilhassa şu günlerinizde Mahmud Efendi gibi bir evlât vermiş..."

Ben böyle söyleyince kendisi de:

"Ben ondan razıyım. Allah da ondan razı olsun. Evlâtları da ona, kendisi gibi muti olsunlar..." diye oğluna dua etmişti. Hoca Efendi bu sırada yüz beş ve Mahmud Efendi elli beş yaşlarında idiler.

Bizim Mahmud'da Ruh Yok Canım

O günlerde idi. Şâri'ül-Ayniyye'de, Ayniye caddesinde çarşıya gelmiştim. Eğinli Hoca Efendi beni arıyormuş.

"Eğinli Hoca Efendi, seni kütüphanede bekliyor." dediler. Koştum, gittim... Beni görünce Hoca Efendi'nin sözü şöyle oldu:

"Canım, sen bilir bilmez, geçenlerde bizim Mahmud'u medhettin. Ben de gaflete geldim, evet, dedim... Ruh yok Mahmud'da. Canım, Mahmud, itmezsen yürümez. Mahmud ağır. Mahmud'u tahrik etmek, tehyic etmek, harekete getirmek lâzım. Mahmud'da ruh yok canım!..."

Ben korktum. Ömründe pederine itiraz etmeyen Mahmud Efendi, acaba Hoca Efendi'ye itiraz mı etti? Bu hiç beklenmez. Olacak şey değil...

Evde Yapayalnız

"Hayırdır inşaallah efendim?" diye çekinerek sordum. O zaman Hoca Efendi'nin sıkıntısı anlaşıldı.

"Canım, bizim küçük hanım, bir aydan beri darıldı. Ablasıyla geçinemediler. Kardeşi Derviş'in evine gitti. Bir aydan beri Mahmud'un gözüne bakarım: Baba, senin hâlin ne olacak? dediği yok... Yahu senin medhettiğin Mahmud böyle canım. Ruh yok Mahmud'da... Ablası da öyle canım: Baba sen yapayalnız ne yapıyorsun evde? diye sormadılar..."

Hoca Efendi, tek hanımla oturmayı "yapayalnız" kalmak sayıyordu. Devam etti:

"Bir akıl edip de demezler ki: Yalnız Zehra anne senin hizmetlerini göremez. Sen hizmeti çok olan bir insansın. Suad annemiz bir aydır yok. Sen böyle yapayalnız ne yapıyorsun? demezler... Bir aydır, hem Mahmud'un hem ablasının gözüne bakarım. Sanki dünyada hiç birşey olmamış gibi; kayıtsız insanlar bunlar canım... Senin medhettiğin Mahmud budur canım. Mahmud'u yoklamak lâzım efendim." dedi.

Arkadaş Dediğin, Arkadaşını Gözetmeli

Hemen koştum. Mahmud Efendi'ye, evine gittim. O da müderris bulunduğu Necah Medresesi'nden yeni gelmişti, yorgundu. Biraz oturduktan sonra bahsi açtım:

"Peder sana dargın" deyince, babasına karşı hürmet ve itaatte nümune-i imtisal olan Mahmud Efendi hayrette kaldı:

"Hayırdır inşaallah?"

"Böyleymiş, böyleymiş..." diye, pederinin söylediklerini naklettim. Daha çok şaşırdı:

"Allah, Allah! Ben, dertten, döğüşten kurtuldu babam, diye seviniyordum..." dedi.

"Sen hiç karışmayacaksın. Akşam Suad ablaya gideceksin. Kendisine: Eve ne lâzımsa, sen ne istiyorsan, babamdan isteme, benden iste... Allah ve Resulullah için gideceğiz. Ne babamdan, ne de Zehra abladan bir şey isteyeceksin. Ne lâzımsa bana söyle... diyeceksin."

O akşam, Şıh Mahmud gider, Suad ablanın gönlünü yapar, getirir... Sabah Hoca Efendi'nin ziyaretine gittim. Baktım, yüzü aydınlık.

"Oğlum, dedi; bir arkadaş, kendi menfaatini gözettiği gibi arkadaşının menfaat ve maslahatını da gözetmelidir. Efendim biliyorsunuz Zehra anneniz yaşlandı. Bu evin işi var, gücü var. Gelenim gidenim de var... Ama Mahmud işte öyle... Ruh yok Mahmud'da..."

Artık bu hâdise Mahmud Hoca ile aramızda lâtife vesilesi olurdu. Kendisine, "Ruh yok, ruh yok!" derdim, gülerdi.

Eğinli Hoca'nın Hendekli Hoca'ya Mektubu

Hacı Hâfız Efendi'nin Kur'an-ı Kerim aşkı, ehl-i Kur'ân'a karşı duyduğu yakın alâkayı gösteren bir hâtırayı da, Allah rahmet eylesin, Şeyhül kurra Hendekli Hoca Hâfız Abdurrahman Gürses Efendi'den dinlemiştim. Şöyle anlatmıştı:

1947 senesiydi. Sıkıntılı bir günümdü. İmametinde bulunduğum Bayezid Camiinde öğle namazını kıldırdıktan sonra, camiin doğu tarafındaki çınarın altına gittim. Orada güzel çay yapan bir çaycı vardı. Çayı verdi; içeceğim sırada postacı geldi; bir mektup verdi.

Zarfına, puluna baktım: *Suudi Arabistan, el-Medinetül Münevvere*, diyor. Medine-i Münevvere'den o zamana kadar kimseyle mektuplaşma saadetine erebilmiş değildim. Gönderen: Şeyhülislâm Arif Hikmet Kütüphanesi müdürü, Eğinli Hacı Hâfız... Mektubu, Besmele çekerek, heyecan içinde açtım; okudum:

Besmele ile başlıyor. Selâm veriyor. Diyor ki:

"Arkadaşlarımı soruyorum, hepsi irtihâl-i dâr-ı bekâ edip gitmişler. En son Köse Niyazi Efendi de gitmiş... Kalan mevcud kurranın arasında sizi söylediler. Medh ü sena eylediler. Benim sizi görmek için oraya gelebilmem kâbil değil. Medine-i Münev-

vere'den ayrılmayı, gönlüm de istemez. Ömrümün son günlerini yaşadığımı biliyorum.

"Ravza-i Mutahhara'da Cenab-ı Hak'tan şunu niyaz eyledim: Allah'ım, eskilerin bereketi olarak, Müslüman Türk milletinin elinde bir yâdigâr olarak bulunan bu hâfız efendiyi, lütuf buyur, kolaylıklar, sebepler ihsan eyle de, hacca gelsin. Nur inen bu beldelerde Mekke-i Mükerreme'de ve Medine-i Münevvere'de kendisini göreyim, dedim... Bu duama meleklerin amin dediğini duyuyorum. İnşaallah, hâfız efendi kardeşim, sen yakın zamanda geleceksin. Seni Ravza-i Mutahhara'da karşılayacağım, kucaklayacağım..."

Mektup böyle. İmza: Eğinli Hacı Hâfız...

Ben bu zatın adını duymuştum, fakat tanışmıyorduk. O sırada kendisinin eski talebesi olan Hâfız Nuri Efendi ile mektuplaşırlardı. Adapazarlı Hâfız Nuri Efendi, eski Eyüp hatibi idi; Yeni Cami'nin imamı bulunuyordu. Eğinli ona, mektuplarında, kim var, kim yok diye sorarmış. O da, filânlar gitti, filânlar kaldı derken, kalanların içinde bir de Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Efendi var, diye yazmış.

Bunun üzerine, Hoca Efendi, mektubunda söylediği duayı edip, bana da bu mektubu göndermiş.

Hendekli Hoca'nın Hacca Gidişi

Mektubu aldım, öptüm, yüzüme gözüme sürdüm. Çünkü Peygamber-i Zişan'ın Medine'sinden, bilhassa Ravza-i Mutahhara'ya en yakın olan bir kütüphaneden geliyordu.

Derken, o sene, bu yıl hacılara müsaade edilecek diye bir emir çıktı. Gönlüm çırpınıyor, kanatlanıyor, fakat imkânım yok. Gitmeme imkân ve ihtimal yok. Çünkü yalnız tayyareyle gidiliyor. Uçak parasını verecek param yok. Evimin kirasını zor veriyorum. Gelirim belli, giderim belli...

Herkes hac hazırlığına başladı. Kimseye hâlimi söyleyemiyorum. Söylesem gülerler. Fakat ne çare, her gönülde bir arslan yatar. Her Müslüman o mübarek beldelere gitmek ister, fakat imkânı olan gider. Çünkü *men istita'a ileyhi sebîlâ* buyuruluyor.

Fakat Allah'ın lûtfu... O günlerde, hiç umulmadık şekilde, bir tüccar tanıdığımız:

"Hocam, bu sene hacca gideceğim. Sizinle gitmek istiyorum. Hazırlanın..." demesin mi!

Önceleri, "Acaba lâtife mi ki?" diye ağırdan aldım. Bir iki gün sonra, bu sefer telefon etti:

"Hocam ben hazırlığımı yapıyorum. Siz de hazırlığa başlayın."

Eh artık iş ciddileşmişti. Tabiî dünyalar benim oldu. Maşûkuna koşan âşıklar gibi, uçarak Cidde'ye indik. Eğinli Hoca Efendi ile hem Mina'da, Mekke'de ve hem de hacdan sonra Medine'de görüştük.

Eğinli'nin Mehmed Akif'le Dostluğu

Eğinli Hacı Hâfız Efendi, Medine-i Münevvere'ye gelmeden önce, İstanbul'da iken, Mehmed Akif Bey merhumla da tanışırlarmış.

Eşref Edip Bey, yazdığı *"Mehmed Akif"* adlı meşhur eserinde, merhumun güzel Kur'an okuyanlara olan muhabbetini anlatırken, şu satırları yazmaktadır:

"Eğinli Hâfız da, üstadın çok sevdiği bir zat. Eğinli Hâfız'ın Kur'an okuyuşu, üstadı cezbeler içinde bırakırdı. Bir zamanlar Eğinli'nin İstanbul'da büyük şöhreti vardı. Eğinli Hâfız şimdi Mekke'de bulunuyor.

"Üstad derdi ki:

"Benim Eğinli Hoca musıki bilmez. Fakat onun sevk-i tabiî ile bazan hicazdan, bazan uşşakdan öyle okuyuşları var ki, değme musıki şinas hâfız o mehareti, o sanatı gösteremez."

Eğinli'nin ahlâkı ve huyu da, bildiğimiz kadarıyla Mehmed Akifinkine benzerdi. Bu bakımdan da bu iki yüksek şahsiyetin, çok iyi anlaşılıp dost olduklarını tahmin edebiliriz.

Eğinli'nin Mehmed Akif'e Dair Bir Hatırası

Eğinli Hacı Hâfız merhum, Mehmed Akif'e dair bir hatırasını şöyle anlatmıştı:

Birgün Tapu dairesine işim düşmüştü. Resmî daireleri hiç sevmem, sıkılırım. Hoca olarak yetişmişim... Allah, karşıma Akif Bey'i çıkarıverdi. Onun da bir işi varmış. Akif Bey, tanınan ve sevilen bir insan...

"Hayırdır inşaallah, hocam?" dedi.

"Akif Bey, benim bir meselem var." dedim.

Elimden tuttu. Oradaki memurlarla benim işimi konuştu. Onlar da Akif Bey'i görünce:

"Şu şu işler olacak. Hocamızın gelmesine de lüzum yok. Bir arkadaşı tevkîl etsin. O işleri takip eder." dediler. Bitti, gitti...

Akif Bey'e:

"Şairim, bir daveti hak ettin." dedim.

"Hocam, ben daveti her yerde bulurum. Biz size bazı arkadaşlarla birlikte Kur'an tilâvetinizi dinlemeye geliriz. Çayınızı da içeriz." cevabını verdi.

Akif Bey, Eğinli Hoca'nın Davetinde

Akif Bey, birgün, talebelerimden birisini görmüş:

"Bugün yatsıdan sonra geleceğiz. Hocam semaveri kursun." diye haber gönderdi.

Karakulak suyu getirttim. Akif Bey, suyu sever, semaveri sever. İnsanı seçtiği gibi suyun iyisini de seçer idi... Hanım da çayın yanına bazı şeyler yapmıştı. Akif Bey:

"Hocam, biz sözümüzde durduk. Ama siz durmadınız. Yalnız çay içecektik. Bak şimdi börekler, çörekler ilâve olunmuş." deyince,

"Akif Bey, yalnız hâriciye ile iş bitmiyor. Siz benim dâhiliye nazırıyla aramızı açmak mı istiyorsunuz?" diye cevap vermiştim.

O gece çok güzel sohbetler oldu... Akif Bey'e:

"Efendim evi satıyorum. Medine-i Münevvere'ye gitmeye karar verdim." deyince, daha önce birkaç defa hacca gittiğimi bildiği için şu cevabı vermişti:

"Evet, tabiî... Hacı Hâfız Efendi'ye de hac diyarında ikamet münasip olur. Allah gönlünüzün muradını versin..."

Mehmed Akif, Neden Büyük

Mehmed Akif Bey merhum, 1914 ve 1915 yıllarında iki defa Medine-i Münevvere'ye gelmiş ve bu ziyaretlerinde de Eğinli Hoca ile görüşmüşlerdi.

Eğinli kendisini davet ettiğinde Akif Bey:

"Hocam, seneler geçti, ama okuyuşunuz hâlâ ruhumda" diye iltifat etmiş ve kendisinden Kur'an-ı Kerim dinlemiş...

Eğinli Hoca, bu gelişleri sırasında, Medine-i Münevvere ileri gelenlerinin Mehmed Akif Bey şerefine davetler verdiklerini de söylemişti.

Mehmed Akif Bey merhumun bir din adamı ve bir hâfız olan Eğinli Hoca ile olan yakın dostluğu, ona gösterdiği sevgi ve yakınlık, onunla aynı hisleri paylaşması, bir resmî dairede rastlayınca, hemen yardımına koşması... Bütün bunlar, fikir ve edebiyat tarihimizde Akif merhumun neden çok büyük bir yer tuttuğunu ve milletimizce neden benimsenip sevildiğini gösteren, en önemli ve ibretlik, ipuçlarıdır...

Bu Vakıf Sözlerden Kurtulun

Eğinli Hoca Efendi, tam bir Müslüman ahlâkı ile dostluk hisleri taşır, arkadaşlarını kardeş gibi severdi.

Bir yaz günü, bahçesine gitmiştik. Kuba semtinde oturuyordu. Saatçi Osman Efendi, Zekâi Hoca, Mustafa Necâfeddin yani Mustafa Necati Efendi ve daha başka dostlar da vardı.

Hoca bize kahvaltı çıkardı, semaver çayı ikram etti. Âdeti öyle idi. Kur'an-ı Kerim okunduktan sonra Osman Efendi'ye hitaben şöyle dedi:

"Osman Efendi, senin olmadığın zamanda, ben okunan ayet-i kerimeler hakkında konuşurum. Lâkin sen varken dilim tutuluyor. Ben okumasını beceririm de, sen de tefsirini iyi beceriyorsun. Lütfen sizden dinleyelim..."

Bu sohbetten ayrılırken, vakit epeyi geç olmuştu. Ben nezaketen:

"Hocam vakit geç olmuş. Sizi tuttuk, özürler dileriz. Teyze hanıma da zahmetler ettik..." filân deyince merhum şunları söylemişti:

"Şu vakıf sözlerden kendinizi kurtarın. Bunlar herkesin söylediği sözler. Herkesin söylediği sözler orta malı olur. Her yerde herkese söylenmez. Herkes söyler de, herkese söylenmez. Vakıf sözler bunlar arkadaşlar!.."

Sonra şöyle devam etti:

"Dostun ziyaretinden rahatsız olan dost değildir. Biliyorsunuz göğsümdeki hafif astım gibi bir rahatsızlık yüzünden doktor tavsiyesiyle, böyle şehir dışında bir bahçede oturuyorum. Şehirden uzaktayım... Halbuki ben dost canlısı bir insanım, insan âşıkı bir kimseyim.

Dost Kime Derler

"Bence dost kimdir, biliyor musunuz? Bakın ben sizlerden ne beklerim: Bana gece gelecek. İster yatsıyı kılıp gelecek, ister burada kılacağız... Hocam, semaver çayı içmeye geldim, diyecek... Çaydan sonra: Hocam bir Kur'an-ı Kerim dinlemek isterim, diyecek... Bir de, vücuh isterim, diyecek... Bir de, bu ayet-i

kerimelerden ne çıkıyor, maksat nedir, Rabbimiz bizden ne istiyor, ne bekliyor, onu da bir söyleyiver, diyecek... Eh, artık ben gideyim deyince de, bu sefer ben diyeceğim ki: Yahu bu saatte insan gider mi? Bekçiler sana ne der? Bu saatte nereden geliyorsun, diye suale çekerler... Bu saatte gidilir mi hiç, gel şurada yat, diyeceğim... Yatacak... Sabah namazını kılacak, kahvaltı edecek ve kütüphaneye beraber ineceğiz... Yahut sabah namazı için Harem-i Şerif'e gideceğiz... Yahu ben sizlerden bunları beklerim. Dostun ziyaretinden rahatsız olan, dost değildir!"

Eğinli Hoca Efendi, işte böyle büyük bir insan ve büyük bir Müslümandı. Allah rahmet eylesin.

EĞİNLİ ŞIH MAHMUD EFENDİ

Eğinli Hacı Hâfız Hocamızın oğlu Şıh Mahmud Efendi, çok samimi, çok faziletli bir insandı. Kendisi ile güzel hatıralarımız vardır.

Kahire'den Medine-i Münevvere'ye geldiğimde elli yaşına yaklaşmıştı. Babasının hicretinden önce İstanbul'da doğmuştu. Medine'ye geldiklerinde dokuz on yaşlarında imiş.

Sakin, iyi huylu, melek gibi bir adamdı. Daima babasının hizmetinde bulunurdu. Örnek bir evlâttı. Babasının, son nefesine kadar, kendisine hayır duada bulunduğuna şahidim.

Halef Selef Olduk

Eğinli Hoca Efendi, 1935 yılından sonra, vakıf gelirleri kesilip de, kütüphanede maaşsız, 1950'den sonra ise tek başına kalınca, Şıh Mahmud, her tatil gününde, Cuma'ları gelip kütüphaneyi süpürüp silmiştir.

Babasının 1958'deki vefatından önce yaptığı vasiyet üzerine, Maarif'teki vazifesinden aldığı maaşla, memuriyetini, kütüphaneye çevirtmiş ve bıraktığı yerden babasının hizmetine devam etmişti.

Şıh Mahmud, yirmi yedi yıl memuriyetten sonra 1975'te emekli olurken, "Şeyhülislâm Arif Hikmet Kütüphanesi"ne, kendisinin yerine, benim geçmem için gayret sarfetmiş ve buna da muvaffak olmuştur. Yukarıda arz ettiğim gibi, o sırada zaten iki ayrı kütüphaneye bakmakta idim. Böylece "Eğinli"lerle halef

selef olarak, onların güzel hizmetine, fakir de bir kenarından iştirak etmiş oldum.

Şıh Mahmud Efendi merhumun, babası Eğinli Hoca Efendi'den bahsederken adı geçmişti. Bunlara ilâve olarak, birkaç hatıramı daha kaydedeceğim.

Bir Şaka

Şıh Mahmud, birgün evde yenge hanımla çay içiyorlarmış, lâtife etmek istemiş. Demiş ki:

"Yahu, sünnetler yüzüstü durur böyle... Biz de güya Peygamber-i Zişan'ın ümmetiyiz, komşusuyuz, Medineliyiz... Ne olacak bizim hâlimiz?"

"Hayırdır inşaallah, ne sünneti?"

Bizim Şıh Mahmud, halim selim bir zat... Yenge hanım ise onun tam aksine, kumandan olacak bir kadın. Hâfız da...

Mahmud Hoca'nın pederi Eğinli Hoca'nın kaç tane hanımı olmuş... Kendisi de aynı yolda hanımıyla bir lâtife etmek istemiş:

"Canım hangi sünnet olacak... Bak Peygamberimiz kaç annemizi aldı. Sahabe-i Kiram'dan da bir kadınla iktifa eden azdır... Şimdi bu sünnet böyle yüzüstü durur..."

Hanım celâllenmiş:

"Başka sünnet kalmadı mı? Bir yakan kıl, bir yakan kendir. Bunca çocuğu okuttun, büyüttün mü? Hele bunları bir yetiştir bakalım..." deyince, Şıh Mahmud cübbesini alamadan evden çıkmış.

Oradan geçip namaza gidiyordum. Baktım evin önünde duruyor.

"Buyurun, namaza gitmiyor musunuz? Akşam oldu" dedim.

"Yahu, bir şaka yapayım dedim, ağzıma yüzüme bulaştırdım. Cübbem içerde kaldı, onu bekliyorum..."

"Hayırdır inşaallah!"

"Yahu sorma, bir lâtife etmeye kalktım, bizim belâlı, kursağımda bıraktı. Keşke söylemeseydim. Şimdi bunun dargınlığı birkaç gün sürer..."

Şıh Mahmud'un maaşı azdı. Altı tane de çocuğu vardı. Üstelik cömert, misafir perver bir aile olduklarından misafirleri de eksik olmazdı.

"Bir yakan kıl, bir yakan kendir" sözü, Eğin tâbirlerindendir. "Fakirsin, kendine bakacak hâlin yok." demek olmalıdır.

Enfiyenin Ettiği...

Şıh Mahmud Efendi, enfiye kullanırdı... 1975'te iki aile Türkiye'ye geliyorduk. Ayaklarında ağrı vardı. Hacca gelen dostları, Ankara'ya çağırmışlar, seni doktora gösterelim, demişler.

İskenderun dağlarından geçerken, asker kontrolünde durduk. O günlerde Suriye'den bir silâh kaçakçılığı olmuş. Vasıtaları kontrol ediyor, çantalara bakıyorlardı.

Askerler önümüze durdular. Baktılar ki, biz sakallı, hanımlar Medine usûlü giyinmişler.

"Nereden geliyorsunuz siz? Hacdan mı geliyorsunuz yoksa?.."

"Evet" dedik. Şıh Mahmud, sıkıntılı zamanda enfiye çeker idi. Yine enfiyesini çıkardı. Asker sordu:

"Hacdan gelenin hediyesi olur. Ne hediyeniz var?"

"Ne gibi hediye istersin?"

"Meselâ hacı kokusu yok mu?"

Bunu sorarken askerin gözü enfiye kutusuna takılmıştı:

"Amca bu elindeki koku mu yoksa?"

Şıh Mahmud, "Evet" deyince, asker de onun yaptığı gibi bir tutam alıp burnuna çekti.

Barut gibi enfiye, ömründe hiç çekmemiş adama ne yapar! Oğlan yağmur gibi hapşırmaya başladı. Kıçüstü oturdu. Ağzın-

dan burnundan, tükürük, sümük artık ne varsa dökülen dökülüyor. Çocuk konuşamaz oldu... Öbür asker geldi:

“Yahu ne oldu? Ulan ne verdiler bu hocalar sana?”

Oğlan oturduğu yerden iki aksırık arasında güç belâ konuşabildi:

“Hadi bu hediye bana kâfi, yolunuz açık olsun! Aldım kokumu!”

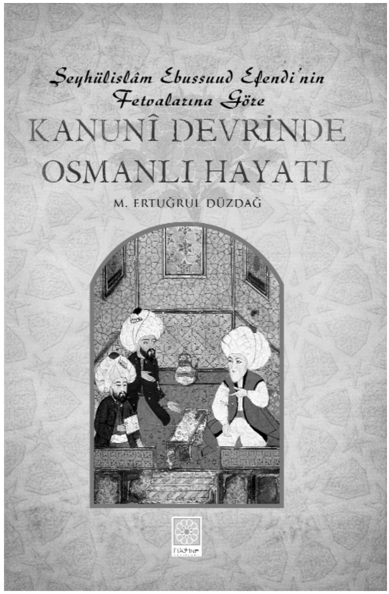
Şıh Mahmud’la çok hatıralarımız vardır. Çok samimi, çok faziletli bir insandı.

Allah rahmet eylesin.

İKİNCİ CİLDİN
SONU

Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre
KANUNÎ DEVRİNDE OSMANLI HAYATI

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ
Yayın Evi: Yitik Hazine Yayınları
326 sayfa.

Muhteşem Osmanlı Devleti'mizi kuran insanlar nasıl yaşardı? Nasıl bir ahlâka sahip bulunuyorlardı?Aile hayatından, ilim ticaret ve kılık kıyafetlerine kadar, o toplumun özellikleri nelerdi?

Bu soruların cevabı, o günleri yaşayan insanların ağzından canlı olarak, fetvalarla tespit edilmiştir.

Ebussuûd Efendi'nin yazma fetva kitapları üzerinde yapılan bu çalışmada, o devirlerden ve o insanlardan bizlere, çok önemli bilgiler ve mesajlar vardır.

Bu araştırmada, Ebussuûd Efendi'nin on bin Türkçe fetvası arasından seçilen bin fetva: Aile hayatı, ibadetler, din adamları, gayri müslimler, köleler, mahkemeler, ticaret ve arazi meseleleri, ilim ve âlimler, kıyafetler, avcılık, tarihî şahıslar, garip vak'alar fal ve eğlenceler gibi genel başlıkların altında toplanmış ve yüz sekiz ayrı bölümde, günün yaşayış özellikleri tespit olunmuştur.

"Giriş" bölümünde "Şeyhülislâm" ve "fetvalar" hakkında geniş bilgi vardır. Son tarafa eklenen sözlük ve indeks, eserden faydalanmayı çok kolaylaştırmaktadır.

YAKIN TARİHİMİZDE İSLÂM ve IRKÇILIK MESELESİ

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ
Yayın Evi: Kaynak Yayınları
341 sayfa.

Bu eserde, yakın tarihimizin önemli şahsiyetleri Babanzâde Ahmed Naim, Said Halim Paşa, Mehmed Âkif Ersoy, Bediüzzaman Said Nursi ve Çerkeşşeyhi-zâde Halil Hâlid Bey ile daha birçok değerli ilim ve fikir adamının, ırkçılık ve milliyetçilik cereyanının tarihî gelişimi, mâhiyeti ve İslâm'daki yeri hakkındaki görüşleri, örnekleriyle ve derinlemesine incelenmiştir.

Yakın tarihimizin en önemli döneminde ve bu yüksek şahsiyetlerin etrafında cereyan edip, günümüze damgasını vuran çok mühim tarih olayları, bu kitapta ele alınmış ve zamanımızın ciddî vatansever aydınlarına bir el kitabı değerinde, vazgeçilemez bir kaynak eser sunulmuştur…